K.-Ü. „LOODUSE“ 1927. A.
ROMAANIVÕISTLUSEL
I AUHINNAGA KROONITUD

VAESTE-PATUSTE ALEV

ROMAAN 2 KÖITES

AUGUST JAKOBSON

VAESTE-PATUSTE ALEV

II KÖIDE

K.-Ü. „LOODUS", TARTUS

K. Mattiesen'i trükk, Tartus, 1927.

36.

Oktoobrikuu viimasel poolel, ühel neljapäeva õhtupoolikul, samal päeval, kui oli ema Martaga kohtus, leidis Ridle linnast tulles kirja, mille oli toonud keegi vahepääl. Alguses arvas ta, et see on kelleltki ta teenistusetuttavalt, vaevalt langes aga ta pilk ümbrikule, kui hakkas ta otsaesine kipra tõmbuma: — neid rahulikke, peaaegu joonistatud tähti tundis ta väga hästi...

„Ema, kas toit valmis on?" küsis ta ja pistis kirja avamata tasku.

„Ju siin külma ikka natuke leidub... Heeringaid ja... lõunast suppi ja..." vastas Kati.

„Noh, kas isa kuhugi tööle sai?" küsis poeg edasi.

„Jah, temasugune nüüd saab... Oleks see töötatööliste asigi edasi läinud... maksti küll vähe, aga... Noh, oli ometi niigi palju... Teab, kelle käest see kiri sulle on?"

„Ühe tuttava käest," vastas Ridle.

„Ahah... Näe, Martaga läks kah täna üsna kenasti... Küll sai karta, aga hästi läks..."

„Õigeks mõisteti või?"

„Õigeks just ei mõistetud aga... Polnud ju tunnistajaid... Andsin küll selle tuttava eide üles, kes mulle kord rääkis, et ta olla näinud, et Marta leidnud

rahakoti... Noh, see hakkas ju kartma ja salgas maha..."

„Salgas maha?"

„Salgas maha jah... Ütles, et põle kedagi näinud..."

„Kuidas tal siis hästi läks, sellel Martal? Anti andeks või?"

„Anti andeks jah... Öeldi, et esimene kord... Aga kui veel juhtub, siis on kohe kuri karjas..."

Eit läks läkatades kööki, Ridle istus akna alla ja avas ümbriku.

„Kiri oli õige lühike, vaevalt paari-, kolmerealine ning kõlas järgmiselt:

„Oleme jälle kodus. Loodame, et tuled meid külastama. Parem, kui tuled videvikus, sest siis leiad meid kindlasti kodunt. Oleks sulle rääkida palju uuemat.

Tervitades

Sinu sõber „Doktor".

Ning kohe selle all:

„Õunapuu tänav nr. 10."

Ridle tõmbas silmad piluli, kägerdas kirja kokku ja hakkas pikkade sammudega mööda tuba edasi-tagasi käima. Kui ta ukse juurde jõudis, vaatas ta kööki. Ema kooris kartuleid ja ümises kuuldavalt mingit kirikulaulu. Ridle sulges ettevaatlikult ukse, pöördus tagasi toa poole, tõi kohvri nurgast välja ning hakkas seda sorima, silmad ühteviisi vidukil.

Nagu oma kojutuleku esimesel päeval, nii kraamis ta nüüdki üsna kohvri põhja päält välja paki lahtisi, tihedalt täiskirjutatud lehti ja hakkas neid tähelepane-

likult sõrmitsema. Ta ladus need üksteise kõrvale voodile, seadis nad hoolikalt lehekülgede järjekorda ning sõrmitses neid jälle. Viimaks süvenes ta nende lugemisse. Tähelepanelikult, huuled tugevasti kokku pigistatud, uuris ta nad kõik kordamööda läbi. Sellega valmis, tõi ta kohvrist nähtavale sinised, umbes kaustiku suurused kaaned, litsus lahtised lehed ettevaatlikult nende vahele ning sidus ajalehesse. Ka see tehtud, lükkas ta kohvri nurka tagasi ning hakkas jälle pikkade sammudega edasi-tagasi käima.

Äkki koputati tugevasti.

„Jah, palun," hüüdis Ridle ja avas kööki viiva ukse.

Sooja ja külma õhu ühinemisest tekkivast aurupilvest ilmus nähtavale Peterson.

„Aa, oledki kodus," ütles ta ja ulatas sõbrale oma laia, suvise töö tõttu tugevaks ja kõvaks muutunud käe.

„Olen jah."

„Kas linnas kah käisid?"

„Käisin küll."

„Aga mina ei juhtunud sind nägema... Hulkusin küll peaaegu terve linna läbi..."

Ridle käis endiselt, käed risti seljal, mööda tuba edasi-tagasi. Viimaks küsis ta nagu jutu jätkuks:

„Kas kuskil tööl kah käid?"

„Ei."

„Veski seisab või?"

„Jah. Plats sai täis."

„Jälle hulk töölisi lahti..."

„Jah, üsna hää peotäis ikka."

Ridle mõõtis jälle põrandat.

„Noh, millal sa's Tartu lähed?"

„Ega enne kevadet lähe."

„Kas jõuluks ei mõtle eksameid teha?"

„Enne aastat ei saagi."

„Ah nii... Õpid's nüüd juristiks või?"

„Ju näeb."

Ridle käis veel paar tiiru ja peatus siis lauaveeres, mille läheduses oli Peterson istet võtnud.

„Mis sa arvad, kaugele säärane seisukord võib viia?" küsis ta.

„Missugune seisukord?" ei taibanud teine kohe ta mõtet.

„Noh, see tööpuudus ikka."

„Ei tea. Ajalehed räägivad, et see on ainult kohaline nähtus ja et üle riigi pole asi sugugi nii halb, nagu püüavad teatavad ringkonnad kinnitada."

„Noh, selle üle, kui laiaulatuseline see nähtus on, võib veel vaielda. Aga samad ajalehed, kes püüavad kinnitada, nagu oleks see ainult kohalise iseloomuga kriisinähtus, toovad ise koguni lihtsüdameliselt ära teateid, mis räägivad igasuguste vabrikute ja äriliste ettevõtete pankrottijäämistest; ja need pankrottijäävad vabrikud ning ettevõtted ei asu mitte üksi siin, vaid ka teistes linnades ja maakondades. Tähendab, — juhus see just ei ole... mõnesuguseid järeldusi võime samuti oletada."

„Mis siis muud, kui leiduvad uued rahamehed, kes asuvad omakorda näitelavale, ja vabrikud ning töökojad avavad jälle uksed."

„Nende palkadega?"

„Noh, palgakõrgendust võib praeguste olude juures vaevalt oodata..."

„Aga vähemaksvõtmist?" küsis Ridle ja naeratas suunurkadega.

„Praegustest palkadest veel vähemaks võtmist?"

„Jah."

„Ei usu."

„Mis sääl uskuda on!"

„Arvad, et vähendatakse?"

„Loomulikult! See oleks ime, kui nüüd, mil on selle tegemiseks eeldusi enam kui kunagi enne, jätkaksid rahamehed seniste palkade maksmist."

„Aga praegunegi on juba küllalt väike..."

„Ja mis see siis teeb? Väike või mitte väike — see ei lähe meie härradele korda. Pääasi, — nüüd võib lõigata, nüüd lõikame!"

„Noh, kui aga neid lastakse lõigata!"

„Aga kes neid keelab?! Nii kui nuriseda julged, nii kohe näidatakse sulle väravat."

„Jah, ju ta nii on... Ega maksa, jah, praegu suud lahti tehagi... Niikuinii ei tule sellest midagi välja..."

„Tuleb või tulemata, kuid vähemalt peaks nurisema! Nii on see ju kole! Nagu orjakari! Kas makstakse neile palka või ei maksta, ikka on nad valmis oma turji töö üle küürutama. Eeh, vastik lihtsalt!"

„Kuule, kord sa naersid mind, kui mina ahastasin...!"

„Naersin... naersin... Ega ma's sellepärast veel ahastama ei hakka, see ei mahu lihtsalt mu hinge, et inimesed seesugused roomajad võivad olla. Tead, kui ma oma silmaga nägin, kuidas lähevad mehed palka juurde küsima ja kuidas nad iga vähegi kõrgema ametniku ees küüru tõmbuvad, sest saadik ei saa ma rahu ei ööl ega päeval. Peab midagi tegema! Ei tohi niiviisi käsi rüppe lasta!"

„Peaks jah, tõesti peaks midagi tegema!" ütles

Peterson ja punastas miskipärast tõmmuks. „Aga mida? He, he, he! Vaat', see on esimene küsimus..."

Ridle jalutas jälle vaikides edasi-tagasi. Viimaks jäi ta üsna sõbra ette seisma, vaatas sellele tungivalt silmi ning ütles rahulikult:

„Seegi küsimus on ammu juba otsustatud."

„See küsimus, et mida nimelt?"

„Jah."

„Ja mida siis?"

„Ma ju ütlesin sulle juba kord."

„Ah seda küll jah."

„No vaat', see ongi ainus tee."

„Aga kuidas?"

„Kuidas? Just samuti, nagu kasvatasid ärkamisaja tegelased talupoegi. Pikkamisi, kuid nii, et ükski sõna kaotsi ei lähe. Tahad ligi tõmmata, Oskar?" ütles ta siis silmi vidutades.

„Mina... mina nüüd midagi... Mis nüüd minusugune..."

„Soo! Kes siis veel, kui mitte sinusugune! Tahad?"

„Miks ei...! Ainult ma ei suuda praegu veel ette kujutadagi..."

„Noh, küll ma sulle seletan. Tule siia, ma näitan sulle midagi."

Ta tõmbas jälle kohvri voodiveere alt välja, võttis säält äsja pakki seotud lehed ning ulatas Petersonile.

„Mis see on?" küsis noormees.

„Tegevuskava. Meil, minul ja mõnel teisel, oli juba ammu otsustatud, et me peame algama oma mõtete aktiivsemat elluviimist. Ainult, — meil puudusid veel üksikasjalisemad teadmised meie töölisklassi praegusest

seisukorrast. Kuid sellestki oleme üle. Me sõitsime laiali, poetasime end töölistena vabrikutesse ja töökodadesse ning hakkasime arstiteadusliku süvenemisega uurima seda haiget organismi, mille kallale mõtlesime asuda. Ma loodan, et samuti kui minul on ka teistel mu mõtteosalistel praegusel pilgul selge, missugune tööväli meid ootab. Nende päevade sees ootasin ma seltsimeestelt kirju, kuid sain täna koguni muud. Aga sellest räägin ma sulle pärast."

„Tähendab: — uus põrandaalune organisatsioon?"

„Peaaegu. Õieti polegi siin mingit organisatsiooni, aga... See mõte on väga lihtne. Meie, haritlased, segame end tööliste hulka, sulame nendega ühte, ei lange aga mitte nende tasapinnale, vaid katsume neid tõsta pikkamisi tasapinnale, millel asume ise. Me peame püüdma avada nende silmi iga nähtuse vastu, peame püüdma muuta tugevaks nende loomupärast kriitikameelt. Igaüks meist teeb endale pühaks kohuseks töötada täie andumusega. Pikkamisi, kuid põhjalikult puhastame me tööliste silmad sellest prügist ja pahnast, millega on nad aja jooksul pimedaks tehtud. Me teeme neile selgeks, et iga sõna, iga tegu, mis tuleb ülevaltpoolt, pole sugugi nii hirmuäratav, seadusenamaksev ja vääramata-õige, nagu arvatakse praegu. Vaja on neid õpetada käima ilma nende karkudeta, mida moodustavad praegu kommunistid ja kõik teisedki sotsialistlikud parteid. Enne, kui ei suuda töölised seista ise oma eest, enne, kui ei julge nad ise oma kasude kaitseks välja astuda, on täiesti mõttetu unistada mingi enam õiglase valitsuskorra jaluleseadmisest! Muidugi, kui meil pime mass käes on ja kui me seda pimedat massi juhtida oskame, võime ju nii mõndagi

korda saata, kuid et me lõpuks ikkagi rabasse läheme, seda räägivad meile juba ajaloolised kogemused, kas või meie suur naaber, Nõukogude Venemaa. Kuid sama ebaloomulik on ka praegune seisukord. Kuskil vabrikus tehakse töölistega ülekohut, nad ise lepivad sellega, nende kaitseks astub aga välja mõni riigikogu liige, kes on kuidagi loost kuulnud. See on ju samuti kui lapsega: annab keegi talle üle molu, läheb ta kiunudes eemale, saadab aga enese eest välja ema. Sellepärast, — kasvatagem tööliskond kõige päält täisealiseks, teadlikuks, ja alles siis rääkigem ilmarevolutsioonist ja teistest sarnastest asjadest! Kas sa saad mu mõtetest aru?"

„Miks ei, saan küll... Kuid selleks kasvatustööks läheb ju palju tööjõudu vaja... Kust võtame me niipalju haritlasi, kes on valmis oma õlgadele võtma säärast rasket ülesannet?"

„Noh, selle eest muretseb juba riik oma hariduspolitikaga! Küll tema meile kaastöölisi vabritseerib."

„Kuidas nii?"

„Väga lihtsalt. Igal kevadel lõpetavad tuhanded noored inimesed keskkooli... Aga ütle mulle, palun, kuhu saab praegu keskkooliga? Ah!"

„Peaaegu mitte kuhugi."

„Näed! See'p see pääasi ongi! Tahes või tahtmata peab valguma enam jagu neist noortest haritlastest lihttöölistena vabrikutesse ja saeveskitesse. Ja just säärastest keskkooli lõpetanud mustatöölistest kujunevadki meie mehed, sest kuigi neile on senini tuubitud pähe igasugust isamaalsust ja truualamlikkust, hävitab see kibedustunne, mis käib läbi nende

hingede, kõik senised ideaalid. Pääasi, et kommunistid meist ette ei jõua..."

„Ja mina sind just kommunistiks pidasingi..."

„Olen kah kommunist, kuid mitte praegu. Käesolev aeg on vähemalt meie juures kommunismi jaoks liiga varane. Muidugi, kui me vaatame asjale täiesti mõistuslikult seisukohalt, siis peame tunnistama, et isegi säärased ülesastumised, nagu korraldasid nad talvel, on üldisele asjale kasuks, kui jääme aga selle juurde, et me igat mahalastut taga leinama peame, siis just säärast putši pooldada ei saa."

„Mõistuslikult seisukohalt? Mida sa sellega mõtled?" küsis Peterson.

„Mõtlen seda, et neil väljakohtu paukudel on siiski oma teatav tulu."

„No seda ma küll ei usu!"

„Ei usu? Noh, hakkad kohe uskuma. Kas sa pole siis märganud, et need mahalaskmised, mida kutsus välja talvine mässukatse, sünnitasid tööliste seas kaunis tugeva salajase nurina. Ja kuigi kaitsepolitsei rusikas suud suleb, ei unu need värsked hauad siiski niipea. Aga seegi on teatavas mõttes kasvatus, ainult vähe kallist kooliraha maksev."

„Aga kui töölised seda akti sugugi ülekohtuna ei võta?" naeratas Peterson.

„Mida moodi?"

„Nojah, kui nad mõtlevad, et need mahalaskmised olid täiesti seaduslikud ja õigustatud ja et süüdlased on ainult need, keda arvati säärase karistuse väärilisteks?"

„Muidugi leidub ka niisuguseid, kes sedasi mõtlevad. Kuid nagu ma ütlesin, kutsusid need kogupaugud

siiski esile midagi nurina sarnast. Aga noh, selle üle me vaidlema ei hakka, sest ma isegi ei poolda säärast meetodit. Säh, loe parem see kiri läbi!"

Ta ulatas Petersonile äsja saadud kirja.

„Ma ei mõista ega taipa sellest midagi..."

„See on põrandaalustelt."

„Põrandaalustelt? Kommunistidelt?"

„Jah."

„Tähendab..."

„Tähendab, et ma kah üks neist olen," katkestas teda Ridle ja hakkas jälle edasi-tagasi käima. „Kuid ma läksin nendega juba kevadel tülli ja ei käinud nendega enam endist viisi läbi. Sel korral astusin ma üles tolle idatendentsi vastu, mis meie põrandaaluste ridades valitseb, ja jutlustasin puht-rahvuslikku parteid. Nagu näha, on neil mulle veel midagi öelda... He, he, he... No aga nüüd just võitlus lahti lähebki...!"

Ta sammus energiliste sammudega edasi-tagasi, käed seljal. Peterson jälgis teda pilguga ning küsis:

„Mida sa teha mõtled?"

„Väga lihtsalt: lähen jälle nende ridadesse ja taon nende organisatsiooni kiilu. Sääl on palju sarnaseid „tagurlasi", kes pooldavad minu mõtteid. Ja siis — korraldame terve värgi ümber juurtest kuni ladvani."

Ta naeratas kurjalt ja pilutas ühtelugu silmi. Kui ta Petersoni ees peatus, küsis viimane:

„Millal sa sinna lähed?"

„Varsti."

— Vaikus. —

„Võta mind kah ühes..."

„Kuhu? Õunapuu uulitsale?"

„Jah."

„Milleks? Ära rumal ole! Tead, kui sääl kukkumine tuleb, oled kohe kadunud hing! Oma kümme, viisteist aastat on kohe tagavaraks."

„Aga ise sa ei karda..."

„Noh mina! Mina olen juba vana rebane... Mind nad nii kergesti ei taba..."

Ta istus, põristas sõrmeotsadega vastu lauda ja vilistas tasakesi. Aknast vaatas tuppa niiske sügisõhtu. Sireli lehitu raag koputas korduvalt vastu ruute, mets kohises, üle küla lamas hall hääletus. Lilli, kes tuli töölt, vilksatas aknast mööda.

„Loe mu kava läbi ja too siis tagasi," ütles Ridle, „mõni teine kord arutame vähe lähemalt."

Peterson peitis käsikirja põue. Minut hiljemini avanes uks ning Lilli astus tuppa.

„Kas sajab kah või?" küsis Ridle.

„Ei."

„Ikka ühtviisi sula?"

„Ei, kahutab kah vähe... öösel tõmbab ehk maa kõvaks," seletas tüdruk.

„Noh, ju oleks aeg kah," tähendas Peterson.

„Millal teil's see titside töö ära lõpeb?" küsis Ridle vähese vaikimise järgi.

„Ju näeb, ega vist kaua enam lähe..." vastas tüdruk.

Peterson vaatas teda kõrvalt. Ta kehaline lopsakus aitas varjata raskejalgsust, mis kuulus juba viiendasse kuusse. Ta oli muutunud veelgi tõsisemaks, sest nüüd nägi ta juba täiesti selgesti oma ees häbi ja alandust.

„Kus ema on?"

„Ma ei tea... läks vist välja."
„Ei tea, kas kartulad kooritud on?"
„Seal ta nende kallal kohmitses..."
Tüdruk viskas palitu hooletult voodile, kohendas pisut juukseid ja kadus kööki. Läbi tuppa sigiva vaikuse kostis tumedalt ja sügavalt öövahetusega tööle hakkava vabriku vile.
Parajasti, kui hakkasid noormehed jälle sosinal arutama, koputati tugevasti uksele. Seekord astus tuppa Vitjagini Anna. Ta olevat kuulnud hääli ja tahtnud teada, kes siin räägivad.
„Noh, kas süda jäi's nüüd rahule?" küsis Peterson naerdes.
„Rahule ikka. Mõtle ise, — ligi nädal aega pole saanud sõnakestki kellegagi rääkida... Aga poisid, kas te uudist kah tahate kuulda?"
„Mis uudis sul's jälle on?"
„Oi, sihuke uudis et... Matvei Aliide olla sisse kukkunud..."
„Sisse kukkunud? Kuhu kohta?"
„Hii! Politsei kätte ikka...!"
„Noo? Mis kurjategija tema's on?"
„Asjaarmastaja, mis muud, jah, kui asjaarmastaja!"
„Mis asja ta's nii armastab?" küsis Peterson ja naeris jälle.
„Eks neid noormehi... või noormeeste asju ikka...! Hi, hi, hi! Või minagi sühuksest värgist suuremat tean, mina, va' mehenaine... Aga nii nad räägivad... Olnud teine parajasti kuskil numbritoas, kui kordnik pääle juhtunud... Ja kohe — kollane pass..."

„Kas siis mõni pass kollane on?" küsis Ridle ja tegi imestanud näo.

„Ega minagi tea... ju ta's ikka on kollane... Ütlevad, et libudele pidada sühuksed antama..."

„Kes ütlevad?"

„Või minulgi enam meeles on..."

„Ja Aliidele anti's kah sühuke..."

„Ju anti jah."

„Ja päris kollane kohe?"

„Päris kollane jah."

„Kust sina's seda kuulsid?"

„Noh, kes liigub ja käib, ju see ikka kuuleb kah... Ja teate, poisid, mis ma tegin?"

„Mis sa's tegid?"

„Ma läksin sinna ja küsisin näha..."

„Noh?"

„Küsisin jah! Hi, hi,hi... Ütlesin eidele, et... nojah, et kas ta mulle kah võiks Aliide uut passi näidata... Hi, hi!"

„Noh, ja mis eit ütles?"

„Ah mis ta ütles või?... Tegi, nagu ei saaks ta must aru... No aga kas ma's jätan... teen ikka siitsäält juttu ja kordan jälle, et kuule, et päris tõesti näita mulle seda Aliide uut dokumenti... Et näe, et kõik räägivad, et pidada teine nii ilus ja kena olema ja... ‚Mihukest dokumenti?' küsib. ‚Noh, eks seda kollast libupassi ikke...' ütlen... No tahtis teine mulle kohe valada, kuid sain ikka enne lõikama... Hi, hi, hi! Oi seda nalja, oi seda nalja...! Küll lõksutas ja rääkis ise teisi, see va' paks lihakott... et ikka teised teevad sedasi ja sedasi... No tulgu veel sõna rääkima, nii

annan talle teada kohe... Aga... mul on veel üks uudis..."

„Mihuke's see on?" küsis Peterson.

„St! Aga peate lubama, et te välja ei lõksuta."

„Ei lõksuta, lase aga käia!"

„Noh, et kuulge siis: Lillile tullakse kosja..."

„Soo, soo..." tegi Ridle ükskõikselt. „Kes sulle's seda rääkis?"

„Üks mõisa inimene."

„Naine või?"

„Naine jah."

„Noh muidugi, siis on asi kohe enam kui kindel..."

„Kindel, kindel jah! Vaata, et Jüri ehk juba täna väljas ei ole..." Surnud teisel paar päeva tagasi va' emarisu maha, nüüd põle poisil muud, kui hakkab kohe naist võtma..."

„Ja-jah?"

„Ega kedagi, täna on neljapäev, ehk on juba varsti õues... Kas ma ei öelnud?! Ikka irisesid ja karjusid Lilli kallal, et... Aga vaadaku nüüd! Ise jäävad puha istuma, Lilli läheb aga mehele nii et müriseb kohe... Eks nad ole ikka sedasi, need naiste jutud..." kihistas ta punastades. „Ma olen neile mitu korda öelnud, et ä'ä lõksutage kedagi enne, kuni asi igatpidi küps on... Hi, hi, hi... ja jäidki jälle valelikuks..."

Ning Ridle poole:

„Kas sa, vanapoiss, teadsid midagi sühukest oodata, mis? Hii! Mõtle ometi — saad varsti pulmad!... Siis, vend, muudkui purjuta nii et... Viid ehk minusuguse köbikese hää meelega tantsimagi... ja pärast latule ja... Hi, hi, hi... Mis nüüd viga lõugutada ja lori ajada, kui sa tead, et su sõnu kohe edasi ei

räägita... Aga kuule, Petersoni noorhärra, mis siis sina oma eidega teed, kas võtad ikka ära või?"

„Ära ikka."

„Ju kuulda on jah... Aga mõned räägivad, et sa ei pidada enam kuigi tihti sääl käima..."

„Ega's see midagi ei tähenda."

„Ega tähenda jah... Aga olgu pääle, kaua ma siin ikka lõõbin... Vanamees kah varsti oodata..."

Anna õõtsutas veidralt oma ripnevate rindadega, tegi meeste poole naljaka niksu ja lahkus toast. Minut hiljemini hakkas ta köögis midagi sädistama.

„Nii siis..." ütles Ridle, süüdates paberossi, „loe üsna pea läbi ja anna mulle vastus!"

„Ah mis ma tast, sellest kavast, arvan või?"

„Jah; ja kas sa tahad meie hulka astuda või ei. Ainult — pea keel hammaste taga!"

„Noh, seda tean ma ilma ütlematagi," naeratas Peterson, „aga kas sa oled kindel, et säärasel tööl edu on?"

„Miks siis mitte? Ainult sel teel võime me midagi kätte saada, olgugi, et mitte just täna-homme. Ilma selleta on meie püüded aga ainult tühi töö ja vaimu närimine. Sest metslasi Fourier' või Owen'i õpetuse järgi elama panna ei saa, veel vähem Marx'i või Engels'i oma järgi. Kuni puudub töölistel tarvilik ühistunne, kuni on nad ainult vormituks massiks, seni peavad nad tahes või tahtmata leppima praeguse ülekohtuse korraga. Ainult — üht sarnast meest läheks meil vaja, kes oskab töötada ka sulega..."

„Mis mõttes?"

„Meie ideede levitamise mõttes ikka. Kõige päält

peaksime aga andma täiesti üksikasjalise kirjelduse meie töölisklassist ja selle tõelisest seisukorrast."

„Hm-hm," tegi Peterson ja puhus laisalt suitsu läbi nina.

„Või katsud ehk sina?" küsis Ridle, vaadates teda vidusilmil.

„Mina? Rumalus!"

„Kuidas nii — rumalus?"

„Või ma's oskan..."

„Eks katsuda ju võib..."

„Nojah, katsuda nüüd ikka küll aga..."

Vaigiti. Ridle hakkas palitut selga ajama. Toas oli juba täiesti pime, ainult aknad valendasid pisut heledamalt. Pilves sügistaevast langes pehmeid lumeräitsakaid, mis silitasid vaevalt kuuldavalt üle ruutude, otsekui kerged udusuled.

„Hakkad kuhugi minema või?"

„Jah."

„‚Õunapuu uulitsale' või?"

„Jah, lähen vaatan kord, mida need mehed sääl mõtlevad..."

Ta litsus laia, tumepruuni sametkaabu otsaesisele, vaatas, kas revolver laetud on ning pistis mõne tagavarapadruni lahtiselt tasku. Sellega valmis, ütles ta laisalt:

„Soo!"

„Millal sa kodus oled?" küsis Peterson.

„Homme... tunahomme... iga päev kuni õhtuni..."

„Hüva, ma loen ta juba varsti läbi, selle käsikirja..."

„Loe jah. Niikauaks aga — nägemiseni!"

„Nägemiseni, nägemiseni!"

Ridle peatus silmapilguks väraval, süütas uue paberossi ning pöördus siis kohe linna poole, mis lõmitas kuskil pimedate väljade taga nagu tuhatsilmne hiiglaelajas. Peterson jälgis teda mõtleva pilguga.

37.

Ridle sammus ligi kolmveerand tundi, enne kui ta jõudis linna pääuulitsale. Nagu harilikult ikka sügiseti, mil muutub suvine jalutuskoht, supeluspark, tühjaks ja lagedaks, nii oli siin tänagi inimesi üsna palju. Segane lärm lainetas ühest tänavaotsast teise. Siin hulkus sõdureid, naiskooliõpilasi, käsitöölisi ja gümnasiaste vormimütsides. Üle halvasti valgustatud kõnniteede viskasid mitmevärvilistes tuledes sädelevad vaateaknad triibulisi kiiri, milledest läbi langesid aga kuidagi aeglaselt-aeglaselt esimesed lumeräitsakad.

Et pääseda kiiremini edasi, astus Ridle kõnniteelt kõrvale. Varsti jõudis ta uulitsa otsa, kus seisis täiesti pime park. Ta läks sellest läbi ja nägi mõne minuti pärast oma ees järgmist tänavat, lühikest ja täiesti valgustamatut. Siit puhus talle vastu jääkülm tuul. Ta pöördus ümber vaikiva koolimaja nurga ja tõttas ühtelugu edasi. Kõrged pärnad ja tammed, mis kasvasid kahel pool jalgteed, raputasid alla oma viimseid, kuivanud lehti, mida polnud küll pimeduses näha, kuid millede tasast langemiskahinat võis vahete-vahel kuulda koguni selgesti. Kuskilt madalast majast, läbi allalastud eesriiete tungisid õudselt-tühjale, külma pimedust hingavale tänavale kerged polkahelid.

Järsku lõppes umbtänav. Oli nii pime, et Ridle pidi peaaegu rinnuli vastu müüri tõukama. Ta kobas käsikaudu mööda seina tagasi ning nägi, et ta oli tulnud põiktänavast mööda. Ta mõtles vähe aega, püüdis ette kujutada selle linnajao plaani ja hakkas siis käed taskus edasi ruttama. Uulits oli täiesti tühi ja paiskas sammude kaja kümnekordselt laiali. Mõned aknad olid valgustatud, mõned täiesti pimedad. Tuul paiskas siingi näkku koltunud puulehekesi, otsekui kergeid, õhukesi vaskplaadikesi.

Äkki süüdati elekter. Here valgus lõi Ridlele näkku nagu piitsaga. Ta litsus kaabu niiviisi, et vari silmi varjaks, ning tõstis käed seljale, olgugi, et ta sõrmed juba ammu külmetasid.

Kui ta üles vaatas, nägi ta, et taevas hakkas selgima. Lugematud tähed vaatasid üle elutu uulitsa. Sügavmust tagapõhi ja kuidagi arglikult värisevad täpikesed jätsid pisut õudse mulje. Ühe värava ees seisis vanaldane, kondise näoga ja naiivselt värvitud põskedega tüdruk, käed puusas ning naeratas möödasammujale kutsuvalt. Kui Ridle üsna ta kohale jõudis, tegi ta koketeeriva liigutuse ning küsis kähiseva kurguhäälega:

„Noorhärra, kuhu nii kiiresti?"

„Mis uulits see on?" küsis Ridle, peatudes silmapilguks.

„Armastuse uulits nr. 3," naeris libu ning puhus külma sügisõhku suutäie mõrkjat tubakasuitsu.

„Armastuse uulits...?

„Jah-jah... ja see maja on nr. 3..."

„Aga õige nimi... õige nimi, kurat võtku!" sai Ridle järsku vihaseks, „kas see's õige nimi on?"

„Seda küsi jaoskonnast!" irvitas tüdruk ja kadus lagunenud värava taha.

„S-sina k-kur-rat!" karjus Ridle, kuulis oma häält tühjas uulitsas kuidagi võõrana ning virutas metsikult kahe rusikaga korraga vastu külma, vesihalliks pleekinud, kidalist planku. Samal silmapilgul nägi ta aga oma kõrval vigast poisikest, kes toetus kahele kargule, ja küsis sellelt rahulikult:

„Kuule, kust sina siia said?"

„Tulin, noorhärra," vastas poiss itsitades.

„Soo-soo, või tulid..."

„Tulin jah... Ma seisin siin kõrval värava taga ja kuulasin... Noorhärra, sellesse koopasse ära mine kedagi...! Kui sa ainult... hä, hä,... teaksid, mihuksed närud nad kõik siin on...! Haisevad päris teised, saadanad...! Tule, ma juhatan sind... Oi, oi, oi, on alles preilid... hä, hä, hä, on jah, alles preilid..."

„Mis uulits see on?" kordas Ridle endist küsimust, pööramata tähelepanu poisi seletustele.

„See? Armastuse ikka."

„Kas see's õige nimi on?"

„Õige...? Oota, noorhärra...! seisa siin üks silmapilk, ma jooksen kohe vaatama."

„Kuhu sa vaatama jooksed?"

„Uulitsanurgale... ikka uulitsanurgale... sinna, kus silt üleval on... Kas sa's ei tea?"

Ta valgustas lõbusalt elektrilaternaga poolpimedat jalgteed ja lomberdas minema. Kui ta mõne minuti pärast tagasi ilmus, hüüdis ta juba kaugelt:

„Püha-Peetruse!"

„Aa!... Püha-Peetruse!..." kordas Ridle ning

mäletas äkki õige selgesti oma gümnasiasti-põlve elamusi. Aga hüütakse — ‚Armastuse uulits'?"

„Jah, noorhärra."

„Kas sa ‚Õunapuu uulitsat' kah tead?"

„Tean küll, noorhärra."

„Kui kaugel see siit on?"

„Eh, noorhärra, mis sa sinna ikka lähed!... Sääl on puhta haiguseandjad... Tule mu'ga parem ühes, noorhärra, ma viin su ilusasse kohta... kus puhas ja... kena ja... soe ja... ja oi, oi, mihuksed preilid veel ja..."

„Kui kaugel ‚Õunapuu uulits' siit on?" kordas Ridle ja surus käed närviliselt tasku. „Ütle ruttu, mul pole aega!"

„Aga siin on ju palju paremad preilid... oi, oi mihuksed...!"

„Ah, jäta oma preilid kus see ja teine," ei suutnud Ridle naeratust tagasi hoida. „Täna pole aega nendega siin jännata... He, he... Noh, lase kuulda, saad kakskümmend viis marka!"

„Kakskümmend viis marka või?"

„Ja-jah."

„Aga kas sa ikka annad?"

„No saad, saad!"

„ ‚Õunapuu uulits' on siit üsna kaugel... Vaat, kui sa nüüd siit natuke maad edasi lähed, siis pöörad pahemat kätt... vastu merd... säält lähed veel tükk maad ja... oota,... Ei, kurat, ongi meelest läinud, kuhu poole siis... m-m-m..."

„No tule siis ligi!"

„Kas ikka selle kahekümmne viie marga eest?" küsis poiss usutlevalt.

„Noh, saad teist niipalju ligi!"

„Ke-na! Astuge aga otse edasi, noorhärra...!"

Ridle pani jälle käed seljale risti ja hakkas vaikides edasi astuma, poiss järgnes talle karkude veidra kolina saatel, otsekui käiks ta kõrval luukere.

„Mis asja pärast noorhärra 's ‚Õunapuu uulitsasse' läheb?" küsis poiss vähese vaikimise järel.

Ridle ei vastanud.

„Kui noorhärra siiski preilide pärast on, siis, tead, siit küll edasi minna ei maksa..." seletas poiss vähe põriseva kurguhäälega ja vaatas üksisilmi oma lomberdavat, rohutirtsu taolist varju. „Oi, oi, küll on siin ‚armastuse uulitsas' toredad preilid! See vana kõbi, kes püüdis noorhärrat oma juurde petta, pole niigi palju väärt, et noorhärra talle vastu kõhtu sülitaks... hä, hä, hä... ja mis sääl's veel armastusest rääkida... Eks noorhärra vaadand, mihuke nägu teisel ees oli, sellel va' sajaaastasel... ja sääl number kolmes on nad puhta sühuksed käbikesed... päris häbi mööda minna... Aga vaat', siit natuke edasi, sääl, näe, otse üle uulitsa, kus see kauplus sees on... oi, küll sääl on ilusad tüdrukud!... Jumala eest ilusad!... Kas või näpuga kasta ära, nii ilusad!... Alati puhta siidis ja sametis... kus ikka pesu ja... kus ikka ilusad puhtad voodid ja... kus ikka korralikud toad ja... et lust kohe sisse minna!... See on nr. 12... Noorhärra pidagu meeles: — nr. 12."

Ridle astus vaikides, käed risti seljal.

Ja tead, noorhärra, säält saab viina kah... hä, hä! Usu, noorhärra — saab! Pääasi, kui ustavad härrad on... Mina ise muretsen... Õigust öelda, ega sääl majas just pole, aga mina tean, kust saab... kui ma

aga ainult tahan, kohe saan!... Lähen akna taha, koputan ja — kohe saan!... Ja-jah, noorhärra ei usu, aga... kindlasti — kohe saan... Aga kui vahest säält, politseist, tullakse, siis ma tunnen need rajakad juba näost ära... Tuleb teine, sunnik, tolgendab, just nagu oleks teine jumal teab kui joobnud, lähed talle aga nina alla ja küsid, et ‚kuule, noorhärra', et ‚anna suitsu' — vaevalt-vaevalt tunned viina lehka... Ja siis — баста! Mitte üks tilk ega mitte üks natuke armastust! Kohe — uksest välja, sa kõlvatu inimene! — Ja-jah, noorhärra, ära tunnen kohe! Näe, sedagi tundsin kohe, et sina politseist ei ole.— Politseist tullakse ikka tuikudes ja lauldes ja kobitakse kohe väravast sisse... Ja-jah, aga seda, kes tuleb tuikudes ja lauldes ja kes kobib kohe väravast sisse, seda peab kartma... Ei, sina, noorhärra, ei ole politseist, sest sina hakkasid kohe värava taga riidlema... hä, hä, hä!"

Ridle pahvatas järsku naerma ja pöördus ringi.

„Ja kohe tunned ära, kes politseist on?" küsis ta.

„Kohe!" uhkustas poiss.

„Aga mis ametimees sa õige oled? — Juhid inimesi tüdrukute juurde või?"

„Preilide juurde," parandas poiss. „Mina ei määri kellelegi kaela harilikku tüdrukulipakat, vaid juhin iga mõistliku mehe korralikkude preilide juurde. Ligimest peab ju aitama... Tuleb, näe, teinekord, noor inimene, piilub ringi, ega tea ööd ega päeva, musta ega valget, kuhu ehk mihukse ukse pihta koputada... aga juhtun mina talle vastu — asi on kohe ilus: viin kohe kõige viisakamasse kohta... Aga kui mees liiga uhke on, saab kah vahel sühuksesse kohta juhatatud, kust kohe

kaasavara ligi saab... Hä, hä, mul on ju siin puha teada... Või juhin jälle mõne piimahabeme kuhugi politseikordniku erakorterisse, et las lõhub, lontrus, uksekella, kuni keegi talle paar piirakast lagipähe laksutab... Hä, hä, hä! Oli, kuramus, mul kevadel kena lugu... Tuleb, näen, mööda uulitsat ilus noor inimene, kirju ‚soni' pääs. Noh, mina kohe volksti vastu, et nii ja nii, et ‚kas võin härrat teenida ja...?' Vaatab ringi ja küsib siis kartlikult, et ‚näe', et ‚asi on sühuke, et mul elab siin kuskil üks hää sõber, aga mina, näe, mitte ei tea, mis number see maja just on'... et ‚kas sa, noormees, võiksid juhatada'... Noh, tule kurat appi, kust's minagi seda tean!... Räägib siis viimaks häbelikult, et nii tarvilik olla teisel seda sõpra leida ja... Minul, teadagi, oli kohe selge, kuhu sõbra juurde sel tattninal veab ja kui ta ikka endist viisi mämlitab, küsin nagu möödaminnes, et ‚kas see sõber ei ela vahest sühukses majas, kus... noh, kuidas nüüd kergemini öelda... nojah, kus uulitsatüdrukud elavad?' ‚Muidugi, muidugi sääl!' ütleb... — Noh, võtsin teise siis nokkapidi ligi ja viisin raiooniülema ukse taha... Hä, hä, hä! Kuulatan, — koputab: ei kedagi... Kuulatan, — koputab veel kord: ei kedagi... Kuulatan, — koputab kolmat korda: uks avaneb ja raiooniülema suur ‚kaalisarnane' pää tuleb nähtavale. ‚Mis on, härra üliõpilane?' ‚Mina, tead... tahtsin täna, tead... natuke lõbutseda ja... tead... Kas siin elavad, tead... preilid, tead... sühuksed, tead...?' ‚Noh, et mihuksed siis?' ‚Tead, sühuksed... tead, kes... jälle...' Hä, hä, hä! No võttis vanamees teise, sindri, tutist kinni ja — vinit! lase aga varvast ja täna Jumalat, et sa soolusse ei lähe! Hä, hä, hä! Aga näe,

olemegi juba ‚Õunapuu uulitsas'... Siit ma, noorhärra, lähen juba tagasi... Et muudkui nagu..."

„Noh, hääd õhtut's kah," ütles Ridle.

„Aga kuule, noorhärra...!"

„Mis on?"

„Aga see... jälle... viiskümmend marka või nii...?"

„Ah õigus... ma pidingi juba su ilma jätma," naeratas Ridle ja hakkas taskuid kaudu otsima. Sellega ikka veel ametis, küsis ta:

„Aga kuule, kui vana sa oled?"

„Ah mina või?"

„Jah."

„Just kakskümmend... just oli alles sünnipäev... Kuule, noorhärra, sul polegi vist raha," muutus ta äkki tusaseks ja lõi karguotsaga vastu uulitsakivi. „Petsid, tähendab..."

„Ära seda karda," naeris Ridle ja mõõtis teda vidusilmil. „Näed, leidsingi..."

Ta ulatas poisile paar paberraha. See silmitses neid tähelepanelikult, naeratas äkki hääl meelel ja koputas jälle kargu otsaga vastu kõmisevat paat. Ning kuidagi kergelt ringi pöördudes kadus ta pimedusse.

Ridle jälgis teda pilguga ja naeratas. —

See oli kitsas, sillutamata põikuulits, täiesti pime ja auklik nagu külatee. Ta läks otse, ristloodis vastu merd. Jääkülm, peaaegu soolvee-taoline tuul puhus Ridlele otse näkku. Näis, nagu oleks see pimedus, mis on hakanud mingil põhjusel liikuma ja hoovab nüüd täie jõuga edasi, kiunudes majade vahel nagu uulitsale visatud laps. Tähed leekisid taevas, külmanud maa kõmises, mere ühetasane, rahulik kohin moodustas öis-

tele häälitsustele tumeda tagapõhja, just nagu lainetaks ja voogaks kuskil lõpmatu hulk süsimusta sametit.

Ligi veerandtunnilise pimeduses hulkumise järel leidis Ridle lõpuks maja, mida ta otsis. See oli ühekordne madal kong, vaevalt-vaevalt püsti seisev ja vilets. Kõik aknad olid pimedad, isegi kuskil naabruses ei vilkunud midagi tuletaolist. Kui ta rusikaga vastu ust põrutas, näis talle, nagu kõmiseks vastu terve majalogu.

Kuid sees jäi täiesti vaikseks. Ridle põrutas veel kord ja siis veel kord. Kui aga ikka ei vastatud, sai ta vihaseks ning hakkas vahet pidamata rusikatega vastu ust virutama, karjudes sääljuures surutud häälega:

„Kuule, tee lahti, kurat! Tee lahti!"

„Kes sääl on?" küsis äkki värisev naisterahva hääl üsna ukse tagant.

„Mina," vastas Ridle ja rahunes kohe.

„Kes mina?"

„Rid-le..." sosistas küsitav uulitsalt.

„Ridle?!"

„Ja-jah, tehke lahti... Ma tahan sisse tulla!"

Kuuldus võtme krigisev edasi-tagasi liikumine mööda lukulehte ja varsti avaneski uks. Pikk, valge kuju seisis eeskojas, juuksed lahtiselt õlgadel.

„Vabandust," ütles Ridle, „ma olen ometi õigel kohal?"

„Oled küll."

Viivuline vaikus.

„Kas ta kodus on?" küsis Ridle.

„Kes?"

„Doktor."

„Ei ole."
„Ei ole kodus?"
„Ei ole."
„Aga millal ta tuleb?"
„Ootan teda iga silmapilk."
„Hm... Ma ei tea, kuidas siis saaks...?"
„Mida?"
„Mul oleks vaja ta'ga kokku saada..."
„Eks oota..." ütles naine miskipärast naeratades.
— Vaikus. —
„Ongi vist kõige mõistlikum..." arvas Ridle ja püüdis uksel seisja nägu näha.
„Tule's sisse... mul hakkabki juba vilu..."

38.

Astuti pimedasse ja kitsasse tuppa, mille seinade käega katsutavat lähedust võis aimata kuidagi kohutavselgelt. Naine süütas lambi, selg Ridle poole. Ta oli särgiväel, paljaste säärtega ja värises külmast. Kui lamp juba põles, pöördus ta äkki näoga vastu valgust.
„Helene..." ütles Ridle ilmse imestusega.
„Jah."
„Sina...?"
„Jah."
„Sina — siin...?"
„Jah."
„Seda ma küll ei oodanud..."
„Tean..."
Ridle hakkas palitukraed maha käänama.

„Ega ometi sina ei...? küsis ta pisut väriseva häälega.

„Mida?"

„Ega ometi sina ei kirjutanud?"

„Ei, doktor."

„No aga milleks siis, kuradi pärast?"

„Ei tea seda minagi."

— Vaigiti. —

Ridle lükkas käe tasku, pigistas sõrmed rusikaks, vaatas vidusilmil vastu tuld ning küsis järsku koguni tasase, kuid rahuliku häälega:

„Tohin ma palitu maha võtta?"

„Palun."

Jälle minutiline vaikus.

„Teil on siin kole külm..."

„Tõesti?"

„On küll... Näed, päris värisema võtab..."

„Ma panen kohe tule ahju... Mul endalgi on nagu pisut vilu. — Ehk Oskargi tuleb varsti koju... Aga oodata ongi soojas toas ju palju mõnusam... Eks ole, seltsimees?"

„Ju ikka on..."

Neiu tõmbas villase rätiku ümber õlgade ja hakkas peenekslõhutud puid ahju loopima. Ta töötas kiiresti, kordagi ringi vaatamata, otsekui oleks ta üksi toas. Kui ta viimaks omaga valmis oli, lükkas ta ettevaatlikult kaks tooli leegi punasesse kumasse ning ütles tasase häälega:

„Noh, palun."

„Kas sul niiviisi külm ei hakka?" küsis Ridle ja vaatas vidusilmil ta paljaid õlgu.

„Ei hakka... Või ei meeldi sulle, et ma sedasi... su'ga juttu ajan?"

„Eh, minul on see ükstäis puha..." kehitas Ridle õlgu, „nii või teisiti...!"

Vaikus.

„Aga kord meeldis küll..."

„Meeldis jah..."

„...ja veelgi enam..."

„Veelgi enam jah..."

„...Vahest polnud mul niigi palju ümber..."

„Polnud jah..."

Naine riivas teda tigeda pilguga, võttis voodilt vaiba ning mässis selle enda ümber. Kui ta uuesti istus, küsis ta võimalikult rahulikuks tehtud häälega:

„Millal sa kirja said?"

„Täna."

„Doktor rääkis jah, et ta olevat sind kutsunud."

Ridle võttis põrandalt lahtist koorepuru, viskas selle tulle ja vaikis.

Naine ütles:

„Näed, juba hakkabki soojemaks minema... see tuba..."

„On tunda jah... Millal sa doktoriga ühte hakkasid?"

„Siis, kui sina ära sõitsid."

„Ja elate nüüd üsna kenasti?"

„Ega viga ole..."

„Luba siis omale õnne kah soovida..."

„Tänan väga."

Tuli pragises, õrn suitsuvina täitis tuba, kuskil pimeduses kohises ja mühises meri. Tuul kägistas vihaselt katuse kallal.

„Karjusid ikka, et sul elus ei vea... Aga näed, veab küll..."

„Jah, ikka veab..."

„Unistasid alati mõnele suurusele lähemale saada ja nutsid, et mina ainult pisuke hall meheke olin... Luba küsida, kas ta on kah tubli mees, see doktor? Veel palavam vist kui venelane?"

„Ega viga ole..."

Ridle süütas paberossi. Neiu tõusis, tõmbas vaiba tugevamini ümber oma külmast ja ärevusest väriseva keha ning astus laua juurde. Äkki küsis ta vaevalt kurgust pääseva häälega:

„Ütle mulle, Alleksander, kas sa's ise tõesti nii pattudeta oled, et sa mu selle ainsa eksimise pärast eemale tõukasid?"

„Mina? Millal ma su eemale tõukasin?"

„Ah, milleks see veiderdamine veel...!"

„Kuidas nii — veiderdamine? Kas polnud siis sina see, kes leidis tarvilikuks vaadata omale kohasemat kallikest?"

„Jumal, Jumal, kui halastamata, kui kivine võib ometi üks inimene olla...! Ainus vale samm, ainus ekslik kõrvalekaldumine ja — sa oled veel ainult vilets, kärnas koer, kelle tarvis on üks mõjuv jalahoop kuklasse ja — uulitsale käi, roju! Tuleta meelde neid öid, mil sa ise urkast teise venisid ja alles hommiku eel koju ilmusid...! Kas tegin ma sulle etteheidet? Kas küsisin ma sult kunagi, kus sa käisid või kus sa oma ööd mööda saatsid? Aga sääl — üks ainus vääratus minu poolt ning — lõpp...! Sa oled mus porri tallanud inimese, sa oled mu hinge uulitsale visanud nagu näruse räpaka... Ah, kuidas ma teid küll vih-

kan, te silmakirjateenrid! Suure suuga räägite te vendusest, üheõiglusest, sellest, et naisterahval peavad olema samad kohustused, kuid ka samad vabadused, nagu meestel... Kuid sääl — silmapilkne unustus, mis on teie ‚unustuste' kõrval nagu tolmukübeke mäe kõrval, ja — sind pole enam vaja, sa oled veel alaväärtuslikum kui mõni uulitsatüdruk... Alleks, Alleks, mõtle nende õhtute pääle, mis me ühes mööda saatsime, õnnelikud-õnnelikud ja rõõmsad...! Mõtle, Alleks, nende õhtute pääle!"

„Ah nende õhtute pääle või?" küsis Ridle pilkava kõlaga hääles.

„...Istun teinekord voodis ja vaatan, kuis sa laua taga töötad... Tuli põleb su ees ja su vari on nii suur, et ta mu pää täiesti pimedusse matab... Su selg, kukal ja õlad on otsekui kivist raiutud... Või jälle kisun endalt viimsegi hilbu ja lasen su haiglasest kirest värisevail käsil mööda mu keha kobada, mind kallistada... mind paitada ja muljuda... nii et hing kinni jääb... nii et sinised lapid ihule ilmuvad... Aga järsku — üks ainus tähtsusetu eksitus, üks ainus pisuke-pisuke kõrvalekaldumine ja — lõpp..."

„Jah, seda sa juba ütlesid."

„Või mäletad, kuidas me kord õhtul, linnast väljas, pisukeses jõekeses suplemas käisime...?"

„Ja-jah, mäletan küll."

„...Oli natuke vilu... vaikne tuul puhus ja..."

„...ja liigutas rohukõrsi?"

„...ja kahistas viljapõllul..."

„...ja viljapääd kummardasid nagu vaikivad preestrid altari ees?"

„Aga õhku täitis üsna nõrk kaskede lõhn..."

„Kaskede? Kuidas nii? Minule paistis ikka, et kuuskede lõhn...”

„Alleksander!” hüüdis naine tasase häälega ja astus ta selja taha.

„Noh, mis on?” pööras Ridle pääd.

„Kui sa mind kas või natuke armastanud oleks, ei räägiks sa tõesti niiviisi.”

„Kes? Mina või? Kas ma's sulle kunagi ütlesin, et ma sind armastan?”

„Ah jumal küll, mihuke sa oled!”

„Mihuke ma's olen?”

„Mu oleviku ja tuleviku purustasid sa oma halastamatusega, nüüd riisud sa mul veel mu minevikumälestusedki...”

„Noo?!”

„Teada, et sind kunagi armastatud pole, et sa kõik need ööd oled täitnud koguni inetut osa ühes narrimängus... et ma pole olnud su käte vahel ei midagi enam ega vähem kui kõige viimasem lõbutüdruk kuskilt käsiurkast... Issand halasta küll, mihuke sa oled...!”

„Mihuke halastamata või?”

„Kuidas ma sind praegu vihkan...!”

„Vihka, vihka!” karjus Ridle äkki metsikult ja kargas püsti. „Vihka, kui tahad, aga ole ainult vait!”

Järsku hakkasid ta suunurgad tõmbuma, ta silmi ilmus võõras läige ning ta ütles vähe väriseva häälega, milles kõlas juba ilmselt liigne pingutus:

„Kuule, pane end parem rõivasse! Vaata, särk libiseb praegu juba maha...”

„Las ta libiseb!... Tunne vähemalt vastikust mu vastu... tunne vähemalt m i d a g i... Agà nii, nagu oleks ma mingi puupakk, kelle vastu võib olla täiesti

ükskõikne, keda ei saa ei armastada ega vihata, — tead, ainult seda ei suuda ma kannatada!"

„Helene!"

„Ära, ära nende hilpudega! Noh, vaata ja sülita nüüd! Kord hellitasid, nüüd sülita!"

Värisevate kätega viskas ta salli ja särgi eemale. Pikk, valge, nagu kriidist voolitud seisis ta keset tuba. Põlved vähe koos, pää vihaselt taha visatud, juuksed lahtiselt õlgadel, nii sarnanes ta hästi õnnestunud raidkujuga. Ta oli priske, mustaverd ja väga ilus. Tuli ahjus lõkendas punakalt ning heitis ta säärtele, reitele, isegi rindadele ja kaelale vähe roosakat kuma.

„Noh, sülita, sülita!" kordas ta väriseva häälega.

„Helene..." ütles Ridle tasakesi ja vaatas teda üksisilmi.

„Sülita... sülita!"

„Helene, ma palun sind!"

„Palud? Sina? Noh, mida sa's palud?"

„Pane end silmapilk rõivasse...!"

„Kas siis juba aitab? Ei, vahi, vahi veel! Ha, ha... Sa eeskujulik, moraalne mees...!"

Ridle tõusis, võttis tüdruku kergelt õlgade ümbert kinni ja vaatas teda kuidagi kurvalt. Ja jälle kordas ta peaaegu sosinal:

„Helene, Helene...!"

Kuid järsku kaotas ta tasakaalu. Tüdruku alasti keha lähedus äratas ta mürgise vere. Jälle omandasid ta silmad läikiva, pisut rasvase ilme, ta suunurgad tõmbusid alla ning ta kord-korralt kuumemaks muutuvad käed surusid kaussidena neiu rindadele. Siis litsus ta oma huuled viimase suule ja suudles kaua ning januselt.

Nii seisid nad hulk aega, otsekui kokku kasvanud. Viimaks vabastas Ridle tüdruku ja hakkas värisevate kätega palitut otsima. Kui ta juba sõnalausumata ukse poole pöördus, küsis Helene, kes seisis ikka veel samal kohal:

„Kuhu sa lähed, kuule...?"

„Ju näeb..."

„Ära mine!"

Ridle ei vastanud. —

„Ära mine!!"

Ning järsku kuulama jäädes:

„Keegi tuleb!"

Tõesti lähenesid majale sammud.

„Kes see võiks olla?" küsis Ridle tehtud rahulikkusega.

„St! Ära räägi nii valju...! Doktor... Kuule, ma palun sind, võta palitu uuesti maha ja... Alleks, ma palun sind..."

Ridle täitis ta soovi. Sel silmapilgul koputati ettevaatlikult aknaluugile.

„Ava talle," sosistas tüdruk ning ruttas, särk ja sall käes, voodisse.

Ridle astus sõnalausumata eeskotta ja avas ukse.—

39.

Oli selge, külm öö. Mere lähedust võis tunda teravamini kui õhtul. Tugev tuul lõõtsus majast mööda, tähed värisesid, suur, kollane kuu seisis magava linna kohal. Üle uulitsa seisev puu liigutas aeglaselt oma lehituid oksi.

„Kas sina oled?" küsis Ridle tasase häälega.

Uksel ootav mees, kes oli vahtinud seni kuhugi kõrvale, põrkas kohkunult sammu tagasi.

„Ära karda, see olen mina," naeratas Ridle.

„Sina? Kes sina?" surus mees käe tasku.

„Mina, Ridle."

„Aa! Sina?"

„Ja-jah, nagu näed."

„Mis sa siin teed?"

„Imelik küsimus... ise kutsud ikka ja..."

„Ja tulid nüüd, öösi?"

„Ei, ma olen siin juba õhtust saadik."

„Tähendab — ootasid mind?"

„No keda siis muud, armas Jumal!" naeris Ridle närviliselt.

Mees ulatas talle käe ja ütles:

„Noh, eks lähme's sisse."

Nad astusid tuppa. See oli täiesti pime, sest Helene oli miskipärast kustutanud lambi.

„Sa oled ju üsna ilma... üsna ilma valguseta..." tähendas mees miskipärast kogeldes.

„Olen jah."

„Kas Helenet's polegi kodus?"

„On küll... jäi vist magama..."

„Soo! Õige mul tüdruk!... Ei süüdanud sulle lampigi..."

„Miks ei süüdanud... Puhusin just ära... Mõtlesin, et tukun kah vähe aega siin ahju ees..."

Mees süütas lambi. Tule kollakas kuma langes ta näole. Ta oli pikakasvuline, mustaverd ja väga kõhn. Seljas oli tal hall poolkasukas, jalas säärikud, pääs

must läki-läki. Ülemist huult kaunistasid tumedad, hoolikalt pöetud vurrud, mis tegid ta suure, tugeva nina kuidagi teravalt silmitorkavaks. Kui ta oma terava pilgu Ridle näol peatas, naeratas ta sunnitult ja vähe nagu tigedaltki.

„Kuule, tüdruk, mis nalja sina's teed!" hüüdis ta Helene poole, kes lamas kaelani teki all ja tegi end magavaks. „Külaline istub pimedas toas, sina aga muudkui põõnutad."

„Jumaluke... ma olengi vist uinunud..." kogeles tüdruk ja püüdis näidata, nagu ärkaks ta tõesti just praegu.

„Nojah... He, he, he... Niiviisi sa sõbra eest hoolitsed!"

„Pole viga, ega mul's... Ma tukkusin ise niisamuti..." tähendas Ridle hooletult, kuid tundis äkki tolle narrimängu vastu, mida pidi ta praegu etendama, koledat vastikust.

„Seda ma arvan jah...! Üksi pimedas toas nagu öökull... Kuidas sa selle majahüti üles leidsid, mis?"

„Üsna kergesti."

Nad istusid laua veerde ja mõõtsid teineteist usutlevate pilkudega.

„Kas sa ammu juba siin oled?" küsis Ridle.

„Umbes nädalapäevad. Helene on küll kauemini juba... Ta on ju nüüd... He, he, he... Kas sa silti ei näinud?"

„Säärase pimedusega...!"

„Ta on nüüd, jah, klantstriikija..."

„Tõesti?"

„Jah... Oi, nüüdsel ajal peame me kavalad olema... Kelle vastu aga vähegi kahtlus tõuseb, sellele

saadetakse kohe peni kaela... Praegu pole aga karta midagi... Triikismistöökoda...! He, he, he... Eila, tead, käis meile tööd toomas koguni härra raiooniülema teinepool ise... Kena, eks ole?"

„Jah, mõtle, Ridle, ma olen nüüd säärane pesunaine et..." naeris neiu voodist, püüdes ettevaatlikult teki all riietuda. „Alles õhtul oli mul siin terve pakk tärgeldatud kraesid ja triiksärke."

„Noo? Millal sa's säärast ametit õppisid?" küsis Ridle ja püüdis naeratada, mis aga hästi ei õnnestunud; suunurgad tõmbusid ainult pisut alla ja andsid ta näole koguni tigeda ilme.

„Ega's mina sellepärast kõiki...! Ma ise teen ainult niipalju, et kelleski kahtlust ei tõuseks... suurema osa tööd anname aga elukutseliste pesunaiste kätte..."

„Ah nii..."

„Nii jah..." naeris tüdruk tehtud lõbususega. „Ja kujuta ette — kõik usuvad, et ma olen sündinud pesunaine...! Esimesel nädalal, näe, tuleb siia naabriperenaine ja tutvustab mind hää inimese poolest siinsete pesunaiste elu-oluga, sest ka ta ise on kunagi pidanud sama ametit. Ha, ha... Jumala eest, vahel ajab nii naerma et... kas või topi rusikas lõgemete vahele... Tuleb, näiteks, vaene käsitööline ja mangub jumala nimel, et ma tal laupäevaks kraed joonde seaks... Vaevalt saab aga mees eesuksest välja, kui lippan mina tagaukse kaudu ühe siin läheduses elutseva seltsimehe juurde, kelle naine ja tütar selle eest hoolitsevad, et töö tähtajaks valmis oleks. Kas pole kavalalt sisse seatud, mis?"

„Ju ikka on."

„Aga kuidas siis sina kah elad?" küsis kommunist ja ulatas Ridlele paberossikarbi.

„Tänan küsimast, üsna kenasti."

„Kas sa siinsete seltsimeestega kah läbikäimises oled?"

„Ma ei tunne ju neid... Nad on ju siin ka nii vaiksed et... Ei kippu ega kõppu..."

„Noh loomulik. Talvine pauk hirmutas laiali kõik ellujääjad. Aga nüüd algame uue hooga, uue nõu ja jõuga."

„Ja-jah?"

„Algame jah. Vaatame, kas asi nihkub edasi või ei. Ma käisin otsaga koguni Venemaal väljas."

„Oli kuulda jah."

„Oli kuulda? Kust sa kuulsid?" tõmbas kommunist silmad piluli.

„Noh, sellest teadis ju iga laps, kes ajalehti luges. Oskar Frischi nimi esines sääl üksvahe üsna tihti."

„Seda nüüd küll, jah. Oi, peaks sa nägema, seltsimees, missugune julge tuju valitseb praegu meie piiritaguste seltsimeeste ridades. Ei kahtlust ega kartust! See, millest kirjutavad kodanlaste närused sulemehed, on puha lori! Minulegi imbus sääl liigetesse säärane tegevusiha et... Asi peab nihkuma hakkama! Peab, peab, kurat võtaks! Tõmbame kõik ühemeelselt ja julgelt, ja saab näha iga uskumatumgi Toomas, et me oleme ainult mõnesuguse nädala jooksul veel palju tugevamad kui enne talvist õnnetust! Ja, seltsimees, sina pead kah jälle ligi tõmbama!"

„Noo?"

„Jah, kindlasti! Ma olen juba vähemalt paarkümmend korda järele mõelnud meie lahkuminekute üle

sinuga, ja ma ei näe tõesti küllaldast põhjust selleks, et me ei kõlbaks kõrvuti võitlema. Oletamegi, et sul on õigus, et too senine Vene tendents pole küllalt mõistlik asi jne., kuid ka sina pead tegema mõningaid järeleandmisi ja kinnitama tahes või tahtmata, et see on praegusel ajal ainuke väljapääsutee, mida oleme sunnitud tarvitama kas või oma paremat tahtmist vastu. Sest meie tööliskonna ajalugu on orgaaniliselt seotud vene tööliskonna ajalooga ja ainult viimase toetusel oleme senini suutnud midagi korda saata. Eks võta terve meie rahvuslik areng ja vaata seda algusest pääle. Meie kodanlus, meie põllumajanduslik kiht, meie kapitalistid, isegi meie võõrast rahvusest suurmaapidajad — kõik nad on leidnud toetust ja tarvilikku arenemispinda kodumaalt, meie tööliskond oma ideoloogiaga on aga jäänud täiesti vaeslapseks ning on pidanud seepärast otsima nii moraalset kui ka ainelist tuge oma suurelt naabrilt. Ja kui see seda meile ei keelanud — miks siis mitte vastu võtta! Nagu praeguselgi silmapilgul: — on meil siis ühtki teist valikut?! Olla või mitte olla? Kas toetume me täie päkaga vene seltsimeeste toetusele ja elame edasi või jälle ütleme sellest toetusest lahti ning kuulutame partei kui niisuguse lõpetatuks. Kui sa hästi järele mõtled, näed sa, koolivend, isegi, et ma ei liialda."

„Olgu nii! Sul on õigus!" ütles Ridle ja puhus läbi nina sinakat tubakasuitsu.

„Noh näed, sa oledki sellest juba aru saanud! Muidugi, ka mina loodan sügavamas südame põhjas, et tuleb kord aeg, mil võime me rääkida täie õigusega oma töölisliikumisest."

„Oma, Eesti töölisliikumisest?"

„Jah."
„Eesti, puht-Eesti kommunistlikust parteist?"
„Ja-jah."
„Ilma mingi Vene kõrvalmaiguta?"
„Jah, ilma mingi Vene kõrvalmaiguta! Või veel enam — ilma mingi võõra kõrvalmaiguta."
„Ja sina ootad kah sarnaseid aegu?"
„Oi, ja kuidas veel!" hüüdis Frisch võlsi paatosega. „Kõik oma, tõupärane, õhtueuroopalik... just, nagu sina seda alati jutlustanud oled!"
„Ah just nii, nagu mina seda alati jutlustanud olen?" küsis Ridle ja puhus jälle suitsu läbi sõõrmete.
„Jah, just nii."
Ridle naeris tasase, rahuliku häälega. Käed seljal hakkas ta mööda kitsast tuba edasi-tagasi jalutama. Helene, kes oli jõudnud vahepääl teki all rõivastuda, astus voodist välja ja kohendas seinal rippuva peeglikese ees juukseid. Lambi tume leek pani varjud tantsima.
Ridle jalutas ligi kümmekond minutit. Viimaks peatus ta jälle laua veeres ja küsis:
„Või ehk otsisid mu ainult selleks üles, et mind ära koristada?"
„Kuidas — ära koristada?"
„Noh, nagu harilikult ikka koristatakse."
„Tõesti, ma ei mõista sind... Mida sa selle ärakoristamise all mõtled?"
„Kuule, ära tee end ometi nii naiivseks," naeratas Ridle järsku tigedalt ja paljastas oma tugevad, valged hambad. „Ütle otsekohe välja, kas sind mitte selleks siia ei saadetud, et muu seas ka minuga lõpuarvet pidada?"

„Ridle! Kas siis tõesti sarnased asjad su pähe mahuvad?!"

Ridle vaatas teda teravalt ning hakkas jälle edasi-tagasi sammuma, käed seljal. Tuppa sigis raske vaikus, mida segas ainult kord-korralt valjemaks muutuv tuul ja mere ühetasane, lakkamatu kohin.

„Ja missugused on siis meie lähemad ülesanded?" küsis Ridle.

„Ah meie ülesanded või?"

„Jah."

„Kõige päält..."

„N-noh?"

„Kõige päält — uue võrgu korraldamine ja loomine."

„Nii."

„Jah. Sest nagu sa tead, paiskas talvine ebaõnnestumine terve meie ehituse uperkuuti. Juba täna otsisin ma üles mõned meie endistest seltsimeestest-kaastöölistest, keda ei läinud nuhkidel korda tabada, ja rääkisin nendega ühest-teisest. Tuju on kõigil küll kaunis langenud, kuid ma olen kindel, et meil õnnestub neile uut julgust soontesse pumbata. Ma loodan, et sääraseid mehi, kes moodustaks siinse keskuse, kogub määratud päevaks mitte vähem kui kümme."

„Ja millal see määratud päev siis oleks? Või peab see praegu minu eest saladuseks jääma?"

„Ei, miks siis saladuseks! Just sinuga kahekesi me seda otsustamegi. Kuid loomulikult oleneb see sellest, kui pika aja jooksul suudan ma kätte leida tarviliku hulga ustavaid inimesi. Sel kavatsetaval koosolekul esineksin ma muu seas ka üksikasjalisema tegevuskavaga. Üldjoontes jääks aga kõik nagu varemi-

nigi: rakukeste loomine, kirjanduse levitamine, üleskutsed, propaganda tööliskonnas... Sest peab ju ometi kord tulema aeg, mil me, rakuskäed, oma eest sõna rääkida võime ja neile neetud kodanlistele nöörijatele ja söödikutele rusikat näitame! Kas pole meie isad ja vennad juba küllalt kaua kannatanud seda ülekohtust nülgimist," hüüdis ta külma, koguni kõrgi ja tehtud paatosega, otsekui räägiks ta ainult pähe̊pitud fraase. „Kas pole tõsi, seltsimees?"

„Tõsi ikka..."

„Ainult mõelda, kuidas meie töölisi, meie ainukest produktiivset ühiskondlikku klassi on pöetud ja sääljuures vaikima sunnitud ja... usu, käed lähevad kohe rusikaks!" jätkas ta sama võlsi vaimustusega. „Mis on selles, mida nad nõuavad, riigivastast või kuriteolikku, et neid niiviisi tallatakse?! Meie proletariaati on ju senini peaaegu täiesti politikast eemale hoitud ja sellepärast ei või neid ka sõnagagi politikas süüdistada! Eh, jultunuks läheb juba meie kodanlus! Tuhanded, kümned tuhanded inimesed, kelledest on suurem protsent päälegi alaealised, peavad jätma iga päev oma kõige kallima vara, oma tervise ja nooruse, hallitanud vabrikumüüride vahele, et saada oma virilaks olemiseks vähe kuivanud leiba ja soolvees juba tuimaks muutunud silku, sel ajal, kui pilluvad meie härrad - tõusikud miljonilisi summe kaardilaudadele. Nad kisendavad õiguse järgi, neile lüüakse kiviga pähe... Nad toetuvad oma nõudmistes inimlikkusele, — neile virutatakse paragrahviga vastu lõgemeid... Kas on see õigus?! Kas on see nii, nagu peaks olema?! Ei, seltsimees, nagu sa näed, on kõigi kodanlaste sabarakkude seletused, nagu tuleks see

klassivaheline heitlus lahendada rahulikul teel, täiesti mõttetud! Ainult üks tee võib meid viia lähemale meie ideaalsele tulevikuriigile: revolutsioon! Meil pole vaja sandikopikat, mida viskamast need kodanlised verekoerad ehk tõepoolest ei keelduks, kui ei paista enam muud väljapääsuteed, vaid me võtame ise ja — võtame kõik! See, kes hoiab ilma üleval, peab teda ka valitsema! Ei maksa lasta end heidutada minutilistest kaotustest, vaid edasi, ikka edasi, kas või üle seltsimeeste surnukehadest kuhjunud müüride! Meie päralt on tulevik!"

„St!" tegi Ridle järsku ja tõstis nagu hoiatades käe.

„Mis on?" küsis Frisch, kelle vaimustus näis jahtuvat juba pikkamisi.

„Ei midagi. Kas sa's ei näe, et me ainult kolmekesi oleme," naeratas Ridle pilkavalt.

„Kolmekesi...?" kordas Frisch ja riivas Ridlet vaenlikult silmanurkadega.

„Nojah. Oleks koosolek või nii..."

„Ah soo! He, he, he," naeris kommunist sunnitult. „Õigus küll, jah, ma vist unustasin enda natuke ja läksin liiga kaugele... Aga mis sa teed... Ei mahu ju hinge säärane ülekohus..."

„Ega mahu jah... Kuule, kas võib veel vähe tuld ahju panna?"

„Miks mitte, miks mitte! Helene, kuule..."

„Tänan, ma ise..."

Ridle astus ahjusuu ette ja hakkas aeglaste, laiskade liigutustega nurgast puid korjama. Kommunist vaatas ta laia, tugevat selga ning näis millegi üle järele

mõtlevat. Siis astus ta üsna Ridle juurde ja küsis tasase häälega:

„Kuule, koolivend, ütle päris puhtast südamest, kas ma ehk ei eksinud su'ga?"

„Kuidas nii?" ajas Ridle enda sirgeks.

„Võib olla, et sa oled ehk oma vaateid muutnud... Ma tundsin sind endistest aegadest nagu kirglikku kommunisti ja arvestasin nüüdki seda..." Ning riivates Ridlet jälle vähe vaenliku pilguga, mis andis kohe ta näolegi endise võlsi ilme: „Eks ole: — ma eksisin nähtavasti?"

„Millest sa seda arvad?"

„Tervest su olekust."

„Noh, kui asi nii on, et sa mind kahtlustad, siis on ju mu seletuski juba loomulikult üleliigne... Kui sa mind provokaatoriks pead..."

„Provokaatoriks? Hoiaks jumal! Miks siis just provokaatoriks?"

„Aga milleks siis?"

„Lihtsalt, et... noh, ühe sõnaga, nagu ma juba ütlesin, et ehk su vaated on pisut muutunud või nii... Aga vabanda, seltsimees, ma näen juba, et ma eksisin... See tuleb sellest, et ma liiga avalik olen..."

„Jah, sa oled väga avalik," vastas Ridle laisalt ja hakkas jälle ahju kallal koperdama.

Helene, kes istus kõik see aeg voodiveerel, tähendas sunnitud naeratusega:

„Terve õnnetus seisab ainult selles, et ta liiga külmavereline ja vaimustuseta on, see seltsimees Ridle."

Möödus mõni minut, mille jooksul ei lausunud ükski toasolijaist sõnagi. Tuul ulus korstnas, kell tiksus kiirelt-kiirelt, mere ühetasane kohin näis lähenevat.

Kui tuli ahjus rõõmsalt lõkendama lõi, pöördus Ridle toa poole ja hakkas jälle mõttesse vajununa edasi-tagasi käima.

„Kuule, ära sa aga mu rumalat arvamist südamesse võta..." ütles Frisch, jälgides käijat silmadega. „Sa ei usu, seltsimees, kuid kui avalikult välja öelda, ei või praegusel ajal kindel olla oma lihase venna päälegi. Ja säärased inimesed on kõige kardetavamad, kes on usu meie asjasse juba täiesti kaotanud, kuid kellel puudub samal ajal julgus kõrvale jääda. Sinuga aga, nagu sa isegi tead, on olnud vareminigi mõningaid konflikte, nii et pole sugugi ime, et ma..."

„Et sa mind provokaatoriks pead."

„Ah, palun, sõber, jäta! Muidugi, ma saan isegi nüüd aru, et ma oma ettevaatuses kaugele läksin, kuid kas pole siis meie juures pääasi just ettevaatus. Me oleme ju nagu metsloomad, kelle elu möödaneb päämiselt just põgenemises, peitmises ja varitsemises. Ma olen viimasel ajal näinud enam kui ühe säärase tegelase, kes on meile selja pööranud ja meile koguni äraandjateks võivad saada, ning pole sellepärast ime, kui ma sinuski kahtlema lõin. Vabanda, seltsimees!"

„Hää küll, hää küll," lõi Ridle närviliselt käega ja toetas seljaga vastu aegamööda soojenevat ahjumüüri. „Kas sul juhtub ehk midagi joodavat olema?"

„Joodavat? Midagi kangemat või?"

„Jah, kui leidub."

Frisch läks kapi juurde, mis seisis tagaseinas, käänas selle lukust lahti ning võttis riiulilt pooleni täis pudeli, milles vulksus punane liköör. Ta valas kaks klaasi täis ja ütles tehtud lahkusega:

„Noh, palun!"

„Kas Helene ei soovi?" küsis Ridle ja vaatas laua veeres istuva neiu poole.

„Ei, tänan," vastas see naeratades.

Frisch tõstis klaasi.

„Terviseks, seltsimees!"

„Terviseks!"

Nad jõid vaikides. Äkiline tuuleiil rebis ukse kallal, katus nagises, tule punakas kuma ulatus ligi lauani. Tuba oli täis heitlevaid varje, mis näisid askeldavat ja jooksvat otsekui tumedad inimkogud õhtuhämaruses.

„Ma saingi nende päevade sees lähemalt tuttavaks ühe siinse tegelasega, kellest teatakse rääkida, et ta olevat oma ajal pääsnud seina äärest just juudase-tegevuse läbi," tähendas Frisch kurjalt naeratades.

„Tõesti?"

„Jah. Ma pean teda igatahes silmas. Ainult see on paha, et ta meie praeguse asukoha teada sai."

„Aga see on ju lausa ettevaatamatus!" hüüdis Helene hirmunult.

„Ega ma ei salgagi seda. Kuid nii see neetud asi kuidagi juhtus. Võib ju küll olla, et senised andmed selle isiku kohta ebaõigeteks osutuvad ja..."

Nad tühjendasid jälle klaasid. Ridle tõusis, peatus pilguks ahju ees, käed seljal, ning hakkas siis vaikides palitut selga tõmbama. Frisch küsis:

„Kas hakkad juba minema või?"

„Jah," vastas Ridle.

„Sa võiksid ju veel istuda..."

„Ei, tänan. Mul on kaugele minna ja kell ongi juba kaksteist läbi."

„Millal me's jälle näeme?"

„Mil aga soovid."

„Noh, lähematel päevadel peaksime igatahes asja tõsisemalt käsile võtma..." arutas Frisch ja vahtis tulle. „Liiga tihti siin käia on vähe kardetav... Kui me järgmisel korral kuskil mujal kohtaks...? Kuskil linnast väljas või...?"

„Kuidas soovid..."

„Ainult sulle sõna saatmisega on pisut hädaohtlik..."

„Mis hädaohtlik 's see on!"

„Mitte just hädaohtlik, aga... Pole ju seda, keda käskjalana kasutada..."

„Eks kirjuta."

„Aga kes sulle ütleb, et mu käekirja postil ei tunta..."

„Seda nüüd küll..."

„Ahaa!" naeratas Frisch äkki ja nokutas pääd. „Käes! Vaata, kas sarnane olevus käskjalaks ei kõlba's?" näitas ta Helenet, kes kuulas vaikides nende arutelu.

„Mina või?" küsis neiu.

„Sina jah."

„Aga ma ei tea ju, kus ta elab..."

„Küll sa seda kah teada saad. Muudkui — ära aga, seltsimees, mu vastu tänase rumaluse eest viha kanna!" naeratas ta ja surus näilise südamlikkusega lahkuva sõbra kätt. „Eks ole?"

„Ära muretse," lõi Ridle laisalt käega. „Hääd ööd!"

„Hääd ööd, hääd ööd! Helene, mine pane uks kinni!"

Ridle lahkus vähe taaruva kõnnakuga toast, tüdruk järgnes talle sõnalausumata. Kui nad pimedas, külmas

eeskojas seisatasid, haaras mees neiu tugevasti-tugevasti ümbert kinni ning sosistas kähiseva häälega:

„Helene, Heleneke!"

Ta suudles teda tugevasti suule, avas siis värisevate kätega ta jakinööbid ja surus oma kuumad huuled metsikult vastu neiu pehmet sooja rinda, mille pimeduses pruunina näiv pää puudutas kergelt ta põske, otsekui kustki riidevoltidest esile ilmuv sõrmeots.

Silmapilk hiljemini kadus ta tuulisesse, külmust hingavasse, tasakesi kohisevasse sügisöösse, mis lömitas ikka veel linna kohal.

40.

Siis, kui oli Lilli juba ammugi kaotanud lootuse, sündis ometigi see, mis näis imena nii isale kui ka emale, kuid mis valmistas selle eest ka samasugust rõõmu kui tõeline ime: nagu kippus Vitjagini Anna ennustama igasuguste ustavate allikate najal, nii ka sündis — Lillile tuldi kosja... Ja et asjad olid arenenud niigi juba küllalt kaugele, otsustati pidada pulmi mitte varemini ega hiljemini kui kolme nädala pärast.

See oli paljude hallide ahastustundide kõrval koguni helge päev. Vaevalt tõusis päike, kui muutus juba ilm ilusaks. Torm, mis oli öö jooksul murdnud külas nii mõnegi puu, vaikis pea täiesti, taevas muutus sügavsiniseks ja selgeks, üle metsalatvade tõusev sügispäike viskas üle kontkõvaks külmanud põldude ja väljade hergavat valgust. Külale laskus pühalik vaikus, mida ei seganud sel hilisel päeval ükski häälitsus enam.

Isa ärkas esimesena. Vaevalt sai ta silmad lahti, kui tuli tal juba meelde tänase päeva tähtsus. Ta muheles, naeratas habemesse ja silitas rõõmsalt üle oma karvase kintsu, millele olid jätnud voodis pesitsevad söödikud rea punaseid laike. Ja ikka ühtelugu muheledes ning vanadusest kõvaks jäänud sõrmedega piipu ja tubakakotti otsides hüüdis ta naisele, kes magas alles rahulikult ta kõrval, hallijuukseline, muredest nurgeliseks litsutud pää tolmust ja tahmast vesihalliks muutunud padjal:

„Eit, kuule, eit!"

Naine maigutas suuga, kuid ei ärganud.

„No on teisel täna ka uni, sel vanamooril..." pomises Lüüne ja hakkas tuhkpeent tubakat piipu puistama. Ning silmapilk hiljemini mõnusal meelel kanget suitsu kopsudesse ahmides:

„Eit, ae, eit!"

„Misä...?" pomises hüütav uniselt ja avas silmad. „Mis sa siin rõkkad...?"

„Mis ma siin rõkkan või... Näe valge juba ammu väljas ja..." nohises vanamees ja puhus suure suutäie sinist piibusuitsu vastu aja jooksul laiguliseks muutunud lage. „Peaks vist ikka üles tõusma või nii ..."

„Teab, mis kell on?"

„Seitse läbi."

„Noh, ega siis põle ju veel kuigi hilja."

„Hilja ta nüüd küll ei ole, aga..."

„Mis sa's lõugasid, kui sa teadsid, et hilja ei ole... Uuh, nii roidunud et..."

Eit tõusis istuli, pühkis sõrmenukkidega unest ähmaseid silmi, ronis siis, mitmest kohast rebenenud särk keerdus ümber säärte, voodist välja ning hakkas

end kiiresti rõivastama, sest tuba oli muutunud öö jooksul õige külmaks.

„Ena, Alleksit põlegi veel kodus..." ütles ta järsku ja tõmbas otsaesise kortsu. „No ma ütlen küll...!"

Vanamees võttis piibu hambust, vaatas ning põlastas:

„Kas sa näe...! Põle jah teist veel...!"

„See läheb küll õige saksaks..." ütles eit, „kas sa oled küsinud, palju ta säält kuntrust saab?"

„Ah säält lätlase juurest või...?"

„Jah."

„Mis sääl küsida või... See on ju teada, kui suur nüüdsel ajal kuntru kirjutaja palk on... Kuus tuhat marka kuus..."

„Ah kuus tuhat marka kuus... Kas ta ise ütles või?"

„Ju ütles."

„Noh, siis tal oli vist eila palgapäev... sest ega's ta täna muidu nii kauaks... Ei mina suuda aru saada, mis tal viimasel ajal on sisse läinud, et ta nii tige o'... Ega tohigi midagi küsida...nii kui ammustab kohe..."

„Kes ta asja teab..."

Eit istus, aevastas järsku heleda häälega ja põlastas vesiste silmadega:

„Pimme...!"

Siis tõmbas ta sukad jalga ning küsis asjalikult:

„Teab, mis ma siin hommikuks peaks tegema kah?"

„Ah söögiks või?"

„Söögiks jah."

„Eks tee's midagi vähe paremat, kui on... Täna ju sihuke päev ja... Võib olla, et ehk Jüri tulebki või nii..."

„Ah Jüri või...? Ju ta muidugi tuleb... Kuule, ä'ä sa nii palju seda va' piibunosu lutsuta, näe, tuba juba üsna hall kohe..."

„Ega siin saksu pole, kes köhile hakkavad..."

„Mis just saksu või... Sina muudkui ajad aga oma lori... Näe, Lilli oli õhtul üsna haiglane ikka... Oksendas ja... Nojah, ju võiks siis ikka äädikaga heeringaid teha ja... lihagi on veel natuke järgi... Eila tõin küll üht-teist, aga viisin mõisa... naa rumal muidu, kui meie poolt midagi põle..."

„Noh ikka, kus sa sellega... Eks sa keeda kartulaid kah..."

„Ei tea... Mõtlesin kord kohvi teha... Saia on kah mõni naelake... Aga kui sa just tahad, et kartulad..."

Asjalikult ja tõsiselt arutasid vanad. See oli nagu paarkümmend aastat tagasi, sel ajal, kui olid nad alles noor abielupaar. Siis polnud neil veel millestki puudu, ehk kui oligi, siis ainult äripäeviti, kuna aga pühapäeva-hommikuti tundus majas alati pisuke küllus.

„Noh, ju sa ise tead... ega's minulgi just...nojah, eks tee's päälegi kohvi..." ütles vanamees ja silitas jälle muheldes oma kirpudest ja lutikatest puretud kintsu. „Aga tee's ikka üsna kiiresti... Näe, kõht üsna koriseb kohe..."

Ema läks kööki. Suvest saadik oli ta muutunud koguni vanaks ja nõdrakeseks. Ähvardav puudus, mis ei lahkunud enam minutikski majast, ja mure Lilli pärast olid teinud põhjaliku töö. Kätest kadus jõud, liikmetest väledus, ikka sagedamaks ja sagedamaks muutusid puhkustunnid, ilma milleta ei suutnud läbi saada ta iga päevaga kõdunev organism. Ja polnud siis ime, kui

pidas Matvei eide õde, kes sõitis paariks päevaks Tallinnast oma kodukohta, Vollit ja Martat ema Lüüne lapselasteks...

Kuid täna tundis vanake siiski otsekui uut jõudu. Kuid see jõud ei tulnud liikmetest, vaid otsekui südamest. Pajad, pannid, panged — need polnud enam pooltki nii rasked kui seni, ja isegi kirvega töötamine, see kõige väsitavam viimaste nädalate jooksul, oli nüüd enam mängimine kui tõsine vaevanägemine: kergelt nagu õlekõrred pudenesid halud...

Pool tundi hiljemini astus eit õhetavate põskedega tahatuppa.

„Te ikka alles põõnutate..." hüüdis ta voodis pikutavate laste ja vanamehe poole.

„Ju pikutame... Või o' toit juba valmis?"

„Ega's nalja põle... Muudkui kartulad mügisevad veel pisut... Katsuge aga, et üles saate!..."

„Küll me saame kah... Aga nii kena soe veel vähe pikutada et... Teab, mis põrgu moodi see tuba täna nii külmaks on... läinud..." pomises ta haigutades. „Just nagu hundilaut kohe..."

Ta koputas piibu tühjaks, tõusis istuli ning hüüdis laste poole, kes magasid ikka veel rahulikult:

„Noh, mudilased, ajage's aga endid kah tolli!"

„Mis sa tühjadest äratad... hakkavad jälle oma laaberjahti pidama..." tähendas ema ja astus kapi juurde. „Teab, kas sa, vanamees, seda kohvitopsi kah näinud oled?..."

„Ah kohvitopsi või?... Oota, las, ma mõtlen... Ega ma vist ikka küll... Eks vaata, ülemisel riiulil ma teda kord just nagu nägin... Ahah... leidsid juba või?"

„Käes jah."

Eit kadus jälle kööki, Lüüne hakkas nohisedes rõivastuma. Kui pühapäeva-püksid juba jalas olid, hüüdis ta jälle laste poole:

„Noh, ajage aga... ajage aga endid jalule, kutsikad!..."

„Küll me ikka ajame kah... Ega's veel..." pomises Lilli, kes oli just praegu ärganud, uniselt.

„Ei põle siin ‚ega's veel'... kedagi... Varsti saab toit valmis... Ja sina kah, Arnu," pöördus ta kohe poisi poole, kes oli samuti juba avanud silmad. „Katsu aga, et sa oma kondid sirgu saad!... Pea valutab sul vist muidugi?... Millal sa eila koju tulid?"

„Kes? Ah mina või? Kella üheteist paiku ikka vist oli..." pomises poiss hädiselt.

„Kellega sa's sääl jälle pumpasid?"

„Pumpasin!... Mis asja ma pumpasin?! See mõni pott õlut, see mõne pumpamine!"

„Ah, mis sa muidu vabandad!" hüüdis Lilli ja astus voodist välja, „vaevalt, vaevalt, et veel jalul seisid..."

„Mis sina sääl!... Katsu, et sa oma... suu pead! Passi seda, kuidas su Jüri koju tulema hakkab!..." hammustas poiss tusaselt vastuseks. „Ta ju nüüd uhke: — saab mehele..."

„Kuule, ära urise!"

„No muidugi oled uhke! Va' kergats!"

Isa kuulas muheldes ja köhatas. Pagana poiss, see Arnu; vaata ikka, mis ta ütelda oskab... Aga tõepoolest oligi selle meheleminemisega juba viimne aeg,

sest... Kuid ta jättis mõtte pooleli, muheles veel kord ja astus eidele järele, kööki.

Köök oli täis niisket, lõhnavalt sooja auru. Kartulipada podises, kohvipott sahises, pliidiraudadele valgunud rasv särises ja pragises. Ema, kes tahtis toidutegemisega mida varemini seda parem valmis saada, istus pliidisuu ees ja kohendas tuld.

„Oi, oi seda auru!" ütles vana silmi pilutades.

„Põle sul häda kedagi..." vastas eit ja tõusis. „Kus auru, sääl sooja..."

„Kaugel sa's oma järjega oled?"

„Küll saab, küll saab!..."

Vanamees istus kägisevale kolmejalgsele, vaikis vähe aega ning ütles siis pisut kogeldes:

„Noh, said nutta ja uluda küll, aga..."

„Misä?..." küsis eit, kes ei kuulnud teda hästi.

„Ma ütlesin, et said nutta ja uluda küll selle Lilli pärast, aga... Näe, täna põle aga muud, kui löö tantsu! He, he..."

„Jah, ju o'... Ega inimene või teada kedagi, mis tulemas on..." naeratas Kati. „Kes seda's veel uskus... Näe, külas muudkui irvitati ja... Ei, aga see Jüri põlegi nii... nii lontrus, nagu teda kirutud sai... Ja hääsüdamline on teine, see poiss..."

„Ega teisel, jah, viga kedagi põle... Mees, nagu mees peab olema... Muudkui, et ta liiga naise moodi on... mõnes tükis..."

„Kuidas ta's naise moodi on?"

„Nojah, ei suitseta ega kedagi..."

„Ah või see mees, kes ei suitseta ja ei laku, on siis naise moodi," naeris eit pilkavalt, „vaata, kus mul ikka

ütlema tuleb... Noh, ju see Arnu kaltsakas on sul siis juba täismees..."

„Ah Arnu või?... No Arnu ikka küll... Eeh, oli ikka juba päris hirm näha vahel, et näe, terve pesatäis lapsi on valmis kasvatatud, kuid põle ühtki sühukest, kelle elu kah natuke paremini läheb... Nüüd ometi sedagi, et Lilli..."

„Jah..." muutusid eide silmad äkki niiskeks. „Peaks sa teadma aga, kuidas mu süda öö läbi valutas... Oh Jumal, Jumal küll..."

Vanamees ajas silmad imestuse pärast pärani.

„Mis?... Mis sul on?..."

„Klaara... Klaara... Oleks mu Klaarake kah väljas olnud..." nuuksus eit.

Lüüne tõmbas kulmud kortsu.

„Jah, eks ta ole..." ütles ta ja ohkas.

„Mõni päev... tagasi... nägin teda unes..." pühkis eit silmi.

„Ah või nägid unes teda?..."

„Nägin jah... tuli nagu koju teine... Oli nagu pühapäeva hommik ja... mina nagu istusin siin köögis ja... Järsku läheb uks lahti ja tema, Klaarake, tuleb sisse... Ise aga nii rõõmus ja lõbus et... Aga juuksed olid teisel pikaks kasvanud... päris kandadeni ulatusid kohe... Ja kus täia, oi, kus täia oli tal veel!..."

„Ah Klaaral või?"

„Nojah, kellest ma's muust praegu räägin... Ja unenägu oli nii selge et..."

„Mured, mured... Pikad juuksed ja täid tähendavad ikka muresid... Ja eks tal ole neid kah küll... mõtle ainult — kaksteist pikka aastat veel..."

„Jah... Plikake oli, kui sisse läks, aga kui välja

tuleb, on juba elatanud inimene... Ega's meie vanad silmad teda enam näha ei saa..."

„Ega muidugi ei saa..."

Parajasti, kui nad niiviisi arutasid, kuuldusid eeskojas rasked sammud. Silmapilk hiljemini avanes uks ning suure aurupahvaka saatel astus sisse Ridle.

„No vaat', kus mul õige noorhärra!" hüüdis eit ja pühkis vargsi üle põskede, sest miskipärast häbenes ta oma poega rohkem kui ühtki teist külainimest.

„Sul õige pikad päevad..." naeris vanamees silmi kissitades. „Kas sa seda ka tead, et kell juba kaheksa läbi on?"

„Mis siis?" küsis Ridle laisalt.

„Aga kuidas sa's pulmas jõuad olla?..."

„Küll ma jõuan."

Ridle astus kasuisast mööda ja kadus tahatuppa.

Ema tähendas ohates:

„Eks sa vaata... just nagu needus kohe... Inimene sai kooli ja kõik, aga... Ei mitte põrmu parem ega halvem kui Kristjan... See peab vist küll nii olema..."

„Ju näha on..."

Poole tunni pärast aurasid kohv ja kartulid laual. Ema, kes oli oma mured enam-vähem vaikseks nutnud, hüüdis üle ukse:

„Noh, kasige's platsi!"

„Ah sööma või?" küsis Lilli, kes oli ametis voodite ülestegemisega.

„Sööma jah. Aga kuule, poiss, sa oled ikka alles püksata!" pöördus ta Volli poole, kes köhveldas müüri veeres, külmast sinised kintsud lühikese särgitaluka alt väljas.

„Jah, Marta ei aita ju..."

„Mis sa valetad! Isi muudkui kiusab ja... Ta ei taha ju täna vanu pükse... Karjub aga, et ma pangu talle uued..."

„Noh, eks sa's pane päälegi uued..." ütles ema, „noh, Lilli, mis sina's täna unes nägid?"

„Midagi."

„Ta näinud, et Jüril olnud kell kaelas!" hüüdis Arnu, kes kääksutas nurgas pilli.

„Ah sina nüüd oma loriga..." muigas eit ja läks kapi juurde. „Noh, poju, eks tule's siia, ma tõmban sulle ise uued pengid jalga..."

Volli tuli teist külge ees ajades lähemale ja hakkas vaikides oma vigaseid pöide püksisäärtesse toppima.

Lilli laotas mitmest kohast lapitud lina voodile ja tähendas tusaselt Arnu poole:

„Ega sinu lõuapärad kah vait ei seisa... Aga just kui papakoi..."

„Mis siis sina oled?... Nagu mamma-koi või?" irvitas poiss, jätkates pilli kääksutamist.

Imelikul kombel möödus söömine täna ühegi tülitsemise iseloomu kandva vahejuhtumiseta. Ema ja isa olid mõlemad lõbusas tujus, Arnugi näis olevat kaotanud oma alatise sapilisuse, ainult Marta ja Volli jagelesid paar korda saiaviiluka pärast. Kui jutt kuidagi pulmakommetele kaldus, leidis isa Lüüne tarvilikuks tähendada:

„Oh, mis nüüd viga pulmi teha... oi jah, mis nüüd viga pulmi teha... Aga vaat' siis, kui oli veel elus see paruni eesõigus, vaat' siis oli koguni teine asi..."

„Mihuke paruni eesõigus?" küsis eit ja pistis kahvli otsa võetud heeringatüki suhu.

„Nojah, eks sihuke paruni eesõigus ikke, mis ütles, et esimene pruudi proovija olgu tingimata mõisasaks."

„Nonoh, tegi eit ja naeratas pilkavalt, sest ta oli kindel, et vanamees, kes oli rüübanud keset lauda seisvast pudelist juba paar tugevat punnsuutäit, valetab. „Millal's sihuke aeg oli? Sa ikka kipud vist luiskama kah..."

„Ah mina või?! Ah luiskama või?!" küsis vanamees sõjakal toonil. „Kus sa's sellega!... Eks küsi Alleksilt, kui tahad... ju sa's näed!..."

„Mis sääl ikka küsida on..."

„No eks küsi!"

„Ah jäta parem lori!"

„Kas sa näed nüüd! Ta ei usu!" hüüdis Lüüne ja tõukas kasupojale, kes jõi vaikides kohvi, küünarnukiga vastu külge. „Eks ütle's sina: kas oli nii või ei olnud?"

„Mis asi?" küsis Ridle, sest ta polnud seni tähele pannud vanade sõnelust.

„Nojah, et kas oli vanasti nii, et peigmees pidi oma pruudi kõige päält mõisahärrale tarvitada andma?"

„Oli küll."

„Noh, kas sa kuuled nüüd!" hüüdis Lüüne võidurõõmsalt. „Aga muudkui punnib, asja ees teist taga!"

„Aga kuidas siis sedasi?..." imestas ema oma vanema poja poole, kes oli jälle mõttesse vajunud.

„Mida?"

„Ma küsisin, et kuidas siis sedasi? Mehed pidid's seda kannatama."

„Aga mis sa ikka teed, kui seadus niisugune on,"

seletas Ridle vastu tahtmist. „Eks see olnudki see kuulus ‚esimese öö õigus'."

„No seda ma küll ei usu!"

„Mis sääl uskuda's on... See on ju väga lihtne."

„Või veel lihtne! Ma tahaks näha, mis näo praegused mehed teeks, kui järsku sedasi, et vii oma pruut kõige päält mõne ministri või kindrali kätte.... Vaata kohe kõri kallal..."

„Ah, mis sa nüüd sühukest asja räägid!... Nüüd on nüüd ja siis oli siis!" seletas vanamees tähtsalt. „Nojah, ju ma juba ütlesin, et mis nüüd viga naist võtta... Näe, ju minu isa-isa oli teinud parunile paar lupsu sellesama asja pärast lõua alla, aga võeti omal nahk kah kohe talli juures maha. Vaat, asi oli nii olnud... Minu isa-isa, va' tüüakas, tugev poisimürakas oli mõtelnud kah naist võtta... Hääkene's küll... Hakanudki teine, sinder, naabrimehe tütrega, Mariga, — olnud teine nagu pilt kohe, — jandama... Ega's kedagi, ega's keegi sind keelama hakka... Tahad naist võtta — võta! Noh, aga olnud sääl see va' parunirisugi sihuke noor pull alles, et anna aga kätte, muud ühti... ja tulnudki siis, just pulmaöösi käsk, et viigu mu vanaisa oma Mari mõisa. Oi, seda vihastamist ja sajatamist siis... aga käsu vastu kah hakata ei tohi... Noh, et mõtelnud siis mees meeleheitliku plaani välja... — olnud teine, sinder, ise kah sihuke tore, sirge poiss, pannud siis naise riided selga, ja — aidaa troika, muudkui mõisa... Hääkene's küll, põrutanud siis teine, jah, mõisa ja..."

Vanamees vaikis, toppis suure kahmaka saia suhu ja rüüpas ruhinal kohvigi pääle. Kõik kuulasid huvi-

tatult. Kui vaikus juba liiga pikaks venis, küsis Arnu tehtud ükskõiksusega, heeringasaba suunurgast väljas:

„Noh, et mis siis edasi?"

„Ah edasi või?" kordas vanamees ja pühkis käeseljaga üle oma halli habeme.

„Nojah, et kuidas siis ta, see su vanaisa, sääl mõisasaksa juures hakkama sai...? Ta oli ju ometi meesterahwas..."

„Meesterahvas ikka... Kuidas siis muidu... Kui juba vanaisa, siis tähendab, et ikka meesterahvas..." seletas Lüüne ja hammustas jälle saiaviilukast. Kuid sel korral ei lasknud ta kuulajaid siiski kuigi kaua oodata.

„Põrutanud teine, jah, mõisa, ja öelnud toapoisile peene häälega, et sedasi ja sedasi, et „mina olengi see Soopere Mari, keda paruni-härrad kutsuda lasksivad..." et „eks juhatage kohe armulise härra juurde..." Noh, mis siis toapoiss... kust's temagi kõiki külatüdrukuid tunneb... Muudkui et „mine aga siit uksest," et „siin toas härra ootabki..." Noh, ja läinudki's mu vanaisa sinna tuppa... Tuba nagu kord ja kohus pime ja..."

Vanamees võttis taldrikult tüki heeringat, puhastas selle näppude abil nahast ja luudest ning pistis heeringale lisaks hää tüki toorest sibulat. Jälle pani ta kuulajate kannatuse proovile, sest ta leidis tarvilikuks asuda kohe heeringa ja sibula järgi kohvikruusi kallale, mille lõhnav aur kõditas juba ammu ta silgust ja leivast tuimaks muutunud maitsmisnärve. Alles mõne minuti pärast jätkas ta sõrmi lakkudes:

„Noh, ja läinudki siis teine, see mu vanaisa, sinna poolpimedasse tuppa ja hüüdnud üsna peene naisehää-

lega: „parunihärra!" Kus sa sellega: — kohe roninud kuskilt nurgast va' sõnn välja ja muudkui kallale kohe ja ikka et „oh tuu meine liibe," ja „oh tuu meine liibe..." Ega's vanaisalgi kedagi... Voodi kohe, nagu põleks kedagi... No aga kui võtnud siis va' täku aparaadist kinni ja — sikutama... teise käega ise muudkui lupsib lõua alla, teise käega aga sikutab pisikest parunit... He, he, he!"

„No kas sul tõesti paremat juttu pole... söögi ajal veel..." sõitles eit, püüdes kõigest jõust naeru tagasi hoida. „Mõtle ikka kah, mis sa räägid!"

„No aga kui see nii oli... he, he, he!" naeris vanamees ja rüüpas tugeva punnsuutäie viina. Silmadki naersid ligi, vana nägu aga õhetas häält meelest ja hetkeks esilekippuvast elurõõmust.

Lilli muigas ja punastas, Arnu irvitas laia lõuaga, Marta kihistas pihku.

Vanamees asetas pudeli Ridle ette, kes istus ikka ühtviisi mõttessevajununa, ning jätkas:

„No aga teinud siis teine, see mu vanaisa, sellele va' paruni-närule sihukse kitle et... teisel päeval saanud aga ise kah teise samasuguse talli juures... Oi jah, mis nüüd viga naist võtta... aga ennevanasti... ei, ennevanasti see asi nii lihtne põlnud... Ega võinud keegi kindel olla, et ta omas pesas mõnd paruni muna ei hau... ja-jah..."

„Ju's Lilli võib õnne tänada..." tähendas Arnu irvitades ja vaatas kõõrdi viinapudelit, mida upitas kasuvend parajasti pää kohta. „Kuule, Alleks, anna mulle kah üks kõlakas!"

„Kuule, sina, poiss, pea suu!" ütles ema ikka veel naeru tagasi hoides.

„Sooh, kas ta's minu õde põlegi või?"
„Sinu õde? See viinapudel või?"
„Ei, see, kes selle viinapudeli tõi?"
„Noh, eks küsi's, kas ta lubab sulle."
Kuid juba Ridle ulataski pudeli poisi ette.
„Noh, et olgu's terviseks," ütles Arnu ja jõi kulinal.
„Ah mis sina siin... õige mul tervisejooja..." punastas Lilli miskipärast kõrvadeni.
Äkki jäädi kuulama. Oli, nagu läheneks keegi vankriga sõites. Külmanud maa põrus ja põrises tugevasti. Siis peatus aga mürin järsku kuskil lähedal, nagu kuulajaile näis, üsna akna kohal, tänaval.
„Ega tea, ehk on Jüri..." ütles Arnu ja hüppas üles.
„Kuule, ä'ä jookse jälle nagu jahikoer!" tõreles ema ja tõusis samuti.
„Ma lähen vaatan ometi..."
„Ei lähe sa kuhugi! Jälle viina norima! Ja arvad, et see's nii ilus on, kui sa talle juba uulitsale vastu jooksed! Sina, vana, mine parem ise ja vaata, kes see tuli..."
„Eks ma's lähen kah..." pomises Lüüne ja tõusis taarudes. Harilikult kannatas ta koguni enam, kuid täna mõjusid võetud suutäied ühes kuuma kohviga palju tugevama jõuga.
Kui ta sammud juba õuelt kajasid, tähendas ema nagu vabandades:
„Ei ta tühipaljas kanna enam kedagi... Nii kui särtsu saab, nii kohe käib nagu ratastel..."
„Noh, ju ta on vana kah juba..." ütles Lilli, kuulatades samal ajal ärevalt.

Jätkati vaikides söömist. Arnu, keda kiskus vastupanemata jõud õue, tegi järsku kibeda näo ja tõusis.

„Kuule, mis sina sääl krimpsutad?" küsis eit.

„Ah mina või...? Kõht valutab..."

„Soo? Nii järsku?..."

„Jah... just nagu noaga virutas... Ai, ai, ai... näe, peangi juba minema..."

„Söögi ajal...! Seda's kah läbi kannatada ei jõua..."

„Kas see's minu süü on..."

Lilli aga, kes oli emast teravam, tähendas naerdes:

„Kas sa's usud kah teda! Mitte kõht ei valuta tal, vaid süda..."

Kuid poiss oli juba ukse taha kadunud ja eit lõi ainult käega:

„Hoia sa sihukest kinni... Kas sa's kah...!"

Ridle tõusis, ringutas ja astus tahatuppa. Kohe heitis ta voodisse. Ta oli väga väsinud ja sulges silmad, kuid ei uinunud siiski. Eilaöösine koosolek „Õunapuu tänaval" ja säält saadud muljed vaevasid teda alalõpmata. Ta oli lubanud Frischile võtta oma pääle siinsete meeste juhtimise, kuid kui ta läbi vilu sügishommiku kodu poole sammus ja veel kord terve asja läbi mõtles, näis talle see lubamine rumalusena. Samuti ei lahkunud ta vaimusilmade eest Helene kuju, ehkki ta katsus seda naist unustada iga viisi.

Parajasti, kui ta pöördus näoga seina poole, kuuldus toast tugev jutukõmin. See oli Jüri, kes astus ühes äiapapaga sisse. Ta kandis uusi, linnariidest pükse, vähe luitunud suvekuube ja pruune kingi. Terve ta nägu punetas uhkusest ja tuulest, otsekui oleks ta poole teed tulnud joostes.

„Ohoo, või sööte alles!" hüüdis ta juba ukselt, „noh, jätku leivale kah... Ja mina mõtlesin ikka, et ma... Noh, tere, tere's, ämmamamma."

„Tere jah, väimees-poeg," vastas eit ja naeris täie näoga. „Ja meie kuulatame, et teab, kes säält sühukse mürinaga kihutab... Sa oled's hobusega või?"

„Jah..."

„Ja vedruvankriga!" hüüdis Arnu Jüri selja tagant. „No ma ütlen sulle, Lilli, sühukse riistapuuga sõitmine teeb sul kohe takka kergeks, just nagu oleks sa pool naela küüslauku kinni higistanud..."

„Kuule, poiss, ära lööbi!" sõnas ema kulme kortsutades, sest nagu vaene inimene kunagi, tundis ta oma tulevasest-talupojast väimehe vastu mingit rumalat aukartust. „Just nagu koer..."

„No eks mine vaata ise kord..." kelkis poiss irvitades. „Ju sa's näed, kas ma liialdan või ei... Kuule, Jüri, kelle käest sa selle masina laenasid?"

„Ole n'd vakka!" sosistas Lüüne pojale selja tagant, sest ta nägi koguni selgesti, et selle küsimus ei meeldinud väimehele. „Meie jah, näed, sööme... ehk istud kah lauda ja... Võta aga palit maha ja..."

„Palitu võiks nüüd küll võtta, aga söömisest siiski enam ei hooli... Eks ma istun ja ajan niisama juttu..."

„Ei, päris tõesti, kelle vanker see on sul, Jüri?" kordas Arnu endist küsimust.

„Kas leitnandihärrat polegi kodus või?" tegi noormees, nagu ei kuuleks ta poisi küsimist.

„Ah Alleksit või?"

„Jah."

„On küll... tagatoas vist... Eks mine räägi's temaga niikaua, kuni me endid täis kühveldame..."

„Ma tahtsin ta'ga, jah, pisut rääkida ja... juttu ajada..."

Kui Jüri tahatuppa viiva ukse ettevaatlikult sulges, tähendas isa sosinal:

„On jah teisel suur tore vedruvanker..."

„Ah on või?" küsis ema.

„On jah... läigub aina nagu peegel... teab, millal ta selle on teha lasknud..."

„Teha — lasknud..." tõmbas Arnu suunurgad pilkavalt alla, „va' näljarott...! Juba suutäiest viinast kahju, mis siis veel vedruvankrist rääkida... Just nagu oleks mina ta solki tahtnud...! Aga nii kui nägi, et ma uksest õue astusin, nii kohe lõi pudelile korgi pääle ja pistis vankrisse... Häda kuradil sisse hingata...! Uhkustagu siis veel...! Ju ma küsisin juba, et kelle käest ta selle vankri laenas .. He, he... No küll sa, Lilli, saad selle noorhärra käest ikka rohkem soola kui leiba..."

„Kuule, pea ühekorra lõuad, tattnina!" ütles Lilli vihaselt.

„Noh, et tere's kah, sugulane..." hüüdis Jüri ja astus voodi veerde, milles pikutas Ridle.

„Tere, tere," vastas lamaja silmi avamata.

„Ah si... teie pikutate päris või?" naeratas Jüri sunnitult ja ei teadnud, kas öelda oma tulevasele naisevennale sina või teie.

„Nagu näete," vastas Ridle, kuid ei avanud ikka veel silmi.

„Kuidas sa... te's nii...? Väsitasite jälle end tublisti või?"

Ridle ei vastanud, tõusis aga järsku istuli ning hakkas sõnalausumata paberossi süütama.

Kell lõi nurgas kümme.

Päike paistis aknast sisse ja tegi tolmu nähtavaks. Nagu hõre aurupilv täitis see tervet tuba. Lehitu sirelioks liikus laisalt üles-alla, riivas vahel kergesti üle ruudu ja heitis põrandale suure ämblikuga sarnaneva varju. Kuskil vaikuses ulus koer, otsekui puhuks keegi kõlavat, vähe kurvahäälelist pasunat.

„Noh, sugulane, aja... ge's end ilusti jalule ja... ja lähme..." ütles Jüri ja naeratas kohmetult.

„Kuhu?"

„Eks meile ikka... kell kaks on ju meie laulatus..."

„Noh, praegu on ju alles kümme," ütles Ridle ja laskus tagasi voodile.

„Ega's sellest kedagi... Mul on kodus hääd õlut ja... võiks ju juba enne mõne kibutäie südame alla valada..."

„Olgu päälegi..."

— Vaigiti. —

„Teil on vist täna halb tuju..." ütles Jüri ja naeratas jälle sunnitult.

„Minul? Aga kuidas nii?"

„Noh, ma mõtlesin, et... Oled... te ju sühukse haige näoga ja... Ehk soovid-te..." võttis ta põuest laia likööripudeli ja hakkas sellelt korki uuritsema.

„Mida?" küsis Ridle, kes ei pannud ta toimingut tähele.

„...Üks suutäis või nii..."

„Ah viina või?" vaatas Ridle poolkõõrdi poisile näkku ja muutus vähe lahkemaks.

„Jah... Ehk pää valutab või nii... Kuulsin ju alles pool tundi tagasi, et te olla alles hommikul tulnud..."

„Ju tulin jah... Aga kes teile seda rääkis?..."

„Käisin Jakobi juures, see rääkis... Mõtlesin, et võtan mõne klaasi ekstrakti ja... Olge lahke!"

„Tänan."

Ridle pöördus uuesti näoga toa poole ja võttis pakutava pudeli. Suurte suutäitega neelas ta sellest ligi poole. Viimaks ulatas ta pudeli andjale tagasi ja küsis pääd vähe-vähe padjalt kergitades:

„Mis ilm teeb?"

„Kisub pikkamisi pilve... tulebki juba mõni kübe..."

„Mida?... lund või?"

„Lund jah."

„Siis saab varsti valget maadki näha..."

„Ju ikka loota võib... Näe, tänagi oleks saaniteed vaja olnud... Kus te öösi purjutasite, Jakobi juures kõik see aeg või?"

„Ei, linnas..."

„Aga kuidas ta's teadis, see Jakob, et sa alles hommikul tulid?"

„Võtsin ta käest pool naela..." vastas Ridle.

„Ah sedasi."

Ema ja Lilli tulid tahatuppa.

„Ah näe, siin sa oledki," hüüdis eit, „ja juba pudel peos...! No olete teie, mehed, ka kärsitud... Lilli, vaata, et sa aga oma ehtimisega liiga kauaks ei jää... lähete ju muidugi veel mõisast läbi ja..."

„Kuidas mõisast läbi...?"

„Nojah, enne kui... Ah pagan võtaks küll mu

vana päälogu!" lõi ta äkki käega. „Vaat', kuidas küll inimene unustada võib...! Te ju ainult mõisa lähetegi..."

„Ainult mõisa jah..." vastas Lilli häbelikult. — Oli nimelt otsustatud kutsuda õpetaja koju, sest kindlasti poleks pakkunud kuigi suurt lõbu, seista altari ees raskejalgsena. „Ega mul's just kaua ei lähe kah enam... pool tundi... või kõige rohkem tund..."

„Noh, ega's nii kiiret polegi," vaigistas Jüri ja pöördus jälle Ridle poole. „Kuidas siis teie nüüd elate kah, kui küsida lubate?"

„Tänan, üsna kenasti."

„Mul pole meelde tulnud küsida: ...kas olete nüüd kuskil ametis kah või?"

„Seda küll."

„Jah, ta on nüüd lätlase saeveski kuntrus kirjutaja," seletas Lüüne, kes astus parajasti tahatuppa. „Juba nädalapäevad... ja kas sa seda kah tead, et mina kah jälle teenija-mees olen..."

„Ah sina või...? Kus siis sina...?"

„Ju sain Ühisusesse... aidamehele abiks..."

„Millal sul's sedasi vedas? Näe, peaaegu igal õhtul olen siin käinud, aga kuulen alles esimest..."

„Tunaeila alles sain..."

„Palju sääl's makstakse kah?"

„Mis tühja sääl makstakse või... ju ikka näljaraha on... kaks tuhat kuus..."

„Kaks tuhat...!"

„Kaks tuhat jah... Eks ole, pisuke ikka küll, see raha...? Aga mis sa teed... elama peab... Pääasi, et Alleksil korda läks Arnut kah tööle sokutada..."

„Noh, siis pole ju kedagi, kui Arnu kah..."

„Ega nüüd põle jah, kedagi," kinnitas ema. „Ju kahe mehe pääle ikka tuleb kah natuke... Kitsas aeg, ajame peenemalt läbi..."

„Nojah, muidugi," oli väimees nõus.

„Aga kus sina's praegu... ikka vanas kohas või?" küsis eit.

Kuid vastust ootamata hõikas ta kööki:

„Arnu!"

Keegi ei vastanud.

„Ar-nu!" kordas eit.

„Arnut põle," hüüdis nüüd Marta, kes tuhnis alles laua kallal.

„Kuhu ta's läks?"

„Ei mina tea... välja..."

„Soo, ma ütlen küll... Ega sühuke tolgents ei taha enam öösi kah kodus olla...! No käi's sina, tüdruk, siia!"

Samal silmapilgul ilmus uksele Vitjagini Anna, käed puusas ja nägu õrnroosa.

„Kuule, Jüri, kas sa minu noorthärrat kah kuskil nägid?" küsis ta vähe põriseva häälega.

„Ah Iivanit või?"

„Ja-jah, ikka Iivanit... Ega's mul kedagi teist põle ju..."

„Ei mina põle teda näinud."

„Nojah, ju ma ütlen...! Võta ja löö ikka see näru kohe surma p—se, muud midagi!"

„Nonoh," naeratas Kati.

„Ei põle siin nonoh kedagi! Kas see's nali on: ise juba ammu naisemees, aga tuleb alles lõuna paiku...! Ja oleks siis sedagi, et ainult üks kord... Ah näe, sa

ju täna nagu peigmees ja... Sulle peab vist täna õnne soovima... saad nagu täismeheks ja..."

„Ega kedagi... Muudkui soovi aga... he, he, he..."

„Ega kedagi jah... No ma ütlen küll, seda lusti, mis nüüd saab! Hi, hi! Näed, ongi aeg käes, kus Lilli neid kõiki selja taha jätab... Nüüd vaadaku vesise suuga veel, kui te... hi, hi, hi... ei taha just lõugutada aga... Tead, Kati, Matvei tüdrukud on nüüd nii meelt heitmas et..."

„Tohoo," naeris eit itsitades.

„Ä'ä räägigi, Kati! Suure kurvastuse pärast ei jõua teised enam käiagi... Näe, juhtusin nii kella kolme, nelja ajal üleval olema, kui sõitsid teised nagu vurtsud voormanniga väravasse... Hi, hi... no sai nalja... Vaevalt-vaevalt, et veel jalul seisid... poiste varal üsna kobisid õue... Ma peaks ikke täna jälle Liisuga vähe rääkima..."

„Ega's te küll enam selle Liisuga hääks ei saagi," arvas Kati.

„Liisuga? Ei! Surmatunnil kah mitte! Omal tütred nagu täkud, vaata et kargavad poisid püsti-jalu ära, minu kallal aga muudkui närib... Näe, nagu tänagi: — omal sõitsid voormanniga koju, aga külas räägib kindlasti, et mina jälle midagi olen teinud..."

„Aga vaadake, et te pulmas karvupidi kokku ei lähe," naeratas Lilli ja hakkas end kähku ümber rõivastama. „Anna, kuule, kas ma võiks su tuppa minna?"

„Minu tuppa? Aga miks siis mitte...! Noh, ega's sul ei maksakski ju enam häbeneda... Vaata, õhtul juba... hi, hi, hi... ei, olgu pääle, mis ma siin ikka lõugutan..."

Ning kohe Ridle poole:

„Aga sina, vanapoiss... mis siis sina veel tukud? Katsu, et sa üles saad!"

„Ei hooli," vastas Ridle naeratades ja mõõtis piluliveetud silmil ta prisket keha.

„No millal sina's hoolima hakkad? Vaata, kui ma su kribid palavaks teen, küll sa siis hoolid!"

„Tee, tee jah, Anna!" õssitas Lilli, kes astus, riidepakk kaenlas, ukse poole. „Kupata aga pesast välja... Tuli teine ju kah alles pool tundi tagasi..."

„Ah alles pool tundi tagasi! No siis pole muud kui..."

Noorik astus pikutaja juurde ja lükkas käed selle kaenalde alla.

„Kas tõused üles või ei tõuse!" kihistas ta.

Ridle sülgas kustuva paberossi põrandale ja vastas:

„Jäta järgi!"

„Ei jäta jälle ühti! Ruttu voodist välja!"

„Ei tule."

„Küll ma näen, kas sa tuled või ei tule!"

„Ega küll ei tule."

Äkki haaras ta, kõver naeratus suunurkadel, naise tugevasti ümbert kinni ja viskas selle, kergelt nagu udusule, endast üle voodisse.

„U-uih!" kiljatas Anna.

„Vaat', vaat' nii... mine veel!" naeris Jüri.

„Alleks, lase lahti!"

„Kas sa mind lasksid!"

„Alleks, jäta, kuule! Hi, hi!"

„Kas sa mind jätsid!"

„Ma hammustan!"

„Eks katsu!"

Nad rübelesid teiste toasviibijate naerukihina saatel ülestegemata voodis. Naise kleit libises üles ja ta püüdis seda meeleheitlikult tagasi jalgadele nihutada. Ema köhatas ja järgnes Lillile, Jüri ja Lüüne läksid kööki viina võtma. Tänavale jäetud hobune puristas ja trampis vastu külmanud maapinda.

„Alleks, kuule, lase lahti!" sosistas Anna kähinal.

„Ei saa!"

„Kas sa hull oled või! Teised seisavad juures, sina aga kipud mind käperdama..."

„Aga mis siis?"

„Kuule, mu kleit tõuseb üles..."

„Las aga tõuseb... näed, toas pole ühtki enam..."

„Aga kaugel nad's on..."

Ridle vaatas ta lõkendavasse näkku, vabastas ta äkki ja ütles tasase häälega:

„Noh, lase jalga!"

„Sa oled ju õige noorekshärraks läinud... hi, hi..." naeris Anna ja ronis voodist välja. „Ei häbene enam isa ega emagi..."

Ta hakkas peegli ees juukseid seadima ja hüüdis valju:

„Lilli, kas sa omaga juba valmis oled?"

„Ei ole... Aga kas sina's juba valmis oled?"

„Kaua see's läheb... hi, hi... No on ikka põrguline küll, see teie Alleks..."

Noorik heitis Ridlele naeratava pilgu ja lahkus hõljuval sammul. Tuppa sigis hääletu, igav vaikus, mida segas ainult naiste jutumõmin seina taga.

Ridle haigutas, pilutas silmi ja tõusis voodist. Ta vaatas kella. See oli juba pool kaksteistkümmend. Ta

astus akna juurde, võttis laualt piibu ja hakkas seda aeglaste liigutustega täitma. Oli vaikne, külm ilm. Õhuke pilvekirmats ulatus läänest itta. Vesihall taevas näis rippuvat õige madalal, raagus puud norutasid liikumatus õhus nagu tumedad varjud, mets sarnanes pika, rasvase joonega, mille vedanud keegi laia pintsliga luitunud paberile. Pilvist langes aga aeglaselt-aeglaselt laia lund, mis kattis pikkamisi põllud ja väljad otsekui kerge, kriitvalge vaibaga.

Äkki tuli Ridlele kuidagi imeselgesti meelde Ilse. Kuidas ta küll elab, see vaikne tüdruk...? Oli läinud juba ligi kolm nädalat, millal polnud näidanud ta enam sinna oma nägugi. Raske tunne võttis tast võimust. Näis, nagu oleks keegi äkki surunud ta suule paksu vaibatüki. Ta tõusis, asetas käed risti seljale ja hakkas pikkade sammudega mööda tuba käima, silmad piluli ja piip hooletult suunurgas. Ta püüdis tigeda visadusega kujutada Ilset. Kuid mida lähemale ta teda endale rebis, mida meeleheitlikumalt ta temast mõtles, seda kahvatumaks neiu kuju ta vaimusilmade ees muutus. — Ja äkki, koguni äkki seisis ta ees jälle too lahkumata ta'ga ühes käiv vari, mustavereline, kahvatu, kitsaste huultega ja meeleheitlikult sädelevate silmadega...

Ridle peatus jälle akna all ja vaatas välja. Ikka ühesuguse hooga langes laia lund. Näis, nagu raputaks keegi kergeid, hõljuvaid udusulgi. Kiviköva maa muutus ikka valgemaks ja valgemaks. Raagus puude oksadele kogunes otsekui kerge villakord, mets kadus ikka enam ja enam tiheda saju taha, kollased kõrrepõllud võtsid aeglaselt, kuid kindlalt laialilaotatud linaruutude kuju. Oli nii vaikne ja tuulitu, otsekui ei elaks

üheski neist madalatest majadest ei inimest ega ühtki teist hingelist.

„Sa, Alleks, ikka alles rõivasse panemata," ütles isa, kes astus parajasti tahatuppa. „Näe, kell juba varsti kaksteist... Ole ikka viks..."

„Ega's ma nii ruttu sinna ei tule..."

„Tohoo! Mis sa n'd räägid, Alleks! Aja aga jalad alla ja lähme... Vilkab ikka, et teinud õlut ja... Eks joome ta kuivaks..."

„Ei, olgu päälegi... Mul on vaja enne linna minna."

„Viina tahad tuua või?"

„Noh, eks seda kah..."

„Kuidas su rahaasjadega lugu on?"

„Tahad laenata või?"

„E-ei...! Ma mõtlesin, et ehk sul ei ole... Kõigest see nädal, mis sa ametis oled... ja eila pommeldasid kah tugevasti... Mul on tervelt kolm pudelit viina... he, he... Eit... jälle... arvas, et ega ma ise saa ja tõi kah veel ühe... Noh, kus sa sellega...! Mul oli ju juba kaks täit kodus... Ära mine kedagi linna, ma võin ju ühe sulle anda..."

„Ega's ma viina pärast üksi ei lähe... Toimetused... Ei saa ikka muidu..."

„Mis toimetused sul's ikka on?"

„Niisama üht-teist."

„Nojah, siis muidugi... Ega's, jah, see pulmgi eest plehku ei pane... No aga pärast tuled ikka?"

„Pärast muidugi."

Jüri, kes oli askeldanud seni hobusega, astus tuppa ja puristas külma pärast.

„Me hakkame's Lilliga minema," ütles ta ja surus kohmetanud käed vastu sooja müüri.

„Ah hakkate juba..."

„Hakkame jah... Tulge's ikka üsna pea järgi... Näe, kell juba kaksteist läbi."

„Küll me tuleme."

Jüri lahkus kerge, vähe uhke kõnnakuga toast ning varsti kuulutas kaugenev vankrimürin noorpaari ärasõitmist.

„Läksid..." naeratas isa ja vaatas neile läbi akna järgi. „Eeh, Alleks, kui sa ainult teaks, mida see meile, vanakestele tähendab, see Lilli mehele minek... He, he, he... Ometi kord näha, et ühelgi lapsel pisut paremini läheb... Näe, eit nuttis ja karjus küll, kuid ikka läks veel hästi... Mõtlesin juba, et kes teab, et kas saamegi midagi sihukest näha... et viimaks läheb meie elu nii mokka et... Aga ei kedagi... veab kah veel..."

„Noh, ju oli ju viimane aeg kah..." pühkis vahepääl uksele ilmunud ema sõrmenukkidega silmi. „Seda ootamist ja ahastust, mis siiani sai...! Aga oli ikka mees ja võttis ära... Ma mõtlesin küll, et ega ta's nüüd enam oma silmi ei näita... Aga ei kedagi... asi põlnudki nii hull, kui ma arvasin..."

„Jah..." pühkis vanamees vargsi üle põskede.

„Noh, mis sa nüüd vigurdad," ütles eit tehtud kurjusega, et matta oma enda kurkutõusvaid pisaraid. „Õige mul mees!"

„Näh, mis sa's õige mõtled...! Et ma nutan õige või...? Pimme...! Va' puru reo läks silmi ja... hõõrub, kuramus, nii et..."

„Oot, ma võtan välja..."

„Küll ma saan ise kah... Ei tea... me võiks ehk kah varsti minema hakata..."

„Võiks küll... Ma muudkui säetan lapsed seni korda... Sa, Alleks, vea omale kah seni teised vammused ümber... lähme ilusasti seltsis..."

„Ta ei saa praegu... ta läheb linna..." seletas isa.

„Linna?"

„Linna jah."

„No kas sul's mõnel muul päeval pole aega, et just täna... Ei, tule ikka mõisa... ä'ä mine kedagi linna..."

„Ju ma muidugi tulen," vastas Ridle laisalt.

„Noh, näed nüüd, va' ogar...! Ja sina räägid: — linna...!"

„Ei, linna lähen ma ikka küll," seletas Ridle ja puhus läbi nina pahvaka tubakasuitsu.

„Ah ikka lähed...? No ma ei saa küll aru..."

„Kuule, mis sa n'd jamad, inimene!" hüüdis isa tehtud ägedusega. „Ega ta ju enam laps pole, kes ei tea, mis teeb... Sa oled õige naljakas... Meie, vanad kontsud, muudkui teeme vehkat ja asi sellega... Aga ära sa liiga kauaks jää, Alleks!"

„Ei ma jää kauaks midagi..."

Varsti olid kõik läinud. Nüüd jäi maja täiesti vaikseks. Ridle hakkas jälle edasi-tagasi käima. Varsti peatus ta aga uuesti akna all, vaatas vähe aega uulitsale, istus, tõstis jalad toolipulgale ning — uinus äkki nii rahulikult ja vaikselt, otsekui oleks tast järsku elu täiesti lahkunud.

Äkki muutus tõelisus unenäoks.

Ta tõusis ja astus välja. Lõikavalt külm õhk lõi talle näkku. Ta läks üle õue, siis ka üle uulitsa ja

pöördus metsa poole. Lai, sulesajuga sarnanev lumi langes ta paljale kaelale, riietele, vastu nägu. Ta surus käed tasku, pöördus kitsale jalgrajale ja oligi varsti metsas.

Järsku nägi ta üsna oma ees üht inimest. Ta peatus, vaatas terasemalt ning tundis selles ära külas elava idioodi, Peeter Tui, keda hüüti ümbruses Pjossiks. Ta mõtles kuidagi aeglaselt, et peaks Pjossist kohe, ilma ta'ga kõnelusse astumata, mööda minema, kuid vaatas veel korraks seisja poole ja nägi, et see oli oma näo naerule kiskunud.

„Mis sa naerad?" küsis Ridle ja tõmbas silmad vihaselt piluli.

„Niisama... Ohvitserihärra on ilma mütsita..."

„Ilma — mütsita..." kordas Ridle.

„Nojah, palja pääga..."

Ning äkki märkaski Ridle, et tal puudub tõesti pääkate...

„Unustasin vist koju..." ütles ta kohmetult ja pöördus idioodist mööda.

„Kuhu sa lähed?" küsis seisja.

„Pulma."

„Pulma?"

„Pulma jah."

„Aga kelle pulma?"

„No kas sa's ei tea!...Lilli pulma..." ütles Ridle ja tõstis palitukaeluse, et varjata oma paljast kukalt langevate lumeräitsakate eest.

„Rumal, kas siis täna Lilli pulmad on!"

„Aga kelle siis?" küsis Ridle imestanult.

„Ilse," vastas poiss.

„Ah jah, Ilse jah..." kordas Ridle ja pühkis lahtise

käega üle juuste, milledele oli kogunenud hulk laiu lumeräitsakaid, mis hakkasid nüüd sulama.

Järsku avas ta silmad.

Oli juba täiesti pime. Ta istus ikka ühtviisi akna all toolil, nägu pöördud tuppa vahtiva ööpimeduse poole. Kuskil seina taga norskas magav inimene. Läbi liikumatu vaikuse kostis ta ninast tulev häälitsus kuidagi teravalt ja vastikult. Aeg-ajalt lõi tasane tuul vastu ruute, ning siis võis jälle kuulda väljast tasast, õige tasast kahinat, otsekui lehvitaks keegi nägematu looriga. Vist sadas ikka veel paksu, pehmet lund. —

Äkki pöördus Ridle kuidagi mõttetult naeratades toa poole ning küsis vaikse, peaaegu sosistava häälega, milles kõlas ilmselt arglik toon:

„Kes siin on?"

— Keegi ei vastanud.

„Kes siin on?" kordas Ridle.

Endine vaikus. —

„Kas sina oled, Ilse?" küsis istuja ja sulges väsinult silmad.

Ühtki vastust. —

Jälle lõi tuuleiil vastu ruute ja jälle võis kuulda tasast, koguni tasast looride kahinat. Magaja seina taga jättis norskamise, kuid hakkas nüüd selle asemel kuuldavalt unistama ja rääkima, otsekui vaidleks kellegagi.

„Ei ole... ei ole Ilset..." ütles Ridle poolkuuldavalt ja tõusis.

Ning kordagi ringi vaatamata tõmbas ta käsikaudu kobades palitu selga, surus kaabu näole ning lahkus tugevate, vaikuses kuidagi õudselt kõmisevate sammudega toast.

Nurgas rippuv kell köhis kaheksa korda. —

41.

Lilli ja Jüri pulmad olid suursündmuseks nii Kolgata külas kui ka Ojamõisas, sest tol majanduslikult kitsal ajal võeti naisi ja mindi mehele palju harvemini kui mõni aasta tagasi. Alguses mõtles Jüri küsida maakonnavalitsuselt selleks õhtuks todasama mõisasaali, milles pillerkaaritati ligi sügiseni, kuid jättis selle kavatsuse rohkem teiste soovitusel kui oma enda arusaamise abil. Kuid et ta moonakate majas asuv tuba tantsuks siiski liiga pisuke oli, otsustati ühes Lüünedega pidada pulmad kellegi endise sulasemehe, nüüdse asuniku juures, kes oli ehitanud omale maja alles hiljuti.

Nagu juba öeldud, pidi laulatus sündima kella kahe ajal. Kuid oli juhtunud nähtavasti mingi ettenägematu takistus, sest olgugi, et kellaosuti lähenes juba kolmele, polnud õpetajat siiski veel näha. Et aeg igavaks ei muutuks, võeti õlut. Vaesed mõisamehed, kes ei võinud lubada endile sarnast lõbu mitte just sagedasti, lasksid „jumalaanni" maitsta hää. Ka viinapudel käis ringi; ja juba muutuski jutt koguni elavaks ja soravaks.

„No kaua's see papp ennast oodata laseb!" vandus vana Lüüne, kelle nägu lõi ikka enam ja enam punetama. „Kuule, Jüri, või hakkas ehk su küüdimees teel purjutama?... Kelle sa saatsid, mäh?"

„Ju Karu läks..."

„Mihuke Karu? Ah see või, kes siin kõvasti laulis?"

„Seesama jah."

„No see oli juba minnes täis."

„Ole rumal, ta laulis ainult nalja pärast," vaigis-

tas peigmees, kes muutus samuti juba ärevaks, sest just praegu lõi kell kolm.

„No aga midagi pidi ikka juhtuma. . ." arvas ka keegi kuivetu mõisasulane, kes oli alles silmapilk tagasi tõstnud õllekibu ja lakkus ilase keelega üle oma laiade vuntside. „Ega tea. . . kedagi. . . konarlik maa... järsku läks vankri juures midagi katki... See võib ju juhtuda..."

„Häh, seda ma ei usu!" ühmas habemik vanamees ja silitas lahtise peoga üle oma hõbehallide juuste. „Oleks, et mõne võõra mehe töö või. . . puha oma tehtud. . . Viimse kodarani kohe. . . Aga kuule, Lüüneisa, eks vaata kord mu maja kah tähelepanelikumalt. . . me nagu vanad topsisõbrad ja. . . mis sa tast arvad kah, sellest mu majast?"

„Eks ta ole ikka hää tükk küll. . . oi jäh, on ikka päris hää tükk küll. . ." kiitis Lüüne ja vaatas ümberringi. „Aga miks sa teda ära ei krohvi?"

„Ei või, sõber, ei või veel. . . ta ju alles vajumata... vajub krohvi lõhki kohe. . . Jah, ega tal's just viga pole, seda räägivad kõik aga. . . Noh, suurem oleks võinud tsipake olla . . ."

„Oh, ä'ä räägi, Madis! See on just paras!" hüüdsid mehed läbisegi. „Pääasi, et sa ta ilma võla ja laenu tegemiseta üles said. . ."

„Nojah, see on nüüd ikka küll hää asi," seletas vanamees ja silitas mõnusa rahulolemisega oma korralikult kaheks soetud habet. „Põle tarvis ometi sedagi karta, et ta mul järsku vasara alla visatakse."

„Ah või täitsa oma raha eest. . ." imestas Lüüne ja vaatas jälle asjaliku pilguga vastu krohvimata lage.

„Oma raha eest jah. . . või veel õigemini — poja raha eest. . . Sai ju teine tervelt sada tuhat marka. . ."

„Sada tuhat marka?... Tohoo!"

„Jah, selle vahvuse eest ikka... Pakuti küll maad, aga poiss võttis raha... Mis sa selle maaga ikka nii palju... Sain ju ma siit kah oma kakskümmend kaks vakamaad... ja kauaks siis minust, vanast konist jätkub... Hakkab niikuinii varsti peremeheks..."

Vanamees, kes sattus jutuhoogu, tahtis veel midagi seletada, kuid jättis lause pooleli, sest just praegu jooksis kari lapsi müdinal tuppa.

„Tulevad, tulevad," karjus Marta, kes oli jõudnud juba leida omale salga sõpru.

„Kes, õpetaja või?" küsiti ärevalt.

„Õpetaja jah!"

„Kui kaugelt?... Kust kohast?... hüüti läbisegi.

„Laadaplatsi kohalt!..."

Kohe vaikis jutukõmin. Viinapudel ja õllekibu kadusid, räägiti ainult sosinal, mehed korraldasid kuueesiseid, naised seelikuid. Ainult paar korda veel turtsatas kuskil nurgas edev plikake, keda kippus „katsuma" kari poolpurjus poisse. Paar vanemat naist, nende seas ka Jaaksoni Miili, jooksid aknale, et vaadata tulijaid. Kuid majaperemees ütles tõsiselt:

„Kuule, mis te nüüd vahite... Küll näete teda varsti, seda õpetajahärrat... Aknast vahtida on ju rumal..."

Ja ega neil polnudki vaja oodata kuigi kaua. Vaevalt mõni minut hiljemini veeres läikiv vedruvanker õue, Karu kargas osava hüppega maha, Jüri, kes oli läinud tulijaile vastu, ulatas õpetajale käe. Ning veel mõni silmapilk hiljemini avanes uks ning vaimulik mees ütles rahuliku, vähe liiga tasase häälega:

„Tere, armsad inimesed!..."

„Tere..." pomiseti läbisegi.

Jüri asus õpetajale abiks palitut maha võtma, pulmalised vaatasid hingekarjase laia selga ja verest ning tuulest punetavat lihavat kaela. Karu, kes oli hobuse rihaalla sõidutanud, astus tagaukse kaudu tuppa, nina külmast vesine.

„Nii siis võime vist algust teha?" küsis õpetaja Jürilt ja puhastas taskurätikuga prille.

„Jah, õpetajahärra..."

Ruttu asetati keset tuba laud, mis pidi täitma altari otstarvet, õpetaja asus selle taha, selle ette aga noorpaar, Lilli vähe kohmetult ja aralt, Jüri aga ennastusaldavalt ja julgelt. Et õpetajal kiire oli, kestis püha talitus vaevalt viis minutit, mis näis pulmalistele siiski tunnipikkusena, sest kõik mõtlesid eelseisvate lõbustuste pääle.

Kui vaimulik lõpetas, tungisid kõik noorpaari ümber kokku, et soovida neile õnne. Lilli nuttis. Ta oli õnnelik, kuid samal ajal oli tal millestki nagu kahju. Suured, selged pisarad valgusid mööda ta suve jooksul palju kõhnemaks jäänud, kuid siiski veel kaunis priskeid põski alla. Iga kord, kui ulatas keegi talle õnnesooviks käe, naeratas ta häbelikult. Ja ühes ripsmetel värisevate pisaratega andis see naeratus ta näole koguni õrna ja lapseliku ilme.

„Noh, laps, saa ikka siis õnnelikuks ja..." kogeles Kati, kellel õnnestus alles nüüd pääseda tütre juurde, ja pühkis samuti rätikuotsaga vargsi üle silmade. „Ja sina, väimees, vaata, et sa ta'ga ikka hää oled!"

„Ikka, ikka, ema..." naeratas Jüri ja surus ämma kätt.

„Ja et teid kah varsti rohkem saab!" põristas Karu

oma sügava rinnahäälega ja pilgutas Lillile silma. „Et ma veel korraks õpetajahärrat sõidutada saaksin. . ."

„Oi, Karu, rumal, kas sa's kõigest ühe neile soovid!" hüüdis Vitjagini Anna, „terve tosin ikka kohe! Hi, hi!"

„Ja jah, terve tosin jah!..." hüüti läbisegi naerdes.

„Me paluks õpetajahärrat, kas ta ehk meiega lauda kah istuks. . ." pöördus Jüri vaimuliku poole, kes kuulas viisaka naeratusega kõiki neid tulevikusoove.

„Tänan väga. Aga uskuge, mul on tõesti kiire. Mul on tõesti kahju, kuid pole midagi parata."

„Nojah, siis muidugi. . ." ühmas Jüri kohmetult.

Mõne minuti pärast mürises vanker õuest välja. Karu, kes oli jõudnud vahepääl rüübata nii mõnegi hää punnsuutäie, lubas kihutada nii, kuis neljajalgne vähegi võtab, sest pulmalõbust ilma jäämine ei pakkuvat talle tõesti ühtki lõbu. Hiljem tunni aja pärast olevat ta kindlasti tagasi.

Kohe algas tants. Arnu, kelle tuju oli juba äärmiselt hää, tõmbas lõõtsa sirgu. Noorpaar oli esimene, kes läks põrandale. Vana Lüüne, kelle nägu aina lõkendas juba, kargas järsku naise ette ja kummardas sügavalt.

„Kuule, mis sul pähe tuleb, vana oinas?" naeratas eit.

„Tantsima, tantsima, prouhjen!" hüüdis vanamees ja põrutas jalaga vastu põrandat. „Hei, Arnu, tõmba aga nii, et vanad inimesed kah keerutada saavad!"

„Me võiks ikka selle tüki jätta. . ." kahtles eit rohkem moe pärast, „näe, teisedki naeravad. . ."

„Kati, rumal, lase aga käia!" julgustas Jaaksoni

Miili ja upitas õllekibu. „Kui minu vanamees mind kutsuks, ei mina tihkaks vastu punnida..."

„No ena mul asja, keda ma kutsuma peaks minema..." krimpsutas vana Jaakson nägu. „Vaat' mina lähen noorikuga..."

„Noorik tantsib juba..."

„Ohoo, siin on teine veel..." astus vanamees Vitjagini Anna ette. „Kas lähme või?"

„Lähme," oli Anna nõus.

Nad tiirlesid raskelt, kuid küllalt osavasti üle põranda.

Nüüd andis ka ema Lüüne järgi. Pikk, sirge ja kõhetu, hallijuukseline pää vähe tagasi, nii jättis ta vaatajaisse koguni meeldiva mulje. Ta tantsis hästi, olgugi, et ta turjal oli juba üle viiekümne aasta. Vana trampis aga jalgadega ja laulis mökitava sokuhäälega pilliloole ligi:

„Hiir hüppas, kass kargas,
Vana karu lõi raudtrummi;
Kirp aknast välja,
Täi takka selga..."

Ning järsku laulsid kõik tantsijad mängu taktis:

„Uih! Hiir hüppas, kass kargas,
Vana karu lõi raudtrummi,
Kirp aknast välja,
Uih! Täi takka selga..."

„No see oli alles vanadele kontidele nagu hää luhkam tärpentiini," ütles Lüüne ja pühkis käeseljaga üle higise otsaesise, „eit, kuidas sul kah on?"

„Ä'ä räägi, hinge tahtis välja võtta... Aga näe... va' Jaaksoni vana... muudkui... lõhub aina..."

„Eeh, lähme veel!" kõpsutas vanamees ja laulis jälle:

„Trulla-la, trul-la-la,
Pane pulma jalg alla,
Võta pill siis kätte,
Ja astu meie ette..."

„Kuule, seisa nüüd natuke rahu, Andres!" sõitles eit, sest ta märkas, et kõik mõisainimesed neid aina vahtisid. — Tublid inimesed, need alevi-vanad, tõesti tublid inimesed. —

„Mis rahu, pulma aeg!" trallitas purjus mees ja põristas ühtlugu jalgadega vastu põrandat. „Eeh, peremees, kui naised ei tule, lähme õige ise..."

Ja juba nad hüplesidki põrandal, need kaks vanarauka, üks, kelle selg oli looka vajunud adra taga, teine, kes oli halliks läinud tahmases ja tolmuses töökojas. Ja kahekordse jõuga karjusid nad üle möirgava lõõtsapilli:

„Hunt aja taga,
Sepipaja taga,
Lõmm lõugas,
Peerg p-ses..."

Jälle lauldi neile ligi ja jälle kordasid nad seda salmi mitu korda. —

Viimaks katkestas Arnu mängu.

„Saab teile kah," ütles ta veidra tõsisusega, „te hakkate ju juba ropendama..."

„Venita, venita edasi!" karjusid vanamehed ja trampisid ikka veel.

Kuid poiss vastas endise asjalikkusega:

„Ei, nüüd tuleb noorematele kah..."

Ja ta algas mingit moodsat lugu, mida ei läinud aga

keegi tantsima, sest just praegu hüüdis Lilli, kellele oli majaperenaine, kes oli ühtlasi ka pulmaperenaine, midagi kõrva sosistanud:

„Hää küll... tulge's nüüd... lauda kah ja..."

„Ega's kedagi, kui aga süüa saab," naljatas Matvei eit ja tätsas kohe tagakambri poole, kuhu oli kaetud pikk laud.

Pikkamisi, sundimiste varal, liikusid puimalised Matvei Liisule järgi. Kati asus perenaisele appi ja juhatas üht kui teist tooli juurde. Tal oli vähe piinlik, et ta polnud seni osa võtnud korraldustöödest ja vabandas nagu mööda minnes oma hooletust haigusega, mis vaevanud teda juba nädalapäevad.

„Ja oleks siis sedagi, et oleks võinud vähe üleval koperdada... Aga kus sa sellega... pikali võttis kohe... Nohu oli ja..."

„Nüüd ongi haigusi õige laialt..." kinnitas ka perenaine, kellele tegi uhkust, et ta oli suutnud valmis saada kõigega peaaegu üksi. „Minulgi jooksis nina paar päeva tatti... päris häda oli... Aga päris maha just ei võtnud... Kuule, külataat, tule istu sa siia, vanemate inimeste poole... las nooremad kõbivad sinna..." pöördus ta Jaaksoni vanamehe poole, kes astus samal silmapilgul tahakambri.

„Mäh?... Kus kohta, mäh?" küsis purjus mees ja püüdis kord-korralt raskemaks muutuvaid silmi lahti ajada.

„Näe, siia, siia..." näitas Kati ja lisas juurde: „Ega's sellest kedagi just... võid ju igale poole... Aga niipalju, et nooremad..."

„Nojah, et nooremad, jah..." kinnitas perenaine asjalikult.

Et kõik laua veerde mahuksid, litsuti võimalikult koomale. Viimaks jäi ruum koguni kitsaks. Nüüd istuti nii ligistikku, et võis tunda isegi üksteise vere tuikamist. Vanadele oli see koormaks, noortele aga lõbuks. Poisid naersid ja tegid kahemõttelisi märkusi, tüdrukud aga lõkendasid aina sisemisest kõdist. Keegi laskis viinapudeli liikuma, kuid enne kui jõudis ta ära teha ringi, oli ta juba tühi.

„Mis oleks, kui me noorpaarile vähe laulaks kah?..." küsis keegi keskealine mõisanaine sosinal oma lauanaabrilt.

„Laulame jah..." vastas see samuti sosinal.

„Noh, ütle aga siis edasi..."

Ja silmapilgu jooksul käis suust suhu:

„Laulame kah noorpaarile..." Laulame jah noorpaarile..."

Järsku, enne kui said lauasistujad söömisega algust teha, — sest perenaine ja Kati talutasid ikka veel pulmalisi laua juurde, kõlas mööda teed läheneva vankri mürin.

„Karu... Karu tuleb!..." käis teade läbi istujate.

Nad olid ta sootuks unustanud. Nüüd mäletati aga jälle, et ta oli vaevalt tund aega tagasi läinud pastorit küüditama.

„Ootame niikaua, kui Karu sisse tuleb... siis laulame..." sosistati üksteisele.

„Katsuge, ehk saate talle natuke ruumi kah..." tähendas perenaine, kes asetas viimase häbeliku pulmalise, umbes viieteistaastase inetu tütarlapse, Matvei eide kõrvale, „väsinud on ta nüüd muidugi..."

Mõne silmapilgu pärast avanes uks ja Karu ilmus lävele. Punane ja lõkendav, hüüdis ta kohe:

„Noh, kas pole tagasi või?..."

„Ju näha on... Aga nüüd sa ajasid küll hobuse vahule..." vastas Jüri.

„Aa! Hobuse vahule? Vale! Ega ma's ometi kõik tee pääl ei istunud..."

„Noo?!" imestas Melle Marta karuse häälega.

„Tõsi! Aa! Te ei usu vist? Ikka võidu va' ruunaga... Aa!"

„Noh, istu's kohe lauda ja..." tähendas perenaine.

Suruti veelgi koomale. Kui Karu juba istus, sosistas talle Peterson, kes oli veel koguni kaine:

„Kuule, tee sa algus üles..."

„Mis algus?" küsis Karu samuti sosinal.

„Laulu algus ikka... Me ju peame ikka neile laulma kah..."

„Ah nojah..."

Ja võttes viinaklaasi pihku, tõusis poiss ning algas müriseva häälega:

„Ta elagu, ta elagu!
Ta elagu, ta elagu!
Ja veel üks kord: ta elagu!
Ta elagu, ta elagu...
Ja teine kord: ta elagu!
Ta elagu, ta elagu...
Ja kolmas kord: ta elagu!
Ta elagu, ta elagu...
Ja tuhat kord: ta elagu!
Ta elagu, ta elagu...
Ja veel üks kord: ta elagu!
Ta elagu, ta elagu..."

Tuba kõmises laulvatest häältest, kõigi näod olid naerul, hoiti käes viinaklaase, milledes loksus himuära-

tavalt punane vedelik. Kui pulmalised vaikisid, tahtis noorpaar laulda neile, nagu kord ja kohus, vastuseks „me täname", kuid läks juba esimesel salmil ärevuse pärast segi ja istus kohmetult.

— Siis algas söömine. —

Kaugemal lauaotsal istuvad naised sosistasid isekeskis.

„Noh, mis sa pruudist arvad kah?" küsis keskealine, kurjasilmaline karjanaine ja painutas oma tööst kangeks jäänud selga, et naaber teda paremini kuuleks.

„Ah pruudist või... ega's sital viga põle..." vastas küsitav, ripneva alumise huulega vanamoor.

„Hi, hi, hi, kuidas sa n'd räägid, Riina... Minagi jah, arvan, et ega tal midagi viga põle..."

„Põle ta kõhn ega põle kah paks..." ütles kolmas mõisanaine, pisuke, käbe eideke. „Ja pääasi, et see... hi, hi... korras on..."

„Mis asi?" küsisid mõlemad naabrid.

„Noh, eks see ikka, mis naise juures see esimene asi on... hi, hi... eks see järeltulijate vorm ikka..."

„Hi, hi, hi..." naersid kõik kolm kooris ja sõid samal ajal ahnelt sülti.

„Ega tea kedagi, saame ehk veel enne jõulu väikese peremehe ristseid pidada," tähendas jälle karjanaine.

„Või väikese perenaise..." lisas ripneva huulega moor.

„Nojah, ega tea kedagi... on teine ju nii mumpsis juba et..." sosistas käbe eideke ja pilgutas silma. „No ma ütlen küll... noor mees teine ise, see Jüri... päägi sühuke tuimavõitu ja... Aga vaat' selle allika, küll selle kätte leiab..."

„Noh, mis seda rääkida, kes siis seda kohta ei leia. . ."

Mehed ei vaevanud end arvustamistega. Nad olid targemad ja püüdsid kasutada aega tulusamaks otstarbeks. Olid küll lauale toodud noad ja kahvlidki, kuid nende riistapuudega ähvardas kõht ikkagi tühjaks jääda. Oli päälegi palju julgem helpida sülti lusikaga, sest siis polnud sedagi karta, et suutäis enne õigesse kohta jõudmist maha pudeneda võiks.

„Ooeh, nüüd katkesta kas või kõht..." ohkas Lüüne ja võttis lihakausist tüki lamba „kribisid". „Aga ega tahaks jätta kah. . . Jumal teab, millas jälle mõni poeg või tütar mehele läheb või naist võtab. . ."

„Söö aga julgesti, söö aga julgesti," julgustas perenaine ja kippus talle kohvigi valama. „Ei see laud niipea tühjaks jää. . ."

„Ah ei jää või?. . . Noh, siis, sõbrad ja naabrid, pole muud kui pingutame aga. . . Näe, kord läind talumees sugulaste poole külasse ja õpetanud kah teel poega ja naist, et „ärge te aga liiga kiiresti lõmpsige," et „sedasi ei mahu kõhtu kuigi palju. . . Aga ikka tasa ja targu. . ."

„Jah, noh, kui muidu saab!. . . hüüdis habemik moonakas ja naeris laia suuga. „Aga vaat', kord olnd sedasi, et rätsep olnd ühes talus õmblemas. . . Noh hääkene's küll. . . tulnd õhtu ja pere asund lauda. . . rätsep kah muidugi... ja perenaine ikka sundind, et kuule, meister, et pane ike võid kah kartula otsale. . . —ise pand aga enne võikausi ahju otsale sulama. . . —Noh, ja ühmandki siis see rätsep. . . — olnd teine sehuke nupumees, — et ju paneks ike kah pisut, aga ei ulata. . .

et naa kaugel teine õige... see võikauss... He, he, he... Nupumees, kurrat..."

„Kus sa sellega... rätsepad, need ju igavesed vigurivändad..." kinnitas teine vanamees, keegi krimpsus näoga näss. „Näe, kord olnd jälle sedasi, et läind rätsep niisamuti kuskile talusse õmblema... Aga sääl talus, näed, olnd jälle kole ihne perenaine... Mõtelnd alati, et rätsepad varastavad... Ja pand teine siis, näed, niidikera luku taha, otsa pand aga, näed, läbi lukuaugu... muidugi selleks, et rätsep liiga palju korraga kätte ei saaks... No aga võtnd, näed, mees üsna vihuti pärast kätte ja kerind niidi puha läbi lukuaugu välja ja ütelnd juba samal päeval, et niit, näed, on läbi juba... Hä, hä, hä, hä... Oi, nad on kaval rahvas, need rätsepad..."

Pea iga suutäie järgi rüübati aga viina. Tuju tõusis ja tõusis. Kõigi näod õhetasid, sülditükid jäid habemetesse, otsaesistele ilmusid suured higipisarad. Segane jutumõmin, millest eraldusid ainult harva üksikud selgemad sõnad, täitis tuba. Kuskil kukkus soustikauss ümber, keegi noormees, kelle mõõt näis juba täis saavat, puistas sinepitopsi tühjaks oma roosapõselise naabrinna sülle. Äkki hakkas keegi läkatama, tõmbus küüru ja jooksis rihaalla.

Marta, Arnu ja Volli istusid kõrvuti. Tänane päev oli neile tõeline pidupäev, sest ometi kord võisid nad täielikult rahuldada oma noort söögiisu. Volli ahmis kahe peoga saia, Marta sundis teda ühtelugu tagant, Arnu piilus aga rohkem viinapudelit kui toidunõusid. Viimaks, kui pudel ta kätte jõudis, kulistas ta kaua, suurte suutäitega.

„Kuradi hää sült..." kiitis Jaaksoni Alma sosinal. „Marta, kas põle või?"

„On jah," vastas küsitav. „Vaata, pane veel äädikast pääle... Oi, küll siis aga on suupärane..."

„Ah äädikaga on's parem või?"

„Oi, palju parem... Säh, kalla!"

„Tüdruk võttis pakkujalt pudeli ja valas.

„Alma, mis sa teed!" hüüdis järsku kohe siin kõrval istuv Matvei Aliide.

„Äädikast kallan..." vastas tüdruk ja valas veel hää lonksu roosakat vedelikku sülditaldrikule.

„See on ju viin..."

„Ega mina tea... Marta andis..." kogeles laps kohkunult.

„Anna siia, ma katsun," võttis Vitjagini Anna Alma eest taldriku.

Ja süldisegusse kastetud sõrme keelega limpsates ütles ta itsitades:

„Viin jah... on jah viin..."

„No sina Marta kah...!" kortsutas Lilli õele kulmu. „Ema, kuule, anna Almale uus taldrik..."

Kui üldine naerulagin vaikis, küsis Alma sõbrannalt:

„Kuule, Marta, kas sa päris meelega või...?"

„Rumal, kus ma's meelega...! Kogemata..."

„Mina mõtlesin, et sa mind narrida tahtsid..."

Ja vähese vaikimise järgi:

„Aga ma oleks siiski katsuda tahtnud..."

„Mida?" küsis Marta.

„Seda ikka, et kuidas ta maitsis..."

„Ah viin ja sült või?"

„Nojah... Aga va' Aliide... kohe muudkui kisama..."

Ning veel vähese vaikimise järgi:

„Aga tead, Marta...!"

„Noh?"

„Vahetame Karule äädikapudeli..."

Marta itsitas.

„Aga kuidas saaks?"

„Miks ei saa..."

Ja kui Karu, kes seletas oma lauanaabrile midagi naljakat, ja viinavõtmise peaaegu unustanud oli, silmapilguks kõrvale pöördus, vahetas ta osava liigutusega pudelid.

„... Läksime's jah, vend Toomaga koju ja arutasime südametäiega, et mida sühukse preilnaga ette võtta... Aa!... Ega's midagi... mu vend Toomas oli ju... aa'... va' nupukas poiss ikka ja ütles mulle kohe, et ‚tead, Karu,' et ‚teeme talle, sellele Triinuskale sedasi, et ta päike enam ei tõuse .. Aa!...' Ja tegimegi..." seletas poiss oma müriseva rinnahäälega.

„Karu, kuule, ära pudelit kinni pea!" hüüdis Jüri, „võta ise ja anna teistele kah..."

„Kuule, kuule, sina pea ilusti suu ja... aa!... vaata, et sa oma väikese na... naisuga hakkama sa... saad..." heitis Karu sundija poole käega. „Enne tuleb ikka jutt ära rääkida ja alles siis võib viina võtta... Nojah, ja tegimegi nii... Samal õhtul kohe... Võtsime kivitõrva poti kaenlasse ja läksime... Aa!... Ja mina hoidsin potti ja vend Toomas muudkui pintseldas... Ho, ho, ho!... No kus järgmisel päeval seda kirumist ja vandumist..."

„Ah tõrvasite's ruudud mustaks kohe?" küsis vana Lüüne ja püüdis kõigest jõust silmi lahti hoida.

„Mustaks jah! Aa!"

Siis tõstis ta pudeli ja ütles valju:

„Noh, et siis noorpaari terviseks ja... Saagu teid's palju nagu merepõhjas liiva ja emisel põrssaid..."

Ta upitas pudeli pääkohale, ajas aga järsku silmad jõlli ja vahtis minut aega vastu lage. Siis asetas ta jooginõu sõnalausumata lauale, tõusis ja küsis rahulikult:

„Kas keegi tahab muga kiskuda või? Anna, memm, mu kahvtan siia..."

„Kuule, kuhu sa lähed, Karu?" küsis Jüri hirmunult, sest ta teadis, et kui keegi seda riiakat vanapoissi vihastab, pole enam hõlpu ei temal ega ühelgi teisel.

„Ah kus ma lähen või...? Nuga tooma..."

„Tohoo pergel, mis sa's sellega teed, külamees? Siin on ju sihukseid riistapuid küllalt..." naeris Lüüne ja ulatas poisile ümmarguse otsaga lauanoa.

„Sellega? Aa! Sellega ei saa kiskuda... Üks tahab ju muga täna rindu kokku panna... Näe, anti juba äädikat..."

„Äädikat?" imestas Peterson. „Anna, ma katsun... Kui mina rüüpasin, oli pudelis ikka viin..."

„Aga nüüd on äädikas..." lahutas Karu käsi, „kas sina's andsidki mulle selle..."

„Mina andsin ikka küll aga..."

Peterson upitas pudelit ja sülgas.

„On jah äädikas... No mina kah sellest aru ei saa... Kui mina võtsin, oli selge viin..."

„Ah oli või?" küsis Karu ja istus uuesti. „Sinu antud see's ei olnud, see äädikas?"

„Ei, küll ei olnud..."

„No mina's kah aru ei saa..."

Kuid et ta tuju täna võrdlemisi sõbralik oli, ei võtnud ta asja siiski südamesse, vaid tähendas ainult:

„Mina mõtlesin, et keegi norimise mõttes..."

Varsti tõusti lauast. Nüüd olid pea kõik purjus. Mehed lällutasid läbisegi, naiste näod õhetasid, noored lärmasid ja naljatasid üksteise võidu. Vaevalt tõmbas Arnu lõõtsa sülle, kui tiirutusidki juba paarid põrandal, soojad, tuikavad kehad teineteise vastu. Ja siis trambiti kaua põrandalt tõusvas tolmupilves.

Naised hoidsid nurka kokku ja hakkasid kohe kädinal keelt peksma.

„Eks sa ikka näe, va' Karu kutsunud koguni pruudi tantsima..." itsitas pika mokaga moor.

„Aa! Mis sa's mõtled, et häbenen või..." naeris poiss ja äigas kähku käeseljaga üle oma palja, higise päälae.

„No küll oli mul aga hirm, kui ta sääl laua ääres lärmama hakkas..." sosistas kurjade silmadega karjatüdruk. „Mõtle, kui ta oleks järsku möirgama kukkund...!"

„Oi jah..."

„Aga teab, kes talle selle äädikapudeli andis?"

„Kas sa's ei tea?"

„Kust's mina seda tean..."

„Eks seesama plika - niru ikke, kes süldi peale äädika asemel viina valas."

„Vaata reo! No küll on need alevilapsed ikke ulakad..." Aga kae, kui kerge jalg sellel pruudil on...!

Omal küll juba raskus kõhus, aga ei küsi kedagi, muudkui uhub aina..."

„Ju on jah, just nagu kits kohe..."

Õllekibu käis ringi. Rüübati, rüübati ja rüübati. Suutäis viina, teine õlut, — nii kordus alalõpmata. Üks mõisapoiss, vaevalt kaheteist-aastane jõmpsikas, kukkus ninali ja hakkas oksendama. Kohe lohistati ta rehetuppa õlgedele. Tüdrukud puhastasid põranda ja tants jätkus endiselt. Kui ilm videvaks muutus, süüdati kaks lampi, mis valgustasid tolmust tuba kollaka, vähe õudse valgusega.

Ahju kõrval nurgas, sääl, kuhu ei paistnud lambituli, istus Anna ühes kahe mõisapoisiga. Üks neist oli teeninud kunagi kuskil kaubalaeval ja luiskas nüüd igasuguseid võimatuid lugusid. Ta sõber, pika ninaga tallipoiss, naeris iga ta sõna pääle ja ajas ühtelugu kätt Anna piha ümber.

„No vot, sõitsime's kõrd põhjamaale ja otse Jäämerde... noorik vist muidugi teab, kus see Jäämeri seisab?"

„Miks ei tea, tean küll."

„Nojah, sääl, kus mõisanaised oma roostetand pesu loputamas käivad..." tähendas pika ninaga tallipoiss.

„Just sääl jah," kinnitas Anna, „aga kuule, semlak, pea oma käed vakka!"

„Mina? Mu käed on vakka..." hirnus poiss.

Endine laevamees aga jätkas:

„No vot', sõitsime's jah, otse Jäämerde... Sääl, tead, noorik, on päev palju pikem kui meil... sääl kestab ta nimelt kolm kuud..."

„Kolm kuud? Kuule, nüüd sa lorad juba!"

„Ei lora! Ja öö teist kolm kuud... ja meie jõudsimegi sinna just öösi... Noh, mõne asi, ega me's ometi esimest korda ööd ei näe... Aga, tead, noorik, sääl on ikka pagana tore öö... Kus virmalised vehklevad ja... hülged hauguvad ja... karud, need jääkarud muidugi, mõmisevad ja... Noh, ja kui meie oma karu kah veel kisama hakkas, oli sühukest nalja et..."

„Kas teil's omal's kah karu ligi oli?" küsis noorik ja tõrjus tallipoisi kätt eemale, sest naljakas meremees meeldis talle enam.

„Oli jah üks... tead sühuke, nagu nad ikka on, need köögikarud..."

„Hi, hi, hi, ah teil oli siis köögikaru?"

„Köögikaru jah. Kas noorik ei tea's, et karusid on mitu liiki... Kõige päält: metskaru, siis jääkaru, siis kodukaru, siis köögikaru ja lõpuks voodikaru... Kas noorik's seda siiani ei teadnud?"

„Hi, hi! Või voodikaru kah? Mihuke's see on?"

„Ju ta sühuke ilma hammasteta on... Sühuke imelik..."

Anna kihistas naeru, tallipoiss hirnus täie suuga. Kuid kui ta jälle kätt ümber nooriku piha seadis, kutsus „merimees" selle tantsima.

Ilm aga pimenes ühtelugu. Öö seisis akna taga nagu vastu ruute surutud must vaip. Mets, mis ümbritses tumeda sõõrina tühja mõisahoonet, sulastemaja ja koguni vastseid asunikkude päävarje, kohises kuuldavalt. Taevas oli pilves, ainult mõni üksik täheke vilksatas aeg-ajalt kuskilt hallide voltide vahelt.

Avaral mõisahoovil, üsna karjalauda nurga taga, seisis salk lapsi. Siin oli kolm, neli umbes kümne-

aastast poisikest, paar vanemat tütarlast, Alma ja Marta, kes olid tulnud just praegu, ja üsna teiste selja taga Volli. Kaks temavanust tüdrukukest, mõlemad hilbendavates närudes, nagu pisukesed hernehirmutised, sõid suure suuga pulmasaia, mida olid nad saanud hääsüdameliselt pulmaperenaiselt, kes juhtus nägema nende külmast värisevaid kogukesi akna taga, teiste kontvõõraste keskel.

„Vaat', see oli siis, kui mu vanatädi vedru välja viskas," seletas umbes kaheteist-aastane mõisaplika. „...Oi, oleks sa, Alma, näinud teda, seda mu vanatädi... Oi, oi... küll oli teine ikke tige... et kole kohe...! Eks küsi Kustaselt või...!"

„Oli küll," kinnitas Kustase-nimeline poiss ja pühkis rusikaga oma vesist nina.

„Nojah... päris elus põrguline kohe... Hüüab, tead, teinekord oma voodi juurde, — põlnd tal ju enam ammu jalgu all, — kui sa aga lähed, haarab su kohe juustest kinni... ja sikutab... Või jälle vinnab sulle üle toa karguga vastu numbrilauda... Ühe sõnaga — igavene va' susi oli teine... Noh, viskas teine siis vedru välja ja kärvas maha... Ma olin siis alles üsna põnnjalg... sihuke nagu Kustas või nii... Panime's teise kirstu ja viisime kuuri... Ma ütlesin eidele küll kohe, et kuule, paneme teisele reole musta särgi kaane pääle, et vaata, et võtab järsku öösi kätte ja tuleb välja..."

„Kas siis must särk aitab?" katkestab teda Alma.

„Oi, kohe! Ma ütlen sulle, Alma, nii kui sul midagi sühukest juhtub, nii pane kohe must särk kaanele ja — stopp masinist! mitte sammugi ei tule enam välja...! Ütlesin's jah, eidele, et kuule, et vaata, et

ta reo sul öösi kollitama ei tule. Aga kus eit...! Tema tahab ju alati must targem olla...! „Ei ta tule enam kedagi," ütleb, „mu oma lihane õde, mis ta's ikke tuleb," ütleb. No hää küll, ei usu — ei usu, ega's minulgi kõige rohkem häda põle... Aga näed, vaevalt lõi kell kaksteist, kui oligi teine väljas..."

„Kes, surnu või?" küsib Marta hirmunult ja vaatab selja taha. „Surnu või?"

„Surnu jah," nokutab tüdruk tõsiselt.

„Aga, Senta, sa põle sellest siiaajani kedagi rääkind..." hoiavad teised mõisalapsedki koomale.

„Näh, rumal, kus ma's tohtsin..."

„Miks sa's ei tohtind?"

„Ta keelas ära..."

„Kes, su vanatädi või?"

„Nojah vanatädi, kes siis muu..."

„Aga kas ta's nüüd enam ei keela?"

„Ah ole nüüd sina vakka, mis sina, laps, sühukestest asjadest tead... On sühukesi aegasid, kus ma nüüdki sellest rääkida ei tohi... Aga üks kord aastas võin ikke..."

„Ah üks kord aastas võid?"

„Jah. Ja just täna on see üks kord, kus võin... Aga olge nüüd vakka, ma räägin edasi..."

„Olge vakka jah, las Senta räägib edasi," keelas ka Alma teisi lapsi, kes sosistasid hirmunult.

Ja tüdruk jutustabki poolelijäänud tondilugu edasi:

„Nojah, vaevalt lõi kell kaksteist, kui oligi teine väljas. Eit magas, mina olin parajasti ärkvel... Kuulen, üks hakkab kuuris kolistama ja pomisema. Ohoo, mõtlen, juba ta tulebki, see va' tige tädirisu... Annan korraga eidele kribide vahele, et „kuule, tõuse

üles," et näe, säält ta juba tulebki, see su hää õde..." Kus eit kohe hirmu täis, vaata et ei riku tuba ära... No aga mina teadsin juba, mis rohi sühukse kolaja vastu aitab ja ei kartnud kedagi... Peab nimelt inimese keskmise sõrme kondiga põrandale ringi tegema ja ise sinna ringisse astuma... säält, sellest ringist ta enam üle ei saa... Ja ega's kedagi... tegingi nii..."

„Aga kust sa selle inimese sõrmekondi said?" küsib Marta ja piilub ühtelugu pimedusse.

„Kust ma sain? Oli juba ammu igaks juhtumiseks muretsetud... Kord üks arjuski müüs... Tegingi's, jah, nii, ja just sedasi veel, et üks ringi külg köögi ukse alt läbi käiks... nii, et ta ülepää tuppa ei pääseks. Ise aga vinnasin oma tagasi voodi ja jäin ootama..."

„Ja ei kartnud?" usutleb keegi mõisa lastest.

„Kus sa's muidu... ikke kartsin kah natuke... põlnd ju varem seda vigurit katsunud ja ei teadnud, kas ta aitab või ei aita... Kes neid va' arjuskisi 's uskuda võib..."

„Aga aitas?" küsib Marta.

„Aitas! Tuli teine küll kööki ja päterdas sääl edasi-tagasi, kaugemale aga ikke ei saanud..." seletab tüdruk tähtsalt. „Viimaks lubas mulle väljas kallale tulla... Aga selle vastugi leidsin rohu..."

„Mis rohu?" küsitakse ümberringi.

„Jutustaja vaikib ja teeb, nagu peaks ta endamisi aru.

Viimaks ütleb ta sosinal:

„Ei, sõbrad, ärge seda küsigegi..."

„Aga miks, Senta?"

„Sellepärast, et ma ei tohi seda öelda."

„Ei — tohi — öelda...?"

„Ei tohi jah... kohe ei aita enam... kaotab jõu..."

‚Ah se-da-si..."

Äkki kiusab aga keegi pimedusest:

„No näita's ometi seda sõrmekontigi..."

„Ah sõrme-konti või...? Ei, seda ka ei tohi..."

„Tohid küll, aga sa ei taha... oled uhke..."

„Rumal, kus ma's uhke olen... Aga mõtle ikke järgi, laps, mis must siis saab, kui see sõrmekont järsku oma jõu kaotab... Ma olen siis ju kohe kadunud hing..."

Lapsed vaikivad hirmunult. Nende südamed puperdavad nagu linnupojad. Keegi räägib sosinal, keegi keelab rääkijat, kõik vahivad altkulmu pimedusse. Taevast langeb aga aeglaselt-aeglaselt laia lund otsekui pehmet villa.

„Aga teate mis, sõbrad..." ütleb Senta äkki saladusliku ja, nagu kõigile näib, liiga valju häälega. „Ütelge, kas te tahate muga ligi tulla?"

„Kuhu...? Kuhu...?" küsitakse ümberringi.

„Mõisa."

„Ah sinna tühja härrasmajasse või?"

„Sinna jah."

„Aga mis sääl's on?"

„Tulge, küll siis näete..."

Lapsed mõtlevad ja sosistavad.

„Kardate või?" õrritab Senta pilkavalt.

„Ei karda... mina tulen..." ütleb Jaaksoni Alma.

„Mina tulen kah," lisab Marta.

„Aga kus sa siis minu jätad...?" kiunub järsku Volli kartlikult, „Marta, kus sa siis minu jätad...?"

„Sina tuled kah."

„Ei, mina ei tule, mina kardan..." surub poiss oma väriseva keha vastu õe külge.

Ja see poisikese kisa teeb äkki kõik nii araks, et ükski ei julgeks hääl meelel minna ligi, kui ei seisaks valik mitte häbi ja au vahel. Kuid et nii üks kui teine püüab näida võimalikult julgemana, minnakse siiski ligi.

Kitsas jalgrada viib karjalauda juurest endise härrasmaja treppi, mille tühjad aknad vahivad nüüd ööpimedusse nagu istuli seatud surnu silmad. Ta on elutu ja maha jäetud. Keegi purjus mõisamees on kunagi pea viimse ruudu sisse virutanud ja seepärast pole pea ainustki akent enam, mida ei kataks kas täielikult või jälle osalt pleekinud lauaotsad. Ilupõõsad on murtud, krohv ja välisvooder seintelt pudenenud, katuserentslid maha toodud. Rõhutud rahvas on lasknud talitada oma aastasadade jooksul ühes emapiimaga verre imbunud vihal, ta on püüdnud osaltki tasuda oma piinade ja vaevade eest...

„Vaat siin on kah sagedasti tonte näha..." sosistab Senta, kui jõutakse üsna härrasmaja pleekinud näo ette.

„Kuule, lähme siit ära... ma kardan..." ütleb keegi teiste selja tagant.

Kuid tüdruk, kes on otsustanud proovida kaaslaste julgust, seletab edasi:

„Jah, ja õige sagedasti veel... Ja teate, keda veel...?"

„Noh?"

„Vana parunit.... Käib teine iga öösi mööda tühja saali ja kirub moonakaid. Ma ise kuulsin kord... Aga kuulatage!"

Lapsed tarretuvad ja kuulavad. Tõepoolest pole kuulda midagi, pääle tuule tasase vilina tühja härrasmaja korstnas. Kuid kõigi närvid on juba liiga pinguli, nii et pole ime, kui hüüab keegi kiljuvalt:

„Käib... käib... kuule, kui käib...!"

Ja äkki kuulevadki kõik, isegi Senta, see kõige julgem, midagi tätsuvate sammude taolist, mis näib tulevat justkui kuskilt sügavalt maa alt. Ja siis kuulutab ainult tugev sammude tümin külmanud teerajal, kuhu poole salk põgeneb...

Vahepääl jätkus aga pulmamajas ülemeelik pidutsemine. Polnud pea kedagi enam, kes oleks olnud kaine. Lärm, tantsumüdin ja laulud panid maja värisema. Mehed vaidlesid igasuguste tarkade asjade üle, naised arvustasid alalõpmata pruuti ja peigmeest, noored tiirlesid väsimata põrandal, veres viinast ja õllest süüdatud ürgjõuline tung. Õllekibu rändas vahet pidamata käest kätte ja suudles igaüht, olgu see siis naine, mees või üsna nooruke tüdruk.

Umbes kella kümne paiku tulid koerkäpalised. Need olid tahma ja rasvaga „puuderdatud" mõisainimesed kui ka mõni alevi oma. Nad kepslesid ja tantsisid ligi kesköönі, said nii mõnegi kibutäie õlut ning valmistasid koguni palju lõbu ja elavust. Kui nad aga lahkusid, jäi pulmamaja pisut nagu uniseks, sest enam jagu naljamehi olid juba niivõrt purjus, et seisid vaevalt veel jalul.

Pääle keskööd hakkas ema Lüüne tundma väsimust. See lärm ja kisa, mis muutus nüüd pikkamisi mõttetuks möirgamiseks, kippus teda tüütama. Alguses mõtles ta sootuks koju minna, kuid kui ta selle üle Lilliga rääkis, sai see pahaseks ja palus teda tungivalt,

jääda pidu lõpuni, mis polevat niikuinii enam kuigi kaugel. Ka olevat vaja anda pulmalistele veel vähe kehakinnitust, mille juures peaks ema tingimata olema abiks.

„Noh, eks ma's jään päälegi..." andis Kati järgi. „Aga juhata mulle's vähemalt sühuke rahulik koht, kus ma pisut puhata saaks..."

„Eks mine istu rehetoas," ütles Lilli.

Ema läkski sinna. Sääl põles ainult pisuke plekklamp, mis valgustas suurt ruumi koguni nõrgalt. Ta mõtles, et ta on siin üksi ja tahtis õlgedele heita, kuid kuulis äkki ahju taga köhimist ning istus toolile. Minut hiljemini astus müüri varjust välja paksuvõitu, üsna hall naisterahvas, kelles tundis Kati ära perenaise.

„Ah näe, sa oled juba enne siin..." ütles ta ja naeratas väsinult.

„Ju olen... Kaua's ma, vana inimene, ikka sääl trallin... Eks tule istu siia pingile, siin saab vähemalt seljaga toetadagi..."

Ja vähese vaikimise järgi küsis ta nagu sissejuhatuseks:

„Ah jah, mul põle meelde tulnud küsida, palju sul lapsi on kah...? Kas tütar üksi või?"

„E-ei, kus sa sellega..." naeris Lüüne. „Juba siin pulmas on neid Lilliga kokku tervelt neli tükki... Üks jäi veel koju..."

„Tohoo!"

„Jah, ega ma's laste poolest põle sugugi nii vaene, kui... Üks poeg... ei, koguni üks poeg ja üks tütar on surnud... Ja üks tütar... istub..."

„Oi, oi, siis sa oled ju üsna õnnelik ema..."

„Õnnelik?" heitis Lüüne käega. „Ega's lapsed veel

õnne tähenda... Minul, näe, on nad püsti õnnetuste ja murede allikaks..."

„Nonoh...!"

„Ei kedagi nonoh!... Oota, kui ma sulle oma elust kord rääkima hakkan... Ei, kus sa sellega: — õnnelik!... Näe, juba oma esimese pojaga sain nii palju muret ja valu et... Kasvatasin teist nagu silmatera... kõik mis vähetegi oli, — ikka temale... Aga näe, sai suureks, läks ülekäte ja laskiski oma kord riidlemise juures noaga läbi lüüa... Kus seda valu ja vaeva... Ei ma saanud sõba silmile, ei rahu südamesse... Aga teised naersid ja parastasid veel... Niisama oli siis, kui ma alles tüdruk olin... kaks venda tapeti ära... teine lasti maha, teine pekseti surnuks... see oli viiendal aastal... Ise olin hädaline ja haiglane, silm oli pääst väljas ja... Noh, sain siis küll mehele, aga sääl tuligi kohe see poja asi, mis ma praegu rääkisin... Noh, kannatasin sellegi loo ära, — oli mul ju lapsi veel üsna hää pesatäis, — aga ju öeldakse, et kui õnnetus hakkab tulema, siis ei tule ta mitte üksi uksest ja aknast, vaid igast palgipraost kohe... Oli mul teiste laste seas Klaara-nimeline tütar... terane ja hakkaja plika, et lust kohe näha... Aga sattus teine, näed, kommunistide kilda, tegi polidikat ja kukkus ilma jaamavaheta türmi... Ega põle nalja-asi... viisteist aastat..."

„Viisteist aastat?..."

„Jah. Neli aastat saab varsti juba istutud... Üksteist veel... Kus seda südamevalu... oleks ta surnud olnud, unuks ükskord ikka, nüüd aga seisab nagu kivi rinde all... Aga mis sa teed... isandate asi... Mäsu teha ei tohi... Näe, tänagi tuli teine,

vaeneke, meelde... Oli ta ju ikka kõige korralikum laps mul... ei ta pillerkaaritand ega kedagi... Aga teised, need mis praegu on, neid ei maksa rääkidagi... Eks sa vaata neid... Kuuled, sääl ta möirgabki, see Arnu..."

„Ah see pillimees, mis sääl praegu kisendab? Kas see's kah sinu poeg on?"

„Minu ikke... Üsna namsatikas teine alles, aga seda laupäeva ja pühapäeva sa enam ei näe, mil ta kainelt koju tuleks... Joob nagu siga kohe... Või see Martagi, — ju sa sedagi vist nägid... sama, kes teisele äädikapudeli asemel viinapudeli andis, temalgi on juba oma suur viga küljes... Ja Volli, tead, see väike kõverjalg, kes oma nii täis sõi, et oksendama hakkas, mida sellestki õige kasvab..."

„See väike vi... vigane on's kah?..."

„Minu, jah. No ütle mulle, mihukse üle peaks ma rõõmustama?!... Muudkui Lilli üksi... temal üksi tõotab nüüd vähe paremini minna..."

„Jah, ega's Lillil kedagi... Jüri on tubli töömees ja... Aga vanamees on sul kah... naljakas..."

„Naljakas..." venitas eit mokki krimpsutades, „mis naljakas! Ütle otsekohe välja — viimane joodik!"

„Noh, mis ma n'd just seda võin ütelda või... Täna ju nagu pulma aeg ja..."

„Ega ma tänast räägigi... Aga kui sa näeks, mis ta mul laupäeviti teeb... Oi, jumaluke... loom kohe, muud midagi... Näe, teenis teine aastad ringi üle kolmesaja marga päevas, aga kui lahti sai, põlnd meil enam krossigi hinge taga... ja puudust kannatasime alati... Nüüd on veel üsna püsti häda käes... Mõtle ometi: — kaks tuhat marka kuus... eks katsu

sühukse rahaga perekonda toita, liiatigi veel, kui su kukil on tervelt neli hinge. See teeb nädalas hinge pääle sada ja kakskümmend viis marka... He, he... Sellest's söö ja ela..."

„On ikka kitsas küll..." kinnitas perenaine.

„Oi, miks ta ei ole... nii kitsas et..."

„Kas see Arnu... see pillimees?... see on ju kah üsna tolakas poiss juba?...

„Noh, teenib kah küll, aga saab niisama kõigest see poolteistsada päevas... Joob kah kõvasti... Omale ikka saab riideid ja toidumoona... nii et just minu kaelas ei ole..."

„Aga siin räägiti ikke, et sul üks ohvitserist poeg kah olevat..."

„On kah... See on see, mis mul enne pulmi oli.... vallatusest või nii... Aga võttis teine, lollpää, kah oma atstahkusse... Käib praegu kuntrus kirjutamas... Aga temale anna veel ligi..."

„Kuidas nii?"

„Joob. Näe, eilaõhtuselt pillerkaarilt tuli alles täna lõuna paiku... Ja kus ta's tänagi mujal on..."

„Aga õe pulma ei tulnud?!..."

„Ju sa näed, et ei tulnud..."

Eided vaikisid. Kati pühkis rätikuotsaga silmi, perenaine vaatas teda kaastundlikult. Kambris kiunus lõõtsapill, lumi rabises vastu ruute, metsa kohin kostis tasase üminana läbi vaikuse. Kuskil seina taga lõi kell kaks.

„Ei aita... peab kord loomi vaatama minema..." ütles perenaine ja tõusis haigutades, „hommik juba varsti käes..."

„Jah, kaugel ta enam on..."

Lüüne heitis õlgedele. Kohe uinus ta magama, sest ta oli tõesti väga väsinud. Kui ta ärkas, oli valge juba väljas. Ta ringutas, tundis, et pää valutab, ja astus nohisedes kambri. Praegugi veel täitis ta keha raske roidumus, mis ähvardas teda otse küüru rõhuda.

Tuba, milles oli peetud pulmi, oli nüüd tühi ja mahajäetud. Nukker oli siin, nukker ja pisut nagu õudnegi... Põrandat kattis tollipaksune mullakord, seinu varjas hall tolm, läbi aknaruutude võis vaevalt näha välja. Kaks tooli lamasid küljeli otsekui siin aset leidnud lahingu ohvrid. Kuskil nurgas lehkas hapukas okseloik, kohe sääl kõrval vedeles Arnu lõõtsapill, vähe eemal pikutas poiss ise. Ta oli veel magadeski oksendanud, sest nii ta kuueesine, kraed, vest, kui ka püksivärvel olid määritud.

Ema naeratas kurvalt ja vaatas aknast välja.

— Kas rajab see priiskamine õnne või õnnetuse?... —

Ta tahtis küll loota esimest, kuid miskipärast oli ta süda siiski nii raske ja rahutu, otsekui peaks teda juba täna, just praegu üllatama miski ebameeldiv, valusünnitav.

Ta ohkas ja hakkas ettevaatlikult korraldama tuba. —

42.

Majanduslik kriis, mis omandas suve jooksul koguni ähvardava ilme ja mis valmistas oma järeldustega sügiselgi töölisperekondadele palju muret, kaotas pikkamisi oma algelise teravuse. Ärid ja ettevõtted, milledel puudus elujõuline iseloom, surid välja ja olid

sunnitud sulgema väravad, need aga, milledel ei puudunud teatud äriline soliidsus, jätkasid tegevust mitmesuguste laenude abil.

„Iseäranis andis paljudele alevielanikkudele kaunis rahuldavat teenistust metsatööstus. Peaaegu talve läbi valmistati palke, toepuid kui ka lihtsat põletusmaterjali. Artell artelli järgi sõitis metsa, kes aga säält ajutiselt koju ilmus, rääkis koguni häädest võimalustest. Et pääle jõulu ka lund üsna ohtrasti sadas, lasksid enam jagu ettevõtjaid vedada oma puumaterjali jõgede ja ojade kallastele, sest vett kaudu parvetamine tuli harilikult palju odavam raudtee kuludest.

Need, kes ei usaldanud hakata ükskõik mis põhjusel metsatööliseks, kuid kelledel polnud õnnestunud ka kuhugi uuesti töölehakkavasse vabrikusse pääseda, ootasid aga pikisilmi kevadet. Sest igakevadine suurem võimalus oligi too eespoolnimetatud palkide ja titside parvetamine. Sääl said tööd mitte enam sajad, vaid koguni tuhanded. Salkade kaupa voolas mehi linnast välja, leivakotid turjal. Oli juhtumusi, et tuldi ära endistelt kohtadelt, saeveskitest ja vabrikutest, kus olid palgad harilikult madalad, pea viimse meheni. Lööndi käega talvise näljakopika pääle, joodi ta teinekord maha viimse pennini, oodati ärevusega päeva, mil kuulutavad kümnikud parvetamise avatuks. — Säärane hulgaline tööliste linnast lahkumine mõjustas vahest aga kohalejääjategi kasu, sest ettevõtjad polnud säärase olude juures kaugeltki nii kitsid palkade lubamisega, nagu siis, mil on tööjõudu, nõnda öelda, — horgiga segada.

Säärane tormi ja tungi ajajärk, mis kordus seni aastast aastasse, oligi kõige viljakamaks lõikusajaks

Vaeste-Patuste alevi elanikkudele. Olgugi, et siis joodi rohkem kui harilikult, jäi siiski üle ka mustade päevade tarvis. Ligi poole suveni tulid mööda jõge titsija palgiparved, iga väiksemgi ojasuuke kubises tahveldajaist, kellede toores, ülemeelik laul kajas sageli hilja ööni, sest töötati harilikult ületundide, ja krabisev, kõiki kirgi ühekorraga lõkkele puhuv paber voolas suurte summade kaupa muidu ikka puudust kannatajate tööpoiste taskutesse. Lõppes aga suve poole jõetöö, oli harilikult tegemist mujalgi küllalt, sest saeveskid lõikasid närvilise kiirusega ööd-päevad, püüdes järjest alla õgida seda toitu, mida oli kuhjunud nende ette kohutavas rohkuses.

Kuid suuremaid lootusi, kui ükski eelmine kevad, pidi rahuldama just kirjeldatav. Talt oodati palju, sest puudus Vaeste-Patuste alevis oli suur. Kuid ühel hommikul, kui olid räästad joosnud juba mitu päeva, kui näis sompus taevaski tõotavat vihma ja kui ennustasid pea kõik tunnismärgid peatset jääminekut, millega pidid loomulikult käima kaasas suured veed, — ühel päikespaistelisel, selgel kevadhommikul ärkasid madalate majade elanikud kurja aimusega südames: öösi oli olnud tugev külm...

Äkki muutusid näod tõsiseks ja valus salamure pani nii mõnegi rinna pakitama. Jumaluke, mis siis küll saab, kui läheb täide see, mida kartis salaja nii üks kui teine... Longiti sõnatult, vahiti vastu taevast, mis oli ikka veel hallis pilverüüs, kuid ometi kuiv, vahetati üksikuid lauseid. Kõigil oli sama soov, sama valus igatsus: — tuleks ometi järsk sula... tõuseksid ometi veed kas või kallastest välja... —

Kuid ei tulnud ei järsku sula ega tõusnud veed

kallastest välja. Korduvad öökülmad muutsid olukorra koguni lootusetuks. Otsekui salaja, vaikselt omaette, kõdunes lumi põldudel, väljadel, rabades. Hanged vajusid kokku, langesid vahuks ja — kadusid, kuivalt, nagu sulehunnikud, mida kannab tuul nägemata laiali igasse ilmakaarde. Jõed ja ojad tõusid vaevalt-vaevalt, ainult paariks päevaks kõrgemale oma harilikust tasapinnast, jää sulas paigal olles. — Ja linna nahksild, mis oli korduvalt hädaohus pea igal kevadel ja sügisel, pidas mehiselt vastu vete survele: ainult paariks päevaks oli ülekäik ajutiselt katkestatud, sest linnavalitsus oli annud käsu, et silla taha kogunev jäärühk tuleb lasta läbi klapi, mida tarvitasid harilikult sisse- ja väljasõitvad laevad.

Juba see õnnetu algus näitas oma tagajärgi üsna pea. Metsamaterjal, mis asus jõest kaugemal ja toodi harilikult alla mööda ojaniresid, pidi jääma paigale, sest vesi oli ojades nii väike, et ei võinud mõeldagi neid mööda parvetamisele. Lugematud tuhanded kupikud puid jäid ootama paremaid aegu, palgi- ja titsivirnad norutasid piki kaldaid. Prooviti tõsta vett paisutamise teel, kuid seegi ei annud tagajärgi, ehk kuigi andis, siis ainult nii vähe, et seda ei märgatudki. — Isegi „suures-jões" oli asi täbar, sest oli nimelt sääraseid kohti, kus võis parvetada ainult kevadiste vete ajal. Seesugused kohad olid kaunis sagedasti esinevad saarestikud, mis jagasid jõe mõnelpool lugematuiks niredeks, milledest võis harilikul ajal pääseda üle kuivi jalu. Kuid et „suures-jões" asi siiski enam lootustäratav oli kui pisukestes metsaojakestes, saadi neist õnnetutest kohtadest ometigi üle, olgugi, et see nõudis palju enam vaeva ja väsitavat tööd kui harilikult.

Loomulikult ei vajanud kümnikud säärastes kitsendatud oludes pooltki niipalju töölisi, mida vajasid nad eelmistel aastatel. Sajad mehed, kellede ainuke lootus oli too kevadine töö, kui ka need, kes olid juba, täidetud kaugemale ulatuvatest kavatsustest, kergel käel seniselt kohalt lahkunud, lonkisid tüdinud, väsinud nägudega hommikust õhtuni möödi linnauulitsaid, kirusid ilmu ja kinnitasid püksirihma. Polnud minna kuhugi. Saeveskites jäi töö palkide puudusel soiku ja säältki vabanes hulk ülearust tööjõudu. Ainukeseks lootuseks oli veel sadam, sest talve jooksul olid saed töötanud väsimata hooga, mille tõttu oleks olnud anda laudu külluses; pääasi — oleksid aga ilmunud laevad.... Kuid selles see häda seisiski, et laevu ei ilmunud, sest umbes samal ajal Inglismaal lahtipuhkev söestreik sulges pea kõik suuremad sisseveo-sadamad. Ainult paari esimese kevadnädala kestel oli neid enam-vähem käimas, siis aga hakkasid nad jääma ikka harvemaks ja harvemaks, kuni polnud neid viimaks nähagi enam. Ning pikkamisi levis kuulujutt, et säärane asjaolu olevat kahe asjaosalise vabariigi, Eesti ja Inglise, vahelise konflikti järeldus, sest seda, et laevade reisi võib takistada söestreik, ei tahtnud suurem hulk uskuda.

Tööliste majapidamisse tuli äkiline, raske, peaaegu hukutada ähvardav seisak. Igal hommikul voolasid sajad mehed, naised ja lapsed laiali mööda linna, et juba sajandat korda käia läbi vabrikute väravatagused. Kõhetutena, nälginutena, pikaldasest alatoitlusest ja viletsast rõivastusest inetud, seisid nad saeveskite hoovidel, oodates kupjaid ja kümnikke, kes oskasid nüüd aga ainult sõimata ja irvitada. Ja kuigi mõnel õnnelapsel avanes võimalus leida kuskilt mingit juhuslikku

tööd või toimetust, siis oli tasu sellegi pisku eest niivõrt väike, et näis otse imena, kuis suudeti elada sellega läbi.

Kadus seltsimehelikkus, üksteisest lugupidamine. Päälekaebamine, äraandmine, üksteise inetu mustamine, — need muutusid igapäevasteks asjadeks. Salalikult hiiliti üksteisest mööda, püüti kõrvaldada oma paremagi tuttava võistlus kas või kõige alatumate abinõudega, ja tungiti karjakaupa, vihaselt ja halastamata oma tööjõuga kaubeldes iga pisemagi teenistusvõimaluse kallale. Lubasid ühed teha mistahes töö kümnetuhande margaga, alandasid teised hinna kohe poole pääle, polnud nad aga küllalt varmad tegema kirjalikku lepingut, olid järjeootajad nõus veelgi halvemate tingimustega. Ja ettevõtjad naersid pihku, sest neid ei võinud süüdistada nüüd ükski sotsialistlik ajaleht ega rühmitus: töölised ise tegid hinna...

Majanduslik langus paiskas aga äkki ja jõuliselt segi ka kõlblised mõisted. Elu muutus otsekui ebatõeliseks, ühepäeva-liblikaliseks, haiglaseks mõnutsemiseks. Teadlik tahtejõud rauges. Inimesed alistusid oma loomalikkudele, senini enam-vähem varjatud kujul hingitsevaile instinktidele ning vajusid ühes nendega lõplikult põhja. Homsele justkui ei osatud enam mõelda. Suguline lohakus, prostitueerimine, vargused, — need olid igapäevased nähtused. Ees-alevisse sigis altkäe kaubitsevaid mülkaid nagu seeni pääle kosutavat vihma. Vanade, äraaetud libude kõrval kauplesid oma ihuga üsna noorukesed, vaevalt koolipingilt lahkunud plikakesed. Igal ööl sõitsid linnast autodel ja voorimeestel siia lõhnavad noorhärrakesed, puhkusel viibivad kadetid, noored ohvitserid, kõlvatusega kelkivad üliõpilasekesed

jne., et paisata oma enda teenitud, sagedamini aga vanematelt saadud ja väljapetetud rahanatuke ainult mõne paari-kolme mõnusavõitu tunni jooksul mülkapidaja-vanamoori lukustatud sahtlisse. Üksteise nugadega haavamine, vigaseks torkimine, nägude rikkumine igasuguste kangete hapetega, — sai igaöiseks nähtuseks. Sagedasti tuli aga ette koguni sääraseid juhtumusi, mil pekseti aknad puruks ligi pooltel uulitsa veeres asuvatel majadel, mil topiti korstnad täis liivakotte või mullamättaid või mil paisati koguni rahulikult magavale inimesele läbi ruudu kiviga pähe. Juhtus aga kordnik jaole, ei jäetud ilma tedagi... —

See oli mingi hull, veidralt-elajalik kevadsuvi. Vanemad inimesed ja lapsed nälgisid, noorus aga lõbutses, hooras, varastas ja kakles. Näis, nagu oleks hakanud nüüd Vaeste-Patuste alevis rääkima selget keelt too põlvest põlve mürgistatud kaabaka-veri, mida paelus harilikkudel aegadel elu igav üksluisus. — Nagu hõõguv säde summutava tuha all, — nii oli ta maganud pikad, hallid aastad, maganud, kuid mitte surnud, sest tarvitses ainult pisut-pisut muuta olusid ja tingimusi soodsamaks, ning juba ta rääkiski oma selget keelt, see pikkade aastate jooksul tuhka maetud sädemeke...

43.

Ei sel talvel ega ka tol kurjal kevadel polnud Lüünede seisukord kuigi hiilgav. Nagu loomulik, ei jätkunud perekonna toitmiseks sellest paarist tuhandest margast, mida sai vanamees Ühisuse aidamehe abilisena. Päälegi öeldi talle seegi koht jaanuari keskpaigas

üles, sest rahva ostujõud vähenes märgatavalt, nii et polnud tihti kuigi palju tegemist aidamehel endalgi.

Jälle oli ainuke võimalus — otsida nii ruttu kui vähegi saab uus koht. Kuid säärasel pingutusi nõudval, võistlusrikkal ja kitsal ajal oli koguni loomulik, et elatanud hallpää tahaplaanile tõrjuti. Igalt vaesemaltki võimaluselt suruti ta kõrvale. Ta katsus küll siin, küll sääl, saigi vahete-vahel kuhugi, kuid oli sunnitud lahkuma juba mõnesuguse päeva või paari pärast, sest elava jõu rohkus muutis tööandjad äärmiselt nõudlikkudeks. Vähemalt sada korda kuulis ta seda kurja, uneski meeles püsivat sõna: „Vana!" — Ja nii lonkis ta, nagu pea kõik ta endised töökaaslased, kes olid, nagu temagi, halliks läinud valamistöökojas, kuhu neid aga nüüd enam ei tarvitatud, mööda saeveskeid ja vabrikuid, — nälginud, väsinud, käed hooletult taskus ja silmis lootusetu hallus.

Ühes sellega muutus väljakannatamatuks ka kodune elu. Ema, rõhutud ja piinatud Marta ja Arnu ühtelugu süvenevast langusest, — esimene ei jätnud oma varguseametit, teine muutus ikka kirglikumaks joomariks, — süüdistas kõigis õnnetustes ainult teda, vanameest. Silmapilgukski ei saanud vaene Andres enam rahu. Vaevalt sai ta jala üle ukseläve, kui algas juba kiusakas kaebamine ja hädaldamine. Tõesti olevat nüüd enam kui selge, et nad peavad surema nälga. Tagavara-raha olevat otsas viimse pennini, uut aga kuskilt pääle ei tule. Ainult kontsuke leiba on veel kapis, tee lõppenud juba eila, kohvist, suhkrust, isegi silkudest ei või nii pea mõeldagi. Kas on see veel kellegi elu?! Ah? Jumala eest, ta tahtvat päris tõesti teada, kas on see veel kellegi elu?!... Kui enam kor-

ralikult rõivaidki selga ei jõuta muretseda ja kui päevast päeva peab imema näljakäppa, siis oleks vist küll kõige õigem minna pööningule ja panna pael kaela!...

Esimene abitu katse soetada ajutisi elamisvõimalusi oma liikumatu varanduse realiseerimisest, oli kavatsus müüa poolt aiamaad. Selle mõtte algataja oli ema. Ühel päeval, kui ilmus külla prillidega härra ja küsis, kas vahest ei tahaks keegi rentida või puhta raha eest müüa poolevakamaalist ehituskrunti, hakkas Lüüne Kati visalt ja pääletikkuvalt sundima oma meest, haaraku see kinni vähemalt sellestki võimalusest, sest muidu polevat tõesti aeg kaugel, mil peavad nad minema kerjama. — Kuid kui vanamees järgmisel hommikul mainitud härra üles otsis, oli juba hilja: keegi oli veel eelmisel õhtul jõudnud ette...

Nii osutusid ainsaks suuremaks sissetulekuks Arnult väljapinnitav „söögiraha" ja summad, mida andis Alleks. Kuid et nii selle kui teise palk polnud kuigi suur, polnud kuigi suur ka see toetus, mida neilt saadi.

Ligi veebruari lõpuni peeti siiski kuidagi vastu. Kuid siis jäi, nagu kiuste, Volli haigeks, ja kui ei tahetud ta surma, pidi leitama mingi väljapääsu-tee.

Ning leitigi.

See oli sama, mis hukkujale õlekõrs.

Esimene asi, mis rändas liigkasuvõtja sahtlisse, oli isa hõbeuur, ilus, paksukapsliline väärtasi. Ehkki ta tõeline hind tõusis üle paari tuhande marga, läks ta siiski majast välja koguni odavalt, ainult mõne sajalise eest. — Nädal hiljemini rändasid sama teed ka pool tosinat hõbelusikaid, kaks kuldlaulatussõrmust, kolm pikka höövlit, üks saag ja ema õmblusmasin. Kuid avitas seegi õige vähe, sest Volli arstimine, — ta põdes

sarlakeid, — muutus ähvardavalt-kulukaks. Päälegi olid pea kõigil rõivad lõpukorral, nii et ka neid oli vaja tingimata uuendada.

Tollel viimsel abinõul, kraami müümisel oli aga veel üks omapärane, traagikoomiline järeldus. Nimelt näitas see vanamehele, kes ei unustanud nüüdki oma viinakirge, kätte hää allika, kust saada „topkaraha". Esimene asi, mis kadus jäljetult, oli katkise vedruga lauakell. Nagu eit pärast kuulis, oli vanamees käinud pakkumas seda riistapuud vähemalt kümnes kohas. Kuid õiget ostjat leida polnud nähtavasti kerge, sest alles kolmanda päeva õhtul võis ta enda purju juua: — keegi poollollakas kellasepp ostis talt kauba saja kahekümne marga eest, mis oli müüja enda meelest koguni kenake hind. Järgmine number oli kapis seisev tekk, siis oma enda uued saapad, siis kuub, ja aja jooksul veel palju muudki. Ning kui sattus eit lõpuks tulihännale jaole, oli päästa veel õige vähe.

Säärane päev-päevalt edenev kaubanduslik instinkt tõi aga perekonnale kaela halva kuulsuse. Teised Kolgata küla elanikud, kellede majanduslik järg, võrreldes Lüünede omaga, oli kaunis rahuldav, — sest nad olid suutnud aja jooksul panna kõrvale nii mõnegi summakese ja seetõttu ei mõjunud ajutine tööta olek neisse nii hävitavalt, — toonitasid igal võimalikul juhusel, et säärases viletsuses pole süüdi keegi muu pääle nende eneste. Mõeldagu ainult: — ligi paarkümmend aastat käis vana Andres valamisvabrikus ja sai koguni hääd raha, kuid nüüd pole enam niigi palju, et saada läbi ilma varanduse müümiseta ja pantimiseta!... Rõivahilpe ja viina, — seda on neil alati küllalt, leiva jaoks aga puudub raha!...

„Teate mis. . ." seletas Vitjagini Anna igas majas, kuhu ta ka juhtus. „Sääl Lüünede juures puudub peremees! Kas ma ei tea või, kuidas nad elavad!. . . Hi, hi, hi! Tulgu ikka enne rääkima, küll ma neile siis juba ütlen!. . . Nagu see poisinolk, see Arnu. . . Kas sellele's midagi räägitakse kah või?. . . Käib ja lakub juba nagu mõni vana joodik. . . Niisama see Allekski... kroonust löödi joomise pärast lahti, küll lendab varsti kuntrust kah. . ."

— Ja nii külas ainult naerdi ja irvitati veel, kui juhtus kalduma jutt Lüünede vaesusele. —

On harilik nähtus, et kui hakkab inimesele sadama kaela õnnetusi, siis sajab neid juba nii palju, et ei saa arugi enam, kust või kuidas nad tulevad, need õnnetused. Uksest ja aknast, korstnast ja alusmüürist, — igast seina pilustki ronib neid siis sisse. Sagedasti murravad ja väsitavad nad inimese lõplikult. Nad imevad välja ta elujõu, surmavad ta ettevõtlikkuse, tallavad ta nagu nartsu jalge alla. Nad astuvad talle kuklale ja sõtkuvad oma külmade kontsadega ta palja südame pääl. Iga uue tõusmiskatse juures tungivad nad inimpoja kallale nagu kurjad fuuriad. Ja harva kes suudab panna vastu nende rõhumisele. . . —

Nii oli Lüünedegagi. Oli palju muret Arnuga, veel enam Martaga, manas esile lugematuid kannatussilmapilke majanduslik kitsikus. Kuid kui nad mõtlesid, et need nimetatud mured jäävad ainukesteks, siis eksisid nad raskesti, sest vaevalt oli põldudelt ja väljadelt sulanud lumi, kui laskus Lüünede madalale majale uus katsumine.

See oli nende kõige vanema poja, Alleksandri sattumine politilise põgeneja seisukorda.

Sündis see ühel kevadhommikul, siis, kui oli Marta parajasti minemas kooli. Tüdruk oli kadunud vaevalt paar minutit, kui sööstis äkki ärevusest lõõtsutades tuppa ja hüüdis vennale, kes sõi parajasti:

„Alleks, Alleks, tule ruttu välja!"

„Nonoh, mis on?" küsis Ridle.

„Suur hulk mehi küsis sind... ma juhatasin nad Jaaksonile..."

„Mis?! Missugused mehed?!" kargas Ridle püsti.

„Olid sühuksed mantlitega... Kaks sõitsid ratastel..."

Ridle jooksis ruttu eeskotta ja piilus ukse varjust. Neli erariides meesterahvast lähenesid praegu Jaaksonite majale. Pääle nende nelja oli veel kaks jalgratastel, kes ei saanud aga halva tee tõttu tarvitada oma sõiduriistu ja sibasid samuti jala.

Ärevusest hingetu jooksis Ridle tagasi tuppa, haaras riiulilt revolvri, toppis kähku tagavarapadrunid tasku, avas siis kohvri ja võttis säält paki lahtisi lehti. Jao neist pistis ta tasku, enama jao aga heitis pliidi alla, kus lõkendas parajasti tuli. Ning minut hiljemini, enne kui taipasid politseinikud, et plika oli neid vedanud ninapidi, kadus ta otse üle põllu metsa.

Sel päeval otsiti teda kaua ja hoolega, kuid asjata. Ta oli kadunud nagu kivi vette. Pinniti küll omakseid, küll teisigi külaelanikke, kes teadsid aga sama vähe ehk koguni veelgi vähem kui otsijad ise. Ning nii tuli ametnikkudel lahkuda tühjade kätega, kirudes oma kärsikust, sest oleksid nad tulnud öösi, poleks neil kindlasti vaja olnud lahkuda jahisaagita.

See sündmus mõjustas Lüünede langust veelgi. Nagu tugev nuiahoop langes ta vanematele lagipähe.

Silmapilkselt kadus mingi kokkuliimiv aine ning pikaldane, kuid peatamatu lagunemine asus majja. Vanakesi hakkas vaevama mingi salajane aimus, et kõiges, mis on juba sündinud, kõiges, mis sünnib, kui ka kõiges selles, mis saab veel sündima, on süüdi nemad ise. See oli nõrk, alateadvuslik, kuid valus südametunnistusepiin, mis valdab kasvatajat, kui see peab nägema oma kasvandiku langust.

Juba kolmas laps hukutas oma elu...

Nende eelarvamistest rikastesse päädesse asus tuim mõte, et ega siin ole enam tegemist lihtsa juhtumusega, vaid mingi saatusliku, reeglipärase nähtusega. Kristjan, Klaara, Alleksander, Marta oma näpuametiga, joodik Arnu, Lilli, kellel läks küll veel hästi, — ei, siin on tõesti teotsemas jõud, kes on miskipärast otsustanud hukutada nende elu lõplikult... — Kui langeb kõndijale pähe katuselt kivi, siis on see ettenägematu, juhuslik sündmus; kui langeb samale kõndijale kivi pähe teiseltki katuselt, siis on ka see juhuslik sündmus; kui aga hakkab samale kõndijale langema kive lagipähe igalt katuselt, siis pole see enam tõesti juhuslik sündmus, vaid kõige selle taga peab asuma juba mingi vaenlik, tundmatu jõud, kes neid kive loobib. — Umbes sarnane mõte mingist vaenlikust jõust asus ka Lüünede pähe, kui nad vaatasid tagasi tollele paarile, kolmele aastale, millede jooksul olid nad näinud ainult õnnetusi ja ikka jälle õnnetusi.

Raske oli taluda too viimane löök niigi juba piinadest pinnitud emasüdamele. Alalõpmata seisis tal meeles ta poeg. Miks küll tegi ta säärase tembu...? ...Kus viibib ta praegu...? On tal vaesekesel ka riiet seljas ja leiba kõhus....? Õnnestub tal, nagu oletavad

ümbruskonna inimesed, põgeneda Venemaale...? Või tabatakse ta siiski piiril ja mõistetakse paljudeks aastateks vangimaja müüride vahele kolletama, või koguni — surma...? Kas ehk ei saada Venemaa teda tagasi Eestisse, siinsete võimude kätte...? — See oli painav küsimuste rida, mis jooksis läbi vanakese pää. Ta uned olid täis mälestusi pojast, ta läks halliks ainult mõnesuguse nädala jooksul, nii ta vaimlist kui ka kehalist jõudu hoidis ülal ainult too tehtud tigedus, mille taha puges ta varju nagu tigu karpi.

Kord õhtul, kui koperdas ta üksi köögis, jäi ta väsimusest tukkuma. Siis nägi ta kuidagi kohutav-selgelt Alleksit. Poiss tuli linnast, tõi suure pätsi leiba ja ütles, et ta peab minema kohe jälle tagasi. Just praegu olevat ta tapnud ühe inimese ja nüüd ajavat talle järgi terve hulk politseinikke. — Aga vanakest, kes ärkas samal silmapilgul, valdas säärane suur, külmraske kurbus, et ta ei teadnud tõesti, kas maksabki enam elada. —

Vanamees, kes purjutas juba senini kaunis korralikult, langes veelgi tugevamini joomakire küüsi. Kui ta vähegi mahti leidis, imes ta enda kohe täis. Võibolla tuli säärane enesemürgistamine soovist unustada kas või mõneks minutiks oma madalat, rappaveerevat elu, võib aga ka olla, et see oli üsna lihtne andumine oma loomupärastele kalduvustele. Ent oli nüüd tolle lohaka eluviisi põhjuseks see või teine, kuid et vana Lüüne oli viimasel ajal langenud täiesti elukutselise joomari tasapinnale, oli enam kui fakt. —

Nagu juba nimetatud, toimus vanamehe kirglikuks joodikuks muutumine just siis, kui saabusid perekonnale kõige raskemad katsumistunnid. Loomulikult ei

annud asjade müük talle kaugeltki nii suuri summasid, kui oleks läinud vaja korralikkudeks pummelungideks. Algas laenamine. Kaval ärimees, kelle juurde olid rännanud juba kõik enam-vähem väärtuslikumad asjad, oli nõus andma raha, kuid ainult selle tingimusega, et vastutavad maja ja aiaplats. Kas vanamees midagi sel alal ette võttis, jäi küll esialgu teadmata, kuid igatahes paistis tal olevat ühevahe raha kaunis rohkesti. Kõige suuremad pühad, või nagu ta ise neid nimetas, — „praasnikud", — olid tal aga siis, kui tal õnnestus märtsi alul saada pooljuhuslikult paariks nädalaks tööle.

Pinevas, kriisiaegses õhkkonnas ei sünnitanud Ridle lugu pooltki niipalju tolmu, kui oleks see sünnitanud tolmu harilikul ajal. Nüüd oli aga kõigil tegemist iseendaga, nii et ei leitudki aega teiste musta pesu tuhnimiseks. Ainult paariks nädalaks valdas ta kadumine külaelanikkude meeli. —

Seda enam olid aga huvitatud „putkupannud" põrandaalusest ametivõimud, kes uurisid kaua ja kiusakalt vanemate kallal, olgugi, et need teadsid oma poja ettevõtetest vähem kui keegi teine.

Katsuti, maksku mis maksab, tabada süüdlast. Ajalehed rääkisid tast pikalt ja laialt, kirjeldasid teda küll nii, küll teisiti, urgitsesid ja tuhnisid ta mineviku kallal ja tegid lõpuks koguni humaanse otsuse: see olevat päämiselt joomise tõttu hukkunud inimene, kes on lakkunud maha kõik, — ande, kooli, oma tuleviku ning lõpuks oma elugi... Praegune seisukord olevat ju sama hää kui surm, mis varitseb põgenikku igal sammul...

Kuid ei aidanud ei ajaleheneegrite kisa ega kaitse-

politsei agarus. Ridle kadus nagu tilk tina tuhahunnikusse. Ei annud tagajärgi ei vanemate ülekuulamine, ei külainimestelt uurimine, ei agentide alalõpmatu nuuskimine: otsitav ei näidanud kuskil oma nägu. —

Järsku aga hakkasid kuskilt tulema fantastilised, veidrad, õudusest nõretavad kuulujutud. Äkki, üsna ootamata süvenes külas huvi Ridle vastu. Korraga teadis tast rääkida pea igaüks. Ta olevat olnud tige, hirmus inimene ja tast pole võinud lootagi paremat. Kõigil oli olnud ta'ga midagi ees. Üht oli ta löönud, teiselt varastanud raha, kolmandast lendu lasknud lubamatuid kuuldusi. Ja politilist süüdlast, kelle suuremaks sooviks oli olnud oma viletsuses vintslevate kaaskodanikkude seisukorra parandamine, hakati pidama samade kaaskodanikkude poolt koguni alatuks masuurikaks. —

Ent küla õudust janunev hing ei leppinud ainuüksi ta minevikuga. Suuremaks ja salapärasemaks küsimuseks jäi ikkagi see, kus viibib Ridle praegu. Keegi, ei tea kes, laskis lendu legendaarse sõnume sellest, et üks ta tuttav või tuttava tuttav olevat näinud metsas saladuslikku, habetanud näoga meest. Parajasti, kui see ta tuttav (või tuttava tuttav) linna ja mõisa metsa piiril raagu korjanud, tulnud see mees mööda teed ja läinud raba poole, seljas mingi mügerik asi, arvatavasti kas leivakott, varastatud lambapoolik või kuskilt ülelöödud rõivad. Kahjuks kadunud aga mees enne võssa, kui raokorjaja talle läheneda suutnud. Kuid olevat kindlam kui kindel, et see pole olnud keegi muu kui Ridle, kes asuvat nähtavasti kuskil siin läheduses.

Mõne päevaga oli tollel kuulujutul Vaeste-Patuste alevis ring tehtud ja keegi ees-alevi eit rääkis teda

poodis koguni teissugusena. Asi olevat tõelikult olnud nii.

Ühel õhtul läinud keegi Kolgata küla elanik (vanamoor) mõisa metsast vihaoksi tooma. Et läheduses pole olnud leida häid oksi, läinud vanamoor kaugemale. Tal tulnud minna üle mingisuguse heinamaa, selle järel üle mingisuguse karjamaa, siis üle laia mudasonni ja lõpuks läbi mingi tihniku, kuni tolle kurikuulsa „soku-padrikuni", kus löönud välk kümme aastat tagasi maha ühe marjukorjava tütarlapse ja kus tapetud alles hiljuti keegi maad mööda ringisõitev lihunik. Kui ta, see vanamoor, üsna „soku-padriku" lähedusse jõudnud, eksitatud (nimelt — eksitatud!) ta järsku teelt. Süda täis hirmu hulkunud ja sumanud ta kaua mööda vesist tihnikut, pole aga leidnud ega leidnud õiget teed ning kartnud juba kindlasti, et ega ta enam siit välja pääse, sest öö jõudnud ikka lähemale ja lähemale ja päike seisnud veel vaevalt metsalatvade kõrgusel. Pikkamisi saabunud pimedus. Vanakest hakanud vaevama hirm. Kullid karjunud, puud kohisenud, põõsastest olevat keegi otsekui lähenenud. Parajasti, kui ta, see õnnetu eideke, niiviisi nutnud ja ahastanud, kuulnud ta üsna oma selja taga oksade praginat ja samme. Ta pöördunud ringi ja näinud üht meest, kes tulnud padriku poolt ja läinud, nagu eidele pärast selgeks saanud, linna poole. Pimeduses pole ta näinud õieti ei meest ennast, ei ka ta rõivaid ega nägu, vaid ainult punakalt hõõguvat piibukaha, mille kõrguse järgi võinud siiski umbkaudu arvata, et mees olnud võrdlemisi pikakasvuline. Vanake hakanud kohe paha aimamata suitsetajalt pärima, kuhu viimane läheb ja kust tuleb.

Alguses kohkunud mees koledasti ja otsekui kasva-

nud maapinna külge, kui aga kuulnud, et eit lihtne eksija on, pole lausunud sõnagi, võtnud ta taha ning viinud õigele teele. Aga niikohe, kui ta rääkima hakanud, et sedasi ja sedasi, et mine ses ja ses suunas, nii kohe tunnud eit tas ära Ridle. — Ju tal muidugi sääl kuskil mõni koobas või urgas on, arvas jutustaja asjalikult. —

Järgmise nädala jooksul ilustati ja kaunistati seda fantastilist, ei miskiga põhjendatud kuulujuttu veelgi. Ühes teisendis räägiti, et see, kes näinud Ridlet, pole olnud naine, vaid mees, teises, — et see olevat olnud koguni laps, kolmandas, — et Ridle pole üldse eksinuga tegemist teinud, vaid lasknud kohe jalga, kuuldes inimhäält. Lõplikult jäi aga püsima viimasena jutustatud legend, ainult selle lisandusega, et Ridle olevat eidele, kui nad juba õigel teel väljas olnud, noa rinnale vajutanud ning öelnud, et kui viimane ainsa sõnagagi ta asukohast iitsab, hävitab ta kohe ilmast terve tema pere, alates lapselastega ja lõpetades vanamoori endaga.

Kes oli aga see saladuslik vanaeit, see näis olevat koguni kõrvaline asi, missuguse küsimusega vaevasid end ainult sarnased uskmatud Toomad, kellede meelest oli terve lugu tollest eksinust ja ta öisest teejuhist lihtne vananaiste loba, mida arvestada oleks lollus.

Nii möödus Ridle kadumisest ligi poolteist kuud.

Ümbruskonna inimesed hakkasid teda jälle unustama, sest nende tähelepanu paelusid enam olulised küsimused, mis ähvardasid iga silmapilk kerkida esile. Ainult ametivõimud tegid põgenikuga endist viisi tegemist, otsekui püüdes varjata tolle kiusakuse taha oma jõuetust ses asjas. Otsiti meest küll siin, küll sääl. Ees-alevis tekkisid uued kuulujutud, mis kinnitasid, et

olevat lollus nii see, nagu oleks Ridle putkanud Venemaale, kui ka see, et ta asuvat tolles vesises „siku"- või „soku-padrikus", kus olevat kliima liiga niiske isegi kurgedele. He, he! Mõistlik mees suutvat end varjata teisitigi... — Ja suure saladuskatte all teatasid sensatsioonihimulised poisid üksteisele viina „klaasi" eest, et tagaotsitav asuvat kõige uuemate andmete põhjal lihtsalt linnas! Kuid et sarnaseidki „agentuur-andmetel" põhjenevaid kuulujutte tuli võtta sama ettevaatlikult kui toda Jumal teab kelle poolt õhku lastud legendi sellest, nagu asuks Ridle „soku-padrikus", kinnitas juba see lihtne asjaolu, et vaevalt päev hiljemini võis samadelt isikutelt osta mõne marga suuruse viinaraha eest veel suuremaid teateid, mis rääkisid aga juba sootuks uutest asukohtadest.

Alles järgnev juhtumus tõi ajutiselt vähe-vähe valgust tollesse segasesse loosse. —

Linna äärmises agulis, mitte just kaugel merest, asus nii oma nime kui ka iseloomu poolest õige omapärane koht. See oli „Püha-Peetruse kõnnitee" nime all tuntud sillutamata, inetult kitsas ja kõver põikuulits, mis ühendas kaht paralleelselt jooksvat, enam-vähem suuremat tänavat. Kui juhtus keegi vaatlema seda uulitsajuppi välispidiselt, siis leidus ta kestas vaevalt midagi iseloomustavat või veidrat. See oli tüübiline majalogude kogu, nagu võib neid näha igal sammul linnaservadel asuvates töölisagulikestes. Pisukesed, ühekordsed, sajust ja soolasest meretuulest vesihalliks pleekinud hurtsikud piirasid tühja uulitsat nagu väsinult alla laskunud varblaste kari. Seinad pooliti viltu vajunud, katused täis auke ja augukesi, iga nelja nurga

all rida titse, — nii ähvardasid nad langeda kaela juba esimese põrutuse juures...

Ent too elu, mida neis majades elati, too ropp, must, haisev ööelu andis sellele muidu koguni hariliku välimusega kohale säärase kuulsuse ja ilme, mida ei omanud ses linnas ükski teine alev. Pea igas majas „Püha-Peetruse kõnniteel" asus salalõbumaja. Igal õhtul läksid siit pimeduse katte all välja lugematud närused, poolmädanenud, karboolist ja küüslaugust lehkavad uulitsatüdrukud, et püüda saaki sadamast või pääuulitsalt, tuua see saak ühte neisse majja, siin täis joota, paljaks riisuda, mõni vastik suguhaigus ühes anda ja siis tänavale visata. Nagu raisakullid kaklesid nad vahel tigedalt ja metsikult mõne rikka välismaa madruse kallal, sisselangenud ninadest poolkuulmatuks muutunud hääitega üksteist sõimates, — see inimline prügihunnik, seltskonna lõbutsemiskire elusad ohvrid.

Sagedasti pöörati ajalehtede kaudu politsei poole järelepärimistega, miks ei võta see tarvitusele tolle lõbumajade võrgu vastu karmimaid abinõusid; kuid see hääkorra eest valvav asutis ei näinud andvat neile küsimustele mingit tähendust. Ja näis koguni, nagu peaks ta seda kohta söödaks, mille otsa kleepuvad need, keda ei õnnestu püüda muul teel: peaaegu iga paari kuu tagant pandi „Püha-Peetruse kõnniteel" toime suurepäraseid läbiotsimisi, mis andsid tagajärgi pea alati. — Mõnel pool teati kinnitada isegi seda, nagu peaks osa lõbutüdrukutest kontakti kriminaalagentidega, kes ei keeldu tarvitamast nende abi.

Ühel märtsiööl, kui mässas linnas tugev, mõnes kohas isegi maju upakile paiskav maruhoog, korraldati jälle säärane noodavedamine. Sel korral polnud taga-

järjed kuigi hiilgavad, tabati ainult kaks vähemat vargapoissi, — kuid neile, kes olid huvitatud eeskätt Ridle saatusest, andis seegi öö mõningaid uudiseid. Nimelt leiti ühest mülkast, milles kauplesid oma ihuga neli, viis kaunis elatanud libu, õige näruse välimusega kuub, mille taskus oli nahkne rahakott Jüri Naaskli nimelise isikutunnistusega ja — Alleksander Lüüne-Ridle näopildiga. Ka oli ühele ajalehe servale kirjutatud nähtavasti hajameelsuses korduvalt üks ja sama nimi: Alleksander. Kui aga samal hoovil elutsevad inimesed üle kuulati, rääkisid nad kõik, et siin olevat tõesti asunud juba pikemat aega keegi kõrgekasvuline musta habemega mees. Isiklikult ta'ga kokku puutunud polnud küll keegi, sest ta oli harilikult lahkunud majast juba varahommikul ja pole peaaegu kunagi tagasi ilmunud enne hilist ööd. Ent mis oli kõige veidram: ta nägu mäletati koguni täpsalt, olgugi, et mõni hoovielanikkudest oli näinud teda ainult kord, ning sedagi öö ajal: liiga silmatorkavalt inetu olevat olnud too noorhärra. —

Lõbumaja perenaine arreteeriti, kuid ta salgas ja kinnitas, et see habemik mees olevat olnud tõesti Jüri Naaskel, üks ta paljudest õepoegadest. Poiss olevat sõitnud siia umbes kuu tagasi Võrust, et otsida sadamalinnas tulutoovamat teenistust, ja lahkunud alles eila, sõites jumal teab kuhu. Ridle-nimelisest isikust polevat tal aga aimugi. Mis aga puutuvat tollesse kritseldatud nimesse ja tollesse päevapildisse, siis olevat ju väga võimalik, et need asjad on sattunud ta tuppa juhuslikult. Kui ametnik seepääle küsis, kes need saladuslikud isikud siis on, kes käivad siin kritseldamas oma nimesid ja kes topivad võõrastesse rahakottidesse oma

päevapilte, vastas eit paljutähendava grimassiga:

— Ei tea!... Noored inimesed olevat hiljuti korraldanud simmani, millest osavõtjaid pole ta tõesti kõiki tunnud: üks toonud ligi oma tuttava, see jälle oma tuttava jne., jne.

Ning jälle uuriti, uuriti ja uuriti, — kuid ikka asjata. Kõik vähegi kahtlasemad urkad otsiti ja tuhniti läbi. Ajaleheteadetes lasti aimata, et otsitava tabamine on ainult ajaküsimus veel. Vanemad kuulati uuesti üle. — Kuid et praegugi polnud too pind, mida mööda aeti jälgi, kuigi kindel, sellest andis umbkaudu tunnistust see äkiline vihahoog, mis valdas ametnikku, kui vastasid uuritavad kõigi ta ristküsimuste pääle eitava pääraputamisega. — Ta lubas „kõik need jätised" ilmast kaotada; ja siis tahtvat ta näha, kas leiab ta otsitava või mitte...! —

Ent endastmõistetavalt ei aidanud sääranegi hirmutamine midagi: see, keda ei leitud, oli ikkagi Ridle...

44.

Too kriitiline seisukord majanduselus, mis andis end Vaeste-Patuste alevis tunda koguni teravalt, tõusis ühtelugu ja saavutas oma kulminatsioonipunkti just juuni- ja juulikuu kestel. Nimelt arvasid kaks vabrikut, mis kuulusid tõelikult ühtedele ja samadele isikutele ja mis andsid kokku tööd ligi paari tuhandele töölisele, et nüüd, mil ähvardab kriis muutuda enamvähem üldisemaks, levides juba üle terve riigi, et nüüd on saabunud paras aeg, asuda seisukorra kasutamisele. Äkki, täiesti ootamata katkestasid töö linnas asuv kalevi-

vabrik kui ka maakonna piiridesse kuuluv, ees-alevist umbes paar versta väljas seisev puuvillavabrik. Massiliselt vabanevatele töölistele öeldi, et vabrikud on sunnitud sulgema uksed tellimiste puudumise tõttu, kuna ladusse valmistamise tarvis puuduvat lahtine kapital. Et see kõik on lihtsalt provotseeritud, see mõte tekkis tööliste ajudes juba kohe, olgugi, et kavalad juudi ärimehed asusid tööjõu vähendamisele juba paar, kolm nädalat tagasi.

Ent alguses näis siiski, nagu jääksid töölised täiesti rahulikult uskuma, et selleski sündmuses on süüdi mitte niivõrt vabrikandid kui üldine, kogu ilma vapustavast söestreigist kokkulitsutud õhkkond. Kuid jumal seda teab, — kust või kuidas, — äkki aga, koguni ootamata, otsekui üle öö lõi lõkkele rahutus. Tekkis visa kuulujutt, et kõik need tööpuudused, mis tulid üldse ilmsiks tol suvel, on alatu laim ja provokatsioon. Selle abil tahetavat tööpalku suruda veelgi madalamale. Neid, proletaarlasi, pinnitavat senini, kuni nende kannatus katkeb, siis aga avatakse vabrikud jälle, nüüd aga muidugi sandikopikaga sarnaneva päevahinnaga. Kõik muud vabandused aga, nagu see muinasjutt inglise söetööliste süüstki, olevat vale, vale, algusest lõpuni sula vale!...

Umbes samal ajal tuli ilmsiks ka see, et kuskil asuvad mehed, kes püüavad tõusta kord-korralt närvilisemaks muutuva tööliskonna etteotsa ja tõugata teda ta kahtlustes veelgi kaugemale. Kes nad tõepoolest olid või kust nad tulid, seda keegi täpsalt ei teadnud, kuid et nad põrandaalused kommunistid on, seda usuti kindlasti. Enamalt jaolt töötasid nad üleskutsete kaudu, milliseid hakkas äkki ilmuma korrapäraselt pea iga

öö telegraafipostidele ja majanurkadele, teati aga rääkida sääraseidki juhtumusi, mil ilmunud kuhugi kõrtsituppa või turunurgale päris tõeline põrandaalune ise. Kuid kuivõrt võis uskuda sarnaseid kuulujutte põrandaaluse ülesastumisest avalikul turunurgal, jäi siiski küsitavaks.

Üleskutsed, mida kleebiti harilikult töölisagulitesse ja alevitesse, avaldasid otse uskumatut mõju. Kõik nad olid seatud kokku nähtavasti ühe ja sama isiku poolt ja mitte just oskamatult. Selgete, tabavate sõnadega toodi neis ette igasuguseid andmeid ja arve, mis viisid kõik välja samasse kohta: näitasid ja püüdsid tõendada vabrikantide ja kapitalistide äärmist alatust töötavate inimeste vastu. Teadlikult ja faktide najal arendati siin todagi mõtet, mille sünnitajaks oli proletariaat ise, — nimelt, et praegu nii teravalt end tunda andev tööpuudus on lihtsalt provotseeritud.

Ühes majandusliku kitsikusega, mis kasvas ühtelugu, moodustasid need üleskutsed tugeva teguri, mis rõhutas ärevust tööliskonnas ikka enam ja enam. Alevid ja agulid hakkasid näitama juba vihast nägu ja ähvardasid iga silmapilk põlemarakatava avaliku mässuga. Nagu ikka säärastel erakordsetel aegadel ei aidanud enam ei selgitamised ega seisukorra täppis kirjeldus, millest kubisesid ajalehed nüüd algusest lõpuni. Neid võeti äärmise skeptilisusega ehk lihtsalt ei usutud. Juba tulidki ette mõnel puhul koguni ähvardavat iseloomu omandavad ülesastumised, ähvardati avalikult purustamisega ja tapmisega ning loobiti politseinikke, kes püüdsid ajada märatsejaid laiali. Kui kuulujutud üksikutest mahalaskmistest visalt ringi liikuma hakkasid ja kui lõpuks päris avalikult paar kommunistlikku

agenti surma mõisteti, muutusid meeled küll pisut kainemaks, kuid sedagi ainult näiliselt, sest tõeliselt algas nüüd salajane, tige, verejanuline tasumisaeg.

Ühel tormisel juuniööl põles maha saeveski, mis polnud töötanud juba mitmel nädalal. Kui jõudsid kohale tuletõrjujad, leiti aiaplangust puuduvat kakskolm lauda, millede äravõtmisel tekkinud mulgu juurest viisid värsked jäljed vabriku puuehitise, varaaida juurde. Kaks kahtlustatavat arreteeriti kohe, kuid asjaolud rääkisid nende kasuks ja nad vabastati juba paari päeva pärast. — Esiteks ei läinud nende jäljed ühte leitud jälgedega ja teiseks suutsid nad ka tunnistajate varal kindlaks teha, et nad olevat olnud tulekahju ööl rahulikult kodus.

Ainult mõni päev hiljemini purustati puuvillavabriku vesiväravad. Ka siin ei suudetud tabada süüdlast. Veel vähe edasi tapeti kalevivabriku pääinsener, sakslane Krause, kelle vastu kandsid viha pea kõik töölised, sest oma sugulise tiirasusega hukutas ta enam kui ühe tütarlapse. Samal õhtul lendas õhku ka värnitsavabrik, mis asus Vaeste-Patuste alevi piirides, just jõekaldal.

Kõigi nende terroristlikkude aktide iseloomustavamaks jooneks oli aga see, et ei suudetud tabada õiget süüdlast pea kunagi, olgugi, et politsei pani välja oma paremad jõud.

Ei jäänud tulemata ka avalik väljaastumine tööliste poolt, mis muutus viimaks koguni veriseks märatsemiseks.

See väljaastumine sai alguse Vaeste-Patuste alevi tollest pääkoondusest eemal asuvas osas, mis ümbritses puuvillavabrikut. Nimelt ilmusid ühel õhtupoolikul

postidele ja plangunurkadele suured, rohelised kuulutused, milledes teatati töölistele, et nad ilmuksid järgmisel õhtul seltsimajja, rääkima läbi vabrikuvalitsuse esindajaga töö algamise võimalustest ja tulevastest palkadest.

Juba see kuulutus sünnitas palju paksu verd. Miks kutsuti nõupidamisele kõiki töölisi, aga ei tehtud ettepanekut saadikute valimiseks, kes räägiksid enamuse volitusel, ja missugune võiks olla küll see läbirääkimine, millele ilmub ühe härrasmehe vastu terve hulk töölisi? Kas ei kujune see läbirääkimine äkki mingiks lihtsaks teadaandeks? Ja mida pidi tähendama see lõpulause, millega nimetati tulevasi palku?...

Järgmise päeva jooksul vahetati elavalt mõtteid eelseisva „läbirääkimise" üle, õhtuks kogunes aga kuulutustes tähendatud kohta murruna töölisi. Et koosoleku algusega viivitati, muutusid kõigi meeled ärevaks. Endised kahtlused lõid uue jõuga esile. Tundus silmanähtavana, et terve see jant on korraldatud ainult nende, vaeste proletaarlaste, nöörimiseks. Oli sääraseidki inimesi, kes olid kuulnud „ustavast allikast", et siis, kui vabrik suleti, olevat juhatusel olnud töötellimisi enam kui kunagi enne ja et terve see lori mõeldud välja ainult suuremate kasude saamise lootusel. Ja kui siis lõpuks üks vabrikudirektoritest, paks, punaste kihvadega juut, kõnetooli ilmus, nägu elumõnust lõkendav ja valge aster nööpaugus, käis läbi koosolijate ähvardav ümin.

Nagu olid töölised juba ette aimanud, polnud see tõesti mingi ühine arupidamine, nagu seisis kuulutustes, vaid lihtne, lakooniline teadaanne, et vabrik olevat saanud nende päevade sees uusi tellimisi ja et töö

algavat juba järgmisel hommikul. Mis puutuvat aga palkadesse, siis pidavat ta kahjuks teatama ka seda, et nüüd ei võidavat enam niipalju maksta kui enne, sest vabrikus valmistatavate saaduste hinnad olevat just viimaste nädalate jooksul kohutavalt langenud. — Osakondades, kus kõikus senini palk saja marga piirides, vähendati tunnihinda kahe marga võrra, osakondades aga, kus tõusis senine palk ligi kahesaja margani, vähendati tunnihinda nelja marga võrra. — Muidugi algavat kohe endiste palkade maksmine, kui turutingimused jälle paranevad... —

Samasuguse vaikimisega, millega võeti vastu mees ise, samasuguse vaikimisega võeti vastu ka ta teadaanne. — Tööliste nurisematus andis härradele lootust, et kõik lõpeb väga hästi. —

Kuid öö jooksul ei maganud need salapärased ninamehed, kes näisid tundvat ikka suurenevat huvi sündmuste läheneva lahenemise vastu. Jälle ilmus hommikuks postidele ja majanurkadele rida tavalistest löökiausetest ja paljastavatest faktidest koosnevaid hässitusüleskutseid, mida oleks vaevalt usutud harilikul ajal, kuid mis läksid nüüd südamest südamesse nagu tulinooled. Käed tõmbusid rusikaks, lõuapärad surusid meeleheitlikult kokku. Kuskil sügaval hingesopis hakkas pöörase hooga käärima ja kibelema senini mahasurutud viha.

Umbes pool tundi enne töö algust koguneti salkade kaupa vabrikuvärava ette, kuid — ükski ei tõstnud jalga hoovile... Oodati nagu midagi. Näis, nagu oleks see korratu mass muutunud öö jooksul organiseeritud, oma võimistesse uskuvaks jõuks. Süngete ähvardavate nägudega seisti rinnuli koos, räägiti mil-

legi üle ägedalt, vehiti kätega ja raputati salakesi rusikaid. Kui aga läbilõikav vile töö algust kuulutas, hakati — aeglaselt laiali valguma...

Kaks ülevaatajat jooksis väravast uulitsale.

„Hei, kuule, kuhu te lähete?“ hüüdis neist teine.

Keegi ei vastanud.

„Mehed, tööle, tööle!” kordas hüüdja.

— Ainult mõni üksik seisatas ja vaatas tagasi. —

„Kuule, teile antakse kõigile abrehnungid!” karjusid mehed vihaselt. „Lollakad, kuhu te ometi lähete?!”

Alles nüüd vastas keegi kuskilt nurga tagant:

„Läheme leiba luusse laskma...”

See oli lootusetu, vihane katse, millest teati juba ette, et ta ebaõnnestub. Ei võinud olla juttugi võitlevate poolte tasakaalukusest. Ühel pool rikas, tugevale alusele toetuv kapitalistide näputäieke, kelle poolt räägib aga kõik, — avalik arvamine, valitsus, sõjavägi, kaitseliit, teisel pool aga puudusest ja näljast meeleheitele viidud mõnetuhandeline proletaarlaste salk, kelle võitlusviis tunnustati juba kohe seltskondlikult kardetavaks ja riigivastaseks.

45.

Nüüd saabusid Vaeste-Patuste alevile ärevad päevad. Need, kes olid juba enne ilma tööta, toetasid streikijaid oma sõjakusega. Tehti kindel, kategooriline otsus, asuda vabrikuvalitsusega sõjajalal seni, kuni otsustab see jälle maksta palka endises suuruses. Kuid kui kauaks oleksid nad suutnud jääda tolle otsuse

juurde, on teadmata, sest juba mõnesuguse nelja, viie päeva jooksul arenes seisukord sarnaseks, et polnud vaja rohkem midagi kui ainult pisuke säde, ja — käes oligi verine, purustav kokkupõrge.

Ühel ajal sõjakuse kasvamisega tööliskonnas ja vaesemates agulikestes kasvas sõjakus ka vastasleeris. Otsekui õrrituseks korraldati nüüd pea igal ööl kaitseliidu häireid ja suurejoonelisi lahinguid. Räägiti avalikult, et olevat suurendatud isegi padrunite hulka, mida jagatud kaitseliitlastele. Habemeta poisikesed rääkisid laia suuga Venemaa agentidest, isamaa äraandmisest ja pühast põhiseadusest, mis ütlevat nii ja nii. Kui alevi malevkonna päälik, keegi sõjaaegne lipnik, uhke ja ennast täis mees kuskil salakõrtsis läbi pekseti, räägiti ja ähvardati koguni kindlasti teha „mõne mehe" majahütt maatasa.

Kõige selgemalt tuli aga ilmsiks see tige vaen just alevi malevkonna aastapäeval, mis peeti ära pühapäeval, streigi neljandal päeval. Sel puhul korraldati jalutuskäik puuvillavabriku külje all asuvasse mõisaparki, mille paks rentnik, isamaaliste vaadetega rikas mulk, kes korraldas okupatsiooni ajal suurepäraseid söömingiuid saksa ohvitseride auks, oli üks agaramatest kaitseliidu mõtte pooldajatest.

Olgugi, et ajad ja olud olid kitsamad kui kunagi enne, valmistus Vaeste-Patuste alev, nagu iga kodanlinegi linnajagu juhmi ükskõiksusega pidu vastu. Juba vara hommikul algas kärsik tegevus. Neiud jooksid õhetavate nägudega majast majja, pressisid rõivaid, korraldasid jalanõusid, kähardasid päid jne. Täna tahtsid nad ju jälle olla ilusad, ilusamad kui kunagi enne. Nagu oskavad teha igasuguseid liigutusi emased

loomad, kelledel käes jooksuaeg, nii oskasid nemadki esineda võrgutavate võtetega. Kellel oli suu liiga kahvatu, see tarvitas helepunast värvi, kellel näisid kulmud liiga luitunuina, see proovis kohe oma joonistamisosavust, kes arvas, et ta paled pole küllalt võluvad, sellel muutusid põsenukid õrnroosaks juba mõnesuguse viletsa paari, kolme minuti jooksul. Ja näis, nagu täidaks kõiki neid tüsedaid, suure kondiga töötüdrukuid ainult üks ja sama varjatud, kuhugi sügavasse hingepõhja peidetud mõte: leida säärane isane, kellele sa meeldid...

— Poistel aga, neil hoolimatuil sõnnidel, oli esimene mure viin ja alles järgmine — naine. —

Mõisapargis korraldati igasuguseid lõbustusi.

Juba eelmisel päeval algas sääl ehitamine. Saianaised vedasid kohale logisevatel käsivankritel oma kergeid laudputkasid, kaks noort, kuid laiska härrat seadsid üles valgeksvõõbatud märgilaua, mis oli joonistatud täis igasuguseid primitiivseid, loomi kujutada tahtvaid hirmutisi, üks raskejalgne naine püüdis kellegi noorukese tütarlapse abil püstitada n. n. „härjapääd“, mille pihta tuli virutada raske nuiaga, et saada aimu oma rammust. Aparaadi taha kinnitati aga päratusuur silt, millel seisis mustade tähtedega vigaselt ja kahemõtteliselt:

„Täisgasvanule k ü m m e marka bauk, hallahealisele v i i s marka pauk.”

Oli veel muidki riistapuid, millede poolest on harilikult ikka rikkad aastalaadad, rahvaaiad ja ainult harva mõned rohelisse sõidud.

Täieline töö ja tegevus algas aga just pühapäeva hommikul. Juba varakult kogunesid siia ka noored

alevipoisid, vaatasid irvitades, kuis toimetasid saianaised kohale limonaadipudelites ja siltide all viina ning õlut, käisid küsimas, palju „lihter" maksab, püüdsid üht-teist üle lüüa jne.

Ka Arnu oli teiste seas. Käed taskus ja ainult noorele joodikule omane flegmaatiline ilme näol, seisis ta tee kõrval ja vaatas tähelepanelikult päält, kuis olid neli mundris kaitseliitlast ametis teivaste maasse tagumisega, millede vahele pidi püstitatama einelaud ja tantsuks müüdavate piletite kassa. Ta oli juba pisut vintis ja näris iga suitsumahvi vahele hiinapähklaid, mida oli tal õnnestunud näpata kelleltki putkanaiselt.

Kaitseliitlased olid tööga harjumata, sest see ei tahtnud nende käes kuidagi edeneda. Kord oli üks teivas maas liiga nõrgalt, kord teine pisut viltu, kord aga vajus mõni, kui hakati kinnitama nööri, koguni ümber. Mehed higistasid, väsisid ja kirusid südametäiega. Pikk, kõvera ninaga juut, uhke ja tirtsakas, kippus tihti käsutama. Vehkides kätega siia-sinna seletas ta kaaslastele, kuis oleks teha kõige parem. Ta oli väga musta pääga ja kui ta rääkides mokad prunti ajas, ütles üks mõisapoistest, lõtv, kuid ninakas jõnglane, et nii tegevat ka nende pime siga, kui on söök liiga kuum.

Arnule tegi see ütlus pöörast nalja ja ta pahvatas kiunuvalt naerma.

Juut karjus, prunditades huuli veel enam:

„Noh, kurrat, vaatama, et siit minema saama! Minu itlep teile, poisid! Noh!"

Kuid keegi ei kartnud teda ning üks nirginäoga ninatark hüüdis pilkavalt:

„Ena ikke itsket... va' kaitseliitlast kõrinülgijat!..."

Siit mindi edasi, tantsuplatsile. Just praegu tuli vankri juurest, mis seisis keset liivast teed, kaks õige noorukest malevlast, hallid vormimütsid kuklal, ja asusid piirama platsi kole pika nööriga, et hoida selle abil eemale piletita tantsijaid. Asjalikkude, väga tähtsate nägudega läksid nad poiste salgast mööda, sidusid nööri otsa jämeda tammetüve külge ning hakkasid siis, üks ees, teine järel, nööri sirgu vedama. Ehkki mindi tülli ainult selleks, et näida enam tähtsamaina, karjus teine neist siiski kaunis tõetruu häälega:

„Vaata, ma säetan sulle, kuradile, kui sa hästi pingule ei kärista!..."

Mille pääle hüüdis Arnu, keda oli äsjane sõnelus juudiga ajanud koguni häässe tujju:

„Vala jah, kangelane, tattninale nii, et päkad taevast vaatavad!"

Kella üheteistkümne paiku tuli esimene trobikond joobnud poisse ja tüdrukuid. Need olid käinud nähtavasti juba aastalaadalgi (see oli esimest pühapäeva), sest poistel olid kõigil kaelas suured vorstikäänad, milledest nad aegajalt sõid. Käidi taarudes ja vannuti mehiselt iga nelja kaare poole. Tüdrukud, viis õige noorukest plikat ja kaks vanapiigat, olid samuti vindis ja venitasid läbisegi mingit nukraviisilist laulu. Kui üks kaitseliitlastest pahandas, et nad nööri otsas jaluli tallavad, vastas keegi plikakestest ropu kahemõttelisusega:

„Eks tule talla's sa mind!..."

„Ena mul ikka asja, keda ma tallama peaks," vastas malevlane.

Et suuremat rahva kogunemist võis oodata alles kella ühe ja kahe vahel, hakkas noortel alevlastel igav.

Arutati ja kaaluti, mis teha. Mõisapoiss, kes käis tööl samas saeveskis kus Arnugi, toosama, kes oli äsja sõimanud kaitseliitlast, arvas, et võiks vahepääl pisut kaartegi mängida. Arnu toetas teda; ja nendega ühinesid veel kaks ees-alevlast. — Teised kolm aga, kes olid ülearused, asusid selja taha, et jälgida mängu käiku.

Mängiti kaua ja andumusega. Kuni kaldus võit Arnu ja mõisapoisi poole, oli tuju hää, hakkas aga õnn naeratama vastastele, sigis kohe riid. Kuid et vastased Arnu ja selle paarimehe rusikaid niigi juba hästi tundsid, ei lasknud nad asja minna liiga teravaks.

Äkki, kui poisid alles sõnelesid, tärkas kellelgi mõte pähe, et oleks üsna mõnus pisut tuju võtta. Kohe olid kõik vaimustatult nõus. Otsiti taskutes ning saadi juba paari silmapilgu jooksul kokku sada seitsekümmend marka. Ent kui putkanaiselt küsima mindi, palju ta „limonaadi" pudelist nõuab, ei tahtnud see sootuks müüa, ja kuigi ta viimaks järele andis, nõudis ta „täiest" kaskssada kakskümmend marka.

„Soo? Või kakssada kakskümmend marka!..." venitas Arnu ja ajas silmad pärani. „Sa tahad ehk koguni kolmsada?..."

„Kuule poiss, ä'ä nüüd lõõbi!" ütles eit.

„Sada ja seitsekümmend saad!" tingisid noored kaubatarvitajad.

„Mis sada ja seitse-kümmend?!" põrutas vanaeide mees nurgast, rääkides sõnu välja kuidagi katkeliselt ning sülgas läbi hammaste kollakat tubakamahla, sest suitsetamise asemel imes ta n. n. „pagi". „Anna aga kaks!... See on viimane hind!... Mitte üks märk

odavamalt enam ei saa... kas või karju appi, kui tahad!..."

„Kuidas ta sul's kohe nii kalliks on läinud?!" sõdis poiss vastu.

„No mine too's mujalt väiksema raha eest," vastas vanamees ninakalt, asetades pudeli, mille oli eit juba letile toonud, korvi tagasi.

„Aga kuidas eila sai?" küsis Arnu. „Eila võtsid kõigest sada seitsekümmend!..."

„Eila! Eila oli eila ja täna on täna..."

Kuid et poisid juba pudeli nägemisest arust ära läksid, klapiti kohe kokku puuduv kolmkümmend marka ning maksti nõutav summa. Siis longiti hääl meelel teest pisut eemale, vulksuv viinapudel taskus.

„Kas sa, Arnu, uusi üleskutseid kah juba lugenud oled?" küsis mõisapoiss ja hakkas paberossi süütama.

„Ei ole... nägin küll, et nurgad neist aina punetasid, aga... kas sina oled?"

„Jah, lugesin," vastas poiss uhkustades. „No ma ütlen sulle: varsti läheb lahti!"

„Arvad?"

„Kindel kohe!"

„Oi seda nalja, mis siis oleks! Tead, ma hakkaks kohe kaitseliitlasi nottima!... Muudkui pea kaenlasse ja kõri maha. Just sedasi, nagu soomlased vankadele tegid... Aga mis sa arvad, Jants, kes sihuksed mehed peaks olema?"

„Mihuksed mehed?"

„Noh, eks need ikka, kes neid kuulutusi kleebivad?..."

Poiss kummardus vähe ette ja sosistas saladuslikult:

„Kas sa's ei tea?... Kommunistid!..."

„Aga pagana kanged mehed... näed, kätte ei anna!..." tähendas Arnu mõtlikult.

„Eks mõni kukub kah vahest... Näe, üleeila öösi tõmmatigi paar tükki maha..." seletas Jants ja nokutas paljutähendavalt. „Me käisime oma ätiga parajasti puid varastamas... Kuulsime, kui läksid Kolgatale... Tead, seda Ojamõisa teed mööda... Pärast kuulsime paukusid kah..."

Poisid vaikisid ja võtsid viina. Viimaks tähendas Arnu:

„Jah, on ikka sead küll... Aga kelle poole sina lööd, kui plõgistamine lahti läheks?"

„Eks ikka oma meeste poole..."

Ning jälle saladuslikult sosistades:

„Tead, meil on juba kõik valmis!..."

„Mis asi?" küsis Arnu.

„Tule, ma ütlen sulle," tõmbas poiss ta vähe kõrvale, nii, et teised ta sõnu ei kuuleks. „Noa tegin vahedaks ja... revolvri ostsin ja..."

„Ahaa!"... tegi Arnu ja taipas äkki, et ta on jäänud ajast maha. Siis valetas ta julgelt: „Mul on kah..."

„Näita, kas on hää riist kah?" küsis Jants.

„Ega mul's ligi põle..." seletas poiss. „Koju jäi..."

„Koju?! Aga kui täna järsku lahti läheb?!"

„Siis... siis jooksen ja toon ära..."

„Kui sa aga nii palju aega leiaks..."

Rüübati jälle. Tuju aina tõusis. Kui viin lõpukorrale jõudis, klapiti õlle tarviski. Kuid kaval putkaeit, kes arvas, et poiste liigne purjusolu võib saada talle kahjulikuks, ajas nad sõimuga eemale. Kättemaksuks

säärase äraütlemise eest kahmas Arnu letilt kaks peotäit šokolaadiponkse, keegi teine aga nohistas segaduse ajal, mis tekkis Arnu teo järeldusel, hää käänaka vorsti hõlma alla.

Nüüd hakkas rahvast juba kogunema. Esimesed, kes tulid, olid Ojamõisa omad ja noored linnalähedastest taludest. Melle Marta lonkis kuidagi ebamääraselt muiates poiste salga juurde, kutsus Arnu vähe kõrvale ning rääkis sellega salaja. Üleannetu vastas kõigile kuuldavalt:

„Jah, tudeng tuleb varsti."

„Mine sa õige rabasse oma tudengiga!... Kas ma's sulle's seda rääkisin's!" hüüdis tüdruk ja punastas plikana. „Sa oled ikka justkui tola!... Mis minul sellest tudengist on... tulgu ta või ärgu tulgu!..."

„Ei tea, ehk on ikka kah," irvitas poiss, taarudes nõrgalt tüdruku poole. Kuid kui ta viimast käperdada tahtis, lükkas see ta naerdes eemale.

„Ena mul ikka piimavasikat, mis temal kah juba mõttes on..." ütles ta.

„Sinu piimavasikas on kodus kiiges..." vastas poiss lällutades.

Taluplikad, — need olid praegu enamuses, — käisid salgakaupa teed mööda edasi-tagasi, priskusest ja tervisest lõkendavad põsed punased nagu õunad. Pea kõik nad kandsid heledaid rõivaid, millede valik rääkis aga maitsetusest. Peenis markisett- või siidkleitides sarnanesid nad emakarudega, keda ehitud ämblikuvõrguga. Nende kehad olid lihavad ja tugeva ehitusega ning neid iseloomustasid suured ripnevad rinnad, laiad õlad ning otsekui emaks loodud naisterahva tugevad, rõivaid pingutavad puusad. Käies õõtsutasid nad terve

kehaga, sest nad olid täiesti teadlikud oma painduma-tuses ja tahtsid sellepärast vähemalt pisutki anda oma liikmetele toda linnanaiste veetlikku, emase olevuse tehtud nõtkust.

Tüdrukute kannul käis salk sama küla poisse, kõik tugevad ja ilusad noored sõnnid. See oli sõjakas, kuid ühtlasi ka väga lohakas rahvas. Rõivad istusid korratult, kraede asemel olid kaelas määrdinud rätid, kuna saapad, harilikult küll valmistatud viimse moe järgi, lõhnasid tugevasti tökatit ja hülgerasva. Puusadel tolknevaid pusse püüti teha nähtavaks sel teel, et hoiti kuuehõlmad alati lahti viimse nööbini. Sellest aga, et nad olid tulnud autoga, rääkisid nad võimalikult valju.

Suurem rahva kogunemine algas aga alles pääle kaht. Mürtsuvad marsihelid, mis lähenesid mööda maanteed, ajasid kõigil vere pähe. Nooremad poisid, nende seas jällegi esimesel kohal Arnu, ronisid mäekingule, mis asus kohe tantsuplatsi kõrval, ja teatasid karjudes, et „kõrilõikajad" olevat juba õige lähedal. Nüüd tulevat nad juba saeveski kohalt, nüüd olevat nad oja sillal, nüüd pööravatki nad parki. Ja enne, kui jõudsid vaatajad kingult maha, oligi kaitseliitlaste rong päral.

Ligi pool sada hallis mundris meest astus sõjakalt läbi tuhkja liiva. Mustalt, külmalt ja halastamatakalgilt sädelesid nende püssid suvepäikese eredas valguses. Olgugi, et sõjariistu kandsid ainult vähesed (need, kes pidid asuma korrapidamisele) tundus siiski pisut veidrana, näha kesk lõbusat pidutsemist ähvardavaid tääke. See oli nagu raudne rusikas, mille ajas valitsus kääriva tööliskonna nina alla just nende pesa ukse ees. — Ja ehkki need inimesed, keda ei suutnud

isegi see, et alles mõni päev tagasi oli suur hulk nende omastest asunud sõjajalale paremate elamistingimuste eest, hoida eemale tollest puhtkodanlisest ettevõttest, mille korraldajad ähvardasid hoobeldes sundida neid allaandmisele kas või kogupauguga, — ehkki need inimesed ei arutanud ega mõelnud üldse midagi, tundus siiski suuremale hulgale neist selle sõjariistus rühma ilmumine pisut nagu liigsena, ning püsse kandvate malevlaste vastu tekkis kohe tige, vaenlik meeleolu, mis tõusis ja paisus viimaks koguni avalikuks vaenuks.

„Eks sa ikka näe... lihunikud kah kohale saadetud," ütles keegi vanaldane naisterahvas oma naabrile, keskealisele mehele, „no ma ütlen, poisid, täna teil küll õlpu ei ole!..."

„Näeme, kellel siin enne kitsaks läheb, meil või kangelastel," vastas möödaruttav alevipoiss irvitades.

„Või koguni püssid kah ligi antud..." põlastas habemik vanamees ja noogutas pääd, „Jumal teab, mihukseteks röövliteks nad meid ikka peavad, need linna saksad..."

„Ma ütlen teile, küll tuleb aeg, kui pannakse veel igasse majja üks kaitseliitlane..." ironiseeris pikk, kõhetu vabrikutööline.

„Mis sääl's on... igale tattninale antakse püss kätte..." hüüdis kuskilt rahvamurrust karune naisehääl. „Kõrvatagused alles limased, aga uhkeldab juba laskeriistaga..."

„Va-ba-riik!..." venitati veel kuskil selja taga.

— Ehkki parki oli juba kogunenud kaunis hää hulgake inimesi, tuli suurem jagu siiski alles nüüd. Nagu pikk, kirju madu venis tihe salk tantsuplatsi poole, laotades oma ümber viina, sibula, eetri ja tera-

vat higi lehka. Peaaegu erandita olid siin kõik linna äärmiste agulite elanikud. Hoolimata sellest, et kitsad ajad olid kestnud juba ligi aasta, oldi siiski rõivastatud viimse moe järgi ja kaunis hästi. Oli siin küll teissugustki elementi, nagu väikekodanlisi prouakesi, kellede lihavad sõrmed kubisesid sõrmustest, naiskooliõpilasi oma pikatutiliste mütsidega, gümnasiaste, turunaisi, lõbutüdrukuid, sulisid, kaitsepolitseinikke jne., jne. Kuid võrreldes tavaliste agulielanikkudega moodustas see teine element üldkogust ainult õige pisukese protsendi.

Üsna äkki hakkas park elama ja keema. Rahvas valgus laiali, asetus murule istuma ja andus lõbutsemisele. Kilgati, naerdi, käperdati naisi, lauldi kahemõttelisi laule. Et see pidutsev element päämiselt töölistest koosnes, kes võisid praegusel ajal uhkustada ainult oma vaesusega, joodi ainult viina, mis tuli odavam, kuna õllepoisid tukkusid oma vankrite kõrval peaaegu ühegi tegevuseta.

— Ning möödus vaevalt mõnesugune pool tundi, kui juba paljastuski tolle isamaalises vaimus korraldatud olengu tõeline nägu, — räpane, totralt-toores, viinast ja hapukast oksest lehkav elajalõust. —

46.

Ka Kolgata küla elanikud olid täna väljas.

Vanad habetanud töölised vedasid end kohe teelt võimalikult kaugemale, lagedale liivakünkale, ja hakkasid jooma. Siin olid vana Lüüne, Matvei, keda ei puudutanud ajajärgu teravus niivõrra kui teisi alevielanikke, sest tal oli ligi kümmekond vakamaad põldu, kõ-

hetu, kepitaoline Vitjagin, vanapoiss Andreesen, kaugemal küla serval asuv puusepp Jaakson ja idioot Pjoss'ki, kes ei seltsinud nooremategа sellepärast, et need teda pilkasid.

Vaevalt saadi aga võtta esimesed lonksud, kui ilmusid jaole ka naised, — Lüüne Kati, Matvei vanaeit, Jaaksoni Miili, ning Andreeseni vanatüdrukust-õde Tiina. Oli veel kaks vanamoori, kes elasid külast kaugemal ja kes seltsisid sellepärast teistega ainult harva: — Ees-alevi piiril asuv talupidaja, lesk Liisa Saar ja selle popsieit Matli Kreisberg.

See oli omapärane, vähe inetuvõitu salk. Mehed olid habetanud, korratult rõivas ja laiutavalt-lärmakad, naised aga suurekondilised, aeglaste liigutustega ja roppude suudega. Et nad kõik juba, nii mehed kui naised, võrdlemisi vanad olid, siis näis nende ühine jooming pisut veidrana.

Lüüne, kes oli juba tublisti joobnud, hakkas kohe koguma seltsilistelt viina tarvis raha. Ta teadvat, kus müüdavat koguni mõistliku hinna eest. — Kui ta ainult hiljaks ei jää, siis on kindel, et ta tühjalt tagasi ei tule. Andreesen, kitsi vanamehe-näss, tõreles vastu, Pjoss ütles, et ta viinast suuremat ei hoolivat, teised kõik olid aga kohe nõus. Ja vaevalt paari, kolme minuti jooksul oli meestel koos, ehkki nad kirusid samal ajal kitsaid aegu, nelisada marka.

Lüüne Kati, kellel seisis kodune vilets seisukord elavalt silmade ees, püüdis meest, maksku mis maksab, seltsilistest eemale tirida. Säärane joomine ei tähendavat midagi, seletas ta pahaselt. Tulgu vana parem koju ja puhaku end välja, sest niikuinii olevat ta täna saanud juba üsna kenasti. — Tal oli kahju juba tollestki

kaheksakümnest margast, mille lisas Andres sõpradelt saadud summa juurde, ja ta oleks hääl meelel selle tagasi võtnud, kas või vägivaldselt.

Kuid Lüüne, kes oli koduses elus kaunis järeleandlik, tahtis näida sõprade ees mehisemana, raputas naisele rusikat ning karjus vihaselt:

„Pea lõuad!"

„Nonoh!..." venitas eit ja ajas silmad pärani. „Vaat, kus mul molkus! Omal lapsed kodus näljas, aga kui mina sõna räägin, siis kohe — ‚pea lõuad'! Ju nad oleks tahtnud tänagi välja tulla, need lapsed, aga kust nad seda saavad... pole riideid... Isal puudub raha nende muretsemiseks... ta tahab ju lakkuda!... Va' hä-be-mata loom!"

„No Kati, Kati, ära pahanda midagi," püüdis Matvei vanamoor, too viinahimuline elav lihavare, naabrit vaigistada. „Mis neil siin's õige läheb?... See mõni margake..."

„Noh muidugi, — see mõni margake!... Sul on teine asi, sul lapsed ja vana käivad üht tulist tööl, mul aga põle kedagi, kes teeniks..." vastas Kati vihaselt. „Selle kaheksakümne marga eest, mis ta praegu ligi plessis, oleks võinud mõni üheksa, kümme naela leiba saada!..."

„Ega nad's rohkem ei too kah," naeratas Matvei eit, sest see, et Kati meelde tuletas ta jõukust, valmistas talle hääd meelt.

„No arusaadav, et ei too rohkem..." kinnitasid ka mehed.

„Ah ei too või?" küsis Kati pilkavalt, „minule ärge juba rääkima tulgegi! Küll ma teiesuguste lakekrant-

side lubadusi tunnen! Vaata, et mõni teist end homme linnast ‚kivilaevast' ei leia!"

„Nonoh!" tegi vanamees sõjakalt.

„Põle siin ‚nonoh' midagi! Kas sa oled sääl vähe vedelenud või?"

„Kuule, ä'ä padista!"

„Või mina ärgu padistagu! Oh sina vana koer küll! Ega nüüd muidugi ei taha, et teised kuulevad! Alles mineval nädalal maksid politseis oma võlgujäänud ööraha ära, mille rahukohtunik sulle kraesse määris! Häbene ometi natukegi, va' lakekrants!"

Tüli oleks vististi veelgi suurenenud, poleks tülitsejaid seganud Matvei tüdrukud, kes jooksid lärmitsedes istujate juurde.

„Me tulime alles praegu!" hüüdis Hilda, kelle kulmud olid täna erakorraliselt tõmmud.

„Me mõtlesime alguses aastalaadale minna, kaalusime aga asja uuesti järgi... ja oleme nüüd päris tõesti rõõmsad, et siia tulime," kädistas Aliide. „Oi, lõbusaks tõotab minna tänane päev..."

Ning Hilda lisas sosistades:

„Poisid tahvad hallivati-meestele molude pihta anda..."

„Kuule, ä'ä lõõbi sedasi!..." kohkus ema, „ja katsuge, et te sühuksest asjast eemale hoiate!"

„Rumal, ega's meie... poisid ikka," naeris Aliide. „Aga memm, kust sina siia said? Lubasid ikka poodi minna?"

„Ju ma säält tulingi," vastas eit, „või mis minagi sääl kodus tegema pidin... kui kõik siia ruttasid..."

„Ega's seda ilmaski näha ei taheta, et vana inimene kah vahel jala välja tõstab..." seletas Lüüne

Kati, kelle viha hakkas juba lahkuma. „Kas meid's see huvitama ei peaks, kuidas teie, noored, siin lõbutsete?..."

„Mis te's siin's konutate, eks minge parem tantsu vaatama!" hüüdis noorem õde edvistades ja jooksis, Aliidet kättpidi järele tõmmates, tagasi teele.

Kohe valdaski naisi himu minna vaatama, kuis tantsitakse. Tõusti roidunult, raputati rõivad purust puhtaks ning mindi tüdrukutele järele. Kui Lüüne teistest pisut maha jäi, et kohendada midagi rõivaste kallal, hakkasid eided teda kohe arvustama.

„Nägite nüüd!" sosistas Matvei eit ja ajas huuled prunti. „Sukki põlegi jalas!... Hä, hä!"

„Põle jah!" kinnitas keegi teine, „aga vaat', kui madalale teine kördi lasknud!..."

„Noh muidugi, et paljad sääred välja ei paistaks!..." kähistas Jaaksoni Miili.

„Aga vaat', kuidas vanamees ta tuhvli all seisab..." pilutas Matvei Liisu silmi. „Ja kas veel oma lapsi kiitma tuleb!... Enne põlnudki muud kui ikka Lilli ja Lilli... Teiste lapsed olid ikka sarnased ja sarnased, niisugused ja niisugused... Hä, hä, hä... St!... Säält ta tulebki... Näe, kui tuul lõi jälle kördisaba üles! Hä, hä, hä..."

Kuid kohe valju:

„Teab, kas täna vihma kah saab?..."

„Ei usu," arvas Kati.

Jõuti tantsuplatsi veerde ja jäädi seisma just nööri taha. Siit oli võimalik näha kõiki möödalibisevaid paare. Et tantsijaid palju oli, muutus üksikute paaride jälgimine võimatuks, selle eest kujunes aga kogumulje üsna täielikuks. Mängiti parajasti valssi, kuid pea-

aegu kolmveerand tantsijaist uhtusid üht kõige uuemat. See alatine edasi-tagasi vänderdamine ja väänlevate liigutuste tegemine valmistas eitedele lõpmata nalja. Tehti igasuguseid ebaviisakaid tähendusi ning võrreldi säärast „öögutamist" õige roppude sõnadega sugulise aktiga. Matvei eit, kelle suu ei kannatanud võistlejaid, seletas valju häälega, et tema arvates ei lähe tõesti enam kuigi kaua, kui aetakse seljast viimaks viimnegi hilp, sest palju sääl praegugi enam puudub: kleidid üle põlvede ja nisad peaaegu üsna paljad... — Ja ju muutub see tantsiminegi siis palju lihtsamaks ja mõnusamaks, sest pole ju siis enam rõivaid tülinaks...

Ta hirnus lameda häälega ja vaatas, kas ka ümberolijad ta nalja üle naeravad.

Parajasti, kui eided niiviisi tantsijaid arvustasid, tekkis nende selja taga järsku riid. Käisid heledad, lahtise käega antud plaksud, ägedad vandesõnad ning kohe seepääle kolm, neli rusikahoopi. Kui naised pöördusid ja punuma pistsid, nägid nad, kuis virutas üks kaklejaist vastasele pudeliga pähe. Kohe kattus lüüasaanu nägu verega, teise hoobi ajal tuikus ta veidralt, kolmas aga sundis ta siruli heitma. Pudel purunes tuhmi, nagu kuskilt vaiba alt tuleva kõlinaga.

Rahvas jooksis murruna kokku. Otsekui maa alt ilmusid kisklejate ette kolm kaitleliitlast ja kordnik, kes asusid kohe ettenägemata olukorra likvideerimisele. Mõlemad noormehed viidi ära ning rahvas valgus jälle laiali.

Üsna riiukoha läheduses tabas Kati Arnut. See tuli ühes teiste poistega ja oli juba tugevasti purjus.

„Ah siin sa, kaabakas, mul nüüd tonderdad!" kar-

jus ema vihaselt ja ähvardas poega rusikaga... „Ja täis jälle nagu lojus!... Ruttu koju!"

„Ega sa ometi minuga ei räägi?" lällutas Arnu ja kadus kohe rahvamurdu.

„Nägid nüüd, mihuke poiss on!..." müksas Jaaksoni Miili Matvei moori selja tagant. „Läheb niisama nagu Allekski..."

„St! Pea suu!" vastas viimane hoiatavalt.

— Kuid kui Kati teatas, et ta mõtlevat koju minna ja kohe selle järel lahkus, peksid eided veel kaua ta pääle keelt.

Alguses oli ilm tuulelahe, siis aga jäi äkki nii vaikseks, et ei liikunud isegi puulehed. Päike põletas nagu ääsi suust. Jalgadest üleskeerutatud liivatolm muutis õhu peaaegu paksuks. Higi voolas ojadena, väljakannatamatu kuumus roiutas koledasti. Tantsuplats jäi järsku tühjaks. Kõik, kellel oli vähegi mõistust, — s. t., kelledelt polnud viin seda veel lõplikult riisunud, taandusid puude varju. Kuid et pidule polnud tuldud norutama, ei tihatud siiski kuigi kauaks jääda eemale siin kõikjal pakatavast elust ja edvistamisest, ning juba vähe aja pärast täitusid nii tee, kus hulguti, kui ka liivane tantsuplats vadistavatest noortest.

Kella viieks oli park täis ainult joobnuid. Vähegi viisakamad inimesed olid ammugi lahkunud ning see, mis jäi, oli harilik aguliseltskond. Harva võis näha meest, kes ei tuikunud. Näis, nagu oleksid purjus isegi viie-, kuueaastased lapsed. Kadus häbi, viisakus kui ka loomupärane puhtustunne. Sagedasti tuli ette, kus lamas joobnud paarike ainult mõnikümmend sammu teest kaugemal, paljad sääred võsast väljas. Tüdrukud istusid ühegi piinlikkuseta himust ja alkoholist lõtvu-

nud poiste süles ja lasksid end rahulikult käperdada küll jakipõuest, küll kleidi alt.

Keegi pikk, mitte just enam noor töötüdruk lamas poolküliti murul, selg tee poole, ja suudles purjus sadamatöölisega. Viimane hoidis veidralt küürutõmbununa ta niuete ümbert kinni. Kui naine end pisut pööras, võidi näha, et ta jakk oli eest lahti ja et avatud hõlmade vahelt ripnes välja ta inetu, vananaiselik, nahkkoti sarnane tühi nisa, otsekui oleks ta just praegu lõpetanud imetamise.

— Too häbitu tüdruk — see oli kriisiaegne Vaeste-Patuste alev, ainult miniatüüris. —

Kolgata küla mehed olid otsinud pisut varjulisema koha. Nad olid kuued maha võtnud ja lärmasid läbisegi. Vana Matvei arutas Pjossiga küsimust, kas võib inimene juua ühe hingega kolmveerand liitrit kroonuviina. Vanamees kinnitas, et see olevat võimatu, sest viin löövat enne sõrad vastu, poiss aga, kes oli juba hästi purjus, püüdis vastuoksa tõendada, et see olevat üsna kerge asi. Kui ta sõja ajal Jäärja-Pupsil olnud, joonud ta ise ühe jutiga ära üle poole toobi puskarit... Ja see olnud päälegi palju kangem kui praegune monopolka...

„Eks joo nüüd kah!" õssitas Vitjagin, kes tundis poisi äkilist iseloomu. „Mina olen ikka joonud, aga sina, vares, ainult kiitled..."

„Kiitlen? Mistarvis? Ega küll ei kiitle!"

„No joo siis!"

„Joon kah, kui tahan!"

„Ei joo!"

„Joon!"

„No eks joo siis! Mis sa muidu keksid! Tahad, teeme toobi viina pääle?”

„Ah et ei joo või?”

„Jah.”

„Võta mõla (käsi)!”

Poiss oli vaimustuses ja haaras kohe pudeli järgi. Teised tahtsid teda takistada, kuid Vitjagin keelas neile vahelesegamise. Õssitati poissi veelgi, kui see aga jooma hakkas, jäädi hinge pidades ootama, millega säärane nali lõpeb.

Pjoss neelas aeglaste, suurte sõõmudega. Iga rüüpamisega vähenes viin. Näis nagu suudaks ta tõesti hakkama saada terve pudelitäiega. Juba oligi üle poole selle sisust läinud.

Ent äkki, — pudelis oli veel kolm, neli suutäit, katkes poisi vastupidavus. Ta hakkas esmalt köhima, siis läkatama, siis oksendama. — Ning sama selgena, kui oli viin tasse läinud, sama selgena jooksis see temast ka välja.

Poiss jäi järsku purujoobnuks ja seisis veel vaevalt-vaevalt jalul. Ta tahtis kibedasti kuhugi minna, jättis juba mitmendat korda seltsilistega jumalaga, kuid pidi iga kord istuma juba teisel-kolmandal sammul. Viimaks hakkas ta Vitjaginiga riidu norima. Tuues ette igasuguste külanaiste jutte narris ta viimast selle naise Anna pärast. Ta jutustas valju häälega võimatuid lugusid, itsitas läbi nina ning ajas haavatud mehele, kui see teda vihaselt keelama läks, rusikad nina alla. Kuid parajasti, kui tundus riid möödapääsmatuna, langes norija järsku murule ja uinus raskelt nagu surnu.

Vanapoiss Andreesen, kainena otse võimatuseni

kitsi, tõi kaks pudelit viina korraga. Lüüne, kes oli purjus kõige enam, jäi nüüd täiesti pehmeks. Kui toodud viin lõpukorrale jõudis, tuli keegi mõttele, et nüüd võiks korraldada pisukese jooksuvõistluse. Kaks kõige pikemat, Lüüne ja Vitjagin, võtku jalad paljaks, ajagu kuued ning särgid maha ja asugu starti. Kui Matvei vana kolmeni loeb, karaku nad kohe jooksma. Kumb jõuab enne lõpusihiks määratud männi juurde ja selle oksale riputatud vesti istujate kätte toob, on võitja. Kaotaja aga kohustab end muretsema pudelitäie viina, mis läheb üldiseks kasutamiseks.

Lüüne, olgugi, et ta oli juba täiesti vormist väljas, võttis võitluskinda üles. Ruttu ajas ta kuue ja särgi maha ning asus vastase kõrvale, toetudes parema jala varvastega Matvei vana poolt liivasse tõmmatud kriipsule. Kõik kuulutasid talle pilgates võitu. Mõned päältvaatajad arvasid koguni, et ta ei jõua õhtukski määratud sihile, sest oli ta ju palju enam purjus kui Vitjagin ning päälegi otse võimatuseni kõhetu.

Kuid jooksu kestel tuli ilmsiks otse uskumatu asjaolu. Purjus vanamees võttis kohe vastasest mööda. Ta otsekui lendas. Vibuna ettepoole loogas jättis ta Vitjagini kaugele selja taha, haaras puuoksalt vesti ja oli juba mõnesuguse poole minuti pärast endisel kohal tagasi.

Võitja võeti vastu tormiliste kiiduavaldustega. Kõik jooksid talle kallale, et teda sõbralikult raputada. Salkkond joobnud poisse võtsid ta, hoolimata ta vehklevast vastupuiklemisest, kätele, paiskasid kõrgele õhku, tõstsid siis õlgadele, ning marssisid nii, poolalasti, pika habemega vanamees pääkohal, põiki üle

tantsuplatsi, edasi-tagasi väänlevate paaride vahelt läbi.

Kui nad oma koormaga teele välja jõudsid, kerkis äkki kuskilt rahvamurrust esile politseinik. Poisid, kes nägid juba eemalt ta ilmumist, asetasid vanamehe murule ja jooksid laiali. Lüüne, olgugi purjus, taipas kohe oma seisukorra täbarust ning pistis punuma. Müriseva naeru saatel sööstis vihane korrapidaja talle järgi.

Habemik, poole kehani paljas vanamees ees, higise näoga, liigse rasva pärast lõõtsutav politseinik järel, — nii läks pöörane jaht põiki üle tantsuplatsi, läbi põõsaste, üle pehmete liivakinkude. Kui tagaaetav ja tagaajaja pea ühel ajal endisel kohal askeldavate meeste juurde välja jõudsid, nägid nad, et siin valmistati uuele võidujooksule. — Kuid korravalvur nõudis kategooriliselt rõivastumist, ähvardades vastasel korral toimetada soolaputkasse terve selle spordiseltsi.

Nüüd asuti jooma veel suurema hooga.

Igaüks katsus õnne mistahes võistluses. Veeti sõrme, tiriti vägikaigast, heideti või tõugati kivi, maadeldi jne. Kõik kaotasid ja kõik kaotajad tõid viina. Keegi joobnud pudukaupmees, kellele meeldis säärane arkailine lõbutsemine, laskis õllepoissi tirida kohale sületäie vulksuvaid pudeleid. Kuskilt ilmus välja ka üliõpilane Peterson ning hakkas oma ilusa, sügava rinnahäälega laulma, mis tõstis tuju veelgi.

Äkki hakkas kuumus kahanema. Ilm muutus kargeks, suurepäraseks ja selgeks. Üksikud pilved, mis ulatusid tiibadena üle taeva, vajusid aeglaselt silmapiiri taha. Õhk oli läbipaistev, vaikne ning virvendas

tasakesi ümber tammede ja pärnade. Vaevalt tuntav tuuleahe läks läbi pargi, liigutades nõrgalt puulehti.

Ent järsku, enne kui inimesed seda märkasidki, kattus taevas suurte, raskete pilvedega ja juba minut hiljemini hakkas sadama jämedat, koguni külma vihma.

Joosti puude alla varju. Ainsa silmapilguga muutus tantsuplats tühjaks. Viimsetena lahkusid väljalt muusikamehed, vedades joobnult kaenalde all oma kollaseid vaskriistu.

Ligi pool tundi sadas vahet pidamata nagu oavarrest. Esmalt näis, nagu kipuks rahva tuju veelgi tõusma, siis aga sigis inimestesse mingi tige, purev viha üksteise vastu. Pea kümnes kohas riieldi korraga. Iga vähemagi sõna pärast mindi tülli ja pekseti üksteist veriseks. Tööpoiss heitles tööpoisiga, sõdur sõduriga, lõbutüdruk lõbutüdrukuga. Keegi jooksis mööda teed, nägu punane. Einelaua ees tekkis riid kahe sõbra vahel poole magusa koogi pärast, mille oli üks teisel kogemata peost maha löönud. — Korrapidajad jooksid siia-sinna, vaigistasid sõjakaid mehi, kuid pidid juba kohe teisale ruttama, kus oli neid vaja rohkem. Ühel politseinikul löödi pää pudeliga puruks. Pööraselt vihane, haaras ta puusalt revolvri ja oleks vist kindlasti lasknud, kuid sai kohe uue löögi keset nägu ja langes ristseliti liivasse. Ta viidi autoga haigemajja ning pärast teati rääkida, et ta ninaluu olevat täiesti purustatud.

Üsna tolle koha läheduses, kus istusid Kolgata küla mehed, käis edasi-tagasi õige nooruke kaitseliitlane, käed risti rinnal. Sädelevad täpid lõua all lasksid aimata, et ta pole just liht reamees. Nähtavasti oli ta käsutada too korrapidajate rühm, sest pea igale mööda-

minevale malevlasele oli tal midagi öelda. Vist kujutas ta end tähtsana väepäälikuna, kes asub kesk rahutuid hulki, milledes võib iga silmapilk lüüa lõkkele hävitav mäss.

Kui ta sääl niiviisi edasi-tagasi tammus, ilmus äkki kuskilt saju hallusest pikk, kõhetu noormees, kes seisis vaevalt veel jalul. Noor malevlane arvas nähtavasti, et joomar talle teed annab ja astus õgujoones edasi, riivates vastutulijat kergelt õlast. Kuid otsekui oleks ta teinud sellega poisile midagi haavavat, sai ta sellelt äkilise, ootamata rusikahoobi lõua alla ning langes taarudes porisele teele. Kuid kohe kargas ta püsti ja vaatas kohmetult ringi, arvas aga kohe, et säärasele ülesastumisele peab energiliselt vastama, ning haaras mantlitaskust brauningu.

„Mis te tegite... mis te tegite, ah?" karjus ta peaaegu veel murdumata häälega.

„Maad mõõtsin," vastas joobnud noormees laisalt.

„Mis?... Mis?!..."

„Vaatasin, kui pikk kirst sulle läheks," lisas poiss.

„Ma... ma... ma... nõuan...!"

„Misä?" pööras lööja pääd, „kas sa ütlesid midagi või?"

— Kuid järsku nägi ta tõstetud revolvrit, tahtis jooksu pista, sai aga samal silmapilgul kuuli õlasse ja röögatas inetult.

See ootamata, nähtavasti kogemata lahtiprahvatanud pauk alustaski tolle verise kurbmängu, mis käis paar päeva hiljemini maruhoona üle Vaeste-Patuste alevi. Läbi viinast jaburaks muutunud inimeste meelte käis kõiki purustada ähvardav vihalaine. Enne kui suutis kohmetu malevlane õnnetuskohalt eemal-

duda, kargas kuskilt puu tagant välja paks joobnud naisterahvas, haaras ta rinnust kinni ja karjus kriiskava häälega:

„Mis see nüüd oli, tattnina, ah? Mis see nüüd oli?!"

Kaitseliitlane püüdis end vabastada ja kogeles koguni sõjakalt:

„Laske lahti!... Noh, silmapilk!... Silmapilk!..."

„Aga mis õigusega te rahva seas paugutate? Ah? Kas te seda kah teate, et revolver tapab?" kriiskas naine ja raputas teda nii tugevasti, et tal müts pääst lendas. „Vaata ikka, kus mul piimahabe!"

„Ma lasen teid arreteerida... kuulete...!" ütles mees ja viipas kolmele sõjariistus kaitseliitlasele, kes lähenesid kiiresti.

Joobnud naine, kes aimas hädaohtu, taandus kohe puu taha. Kuid ta ei suutnud siiski keelduda pakkumast vastastele veel midagi. Ta jooksis järsku teele tagasi, tõstis kleidi seljani üles ning näitas malevlastele oma paksu, valget tagumikku, karjudes sellejuures vihaselt:

„Ah või mind aresteerima? Hii! Vaadake, kus teie aresteerimine seisab!... Näe, vaadake!..."

Ta tiirutas end veel kord kaitseliitlaste nina all ja kadus siis rahvahulka.

Kuid see polnud veel kõik. Järsku lendas kuskilt puu tagant tühi õllepudel ja langes ühele malevlastest vastu rindu. Nagu oodatud märgi pääle valgus äkki inimmurd nelja korrapidaja ümber kokku. Lendas veel üks pudel, siis veel üks ja siis veel üks. Keegi rebis kahe käega püssi, andes ühtelugu seda hoidjale jalaga kõhtu.

Järsku kõlasid kaks kiledat revolvripauku. See oli märguanne. Salk sõjariistus kaitseliitlasi jooksis kohale ja hakkas märatsejaid laiali ajama. Kuid need ei hoolinud enam millestki ja rõhusid ikka tugevamini ja tugevamini korrapidajatele pääle.

„Andke, poisid, kuraditele!" karjus keegi ähkides. „Või siin oma tukkisi paugutamas...!"

„Pekske pargist välja!" hüüdis lühike vanamees pudelit vibutades ja laskis selle korrapidajate sihis lendu.

„Lõhkuge neile nii et..." kriiskas joobnud naine, kes ilmus jälle nähtavale.

Kaitseliitlased, nähes, et seisukord võib muutuda tõesti kriitiliseks, taganesid kaugemale, püssid laskevalmis. Nende näod olid ärevad ja nad näisid midagi nagu ootavat. Pääletungijad, arvates, et see sõjariistus salgake neid kardab, muutusid veelgi jultunumaks. Nad tungisid jälle käsitsi kallale, püüdsid ühtelugu püsse kätte saada ja vandusid ning sõimasid kuis vähegi mõistsid. Terve pargitäis rahvast oli siin koos ja pea kõiki oli vallanud üks ja sama hullumeelne tung midagi teha.

„Nüüd... nüüd läheb lahti..." sosistas Matvei vana Lüünele kõrvasse, „laseme jalga!"

„Ei, ei, vaatame ikka kah..." vastas see lällutades.

„Rumal, mis sa siin vaatad...! Tule...!"

„Ei, vaatame ikka... vaatame, kuidas neil nahad maha tõmmatakse, neil kõrilõikajatel..." punnis joobnud vanamees ja tikkus samuti ette.

Oli pinev, kohutav seisukord. Needki malevlased, kelledel puudusid püssid, püüdsid seltsimeestele abiks tõtata. Ja võib olla, olekski ehk kuidagi õnnestunud

lahendada asja verd valamata, poleks noor päälik kaotanud pääd. —

Äkki kõlas hele, pingutatud häälega antud käsklus: „Tuld!"

Kümmekond püssi paukusid. Rahvahulk taarus, seisatas, otsekui taipas äkki, et ta oli läinud liiga kaugele, ning põgenes paanilises hirmus üle tantsuplatsi. Kaitseliitlased ei lasknud enam, kuid niigi juba olid tolle ei-mingistki lõkkele löönud kokkupõrke tagajärjed kohutavad: haljal, rohelisel murul lamas kolm surnut ja sama palju haavatuid. Keegi oli tapnud ka ühe malevlase. See oli siruli vaikselt kahiseva pärna all, noor, peaaegu lapselik nägu vastu sinist suvetaevast. Ta kõrval liigutas ja oigas vaevalt viieteist-aastane tütarlaps, kuul rinnus.

Soe, aurav, vähe kleepuv vennaveri värvis halja muru roostekarvaliseks.

47.

Hirmul on suured silmad. — Välgukiirul Vaeste-Patuste alevis laialilagunev teade rääkis kümnetest langenutest ja sadadest haavatutest... —

Katit, kelle vanamees ja poeg polnud ikka veel tulnud, valdas pöörane hirm. Värisevate kätega haaras ta voodilt suurräti, karjus veel Martale, et see last üksi ei jätaks, ja jooksis teed pidi alevi poole. Jumaluke, mis nüüd küll saab, mis nüüd küll saab! Ta süda peksis metsikult vastu rinnakonte, mingi raske tükk hakkas kurgus rõhuma, ärevmagus rammetus ähvardas

võtta jõu ta jalust. Iga silmapilk kartis ta raksatavat uut kogupauku, ja kui kuskil alevi pool joobnud hääl kriiskavalt laulma hakkas, näis talle, nagu kisendaks sääl keegi appi.

Kui ta maanteele jõudis, nägi ta lähenevat naiste salka. Ta arvas ühes neis tundvat Matvei Liisut ja ruttas lõõtsutades neile vastu.

„Kuule, kas lastakse...?" karjus ta juba kaugelt.

„Kes siis nüüd enam..." vastas Jaaksoni Miili. „Nüüd's veel keegi..."

„Kas te mu vanat ja Arnut kah kuskil nägite...?" sai Kati vaevalt suust.

„Jäid mede Mihkliga tulema," vastas Matvei eit. „Aga kuhu's sina nii tormad?"

„Ju ma neid otsima tahtsin minna..." Ja kohe ikka ühtviisi kartlikult: „Kas Arnu's kah tuleb või?"

„Ei, Arnut küll näha ei olnud... teab, kuhu putkas... lidusid ju laiali kõik..." seletas Liisu.

„Ega viimati...?"

„Ah, ole rumal...! Ju ma nägin neid... Puha Ees-alevi omad..."

„Issand halasta küll, mida inimene veel nägema peab..." põlastas Kati, kelle süda jäi kohe rahulikuks. „Ma ütlen, nii kui ma kuulsin, et sääl sühuksed asjad lahti on, nii just nagu põletas kohe... Nagu viiendal aastal... tapetakse inimesi..."

„Jah, see on hirmus asi ikka küll..." kinnitas Matvei eit ärevusest lõkendaval näol. „Inimesed on ju ise kah nagu loomad... ei hooli omast midagi..."

„Teab, kuidas see tuli?" päris Lüüne aeglaselt rahunedes.

„Jumal seda teab... Ma olin parajasti eemal, kui

algas... Nägin järsku, et rahvas kokku jooksis, ja lidusin kah lähemale... Nii kohe raksataski..."

„Ja lasksid otse pihta...?"

„Pihta, pihta ikka... Kus siis mööda...! Ega's möödalastud kuulid ei tapa... Aga sääl — soga kohe taga..."

„Ah nii palju... "

„Mis sääl palju või... Paar tükki kohe vagad, kaks surid pärast haavade kätte...

„Oh Issand, Issand...!"

„...Ja neli haavatut kah veel... Oh, kuidas nad karjusid, kui neid autole tõsteti... Ei kannatanud kuulatagi... Kõige rohkem üks laps... Silmad läksid päris märjaks kohe... Oli vaesekesel puusa ära purustanud..."

Eided pöördusid kiiresti küla poole. Mõneminutilise vaikimise järgi küsis Kati:

„Kas sa mõnda tundsid kah?"

Liisu vastas:

„Ei, mitte ühtki."

„Ma seda tüdrukut tundsin, kellele just otsa ette oli läind..." ütles Jaaksoni Miili. „Käisime seltsis takuvabrikus tööl... Ma arvan, et ta oli vist purjus..."

„Ja naisterahvad kah...!" põlastas Kati.

„Naisterahvad!" osatas Liisu. „Arvad, et kuul põimib või! Ja ega põle üks naine... tervelt kaks..."

„Tervelt kaks...! Oi, oi..."

„Jah. Üks oli nii minu kandu," seletas Miili. „Õli teine otse kõhtu saand... Karjus hulk aega enne kui suri..."

Varsti jõudsid eided külla ja soovisid üksteisele hääd õhtut.

Kati kiirendas samme. —

Saabus ärev, hirmu täis öö. Räägiti hulgalistest arreteerimistest. Kaua istuti madalates tubades ja arutati sosinal aset leidnud sündmusest. Kui alles hommiku eel alev enam-vähem unne vaibus, näis laskuvat üle nende hallide, häbelikult lömitavate majahüttide otsekui ääretu kari pahavaime, sest polnud vist ühtki, kellele poleks viirastunud kohutavad katked ja liialdused õhtusest laksmisest. Näis, nagu hõljuksid öise alevi kohal kõigi nende arusaamatuse tõttu langenute vaimud, jutlustades kättemaksu.

Lüünedele tegi muret Arnu puudumine. Ta ei tulnud ega tulnud. Ema käis küsimas küll ühelt, küll teiselt, kuid sai niigi vaevalt midagi lähemat teada, sest pääle laskmist polnud poissi keegi näinud. Ainult seda kinnitasid kõik, et teda pole olnud ei langenute, ei ka haavatute seas.

Kuid ema süda ei leidnud ega leidnud rahu. Küll püüdis ta endale selgeks teha, et terve see kartus on üleliigne, et poiss on nähtavasti jäänud kuhugi salakõrtsi öömajale, ning katsus uinuda, kuid ikka asjata. Vaevalt sulgusid laud, kui hakkasid teda juba piinama igasugused verised nägemused. Ta tõusis jälle, käis väljas vaatamaski, kuid ei näinud hämaras suveöös ainustki hingelist. Kord tuli talle pähe isegi säärane mõte, et oleks vaja minna poissi otsima, olgugi, et ta taipas juba kohe selle mõtte lapsikust: ei teadnud ta ju rohkem salakõrtse kui ainult ühe...

Alles hommiku eel võttis ta vanast kehast võimust väsimus ning ta uinus surnuna. — — — —

Päike tabas terve Lüünede perekonna magamast. Juba oli kell viis, kuid nad lamasid ikka veel rahuli-

kult. Ere valgus tungis läbi tolmuse akna ja jalutas rõõmsalt üle põranda. Isa, kes oli öösi mitu korda oksendamas käinud, norises valjusti läbi nina, Marta oigas unes, ema oli Arnu ootamisest surmani väsinud ja hingas sügavalt ning ühetasaselt. Ainult pisuke Volli avas paar korda silmad; kuid nähes, et teised kõik alles magavad, uinus temagi uuesti, tõmbudes veel enam külma pärast kerra.

Järsku ärkas ema ehmatanult. Jumaluke, nüüd on nad ju tõesti hiljaks jäänud, sest kellaosuti läheneb juba pool kuuele. — Ta vaatas Arnu voodi poole ja muutus jälle kohe murelikuks, sest poiss oli ikka alles tulemata. —

Aeglaselt tõusis ta istuli, rõivastus ning hakkas teisigi äratama. Ühtelugu pahema käega juukseid korraldades raputas ta paremaga vanameest õlast. Ent see oli täna nagu nõiutud, aina norises ja norises, kuid ei mõelnudki avada silmi. Alles siis, kui eit teda rusikaga tõukas, liigutas ta roidunult jalga ning küsis vaevalt-vaevalt suus ringikäiva keelega tasakesi naksutades:

„Mis sa siin müseled...? Kas sul lapsi veel vähe on?"

„Kuule, ära ropenda...! Vaata, et sa üles saad...!" vastas eit.

„Saa aga pääle, kui tahad!" ümises äratatav ja pöördus teisele küljele.

Eit mõtles teda tugevamini pinnima hakata, lõi aga siis käega ja astus laua veerde. — Las ta lõõtsutab, see vanamees, tööle tal niikuinii pole minna... —

Äkki langes ta pilk toobi kõrval vedelevale kohtukutsele, mille oli kordnik toonud alles eila õhtul. Kohe

hakkas teda närima küünistav valu. Ta vaatas vaikse murega rahulikult magavat tüdrukut ning pikkamisi puges ta hinge mingi sihitu, otstarbetu viha. Jumal küll, kas ta oli vähe teda peksnud, seda Martat! Siis, kui ta kutsuti politseisse selle „Ühisuses" juhtunud asja pärast, andis ta temale nii, et ta hingetult lamama jäi, pääle viimast skandaali tagus ta tema peaaegu vigaseks; — aga ei aidanud ei peks ega manitsemine...

Eit võttis kohtukutse ja silmitses seda mõttetult. Ta unustas isegi eilaõhtuse sündmuse kui ka selle, et Arnu on ikka alles tulemata ning mõtles südametäiega, et talle tehakse kuidagi ülekohut. Pole ta kunagi ei valetanud ega petnud, on käinud korralikult kirikuski, — kuid ometi ei näi halastavat ta pääle ei Jumal, ei inimesed. Nagu needus lamab ta lastel ja kihutab neid kurjale. Kõik nad ruttavad kiirel sammul hukatuse poole. Anti küll Martale esimesel korral armulikult andeks ja ta pääsis siis ainult häbiga, missugune saab aga tänane otsus, selles ei julgenud ta tõesti enam kahelda. —

Vanake ohkas, vaatas veel kord laua poole, millel vedeles rahulikult see kurjakuulutav paber, ning hakkas siis jälle vanameest äratama.

Lüüne oli täna koguni nõrk ja kurnatud. Ta nägu oli kahvatu, huuled sinised ja katkised, laud poikvil ning silmaterad punased nagu marutõbisel. Kui ta voodist välja astus, tuikus ta nii tugevasti, nagu oleks ta praegugi veel purjus. Vesi, mida oli ta öösi toobitäite viisi joonud, muutus nüüd koormavaks ning ta pidi kähku välja jooksma, et mitte oksendada tuppa.

„Vaat' nii, nii!" parastas ema, kui ta mõni minut hiljemini tagasi tuppa ilmus, nägu koltunud ja kahvatu

nagu surnul. „Seda sa eila lakkusid ja kaaberdasid! Vaata kord peeglisse kah!"

„Ära sajata midagi...! Eks vaata ise, kui tahad!" pomises vanamees läbi hammaste, istudes raskelt toolile. „Kus mu sokid on?"

„Või mina neid tean!"

„Soo! Sina ju kiskusid mu jalad lahti!"

„Otsi aga ise! Pole häbi kah rääkida! Alati nii täis, et ei saa ise end riidestki lahti... Tööd kuskilt ei leia aga..."

„Kuule, pea ükskord lõuad ja ära tänita!" karjus Lüüne, kes oli pohmelustujus koguni sõjakas. „Vaata, et sa siit...!"

„Kuule, ä'ä ähvarda kedagi...! Ütle parem, kas sa Arnut kah nägema juhtusid?" muutis eit tooni pisut sõbralikumaks.

„Arnut? Või mina ta vaht olen!" vastas vanamees pahuralt.

Kuid järsku mäletas ta terve eilase õhtu ning küsis kulme kortsutades:

„Kas teda's kodus pole veel?"

„Ju sa näed, et ei ole!"

„No ime küll... Kuhu ta's...? Ei minu silmi ta küll ei puutunud... Ega sa kuskil kuulamas põle käinud?"

„Miks ei ole...! Terve küla juba läbi lastud... Mitte keegi ei tea... Päris hirmu ajab pääle..." vastas Kati silmapilkselt nutuseks muutuva häälega.

„Ega sa seda ei kuulnud, kas ehk keegi... teda... jälle-e..."

„...Surnute seas ei näinud või?"

„Jah... ongi järsku sedasi, et... teab nüüd sühukse asja või..."

„Ei, sühukest asja ta'ga küll juhtunud ei ole... seda kinnitavad kõik..." püüdis Kati trööstida rohkem ennast kui meest.

„Noh, olgu ta's mujal kus tahes... pääasi, et..." lõi isa käega.

„Jah, aga kes ta eest tööle läheb?"

Selle pääle ei teadnud vanamees midagi vastata. —

Ema läks kööki, et valmistada hommikueinet. Toiduriiulitelt vastuvahtiv puudus pani ta jälle ohkama. Kui ta sääl niiviisi mõtles, kulmud kortsus, langes ta pilk silgukausile. Issand, juba kippusid needki lõppema. Alles esmaspäeval oli ta toonud neid üksteistkümmend naela, kuid juba paistis silmi kausi põhi. Tõesti võib nii lõpuks jääda nälga, sest oli ju praegugi teadmata, kuis võtta vastu eesolev nädal: — ainult paarsada marka on veel kapis piibli vahel... —

Ta laskis määrdinud rätikunäru uuesti riiuli ette langeda ja võttis nurgast puuhalu, et lahutada selle kallal oma kurbi mõtteid. Kuid vaevalt lahkus meelest teadmine, et nüüd seisab tõesti nälg ukse ees, kui tõusis jälle meelde Arnu äraolek. — Kas ta siis tõesti sugugi oma tervisest ja teenistusest ei hooli, see viinahimuline põngerjas. —

Eit asetas kohvipaja pliidile ja istus kartuleid koorima. Vaevalt sai ta aga noa pihku, kui avati ettevaatlikult eeskoja uks ning Vitjagini Anna pistis pää kööki. Imestuses nägi Kati, et noorik oli alles pühapäevaselt rõivas. Tal oli seljas õhuke suvekleit ja käes kastest märjad lakk-kingad. Ta tahtis küll kohe ukse

vahelt tagasi tõmbuda, kuid arvas, et nüüd on seda teha juba hilja, ning ütles naeratades:

„Tere hommikut, Kati!"

„Tere, jah... Kust sina's tuled?" küsis Lüüne Kati. „Pidult või-alles?"

„Pidult jah..." püüdis Anna naljatada, kuid naeratas ainult sunnitult.

„Sul läks siis õige kauaks..."

„Ju läks... Õe pool olin linnas... Ei viitsinud enam koju tulla..."

Tõepoolest oli ta eila õhtul, vähe enne kokkupõrget, kohanud üht oma vana austajat ja veetis sellega öö kuskil tühjas põhuküünis. Ta rõivad olid kärtsunud ja porised, juuksed korratud, paled kiirest käimisest õhetavad. Tulles oli ta lootnud, et ta jõuab koju enne majarahva ärkamist, kuid nägi nüüd, et asi läks koguni teisiti. Juba teel oli ta kohanud mitut külainimest ja oli juba koguni kindel, et „tühjad" jutud ei lase oodata endi pääle kuigi kaua.

„Ju need, kes mind nägid, arvavad muidugi, et ma kuskilt öö-päält tulen..." seletas ta, katsudes veel kord naeratada. „Või mis sa inimestele teed... igaühel oma suuvärk... Tea, kas Iivan juba üleval on?"

„Ei tea."

Naine avas ukse, köhatas, muigas kohmetult ning astus kikivarvul üle läve.

Vaevalt sai ta aga vaadata ringi, kui kargas mees, kes oli tõusnud juba ammu, talle vastu. Pesuväel, märg käterätt ümber valutava pää, jäi ta naise ette seisma.

„Mis sina siit tahad?" küsis ta vaevalt kurgust pääseva häälega, peaaegu läkatades, ning püüdis korduvalt hüplevaid suunurki rahule sundida. „Noh?!"

„Kuule ikka, kuule..." piiksus naine kohkunult.

„Ma küsin, et mis sina siit tahad?!" kordas mees ja põrutas rusikaga vastu lauda.

„Imelik... Ma ei saa aru, mida ma's oma enda toast tahtma peaks...? Sa ette kena mees... hi, hi... ma, jälle..."

„A-ah?" venitas mees tigedusest lõkendades, „noh, vasta juba kord!"

„Mis sul pähe tuleb, kuule?"

„Või mis mul pähe tuleb! Ah sina kuradi närtsakas! Tee, et sa ruttu oma kondid siit koristad! S-sina l-libu!" karjus Vitjagin naisele näkku, „et sa oma kondid siit koristad!"

„Kas sa hulluks oled läinud või, Iivan?" muutus naine juba pisut julgemaks. „Mis ma sulle's teinud olen...?"

„Ei midagi... ei midagi...! Hä, hä, hä! Jumaluke, sina võid's kellelegi midagi teha...! N-noh, kas hakkad juba minema või ?!"

„Sa oled vist küll eilasest saadik purjus alles...!" sai Anna vihaseks. „Vaevalt saan pää uksest sisse pista, kui jookseb kohe kallale... Õige mees aitaks riided ilusti ära võtta ja... Või oleks ma's kuskil halvas kohas olnud... ei tahtnud liiga hilja tulema hakata ja... ja magasin õe juures..."

„Õe juures? No eks mine's nüüd kah selle õe juurde...! Kuule, ütle mulle päris tõsiselt, mis sa ise omast veel arvad? Ah? Viimane nurgaäärne, viimane jätis, viimane roju oled sa, aga mitte mehe naine! Mõtle kord ometi järgi...! Kõik õiged inimesed näitavad näpuga...! Tulnud's ometi niivõrt varagi koju, et teised sind näinud poleks..."

Ning jälle kuidagi närviliselt hüplema hakkavate suunurkadega:

„Välja!... Välja!... Välja-a!"

„Iivan..." ütles Anna ävardava häälega.

Kuid nüüd kaotas mees lõplikult kannatuse. Vibutades oma pikkade käsivartega pää kohal kargas ta naise kallale. Ainsa hoobiga paiskas ta selle tagasi kööki, virutas talle mitu korda rusikaga näkku, nii et ninast ja suust verd jooksma hakkas ning kordas meeletult, et ta „selle libu" kohe, just nüüdsama surnuks materdab. Naine, kes nägi, et sõnad siin midagi ei aita, tõmbus küüru ja katsus vastu lüüa. Kuid juba kohe taipas ta säärase kaklemise mõttetust ning püüdis ainult hoopide eest kõrvale hoida. Kingad kukkusid põrandale ja jäid rüselemisel jalgu. Kui mees teda nurgast välja lohistada püüdis, rebenes õhuke jakk. Paljad õlad ja rinnad, mis kandsid värskeid muljumis- ja kallistusjälgi, ärritasid vihast Vitjaginit veel enam. Ta tiris naise keset põrandat, andis talle ühtelugu nätsuvaid hoope ning paiskas ta viimaks pikali. Kuid kui peksetav liikumata lamama jäi, hakkas ta viha pikkamisi lahkuma ja ta ütles ainult läbi hammaste:

„Uuh, sarnast raibet küll...!"

Tülikisa oli äratanud kõik Lüüned. Kõige nooremast kõige vanemani seisid nad uksel ja vaatasid lahtiste suudega päält seda huvitavat etendust. Alles siis, kui hakkas Anna nina verd jooksma, tõmbusid lapsed kartlikult tagasi, Volli hakkas isegi nutma.

„Nonoh, nonoh, Iivan!" hüüdis vana Lüüne ja jooksis toanaabrit vaigistama. „Mõtle ikka kah, mis sa teed...! Sedasi sa võid ta ju hoopis ilmast ära lüüa..."

„Kellel tast kuradist's kahju on..." vastas mees

läbi hammaste. Ja kohe jälle miskipärast vihaseks saades:

„Kas tahad kah üle molu saada või...! Ütle veel üks sõna!"

Vanamees ajas silmad imestusest pärani ja taganes kohkunult.

„Iivan!"

„Ära iivanita sääl midagi! Va' ilahabe!"

„Kuule, ära kelgi!" karjus Lüüne samuti vihaseks saades, sest talle tuli äkki koleselgesti meelde, kuis oli Vitjagin nimetanud teda eila kõikide juuresolekul näljarotiks ja tornipoiste isaks. „Elajas! Lurjus! Või kas mina tahan kah üle molu saada?! Mis sina, siga, kah oled! Närakas sühuke! Või mu omas majas kipub juba kõri kallale...! Arvad, et ma Anna olen või, kes vaikides omaga teha laseb, mis sa aga iganes tahad!?... Kurradi vanka! Kurradi ahvinägu! Pihuks ja põrmuks teen ma su, sa elajas, nii et koer kah enam su kärvamiskohta ei leia! Eeh! S-ina!"

Iga lausega astus vanamees Vitjaginile sammu lähemale ja jäi lõpuks üsna viimase nina alla seisma, käed rusikas. Kõhn, aluspüksteta, ainult särgiväel, habe ja juuksed sasis, — nii oli ta oma pühas vihas enam koomiline kui hirmuäratav. Kunagi senini polnud ta rääkinud korraga nii palju sõnu, millede rohkus pani ta endagi imestama. Tõstetud käsivartega keksis ta Vitjagini ees ja karjus vahet pidamata joomisest kähiseva häälega:

„Minu maja olgu sust tänapäev tühi! Kas sa kuuled! Siga! Ma ütlen sulle, Iivan, sa oled see viimane siga!... Või sina tuled mind ähvardama!... V-vata m-mul ikka!"

„Kuule, käi eemale!" lausus Vitjagin ja tõukas püksata vanameest nii tugevasti, et see peaaegu langema pidi. „Mis sa, konn, krooksud!"

„Sa ise ära krooksu, tatikas!" vastas vanamees kiunuva kurguhäälega. „Et su varju ka enam näha poleks! Mõrtsukas! Vaata, inimene on praegu pikali maas ja küsitav on, kas ta enam tõusebki..."

„No mis see's sinusse puutub... kah ar-mas-tasid teda või?"

Mees raputas veel kord Lüüne poole rusikat ja kadus siis oma tuppa. Mõni minut hiljemini võis kuulda, kuis hakkas ta pikkade sammudega edasi-tagasi käima.

Anna, kes oli seni lamanud nagu surnu, liigutas kohe. Nähtavasti polnud tal ühtki suuremat vigastust pääle verevoolu ninast ja paistetanud põse. Kati toetas teda kaenla alt ja kutsus ta tahatuppa, sest noorik arvas, et „see metsaline" ta kindlasti surnuks lööb. Ja kas oli see saadud hoopide või möödunud kireöö järeldus, — kuid vaevalt sai ta heita voodile, kui ta juba magaski.

Et köök külm oli, sõid Lüüned toas. Ema kandis kohvi, silgud ja leiva lauale. Vanamees, kes oli ikka veel väga vihane, hakkas kohe vaikides õgima. Nagu ikka pohmeluse ajal, oli tal tänagi otse kohutav isu, nii et lapsed, kes istusid alusrõivastes, püüdsid süüa nii kiiresti kui vähegi suutsid, sest kergesti oleksid nad võinud jääda üsna ilma.

Iga suutäie järgi urises vana vihaselt, lubades jalapäält selle lojuse majast välja kihutada. — Või säärane venelase näru tuleb talle näkku kargama! Jumala eest, ta kahjatsevat päris, et ta kohe sellele vibalikule üle hammaste ei seadinud!

Eit, kes andis südames Vitjaginile õigust, kuid kelle enesetunne oli samuti haavatud, ütles kaunis rahulikult:

„Tarvis oleks talle läinud ikka küll jah!..."

„No muidugi oleks! Ju ma räägin, et ma päris kahjatsen, et ma ta ilma jätsin!" kinnitas vanamees. „Teab, miks ta seda Annat niiviisi pookis?"

Naine vaatas piiluvalt voodi poole, kus magas noorik, ning sosistas saladuslikult:

„St! Ära nii valju!... Eks ikka selle ümberajamise pärast! Ta ju tuli alles..."

„Kunas?" küsis vanamees.

„Eks siis ikka, kui nad karvupidi kokku läksid..."

„Noo! Tuli alles nüüd!" venitas Lüüne ja katkestas närimise. „Mis sa, eit, lobad!"

„Näh, kus ma's loban!... Tahtis teine ikka tagasi pöörata, kui nägi, et ma köögis istusin... Vaata, pühapäevased rõivad ikka seljas alles..."

„Ah niiviisi..." noogutas mees, rüübates rubinal kohvi. „No see inimene on ju siis omaga lihtsalt arust ära!..."

Üsna järsku muutus ta tuju Vitjagini-sõbralikuks. Olgugi, et see oli teda eila kõikide juuresolekul teotanud, valdas teda siiski terav kahjatsustunne.

Ta lisas naeratades:

„Noh, siis polnud need nätsud talle sugugi ülearu... Kus sa sellega!... Mehenaine teine kah veel..."

Vaigiti pisut. —

„No on see Arnu kah oma tükkidega!..." ütles eit. „Näed, kell juba kuus läbi..."

„On ikka sinder jah... Mu kohutas päris ära, kui sa ütlesid, et teda veel kodus pole..."

„Või arvad, et mu oma süda hääd ütles... Oi jäh... Öö läbi ei saanud und... Näe, tegid ju sühukse mõrtsuka tüki valmis, et..."

„Ä'ä räägigi enam... Kole kohe... Ma ütlen sulle, nii kui see prahvakas käis, nii kohe just nagu löödi targaks... Kes võis seda uskuda..."

„Ja-ah... Nii ta on... viiendal aastal oli, et parunid või nii... Nüüd küll oma riik ja..."

„Oma — riik!"... osatas vana ja lõi soolarähaga kaetud räime vastu laua serva. „Rahameeste riik! Kaua sellest's tagasi on, kui puuvillavabriku omad streigi lahti lõid... Eks mõtle hästi järgi: — inimesele makstakse ainult sada kümme marka päevas... Ja jah... Aga mine nõudma, kohe on sul püssimehed kõri kallal... mässaja... riigivastane... No kuradi pärast's just mina nälgima pean! Nemad, — muudkui ajavad miljonisi tasku, meie aga imegu lahjat silku! Kus see õigus siin on!"

„St! Ära n'd nii valju!... Järsku mõni kuuleb kah..." keelas eit. „Ega's nüüd enam õlpu ole... lapsed koguni kommunistid ja..."

„Alleksil oli õigus! Maha, muud midagi! Jumala eest, kui ma noorem oleks, ma võtaks ja pooks üsna käte vahel mõne pursui-näraka üles!"

„No ole n'd vait, kuule!" muutus eit veel enam kartlikuks.

„Mis ‚ole vait!' Kuradi tõprad! Näe, Inglismaal streigivad mõni mitu miljonit töölist, aga keegi ei puutu neisse... Aga mis meil on? Igale poisinolgile antakse püss kätte ja... Eks loe lehest, kas pole nad

küllalt juba nii endid kui ka teisi surnuks lasknud... Ja veel see eilane... see's mõne inimeste tegu... Eks lasknud's õhku, kui muud enam ei aidanud..."

Vanamees muutus ühtelugu ägedamaks. Eit, kelle olid õnnetused araks teinud, püüdis jutuainet teisale juhtida.

„Kuule, täna tuleb sul kohtusse kah minna," ütles ta.

„Kohtusse?" jäi vanamees kuulama. „Mis kuradi kohtusse?"

„Kohtusse jah... Kas sul's see Marta asi unund on... Täna on ees..."

„Ah see..." venitas Lüüne ja tõmbas kulmud ähvardavalt kortsu. „Et sina kurat kah!..."

Ta äigas vihaselt tüdruku poole, see aga põikas osavalt kõrvale ja jooksis nuttes kööki.

„Mis sa sitaga veel kantseldad," keelas eit, „ega teda niikuinii enam lahti ei jäeta..."

„Oleks kõige õigem kah," urises vanamees.

48.

Kati seisis köögis veetoobri ees ja pesi Vollit, kes oli komistanud Matveide virtsaauku. Poiss karjus nagu rattal, vehkides kahe käega ümber pää. Vihane ema oli ta paljaks võtnud ning nühkis ta pisukesi kõhnu liikmeid linase nartsuga.

Juba hommikust saadik seisis tal meeles Marta ja vanamehe kohtusolek ja ta katsus piinava visadusega kujutada, kuis neil sääl veab. Ka tegi talle koguni

palju muret Arnu, kes polnud ikka veel koju tulnud, olgugi, et kell oli juba ammu kaksteist löönud.

— Ega ta's ometi kodus käimata saeveskisse ei läinud, see poisi toius?... —

„Mamma-ä... ma ei taha-ä..." kiunus Volli ning rabeles nii, et vesi üle toobriveere põrandale pritsis.

Ema, muidugi juba pahuras tujus, andis talle rusikaga kuklasse. — Ta peab ometi kord vait jääma, see räpakas kõverjalg! — Kas on see's kellegi lapse temp: — asetada lauaotsake virtsaaugule ja siis ise mööda seda lauaotsa töllerdama hakata! — Nüüd hari ja puhasta teist nagu vana nuustikut! —

„Ma ei taha-ä..." kordas poiss.

„Kuule, ära ulu! Küll ma sulle ehitan, kui sa...! Oli sul vaja sinna Matveile minna!... Va' rääbakas! Mis sa sinna otsisid, mis?"

Ta määris nuustiku seebiseks ja hakkas uue hooga haisevat pori poisi ihult maha kaapima. Ta nühkis hoolimata mööda lapse luist keha, sajatades ühtelugu. Poiss oli nii pisuke ja kõhn, et tundus otse imeväärsena too sitkus ja väledus, kuidas ta rabeles. Sääred ja reied olid horkidena peened, kõht lahjast jahusupist välja veninud, kael õige lühike ja sooneline. Ainult pää oli, võrreldes teiste liikmetega, otse kohutavalt suur ja lopergune otsekui õhust tühjenenud põis.

Äkki kuuldusid õuelt sammud ja tasane jutumõmin. Eit arvas, et see on Anna, kes räägib kellegi võõraga. Kuid kui uks avanes, nägi ta, et tulija oli Matvei Liisu, kelle kannul astus pikk, mustaverd naisterahvas, põsed lõkendavad nähtavasti kiirest käigust.

„Noh, mis sina siin's teed?" küsis Matvei eit ja köhatas kuidagi kohmetult.

„Mis ma siin teen või!... Näed, just nagu peldiku narts teine... Kukkunud teine virtsaauku... Eks et's istuge kah..."

Ning võõra poole:

„Teil oli nagu midagi asja või?... Näh, see oled ju sina, Juula!... Ja mina ei tunnud äragi..."

„Ju ikka olen jah mina..."

„No eks istu's ometi! Kuule, poiss, ära siin kepsuta, vaata ma lasen sulle paar plirakast üle näkkade!... Teab, mis hää asi's sinu kah siia tõi?...

Naine köhatas.

„Nojah... hm... hm... läksin nagu marjule ja... Mõtlesin's ikka, et lähen säält kah läbi ja..." rääkis ta kogeldes, „säält... tead, säält, kus see... laskmine eila oli... Ja nägin's, et ühe põõsa all... jälle..."

Äkki vabastas eit Volli.

„See oli... see oli... Arnu..." kugistas ta kuidagi vaevaliselt.

„Ega mina... jälle... Arnut just nagu... jälle... ei tunnegi hästi, aga..."

„Arnu... Arnu... Surnud?... Ütle, kuule?" kähistas ema Lüüne.

„Jah..."

Eit istus, vajus kuidagi veidralt küüru ja pilgutas ühtelugu silmi. Mingi magus, üle terve keha pakitsev väsimus suigutas ta mõtted. Ta surus käe vastu otsaesist, tundis kuidagi alateadvuslikult, et ta peaks midagi tegema ehk tingimata kuhugi minema. Siis kargas ta äkki püsti, hakkas värisevate kätega midagi otsima ja küsis iga silmapilk katkeda ähvardava häälega:

„Kus... kus kohal?..."

„Sääl, kus eila lasti... põiki üle tee... võsas... Ta on vist ise sinna läinud..." seletas naine. „Ma pidin alguses ära jooksma aga... Võtsin siis ikka südame kokku ja... Oh ta vaeneke küll..."

„Jah, see on küll hirmus..." sõnas Matvei eit ja ohkas.

Kati aga ahastas tervest kehast värisedes:

„Oleks ometi vanagi kodus... Oh Jumal isa küll..."

Hakati ruttu minema. Paljas päike põletas taevas ja pani higistama. Tõtati hingeldades edasi, jõuti varsti linnast tulevale maanteele ning pöörduti pargi poole, mis seisis umbes veerand versta kaugemal, üsna jõe kaldal.

Varsti jõutigi sinna. Kõrgete pärnade ja tammede vahel valitses täna mingi ähvardav vaikus. Ei ühtki hingelist, ei lindu ega looma. Lai, liivane tee oli otsekui üle külvatud kirjude ponksipaberitega. Kuskil puu all vedeles sületäis tühje õllepudeleid, mis särasid rõõmsalt eredate päikeskiirte käes. Nähtavasti oli kokkupõrkest hirmunud õllepoiss nad unustanud, põgenedes ülekaela.

„Kus pool?... küsis Kati nuuksudes.

„Näe, sääl... lähme üle tantsuplatsi..."

Mindigi. Nüüd olid nad kohal, kus oli sündinud verevalamine. Ei mingit jälge ega märki eilasest kurbmängust. Tühi, lage liiväväli, ümbritsetud kõrgetest lehtpuudest, mille oksades sahistab lõhnav suvetuul. Kuskil võsas siristab lind, kuskil kepsleb orav, kuskil kaugel tiniseb karjakell. Aeglaselt-aeglaselt sõuavad valged pilved üle sügavsinise taeva, ükskõiksed ja külmad inimliste murede vastu.

„Näe, olemegi päral. " sosistas Matvei eit kartlikult ja peatus võsa veerel. „Võsa on siin, aga kus?..."

Ta ei lõpetanud lauset, vaid heitis Juulale, — see oli keegi ees-alevi naine, — ainult küsiva pilgu.

„Lähme siit..." vastas see.

Mindi painduvaid oksi kõrvale tõrjudes võssa.

Äkki nägi Kati, kes taarus teistele järele, läbi tuules värisevate pihlakalehtede midagi mustavat. See oli inimese esikeha. Ta langes laiba kõrvale põlvili, haaras ta kangetest õlgadest kinni ja pööras ta näo ülespoole, valus, värisev lootus südames, et Juula on eksinud. Kuid kohe hakkasid ta suunurgad tõmblema ning ta kordas kähinal ja mõttetult:

„Oh Jumal... Jumal... Jumal!..."

Arnu lamas kesk lokkavat haljust, pää vähe viltu. Ta keha oli veidralt välja sirutatud, pahem käsi külje alla voolanud verelombis, parem aga kramplikult ümber pehkinud kännu. Kuul oli tunginud kehasse vasemast küljest ja valmistanud poisile aeglase, piinarikka surma, sest mahatallatud rohi ja pajuvõsa rääkisid selget keelt pikaldasest agooniast. Silmad olid pärani avatud, huultel näis vähe tarretanud verd.

Ema rebis oma tugevate, tööinimese kondiste kätega laiba istuli, asetas ta põiki põlvedele ning nuttis ühtelugu valju, kiunuva häälega. Ta hoidis poja veriseid käsi peos, otsekui püüdes neid soojendada. Kui surnu pää liiga tagasi vajus, võttis ta selle ettevaatlikult pahemale peopesale ja tõstis uuesti põlvedele, nagu magamauinunud lapse oma. Ning siis kummardus ta üle oma langenud poja, vajudes otsekui mingisse raskesse tarretusse. —

Äkki puudutati teda õlast. Ta võpatas ja tõstis

pää. Matvei Liisu, kes oli toonud vahepääl metsavahilt, hääsüdameliselt, hallilt mehenässilt, hobuse, seisis ta ees. Ka tema silmad olid nutust punased ning kui ta ütles:

„Kati... ära nüüd sedasi!... Viime ta ilusti koju ja..." — värises ta häälgi.

„Oh need inimesed, need inimesed..." nokutas metsavaht paljuütlevalt. „Metsalised, muud ühti!... Kas oleks nüüd seda vaja olnud..."

Kati tõusis.

„Aita teda, Liisu... ma ei jõua..." ütles ta vaikselt.

Matvei eit võttis laiba pääst, metsavaht jalust. Rindadele asetatud käsi libises verist kuube pidi alla ja jäi ripnema kuidagi raskelt ja korratult. Köntis sõrmed riivasid rohtu ja jätsid laiale ubalehele verise lapi. Pää vajus pisut viltu, suunurgast hakkas imbuma punakat segu.

„Ah te inimesed, te inimesed..." kordas metsavaht. „Ei kardeta enam ei Jumalat ega kedagi... muudkui tapetakse... Mihuke noor alles..."

„Mis tal's on... vaevalt see viisteist aastat," tähendas Liisu hüplevate huultega. „Hale meel päris..."

„Miks ta's hale ei ole... Jumaluke... Igast linnust on hale, mis siis veel inimesest rääkida..." nokutas metsavaht tõsiselt.

Koduteel rahunes õnnetu ema pikkamisi. Anna ja Matvei Liisu abiga kandis ta surnu tuppa. Kui metsavaht lahkus, võttis ta laibalt selle verised rõivad ja hakkas teda pesema. Tulid mõned naabrid, kes lahkusid aga samuti üsna pea, sest raske oli vaadata ema valu.

Ja kaua sa neid pursuisidki kirud, eriti veel siis, kui räägivad kuulujutud hulgalistest arreteerimistest.

Nüüd lamas Arnu paljana naiste ees, pikk ja luine, nagu ta oli. Vasemas küljes, pisut kõhust kõrgemal sinetas sõrmeotsa suurune kuulihaav, seljas teine samasugune. Suust imbus praegugi veel punakat veresegu.

Ema nuuksus kuuldavalt. Issand Jumal küll, mihukeseks võib kujuneda inimese elu... Ammu see's oli, kui pidi ta nutma ööd-päevad Alleksi pärast... Tõesti on see nagu raske needus, see nende elu... Kristjan läks oma eluga rappa ja toodi koju külmana, Klaara kõduneb elusalt, Jumal teab, missuguseid teid tallab Alleks, nüüd on aga külm Arnugi, see viinahimuline rõõmsa loomuga poisu... Kui Marta asi kah veel halvasti läheb, siis teeb ta kindlasti oma elule lõpu.

„Ah need neetud mõrtsukad küll!... Lapsi ei jäta nad kah enam rahu..." nuttis ta.

Lõpetanud pesemise, mähkisid naised laiba linasse, sest too verega määritud ülikond oli Arnul ainuke. Matvei eit läks silmapilguks koju, lubades kohe tagasi tulla. —

Kui ühtki teist enam toas polnud, andis ema jälle pisaratele vaba voli. Ta nuttis kaua kummuli voodil, poja surnukeha kõrval. — Ta nuttis oma laste pärast... Ta nuttis Kristjani pärast, nuttis Klaara pärast, nuttis Arnu pärast, nuttis Martagi pärast... ja Alleksi, oma häbiga ilmale toodud poja pärast, kes oli põgenemas nagu metsloom... Terve ta õnnetu elu seisis ta silmade ees, ta kannatusrikas, kurb elu, mille kestel oli ta näinud palju mureküllaseid öid, kuid peaaegu ainustki helget päeva... Ja ta nuttis selle oma üliõnnetu elu pärastki...

Jälle puudutati teda õlast. Ta arvas, et see on Anna, ning tõstis pää. Kuid kohe kargas ta hirmunult püsti, sest juba ta aimaski midagi paha...

„Mis on... mis on, kuule?!..." küsis ta kähiseva häälega umbes kuueaastaselt poisilt, kes seisis ta ees.

„Volli... Volli... kukkus... kaevu..."

Ema vaatas metsikult ringi. Tõesti, — ta oli lapse sootuks unustanud!...

„Kus... kus?!..." karjus ta ja tormas poisist mööda.

Nad jooksid seltsis kaevule. Selles oli vesi madal ja porine. Kui eit üle rakete kummardus, nägi ta, et poiss oli jäänud särkipidi mingi kaevuseinast esile ulatuva konksu või naela külge. Ainult ta lagipää ja käed olid vees. — Nähtavasti oli ta kas kohkumisest või langemishoost hingetu, sest ta rippus täiesti vaikselt ja elutult nagu surnu.

Ema jookis ruttu pööninguluugi juurde, tõi säält redeli ning asetas selle otseti kaevu. Ta ronis ettevaatlikult mööda jalgadest libedaks tallatud pulki alla ja ulatas käed ette, et haarata poissi sülle. Kuid ärevusest värisedes kaotas ta tasakaalu ja langes tagurpidi vette. Et see aga kuigi sügav polnud ja vaevalt niueteni tõusis, ei pannud ta oma täbarat seisukorda tähelegi.

Poja elutu keha kätel ronis ta veest välja. Õnneks oli väike ainult minestanud ning ärkas juba paari silmapilgu järel. Ema andis talle hoobi kuklasse, tõukas ta endast eemale ning ütles väriseva häälega:

„Käi minema!... Kui sa veel kord kaevul peaksid tolknema, saad kohe nii et!..."

„Mis sa siin riidled, kuule?" küsis Matvei eit, ronides läbi planguaugu.

„Mis ma siin enam riidlen või... Näe, see oli kah juba uppumas..." vastas Kati. „Sain teise veel õigel ajal kätte... Oli konksu külge rippuma jäänud... Sihuke tattnina... muudkui tolgendab aga ringi..."

Ja Liisugi leidis vajaliku olevat põlastada:

„No ütle küll põngerjast... Sühuksetega on veel rohkem muret kui..."

Ta võttis suurräti alt pisukese paki ning lisas:

„Jäid Arseenist üle... Mul nendega niikuinii midagi teha ei ole..."

„Mis asi see on?" küsis Kati.

„Arseeni riided ja paar pesu..."

„Oh Jumal, Jumal, Liisu, kui vilets ma olen..." puhkes Lüüne jälle närviliselt nutma. „Mis sarnane elu küll maksab veel... Aga surm kah ei tule... Oleks ema mu ometi kuhugi laukasse visanud..."

Paks vanamoor, oma enda lahkusest küpseks tehtud, ütles pisaratega silmis:

„Ära tee pattu, Kati!... Ära nea... Nüüd sa peaks just jumalat paluma... Vandumine ja kirumine ei aita midagi... Mis tema teeb, see on tehtud... Kas polnud's seegi Jumala arm, et see ükski sulle jäeti..."

„Sant... milleks see santki veel!... Ristiks enesele ja teistele..."

„Kati, Kati, ole nüüd ikka ja... Eks laulusõnagi ütleb, et ‚mis Jumal teeb, on ikka hää, ta tahtmine jääb õigeks... Oh süda, jää sa rahule, kõik jäta tema hooleks...' Jajah... Näe, Andres tuleb kah juba..."

„Andres?... Kust?..." kohkus eit.

„Meie maa kohalt."

„Kas Marta kah on?"

„Ei ole... üksi..."

„Üksi... oh Issand hoia küll... Teab, mis sellest's jälle sai..."

„Mis tast's saama pidi, sellest Martast? küsis Matvei moor uudishimulikult.

„Ju ta täna kohtus oli... selle... ulakuse pärast... või... Issand Jumal küll... Süda läheb päris külmaks kohe sees... kui nad selle kah veel pokri pistavad!... Oh halasta küll..."

„Kati, ära rumal ole!... Ta on ju alaealine... Oleks mõni vanem või..."

Kuid rahutu ema ei kuulnud enam ta trööstimist. Ta jooksis väravale ja karjus vanamehele juba kaugelt vastu:

„Noh?"

„Mis ‚noh'!" ümises Lüüne pahuralt.

„Kuhu Marta jäi?"

„Kuhu! Eks sinna ikka, kuhu kõik vargad jäetakse... Ju sa nüüd oma hooletusega oled saanud!... Ei viitsi ilmaski laste järgi vaadata..."

Ta viskas eidele ähvardava pilgu ja pöördus toa poole. Kuid viimane ei jätnud teda.

„Kas sa õigust räägid?"

„Nojah õigust!"

„Pandi vangi?"

Vanamees karjus, noogutades iga sõna juures:

„Jah, jah, jah! Alaealiste vangimajasse!... Öeldi, et me ise kasvatada ei oska... Saadetakse sinna Harkusse või... Kõik teisedki loeti ette... Kristjan ja... Klaara ja... Alleks ja..."

Eit peitis käed põlle alla, hakkas üle terve keha värisema ja ütles siis kuidagi kohutav-rahulikult, vaevalt-vaevalt huuli liigutades:

„Mine's tuppa... vaata Arnut kah veel ja..."

„Arnut? Kas ta's täna sugugi tööl ei ole? Nii hiljaks jäi tulema või?"

„Mis hiljaks või... Ega ta... ega ta... nüüd enam lähegi... sinna tööle... Surnud..."

„Sur-nud?! Arnu surnud?! Mis sa räägid!" hüüdis isa kähiseva häälega, „kus tal's sedasi?..."

„Ah, ära küsigi enam," vastas eit väsinult. „Ju see eilane... Tarvis kirst ära tuua..."

Lüüne jooksis tuppa. Matvei moor ja Kati järgnesid talle. Nad nägid, kuis langes habetanud vanamees voodi ette põlvili. Ta mustad, eluaegsest orjamisest kõveraks jäänud käed värisesid tugevasti ning jämedad pisarad, mis valgusid mööda karvaseid põski alla, muutsid ta näo ähmaseks. Kui ta viimaks tõusis ja tuikudes laua juurde astus, hakkasid naised vaikides rõivastama laipa.

„E-eh, s-se-da-si..." venitas vanamees läbi hammaste ja istus raskelt toolile. Varsti tõusis ta ja läks kirstu tellima. Ta näojooned tõmblesid, suu oli tugevasti kokku pigistatud, pää, vähe suur ja hall, värises tasakesi.

Kuid kui ta mööda tänavat ühe oma tuttava poole sammus, et küsida sellelt hobust, käis ta sama raskelt ja rahulikult, nagu hommikuti tööle minneski. Ainult õlanukke hoidis ta harilikust pisut kõrgemal. —

49.

Kolmapäeva lõuna paiku, mil pidi maetama kohalise malevkonna pidul raksatanud kogupaugu ohvreid, täitus Vaeste-Patuste alevi suurem tänav, lai, sillutamata Tallinna maantee tihedast inimmurrust. Säärast rahvarikkust polnud näinud see mahajäetud, igast viisakast kodanikust põlatud agulilogu vist tervel oma pikal elueal. Olid väljas kõik: — vabrikutöölised, käsitöölised, pesunaised, sulid, ulakad poisijõmpsikad, lõbutüdrukud jne., jne. Lai-lame, igasugustest toorestest võrdlustest kubisev alevimurrak hoovas ja lainetas madalate majade vahel nagu töötavate mesilaste sumin. Oli näha mõni joobnugi, kes lasksid julgelt lendu igasuguseid ähvardusi, jättes aga ettevaatlikult lisamata, keda nad just sajatavad.

„Ei tea, millal nad's tulevad..." küsis keegi pika ninaga vanamoor õlaga vastu seina toetuvalt prouavälimusega paksult naisterahvalt.

„Varsti, varsti," vastas see ootamata jämeda häälega.

„Ah kell kaks pidi maetama või?..." päris eit edasi ja pühkis käeseljaga üle vesiste huulte.

„Kell kaks jah."

„Teab, palju ta's praegu on, see kell?"

Vastu seina toetaja avas uhke žestiga lakk-koti ning vastas üle õla:

„Just üks."

„Ah või üks alles teine..." pomises eit ja lonkis edasi.

Üks kaabaka olekuga noormees avaldas oma arvamist:

„Aga kui lähevad järsku mööda teist teed..."

„Mööda mihukest teist teed?" küsis üleni jahune veskipoiss, kes tiris parajasti rasket kotti musta ja räpasesse vürtspoodi.

„Noh, kas või mööda Mulla uulitsat..."

„Ei lähe, ei lähe..." raputas veskipoiss energiliselt pääd.

„No kust's sina nii tead?" küsis kaabaka moodi noormees ja pakkus talle paberossi. „Mis sa nii sikutad... tee suitsu... ma aitan pärast sisse vinnata..."

„Pole aega... pole aega... palju veel käia..." ägises poiss viiepuudase koti alt. „Või oota silmapilk... ma viskan selle sita nurka ja..."

Kui ta lõõtsutades vankri juurde tagasi jõudis, küsis noormees:

„Kes sulle ütles, et nad just siit tulevad?"

„Ah kes mulle ütles või?... Mõtle, kui palju mul täna lipatud juba on... Säälgi andsin ühe koti maha, kelle tütar nikli pähe sai..."

„Ah soo... ja säält's kuulsid?..."

Poiss kargas vankrile, plaksutas uhkelt piitsa ja vastas läkatades:

„Jah... ja mujaltki veel... Ei, mööda Mulla uulitsat nad küll ei lähe..."

Pagariäri laial trepil suitsetas salk mehi.

„Kas te olete kuulnud... Üks olevat veel hinge heitnud?..." küsis keegi laia, kahte harusse kammitud habemega vanamees, tonksides ajaviiteks rautatud kepiotsaga vastu trepi paat.

„Ei tea, kes?" küsisid kaaslased.

„Ei minagi just tea... ja ega vist kindlasti ei tea

keegi... Mõni räägib, et meeste-, mõni jälle, et naisterahvas... Nüüd's ainult kaks elavadki..."

„Kaks jah..." sosistas keegi hirmunud näoga noormees ja ronis, toetudes käega seinale, meeste juurde, trepi ülemisele astmele. „Mul on üks teenija tuttav..."

„Kus kohas?..."

„Mihuke teenija?" küsiti.

Kahte harusse kammitud habemega ätt lausus vihaselt:

„Kuule, ä'ä kipu n'd siia...! Vaata, surud veel akna kah sisse!..."

„Ei ma suru kedagi... Eks see haigemaja teenija ikka... tema see mu tuttav ongi... Ja näe, rääkis teine alles eila, et..."

Samal silmapilgul kargas pagar, paks, punane mehenäss, uksest välja ja karjus kähiseva häälega:

„Hei, siit maha, siit maha!... Inimesed tahavad sisse tulla!"

Ja tehes ühtelugu veidraid kummardusi sirutas ta imepikale, kübaraga preilile käe ning lausus mesimaheda häälega:

„Palun väga, armuline freilein Kronman, palun väga... palun väga..."

Mehed astusid urisedes trepilt maha. Küürakas sadamatööline, kes lonkas mõlemast jalast, küsis hirmunud näoga poisilt:

„Noh, mis see haigemaja... see hospidali teenija sulle's rääkis, noh?"

„Et... et nad neid ei parandagi sääl... et nad lasevad nad päris... päris meelega maha surra..."

„No-noh!" tegi habemik uskmatu näo.

„Ei, päris tõesti kohe... Nii ta rääkis... Ja kui

mina valetan, siis valetas ka tema... Aga nii ta rääkis..."

„Nii, nii!" osatas sadamatööline ja naeratas kurjalt. „Kui ta nii rääkis, siis ta rääkis õieti kah..."

„Ei tea, kas see asi's ikka nii hull just on..." arvas keegi kolmas, kõhna näoga keskealine mees.

„Põle sääl teada kedagi... see on selge kohe... Muudkui tirts rotikihvti nina pihta ja... Jumaluke, hakatakse's sääl vaesest inimesest midagi hoolima... Näe, ju uinutasid minugi vanamoori ära... va' mõrtsukad..."

„Sinu vanamoori?... Kas siis tema kah...?" küsis keegi rahvamurrust.

„Ei, ega's tema nüüd... selle laskmise ajal... Tal oli pimeda soolika põlenik..."

Äkki jooksis kuskilt nurga tagant välja näruse välimusega uulitsapoiss, paar punast paberilehte peos.

„Kuule, mis sinul sääl on?" hõikas habemik vanamees, „hei, poiss, näita siia!"

„Üleskutse, üleskutse!... Sähke, lugege läbi ja andke edasi... Üks mees võeti kinni praegu..."

„Kus? Kes võttis? Mihuke mees?" küsiti ümberringi.

„See, kes neid üleskutseid jagas... Mina sain veel mõne... Politsei oli kohe jaol ja... Tahtis lasta kah, aga said revolvri enne kätte... Aga jooksis pärast ikka ära... silla pääl just..."

Ta kepsles, tiirles kandadel ja kadus jälle inimmurdu, mis otsekui neelas ta endasse.

„Eks vaatame's, mis siin räägitakse selles üleskutses..." piilus habemik vana ringi ja hakkas lugema.

Kuid juba silmapilk hiljemini haaras teda ettevaatus ja ta pomises otsaesist kipra tõmmates:

„Näe, kurramust... aga mitte ei seleta... just nagu udu ümber tähtede... säh, külamees, loe sa ette..."

„Oh jesuke... ä'ä pakugi... Ei ma näe enam paaril aastal ilma prillideta... Lugegu mõni noorem..."

„Andke siia, ma proovin ise," ütles noor, mustaverd neiu, kes seisis kohe siin kõrval. „Ei mina karda kedagi..."

„Või kes siis kardab... Ega's minagi, kui ma ainult seletaks..." pomises sadamatööline häbelikult.

Neiu võttis üleskutse, silmitses seda pisut aega uurivalt ning algas siis valju, vähe põriseva häälega:

„Seltsimehed rakuskäed! Täna on päev, mil viite külmale kalmule oma isad ja vennad, keda tappis mõni päev tagasi kodanliste timukate kogupauk! Täna näete te ilmsi oma ees neetud verekoerte veel auravaid ohvreid! Läbilastud päädega, purustatud liikmetega, külmad ja kanged, nii vaatavad õiguse ja inimluse nimel langenud seltsimehed teile veel viimset korda vastu ja nõuavad teilt teie viimset kohustust nende vastu, — verist kättemaksu teie vaevade ja piinade algallikale, kodanlaste nuhkidele ja palgalistele, kes ei hooli teist ega teie perekondadest ei rohkem ega vähem kui kärnastest koertest. — Seltsimehed rakuskäed! — Need, keda kannate te punaste pärgade koorma all viimsesse puhkepaika, kisendavad tasumise järgi! Ärge laske end enam minutitki kauemini rõhuda ega vaevata, heitke põrmu parasiidid, kes imevad muidu teie soontest viimse veretilga! Ärge väetage enam tundigi kauemini oma raskes töös voolava higiga täissöönud

rahasõnnide kukruid! Sel ajal, kui teie ja teie lapsed nälgivad ja alatoitluse all kannatavad, vähendavad nad ühtelugu teie niigi juba madalaid tööpalku, et kasvatada nende teilt riisutud markade abil omale ja oma naistele ette rasvaseid magusid! Kui te aga häält julgete tõsta, seatakse teid nagu koeri püsside ette! — Seltsimehed rakuskäed! Ärge laske seda enam niiviisi edasi kesta! Tõuske nagu üks mees ja heitke endilt rõhujate võim! Teie poolt räägib õigus ja ajalugu! Kuldsete tähtedega kirjutab tulevik teie langenud seltsiliste nimed surematuse lehekülgedele! Maha rõhujate n. n. ‚vabariik'! Kõik võim rakuskätele, kes kannavad oma tugevatel õlgadel tervet ilma! Elagu Eesti Kommunistlik Vabariik!"

Tüdruk lõpetas, murdis üleskutse kokku ja ulatas habemikule, kes piilus ühtelugu hirmunult ringi.

„No küll aga kirjutavad, need kommunistid..." põlastas vanamees. „Kuradi julged teised... Aga näe, pihku kah ei kuku... Küll otsitakse teisi ja..."

„Kus sa sellega... kavalad..." pomises sadamatööline.

Äkki vaatas ta selja taha ja sosistas ärevalt:

„St! pidage suud!... Kuldnokk..."

Salkkond valgus laiali, konstaabel lonkis aeglaselt mööda, kulmud tigedalt kortsus.

Järsku käis ootajatest läbi rahutu liikumine. Kõik pöördusid nagu instinktiivselt linna poole ja surusid hirmunult koomale. Kuskil puhkes vastu seina rõhutud laps kiljuvalt nutma.

„Kaitseliitlased... Kaitseliitlased..." käis suust suhu.

Rahulikult, kindlal sammul, read nöörsirged, astus mööda uulitsat lähemale umbes pool sada kaitseliitlast. Rohelistes suvepluusides ja säärsaabastes sarnanesid nad sõduritega. Kõige ees ratsutas toosama noor päälik, kelle õnnetu revolvripauk kutsuski esile kokkupõrke mõisapargis. Paar päeva tagasi oli ta avaldanud kohalises ajalehes vastuse pahempoolsete etteheidetele ja näitas selles vastuses koguni loogiliselt, et nii, nagu toimis tema, on kohustatud toimima iga ametikohuseid täitev kõrgem kaitseliitlane, seda enam, et ta kohta oli tehtud õigeksmõistev otsus isegi uurimiskomisjonis, mille eesotsas seisis kohalik rügemendiülem.

„Näe, kui lähvad..." sosistas paks, jahukotiga sarnanev saianaine. „No küll on ikka..."

„Ja uhked kah teised veel..." nokutas pisuke, käbe vanataat, popsides lühikest piibunäsu.

„Kus sa sellega..." pomises sama vigane sadamatööline, kes oli äsja kuulanud üleskutse ettelugemist. „Uhked ikka, noh... Aga kurat teab, kuhu nad nüüd lähevad... need kaitseliitlased?"

„Kas sa's ei tea... niisama matusele..." seletas vürtspoodnik, kes seisis oma kaupluse uksel, valge põll kõhu ees.

„Nemad?... Matusele?..."

„Noja-noh... ju üks nende mees kah..." seletas poodnik.

„Ah õigus... Teab, mis kell praegu on?"

„Ah kell või...? Oota, ma vaatan kohe..." kadus kaupmees päraniseisva ukse taha.

Minut hiljemini hõikas ta poest:

„Kolmveerand kaks."

Mööda kitsast põiktänavat lonkis lähemale salk Mereküla noori.

„Ega veel läinud ole?" küsisid nad juba kaugelt.

„Ei ole, ei ole," vastati ümberringi, „aga varsti lähevad..."

„Ah siitsamast või?"

„Siitsamast jah... kolm, ei, neli kindlasti..."

„Kas on teada, millal just maetakse?"

„Kell kaks... kell kaks..."

Äkki ilmus kuskilt politseinik.

„Kuuled, laiali minna!" hüüdis ta põriseva häälega ja kissitas silmi. „Mitte niiviisi koguneda!... Mitte niiviisi koguneda!..."

Salkkond noormehi, kelledega liitusid ka vasttulnud merekülalased, vaatas pea ühel ajal ringi, kuid ei pööranud ametnikule mingit tähelepanu.

„Kas te ei mõista või!" karjus politseinik ähvardavalt, „käsk on niisugune... peate kuulma!"

Noormehed valgusid silmapilguks laiali, vaevalt aga kadus korralik silmist, kui lonkisid nad jälle kokku.

„Oi, küll see võib neile ikka südame pihta käia..." irvitas vana, äraaetud näoga lõbunaine, lonkides salga juurde.

„Mis asi?" küsis pikavõitu poisivibalik ja sülitas laisalt vastu seina.

„No kuhu sa tatistad, kuule!" kähvatas peremees, kes seisis lävel. „Ega siin su rögakauss pole!"

„Ah mis asi või..." kordas lõbutüdruk läbi nina. „Eks see ikka, et me siin ootame..."

„Ah see... noh see muidugi..." nokutas nösuninaline Mereküla noormees paljutähendavalt. „Ja

rohkem tuleb veel... näe, mede poolt inimesed seadisid kah selle vastu... Aga sääl teati rääkida, et maetavat kella kolme paiku..."

„Kes rääkis...? Kes rääkis?" küsis lõbutüdruk ja näitas oma suitsetamisest kollaseid hambaid. „Noh, puha teada... see on nende väljalastud kuulujutt... Kardavad, et liiga suureks läheb... see rahvamurd..."

Ta lirtsas vasemast suunurgast ja lisas itsitades:

„Aga vaat', kui saadaks sinna õige sõna...!"

„Oi, oleks jah tore..." kinnitas poiss ja riivas libu arvustava pilguga. „Aga nüüd peaks ju varsti tulema kah..."

„Jah, ega's nüüd enam kuigi kaua ei lähe..."

Äkki hakkasid kuskilt kaugelt lähenema kaeblikud muusikahelid. See kostis nagu sügavalt maa alt. Õhk täitus nagu mingi heliseva kurbusega, mis lainetas ja hõljus kõikjal. Inimesed vaikisid silmapilguks, pöörasid pääd ühes sihis ja hakkasid siis rüsinal tungima uulitsat kaudu üles, vastu õhusmürisevatele leinamarsi helidele.

„Tulevad, tulevad!" kähistas pika ninaga vanamoor ja komberdas teeveerele, et paremini näha. „Oih, ärge nüüd lükake vana inimest... nagu rumalad... kuhu te tormate...! Ju nad niikuinii siit läbi tulevad!"

„Mis sa siin pobised!... Kuule, vaata, et sa jalust ära saad!" müksas teda purjus käsitööline. „Mis sina, vana kõbi, ennast siia ajad...! Vaata, pressitakse järsku soolikad kurgust välja... Täna, poisid, võiks mõnele kangelasele ikka nii säetada et..."

Ta komberdas tuikudes eemale, komistas äkki ja langes päädpidi vastu eesmineva saianaise paksu tagumikku.

See pöördus ja kirus toorelt:

„No vaata, kuhu sul kuradil veel vaja joosta on!"

„Ääh, silmad lõid kohe seedind silgu luhvti täis..." pomises mees ja püüdis tõusta.

Kuid ilma et see tal korda oleks läinud, kellegi kärnas mokaga uulitsapoisi pole:

„Hei, sa karvand, vaata, kas kaugel on veel...!"

„Eks vaata," irvitas poiss ja tõstis jala üle laatsakil istuva mehe pää.

Äkki ilmus esimene puusärk nurga tagant nähtavale. Kuus sirget noormeest kandsid seda õlgadel. Puusärgi ees sammus umbes kümneliikmeline muusikakoor, valkjaskollased mänguriistad nagu päratud suust väljakasvavad sarved ees. Trumm pani sooja, päikesepaistelise õhu tasakesi värisema, otsekui seisaks kuskil läheduses virk perenaine, kes klopib vaipa.

„Oi, päris muusikaga viiakse kohe..." nokutas pika ninaga vanamoor, „kas sa ikke näe... mässajad teised küll aga... Sa Eesuke, kes seda viiendal aastal nägi... Siis põlnud muud kui auku ja... On ikka praegusel ajal armulised härrad küll..."

„Kuule, ä'ä tänita siin sühukest juttu kedagi... va' risu! Eks mine kaabi nende põlve, kui nad armulised on..." sähvas priske ja sõjakas pagaripoiss, kes pidas end põhimõtteliseks kommunistiks. „Et sul keel kinni jääks!"

„No-noh, noorhärrake, ä'ä sajata kedagi," vastas eit mürgiselt. „Ei minu keel jäe kinni kedagi... aga sina, va' jölkam, vaata, et su s-tumine kinni ei jää!"

Veel teine puusärk ilmus nurga tagant välja. Ka seda kanti. Omaksed ja tuttavad, liigutatud rahva suurest osavõtust, naeratasid kurvalt. Muusikakoor

hakkas jälle mängima, nüüd veelgi aeglasemalt ja nukramalt.

„Kas kaks kõigest ongi või?" küsiti ümberringi.

„Ei... kannatage, teised tulevad järele..." vastasid need, kes olid ühinenud matuserongiga juba varemini.

„Oi jessuke... päris punased lilled..." sosistas inetu, sinise ninaga turunaine. „No küll on ikka inimesed... mette põrmugi ei karda... Ei mina põleks julgend..."

„Soo! Mis sääl's karta on?" küsis pagaripoiss irooniliselt.

„Jah, aga kas sa's tead, et seda tahetakse..."

„Vaat' sul säh! või küsi seda kah veel nende härrade käest, mida värvi lilli võib viia! Noh, seda juba ei ole! Ahah, säält tuleb veel paar tükki..."

Uulitsanurgale ilmusid teineteise järel kaks puusärki, samuti kandjate õlgadel. Valkjaskollased kirstud läikisid rõõmsalt päikeskiirte käes. Kohe kandjate järel sammus noor naisterahvas, toetatud kahest noormehest. Ta nuttis vahet pidamata. Terve ta ilus, priske nägu oli pisaratest märg. Nähtavasti oli kadunu pärit õige vaesest töölisperekonnast, sest nii see naisterahvas kui ka pea kõik saatjad kandsid viletsaid, paiguti isegi lapitud rõivaid.

„Ei tea, kes see on, see esimene?" sosistati kuskil telefoniposti kõrval seisvas salgas.

„Ah see esimene või... See on kingsepp Riisberg," seletas paks ja madal eit, kes tätsas virgasti rahvamurruga ühes. „Aga see naine... näe see, kes sääl sedasi nutab, on ta teinepool..."

„Ma tundsin teda... ta oli tubli mees..." tähen-

das hallide vurrudega vanake, kelle kortsulist nägu katsid tihedad rõugearmid, „minu juures õppis veel... sihuke vaikne poiss oli et... Ainult see, et võttis liiga kõvasti viina..."

„Aga see teine, ega seda keegi ei tunne?" küsis pruuni suvikübaraga neiu, kes seisis, käed puusas, hooviväraval.

„Teine on kaupmees Seelmanni tütar... Ringi uulitsalt," seletati rahvamurrust.

„Vaeneke... oli alles kaheksateist-aastane..." ohkas pikk, kõhetu, ettepoole küürus kojanaine. „Mina just ta vanemate juures teeningi..."

„Aga kuidas ta's selle sämpsu sisse juhtus?" küsis keegi.

Kojanaine seletas elutargalt:

„Jessuke, mis sääl's juhtuda... Sühuksel ajal on see kerge... Lihtsalt läks mööda, sai aga kuuli külge ja... Ega's tema, Jumal hoiaks, kellegi mässaja polnud... Aga vaadake, näe, kes sääl nii lidub...?"

Linna poolt tuli joostes toosama poiss, kes oli äsja laotanud üleskutseid. Tal oli nähtavasti väga kiire, sest ta karjus vahet pidamata kähiseva kurguhäälega:

„Tee lahti!... Tee lahti!... Tee lahti!..."

„No mis pagan's sinul on?" küsis pika ninaga vanamoor, kes seisis ikka veel teeveerel, ning sirutas karkuhoidva käe ette, et jooksjat peatada.

Poiss riivas teda nii tugevasti küljega, et ta ninali langes.

Ta tõusis ägisedes, puhastas rõivaid ja siunas:

„Võtaks pagan sühukest...! Tappa oleks vaja sühuksele...!"

„Kuule, peata... räägi natuke..." hüüdis kõver kojanaine samuti jooksva poisi poole.

„St! Ei ole aega... ei ole aega..."

Järsku peatus ta, vaatas ärevalt tagasi ning vilksas välgukiirul laiapuusalise turunaise selja varju, surudes end kössitõmbununa vastu hooviväravat. Vaevalt kuuldavalt kostis ta sosin:

„Ütelge, et edasi putkasin... et edasi putkasin..."

Silmapilk hiljemini tormas kaheksjagunevast rahvamurrust esile lihav kordnik, lõõtsutades täie rinnaga.

„Üks poiss...! Kas ta tuli siiapoole?" küsis ta ähkides.

„Siit ta mööda jooksis," vastas turunaine rahulikult ja tegi näo, nagu mugiks ta midagi süüa.

„Mööda? Kuhupoole?"

„Eks sinnapoole ikke... Alevi poole..."

Ja ähkiv ametnik kadus jälle inimmurdu. —

„Mis ta sust ajas, see rasvamagu?" küsis eit ja astus hirmunult kükitava poisi eest kõrvale.

„Nende üleskutsete pärast ikka... Sähke, lugege... Kõige värskem!... Mees ise kukkus kinni, sai veel minule anda..."

Parajasti, kui tahtis ta ulatada naistele punast paberilehte, langes ta õlale raudraske, nuiasarnane käsi.

„Ahaa! Siin sa mul oledki... seda ma arvasin!" põristas vihane kordnik ja raputas kirjanduselevitajat nii, et selle räbalad aina hilbendasid. „Ja sina, vanamoor... Mispärast peitsid sa ta oma selja taha?"

„Kuidas, kuidas selja taha? — Ta oli ju mu saba all!" vastas eit rahulikult ja nätsutas jälle midagi süüa.

„Te võite sellega veel sisse kukkuda... Ärge mõtelge!

Küll ma tunnen teid!" ähvardas ametnik ja hakkas rabelevat poissi linna poole tirima.

„Vaadake, vaadake, üks on hobusega!" hüüdis äkki keegi heleda häälega.

Naised pöördusid. Just praegu ilmus nurga tagant nähtavale õige väsinud välimusega hobune. Ta oli üleni vahus ja liikus vaevalt-vaevalt. Rööpast teise hüpleval vankril oli keskmises suuruses puusärk, mille kõrval istus üleni hall, flegmaatilise näoga vanamees. Teisel pool puusärki kükitas umbes viieaastane poisike.

Need olid Lüüned.

„Kas keegi's sellest surnust kah midagi teab?" küsis kõver kojanaine.

„Ei tea... ei tunne mitte ainustki saatjat," raputas turunaine oma inetut sasipääd. „Aga oota, küsime..."

Ta astus kähku üle kõnnitee ja hüüdis Jaaksoni Miilile, kes sammus aeglaselt vankrile järgi, rääbakas kuusepärg käsivarrel.

„Kuule, külamammi, kes see on, keda te viite?"

„See? Eks Lüüne Arnu ikka."

Arnu oli ses pikas leinarongis viimne. Inimesed, kellede viha hakkas jälle pikkamisi süttima, lainetasid mööda uulitsat linna poole. Nagu süsimust voog riivas kirju salk kord üht uulitsa veert, kord teist. Kuskilt ilmusid tundmatud noormehed, keda polnud enne näinud keegi, ja püüdsid iga viisi rahvast ärritada. Ilmusid jälle üleskutsed, millede levitamist püüdsid takistada nii mundris kordnikud kui ka erariivais kaitsepolitsei agendid, jälgides ja tabades laialilaotajaid. Kuid näis, nagu oleks neid saladuslikke, hulljulgeid mehi mitte kümned, vaid sajad, sest mida ägedamini

neid taga kihutati, seda tihedamini hakkasid lendama rahvamurrus nende poolt lendu lastud punased liblikad. — Ja kuidagi aeglaselt, kuid järjekindlalt muutus see korratu inimhulk vaenlikuks ning kurjaks. —

„Aga teate, seltsimehed, ootame parem kangelase matusevoori," tegi keegi äkki valju häälega ettepaneku. „Vaatame, palju's sellel kah saatjaid on..."

„Võiks küll, jah..." arvasid mõned lähedalseisjaist.

„Teab, kas ta tuleb kah seda teed mööda või?..."

„Aga kust ta's ikka mujalt tuleb... see ju see pääuulits on..."

Parajasti, kui rahvamurru tagumises sabaotsas niiviisi arutati, kostis äkki kuskilt eestpoolt rõkkav laulmine. Enam jagu kohkus ja vaatas hirmunult ringi, umbes kümme kõri hakkas aga metsikult ligi jorutama. Ja vaevalt mõni minut hiljemini kajas üle madalate majade koguni vali laul:

„Nüüd üles, keda needus rõhub,
Vaev, orjus ikkes hoiavad,
Keeb mässul rind, las võitlus lõhub
Orjakütked, ahelad..."

See oli korratu, metsik häälte segu. Laulsid mehed, laulsid naised, laulsid isegi lapsed. Valkjaskollased tammekirstud sädelesid, punased õied, mis ehtisid tumerohelisi kuusepärgi, näisid ümmarate verelaikudena, kandjad astusid kuidagi mehiselt ja raskelt, otsekui iga sammu juures millegi üle järele mõeldes.

Laul aga rõkkas ikka kasvava tugevusega:

„Me vägivalla hävitame,
Uus, parem ilm on meie püüd;

Uus ilm, kus võidul ühendame
Neid, keda orjus rõhub nüüd..."

Enam jagu ei teadnud sõnu, vaid jorutas lihtsalt häälega. Kuskil üsna rongi lõpus laulis keegi vene keeli.

Äkki, parajasti siis, kui jõuti linna vahele, karjuti läbisegi:

„Sõdurid... sõdurid..."

„Kus?... Mis?... Kus on sõdurid?..." küsiti hirmunult.

„Tulevad, näe, tulevad, tulevad... säält..."

Laul aga kõlas:

„Viimse võitluse raale,
Lahing otsustav toob...
Internatsionaale
Meil ilma uueks loob..."

Rühm sõdureid rühkis lähemale. Noored, higised, näod elurõõmsad ja lõkendavad, tungisid nad rahva hulka. Kostsid valjud hüüded:

„Laiali minna!... Kuulete, laiali minna!..."

Samal ajal aga jätkus laul:

„Ei vabadust saa taeva väega,
Ei anna tsaar, ei hiiglane...
Vaid oma võimsa, julge käega
Me purustame ahelad..."

„Kas te kuulete või ei kuule! Lai-a-li min-na!" karjus ohvitser.

„Et ülekohut heita hauda
Ja õigust võita endile...
Seks tõmba lõõtsa, tao rauda,
Niikaua kui raud tuline..."

Äkki ilmus kuskilt nurga tagant salk ratsapolitseinikke. Need kihutasid tuhatnelja matuserongi poole, peatusid silmapilguks ja ratsutasid siis täiel sammul edasi. Üks laps pidi jääma hobuse alla ja hakkas kuidagi metsikult kisendama. Keegi hüüdis valju häälega:

„Nüüd... nüüd, nüüd läheb lugu jälle lahti..."

Järsku prahvatas kuskil kolm kiledat revolvripauku. Kohe vaikis laul. Inimesed jooksid laiali, suurem jagu lidus tagasi alevi poole, lai uulits muutus koguni tühjaks ja lagedaks. Ainult paar kohutavkõrget lapsehäält jorutasid mõttetult:

„Viimse võitluse raale,
Lahing otsustav toob...
Internatsionaale
Meil ilma uueks loob..."

Kuid vaikisid needki üsna pea. Ja ainult viis saatjateta puusärki liikusid surnuaia poole. —

Ent pea ükski ei läinud veel koju, ehk kuigi mõni läks, siis ainult ajutiseks. Vihaselt läbisegi karjudes hakati mööda Tallinna maanteed edasi-tagasi jalutama. Kiruti, vannuti, ähvardati kedagi, lubati tingimata midagi teha. Keegi joobnud lihunikusell, pussi pää saapasäärest väljas, kippus midagi vaimustatult seletama, kuid keegi ei kuulanud teda, sest samasuguste seletustega ei tahtnud esineda kümned, vaid sajad.

„No olgu aga pääle... Ega see's veel sedasi pole jäänud!" nokutas laia suuga suli tigedalt. „Või matustest ei lubata kah enam osa võtta!..."

„On kurat jah... Tahetakse vist, et viska seltsimehe külm keha nagu raibe auku..." urises luine sadamatööline läbi nina.

„Põle viga... Küll me näeme veel!..." lausuti kuskil rahvamurrus tigeda ähvardusega hääles.

— Ja järsku olid kõik kellegi vastu vaenlikud, olgugi, et pea keegi ei nimetanud selle kellegi nime.

Aeg läks pikkamisi. Paljas päike põletas halastamata kuumusega pilvitust taevast alla. Tumerohelised sirelid sahistasid lehtedega, aedades kasvavad laiad tammed ja vahtrad heitsid hõljuvaid varje. Liiv muutus nii palavaks, otsekui peituksid kuskil sügaval maa all tulised pliidirauad.

„No millal teda's viiakse?" küsiti vaenlikust rahvahulgast.

„Keda, ah seda kangelast või?"

„Ja-jah."

„Eks kella kolme paiku..."

„Põle õige!... Mu oma vennapoeg rääkis, et pool nelja ajal..." põristas keegi kübaraga naisterahvas sügava rinnahäälega.

„Sinu vennapoeg? Kes see su vennapoeg's on, et ta nii selgesti teab?"

Ja naine vastas uhkelt:

„Mu vennapoeg on kah kaitseliitlane..."

„Aa! Või sedasi! Kaitseliitlane!" irvitasid vaenlikud lõustad ümberringi. „Hä, hä, hä! Eks kuulge ikka: ta vennapoeg on kaitseliitlane..."

Rutati, kiruti, joosti läbisegi, loeti käest kätte käivaid üleskutseid. Kõigi meeled olid juba koguni pinevil. Lapsik kuulujutt käis ringi, et kuskil linna karjamaal olevat maha lastud ligi paarkümmend inimest, keda tabatud alles pool tundi tagasi kirjanduse levitamiselt. Räägiti koguni sedagi, et pargis langenute omastele olevat veel surnuaial ära keelatud surnute

matmine õnnistatud maasse. Keegi suurte, suust välja ulatuvate hammastega naisterahvas kinnitas jumala nimel, et siis, kui lahkunud tema ühes oma kahe tütrega leinarongist, jäänud see surnuaiavahiga ja kohalekutsutud politseiga purelema, sest polevat ju kuigi lõbus niikuinii juba soojade ilmade tõttu haisema läinud korjuseid veel kord koju vedada.

„No kurrat, kas nad's tõesti nii häbematuks julgevad minna, need pursuid...” kahtles keegi.

„Kas nad's julgevad... Eks mine vaata!... Kannatage ainult vähe ja te näete, kas ma valetan või ei valeta...” sädistas naine elavalt. „Kas või tulgu just praegu välk taevast ja löögu minu surnuks... Sühukest asja ma juba valetama ei hakka...”

„No siis on küll kurat karjas...” arvas keegi tige vabrikutööline läbi hammaste. „No ma ütlen küll, et...”

Äkki, enne kui suutis mees lauset lõpetada, käis läbi rahvahulga äge liikumine.

„Mis on, mis on?” küsiti läbisegi.

„Näe, põleb, põleb!” karjus keegi ja näitas väljasirutatud käega linna poole.

„Mis?... Põleb?... Kus põleb?...” kostsid segased hääled.

„Näe... näe... sääl... Merekülas!...”

Tõesti tõusis kuskil südalinna pool, kauguse järgi kindlasti Merekülas, vastu tumesinist suvetaevast tõrvane suitsusammas. Nagu süsimust hiiglasuur õis rullus ja õõtsus selges õhus. Kellad hakkasid närviliselt helisema, tuul tõigi juba ninna vähe mõrkjat, nõrgalt vaigu järgi lehkavat suitsuvina.

„Jumal, Jumal, meie majad!...” karjusid Mereküla inimesed ja sööstsid meeletult uulitsat kaudu üles.

„Mis saab... mis saab!... Tuul tõuseb!..."

„Kas läheme kah vaatama või?" küsis kõver kojanaine ja müksas oma vanamehele, tudisevale ätikesele, rusikaga vastu külge.

„Ei maksa... liiga kaugel..." arvas see piipu imedes.

Kuid samal silmapilgul tekkis uus, veel suurem segadus.

„Põleb... põleb... näe, põleb!..." karjuti jälle.

„Kus põleb?"

„Siinsamas, näe, siinsamas!..."

Mass paiskus laiali, vaatas järsku selja taha ja prahvatas uuesti voogavaks tervikuks.

„Kelle maja?... Mihuke maja?..."

„Kas te's ei näe!... Kingsepp Lange maja!..."

Kellad aga helisesid, helisesid ja helisesid. Alevielanikud, kes olid kavatsenud minna Mereküiasse, tormasid tagasi. Kirju inimjõgi voolas lainetades sinna, kust kerkis vastu sügavat taevast uus, ähvardav tulilill.

Silmapilk hiljemini ümbritses põlevat maja kihisev hulk.

„Kraam välja... kraam välja tuua!" karjus keegi priske näoga käsitööline ja tegi korduvalt katseid aknast sisse vaadata. Viimaks haaras ta kuskilt pihku sattuva roika ja virutas sellega põiki üle ruutude. Kuid samal silmapilgul kargas ta, käed varjuks näo ees, sammu tagasi, sest mustavast aknaaugust pahvatas talle vastu kuum sületäis suitsu ja tuld.

„Seest põleb juba... ei saa enam midagi päästa..." seletas ta ähkides juuresseisjaile.

„Naabrimajad tühjaks!" hüüdis keegi.

„Jah, jah... naabrimajad tühjaks!" korrati seda hüüdu.

Kohe valgus mass mööda maju laiali ja hakkas, purustades ja lõhkudes, midagi tubadest välja kandma. Omanikud, kes nägid oma varanduse hukkumist, katsusid neid tagasi hoida, seletades korduvalt, et olevat vaja kõige päält püüda tulele tõket teha. Kuid kahtlane element oli liikvel ja ei pannud neid tähele, vaid võttis, mis aga vähegi sai.

Kummutid, lauasahtlid, riiulid, isegi magamiskotid otsiti läbi. Mõnel õnnestus leida raha ja seda teistest märkamata tasku poetada. Keegi rõugearmilise näoga sadamatööline jooksis läbi aia, riidepamp kaenlas. Kuid need, kes jäid ilma saagita, nägid teda ja hakkasid pööraselt karjuma:

„Näe, näe, varas!... Võtke kinni!"

„Võtke kinni, võtke kinni!" kordas sajahäälne kaja.

Joosti järele. Mees püüdis ronida üle kõrge plangu, kuid langes tagasi. Kui ta parajasti rohus püherdas, virutas keegi talle kontsaga pähe, haaras kahe käega pambust kinni ja püüdis seda lamajalt ära rebida, karjudes ühtelugu:

„Oh sa varas!... Sa kurradi varas!"

Mees hoidis saaki meeleheitlikult. Kuid uus hoop tabas teda just kõrva taha ja ta jäi hingetult lamama. Ja vaevalt möödus pool minutit, kui oli riisujalt riisutud pakk vennalikult jagatud.

„Näe, vaadake, see sääl... üle uulitsa suitseb kah!..." karjus järsku keegi heleda häälega.

„Kus üle uulitsa?!"

„Pagarimaja... pagarimaja...!"

„Issand Jumal!... Vaadake linna poole!..."
Kõlasid hirmuhüüded.

Keegi naisterahvas tõstis käed pää kohale ja rääkis kuidagi imeruttu, otsekui oleks tal suus kuum kartul:

„Linn põleb... linn põleb... linn põleb..."

„Mis?... Mis?..."

„Näe, vaata... neljast kohast korraga..."

„See on süüdatud!" karjuti kuskil.

„Süüdatud... süüdatud!" kordas otsekui sajahääleline kaja.

„Kindlasti süüdatud!"

„Lähme pagari juurde... Saab ehk aidata... kuule, kuidas kellad trallivad!" karjus keegi räbalas sulipoiss, kellel öeldi olevat taskus juba mitu uuri.

Joosti, karjuti, tormati, küsiti, vastati. Tihe rõngas piiras silmapilkselt pagarimaja, mille katusest oli järel ainult lai, valkjaskollane leek. Tuli pragises ja mühises, tihedad sädemed keerutusid virnasambana õhku, kohutav kuumus ähvardas matta hingamist. Kuskilt ilmus kümmekond plekkpange, kuid nendega veetav vesi aitas nii vähe, et ta mõju polnud märgatagi.

„Kus kurat's need pritsumehedki on?..." lõõtsutas samal hoovil elutsev pesunaine. „Mitte ühtki, näed..."

„Neil on linnaski küllalt tegemist..." lõi keegi käega.

Äkki jooksis põleva maja juurde tundmatu noormees. Ta hoidis käes kaitseliitlase vormimütsi ja karjus kähiseva häälega:

„See on süüdatud... süüdatud!... Näete, mis ma leidsin..."

„Kust?... Kust kohast?"

„Kingsepp Lange hoovist... ja petrooleumipudel!... See on kaitseliitlaste töö!..."

„Jah, jah, kaitseliitlaste... jah kaitseliitlaste!..." karjusid sajad vaenulised kõrid.

„Maha nendega... kaitseliitlastega!" hüüdis kuskil rahvamurrus kümmekond häält.

Ja neile vastati:

„Maha, maha!"

Järsku tuli kuskilt välgukiirul laialilagunev kuulujutt, et linnas olevat tabatud kaks süütajat. Mõlemad nad olevat olnud malevlased. Kui neid vihase hulga poolt peksetud, tunnistanud nad üles, et nad teinud seda kättemaksuks oma tapetud seltsilise eest. See olevat mõeldud ilutulestusena viimsesse puhkepaika rändajale.

Ning jälle korrati:

„Maha... maha... maha kaitseliitlased... maha... maha!"

„Maha timukate vabariik!" karjusid jälle kuskilt rahva hulgast kümmekond häält.

Kuid seda hüüdu kordasid ainult vähesed, sest see lõhnas juba ilmset hädaohtu.

Äkki paiskusid hulgad laiali.

„Tulevad... tulevad!..." korrati suust suhu.

„Kes? Kust? küsisid need, keda suruti vastu seinu ja hooviväravaid.

„Mõrtsukad... mõrtsukad!"

„Kaitseliitlased?"

„Jah... ja soldatid..."

„Soldatid? Kust?" kohkusid inimesed.

„Ei, ei, ainult kaitseliitlased!"

Joostes, püssid rihmupidi seljas, lähenes sama rühm, kes oli umbes tund aega tagasi mööda läinud. Nad tulid selleks, et asuda kustutama tuld. Kuid vaenuline rahvahulk võttis nad vastu kisa ja sõimuga ning kui sööstis kuskilt esile salk tundmatuid noormehi, kes tormasid eeskuju andes appiruttajate kallale, paisati viimased vihase massi poolt takukoonlana tagasi. Ja veel minut hiljemini, enne kui suutsid mundrimehed arugi saada oma täbarast seisukorrast, olid neist ligi pooled sõjariistadeta.

Järsku jäädi kuulama, silmad pärani. Linna pool algas äge püssipragin. Silmapilkselt vaikisid hüüded ja häältesumin, kõigi nägudel peegeldus hirmuga segatud üllatus.

„Mis see on?" küsiti.

„Lastakse!" sosistati ammuli suudega.

„Aga kus? Linnas?"

„Andke neile, poisid! Andke neile!" kordasid metsikud hääled. „Saavad linnas, saagu siin kah!"

Kaitseliitlased taganesid samm-sammult lähemale majadele. Nüüd olid nad juba peaaegu seinte vastas. Umbes kümnel neist õnnestus tarvitada sõjariistu ning nende lastud paugud paiskasid enama jao pääletungijaist tagasi. Jälle kostsid oiged ja hädaldused, mis segasid ühes linnast kostva laskmispraginaga ja tuleleegi õudse mühinaga suvepäeva vaikust kuidagi kisendavalt-hirmuäratavalt ja teravalt.

Seina ääres seisvate kaitseliitlaste ümber moodustus lage plats, millele jäid lamama mõned haavatud. Mass, kelle metsikust olid taltsutanud lastud paugud, taandus ja tahtis laiali joosta. Tundmatud noormehed, näod vihased ja lõkendavad, püüdsid üht-teist tagasi

hoida, surudes neile pihku revolvreid kui ka kaitseliitlastelt äravõetud vintpüsse. Suuremalt jaolt lükati pakutavad sõjariistad tagasi, mõni vihasem ja ägedam haaras nad aga siiski kätte ja hakkas kuskilt hoovist või põiktänavast laskma.

Mõne silmapilguga tühjenes Tallinna maantee pea täiesti. Jäid ainult võitlevad pooled. Kommunistid, kokku umbes paarkümmend meest, ja nende vastsed abilised taandusid mööda maju laiali ja avasid akendest ning pööninguluukidest kaitseliitlaste pääle marutule, sundides neid samuti varju otsima. Ainult vähesed pöörasid veel tähelepanu tulele, mis ähvardas laguneda ikka laiemale ja laiemale.

Äkki käis jälle majast majja, hoovilt hoovile segane kuulujutt. Linn olevat juba mässajate käes. Postkontor, telegraafi- kui ka telefonijaam, raudteevalitsus, linnaamet, — ühe sõnaga, pea kõik tähtsamad asutised olevat kommunistide võimuses. Osa sõjaväge mässavat. Kaks laskemoona ladude vastu ettevõetud kallaletungimist löödud sõdurite poolt tagasi, praegu käivat aga kolmas, mida võidavat võrrelda üsna korraliku lahinguga.

Kuulati värisedes ja kohmetult. Aimati kuidagi alateadvuslikult, et see pole harilik, juhusliku iseloomuga kokkupõrge, nagu mõni päev tagasi pargis, vaid et siin on tegemist organiseeritud jõudude heitlusega. Ja südametesse asus pikkamisi painajalik hirm selle ees, mis oli alles tulemas.

Läks pool tundi, läks tund, läks teinegi. Kommunistid, kelledel polnud küll õnnestunud lõkkele puhuda passiivses tööliskonnas tarvilikku võitlusiha, kuid kelledele naeratas siiski õnn, surusid kaitseliitlasi ikka

enam ja enam kinnisesse sööri. Viimased olid meeleheitel, sest linna pool kostev püssipragin aina tugevnes. Juba ammu ootasid nad abi. Kuid kui palju nad ka lootsid, ikka jäid nad endist viisi üksi.

„No nüüd on küll asi hull...” nokutas keegi vanamees, kes oli putkanud oma Tallinna maanteel asuvast majast kaugemasse põikuulitsasse. „Ma ütlesin küll hommikul... kõik olid nii sõjakad, et... Vaata, mis väikesest asjast välja kasvada võib...”

„Ju on... kole ikka küll...” kinnitas keskealine puusepp, keelega üle vurrude lakkudes. „Ju's näeb, kuidas viimaks jääb...”

„Ju näib jah... Aga tapmist tuleb... Saagu võitu, kumb saab... Aga tapmist tuleb...”

Umbes kella kuue paiku vaikis äkki linnas laskmine. Kuulasid nii kommunistid kui ka kaitseliitlased. Salajane, ärev mõte lõikas läbi võitlevate meeste ajude:

„Kes võitis?...”

„Kumb kaotas?...”

„Kellele tuleb abi?...”

Need küsimused peegeldusid võitluskirest sädelevates silmades, neid korrati kuuldavalt hoovidel ja pööningutel, neid sosistasid hirmust võbisevad huuled kuskil keldris või laudas, kuhu olid põgenenud pakku laskmisest kainenenud alevielanikud.

Äkki käis tuksatus läbi ootava aguli.

„Sõdurid... sõdurid...”

„Kas tõesti: — sõdurid?” küsiti.

„Jah, mäss on summutatud... Sajad surnud, sajad haavatud... paljud vangid, keda ootab väljakohtu otsus... Just praegu tuli linnast üks mu tuttav, kes

seda jutustas..." seletas paks vürtspoodnik, tätsates jalalt jalale. „Eks ma öelnud... kus sa sellega... aga tahavad riisuda ja röövida... Näed, majad puhta maha põlenud ja..."

Enne, kui suutis ta lauset lõpetada, paiskus Tallinna maanteele eraröivaid kandev võitlejate salk. Need olid kommunistid, keda tõrjuti linnast välja. Neid oli umbes paarkümmend meest. See oli veel ainuke enam-vähem korralik löögirühm, sest suurem jagu oli juba laiali valgunud.

Nad taganesid kiiresti mööda uulitsat alla, jooksid, vaatasid vahete-vahel üle õla, pöördusid, lasksid ja jooksid jälle. Sõdurid tormasid neile järele tiheda ahelikuna. Vahete-vahel tabas mõnd põgenejat kuul, ta lõi käed kuidagi veidralt-abitult laiali ja langes inertsi tõttu silmili uulitsaliivasse. Haavatud oigasid, sinakas suitsuvina venis aeglaselt kõrge suvetaeva poole, heledad püssipaugud peksid tuulitut õhku nagu piitsaga. Kuskil majas kisendas laps ärakarjutud häälega ja andis oma abitu virinaga uulitsal mürisevale lahingule veelgi ahastuslikuma ilme.

Asuti majade puhastamisele. Alevi ainsa sadulsepa majja, mille akendest külvati kaitseliitlasi üle kõige ägedama kuulirahega, tungis umbes kümnemeheline sõdurite salk. Töötoas, mille mõlemad aknad ja uks viisid uulitsale, leidsid nad eest neli mässajat. Need ei aimanud hädaohtu ja olid jätnud seljataguse vähemagi kaitseta. Põlvili põrandal olles laadisid nad püsse ja lasksid ühtelugu läbi akende, sihtides hoolega ja ettevaatlikult. Samas uulitsas elutsev sadamatööline, tugev, lihaserikka kehaga noormees, vabadussõjaaegne sõdur, oli parajasti ametis padrunikasti kallal ning

kargas välgukiirul püsti. Kuid sõdur, kes tungis tuppa esimesena, lõi talle täägiga rindu ja ta langes taarudes. Teisel mässajal purustas kuul pääluu, kolmas, kes tarvitas laskmise juures „Nagani"-tüübilist revolvrit, surmas ühe pääletungijaist, langes aga silmapilk hiljemini istuli põrandale, kuul õlas ja tääk kõhus. Alles otse näkku sihitud pauk tappis ta täiesti. Neljas toasolijaist aga, vaevalt paarikümne-aastane alevipoiss, viskas püssi ja andis enda vangi.

Sama maja pööningult võeti sõdurid vastu tihedate paukudega. Viimased tõmbusid tagasi ja algasid laskmist. Umbes viieminutilise ägeda tulevahetuse järel vastasid pööningult ainult üksikud paugud, mis andis pääletungijaile lootust, et nende laengud on tabanud märki. Kuid kui nad rüsinal pööningule tormasid, leidsid nad eest ainult hunniku tühje padrunikesti ja avatud luugi, mis viis aeda. Kui nad alla vaatasid, nägid nad veel silmapilguks põõsaste vahel vilkuvat põgenejat, kes kadus naabrimaja nurga varju.

„Ära läksid, kurradid..." kirus sõjakas allohvitser ja sülgas vihaselt.

Ajal, kui vaikisid linnas püssipaugud, riisuti Rohelise Muru põiktänaval alevi esimese järgu koloniaalkauplust. Ligi kümmekond kahtlase välimusega noormeest, mõnedel isegi kaitseliitlastelt röövitud püssid kaenlas, püüdsid sisse murda ust. Kui see neil lõpuks korda läks, tungisid nad rüminal kaupluseruumi, silmavalged saagihimust punased.

Kuid omanik, lihav, suure kõhuga juut, ei tahtnud neid kuidagi lasta oma hingeõnnistuse hinnaga kokkukraabitud varanduse kallale. Esimene sissetungija sai brauningust kuuli reiesse ja lonkas vandudes kõrvale.

Ent enne, kui suutis ta veel kord lasta, tormasid sulid talle kallale, rebisid talt laskeriista ning virutasid talle terava leivanoaga, mis vedeles letil, kõrisse. Lihav mees kukkus otseti üle ponksikasti, pritsis kollaseksvõõbatud põranda üle oma kallistest toitudest väärtuslikuks muudetud verega ning rögises ja röhkis nagu siga, keda tapetakse.

Ent vaevalt suutsid ülevõtjad visata õlgadele esimesed saagipambud, kui hüüdis järsku see, kes pidas uksel vahti:

„Oi, tulevad!"

Mis oli, paisati põrandale ja rutati ukse juurde. Kuid, et kõik korraga välja ei saanud, tekkis rüselus, mille kestel jõudsid püssimehed pärale. Enam jagu, kokku seitse meest, langesid vangi, ühe, kes püüdis veel viimasel silmapilgul jalgadele tuld anda, naelutas sõdur täägiga seina külge. — Pärast selgus, et see oli sama, kes tappis juudi.

Kas tuli see elutarkusest või mingi muu teguri järeldusel, kuid sama äkki, nagu oli haaranud alevielanikke viimaste päevade jooksul valitsusvastane meeleolu, sama äkki hakati nüüd, mil oli sõdurite võit enam kui kindel, kiruma kommuniste.

„Mis sa kuradisi räägid!" ütles sama kahte harusse soetud habemega vanamees, kes oli, oodates matuserongi, arvustanud kaitseliitlasi. „Jah, mis sa kuradisi räägid, neid punatseid... Need on ju püsti röövlid kohe... Ju lehtedest on küllalt lugeda saanud, mis nad sääl Venemaal omal ajal tegid... Arvate, et siin parem palk oleks olnud või..."

„Parem!" osatas vigane sadamatööline, „mis siis viga oleks!... Need on ju puha röövlid... Ju ma ise

olin sel ajal Tartus, kui nad sääl ühes pangakeldris terve trobikonna teise ilma saatsid!... Jumal tänatud, et nad jämedat otsa oma kätte ei saanud..."

Ta avas hooviväravа, vaatas uulitsale ja sosistas silmi pilgutades:

„Näe, kui lähvad... näe, näe..."

„Kes?" küsis habemik.

„Sõdurid... sõdurid ikka... meie vahvad sõdurid..."

Ja otsekui oleksid nad tõesti kõik aeg soovinud ja palunud olevale valitsusele edu ja pikka iga, nokutasid nad rahulolevate nägudega.

Nagu äkiline maruiil käis käärivat alevit rahustama saadetud kompanii läbi Tallinna maantee. Kommunistid, täiesti löödud, taganesid mõnemeheliste salkade kaupa, sulasid agulisse laiali, kadusid üks siia, teine sinna. Ja mõni tund hiljemini õhtul, kui tõusis horisondile verekarva eha, laskus madalate majade kohale kohutav, surmasarnane vaikus, mida segasid ainult kauged püssipaugud ja hirmuvärinatena õhku raputav kuulipildujate põrin.

— Need olid sõdurid, kes jälgisid põgenevaid mässumehi, lüües nendega siin-sääl vähemaid lahinguid. —

50.

Surnuaialt tulevad Kolgata küla elanikud rääkisid läbisegi.

„Kas te nägite kah, kus rahvast oli!..." sosistas Jaaksoni Miili ja müksas Vitjagini Annale vastu külge.

„Oi jessuke!... See ei lähe surres kah meelest

ära. . ." vastas noorik ja riivas Ivani, kes oli juba esmaspäeval ta juurest lahkunud, kuid kes oli siiski tulnud saatma oma endist noort sõpra selle viimsele puhkepaigale, vihase pilguga. „Teab, ega's siin aleviinimesed üksi olnud?"

„Alevielanikud? Rumal! Vaata, terve linn oli koos. . ." naeratas Miili. „Vaat', kus Arnul oli matuselisi. . ."

„Jah, oleks nad veel surnuaiale ligi tulnud. . ." tähendas Matvei Liisu. „Aga näed, ei lastud . . ."

„Ei lastud jah. . . laiali aeti. . . Aga teab, mis laul see õieti oli, mida nad laulma hakkasid?" küsis Miili.

„Ah see laul või?. . . Ju see oligi see kuulus „Nüüd üles, keda needus rõhub. . ." seletas Anna.

„Aga miks siis seda ei sallita?. . ."

„Miks? Kas sa's ei tea!. . . see on ju mässulaul..."

„Ah või mässulaul?" pilutas vana Matvei silmi, võttis piibu suust ja sülgas. „Ega's need ometi mässama tahtnud hakata . . ."

„Kas nüüd just mässama või. . . Aga „Internatsionaal" ta oli. . . see laul . . ."

Äkki näitas keegi linna poole:

„Näe, põleb!"

Vaadati.

„Põleb jah."

„Näe, näe, sääl kah veel!. . ."

Vaadati teise külge.

„Oi jah. . . sääl kah veel jah!. . ."

Järsku hüüdis Lüüne Kati nutmisest tumedaks muutunud häälega:

„Vaadake. . . vaadake. . . alev!. . .

Salkkond mehi, nende seas Vitjagin, Pjoss ja vana Jaakson, pistsid jooksma, karjudes läbisegi:

„Alev... vaadake, alev põleb!..."

Samal silmapilgul algas kuskil äge püssipragin.

„Kuulete! Kuulete!" karjus keegi.

„Mis see on?" küsis Matvei vana ja võttis jälle piibu suust.

„Kas sa's!... No lastakse noh!... Mäss vist!... vastati möödajooksvast salgast.

„Linnas...linnas lastakse..." karjus teine möödajooksja.

Keegi aga kuulatas ja seletas:

„Ja alevi pool kah... jah, alevi pool kah..."

Vitjagin, Pjoss ja Jaakson ruttasid lõõtsutades üle uulitsa ja pöördusid Tallinna maanteele. Kui nad põleva pagarimaja ette jõudsid, oli enam jagu inimesi juba laiali joosnud, ainult paar haavatut karjus ja oigas läbilõikavalt.

„Kuule, lähme siia hoovi!" ütles Vitjagin sosinal. „Muidu võime järsku kuuli külgi saada..."

Ta tõukas jalgvärava lahti ja kargas hoovi, nägu jooksust ja ärevusest punetav.

Äkki kõlas kuskilt nurga tagant pauk. Pjoss, kes sibas kõige viimsena, röögatas vihaselt, kaapas küünarnukist, mida oli kuul pisut riivanud, kinni ning tormas, hambad vähe irvakil, laskja poole. Ja enne, kui sai noor, koguni poisikese-ohtu kaitseliitlane paremini sihtida, virutas ta sellele rusikaga rindu, haaras püssirauast kinni ja rebis selle selitilangejalt ära. Ja otsekui oleks selles poollollakas noormehes, kes mäletas väga hästi heitlust Riia all ja viimseid suuri lahinguid

Narva frondil, kes oli võidelnud isegi Krasnaja Gorka müüride ees, lõkkele löönud sama nimetu võitlusiha, mis sundis teda mõni aasta tagasi korda saatma nii mõnegi kangelastüki, sirutas ta ainsa hästisihitud pauguga siruli teise mundrimehe, kes püüdis teda asjata tabada. Samal silmapilgul tormas hoovile kümmekond erariides püssimeest, vanale Jaaksonile ja Vitjaginile suruti kummalegi pihku sõjariist, keegi käsutas neid äreva häälega:

„Seltsimehed... seltsimehed, lähme majasse..."

Osa meestest valgus alumisel korral asuvasse sadulsepa töötuppa, osa aga tormas trepi kaudu pööningule.

Viimaste seas olid ka kolm Kolgata küla meest. Otsekui oleks neid uimastanud mingi imal, joobnustav ving, asusid nad kommunistide kõrvale ja hakkasid laskma. Keegi tiris kuskilt nurgast põranda alla kuuluva kojamehe poolt kohale toimetatud padrunikasti päevavalgele ja hakkas sellelt täägiga kaant kangutama, teine kommunist, kahvatu noormees, kes näris vahet pidamata närviliselt oma valkjaid vurre, purustas püssipäraga pööningu akna ja avas üle uulitsa asuvale hoovile tule. Varsti vastati säält tiheda kuulirahega, mis läbistas katuse ja põrkas krohvi laialipaiskava rabinaga vastu kaht korstnat.

Pjoss, suu kramplikult kinni pigistatud, laadis püssi. Nähes, et vähe vindis Jaakson sõjariista hästi ei tunne, hakkas ta õhinal ja pisut tigedalt seda õpetama.

„Ei, mitte sedasi... mitte sedasi!..." ütles ta, „kas sa's, kurat, tõesti seda riista laadida ei oska... Vaat nii... näe... Siit surud padrunid sisse... näe... Nüüd lükkad satvormist... näe... Nüüd on

padrun rauas ja... põle muud, kui kõmmuta... Vaat sedasi!"

Ta astus pööningu akna juurde, sihtis ja laskis järjestikku viis pauku. Siis kargas ta tagasi kasti juurde, võttis Jaaksonilt selle püssi, õpetas veel kord ja küsis viimaks, ikka miskipärast vihane:

„Noh, kas saad's aru või?"

„Saan ikka kah... ju ma isegi suures sõjas olin... Aga pikapääle unub ju ära..." seletas vanamees ja asus teiste kõrvale, joobnud ajudes pakitsev vaen ja võitlusiha.

„Oota sa, kurat... või sihib siiapoole..." pomises Vitjagin laisalt ja asetas püssiotsa läbi kuulidest moodustatud katuseaugu. „Küll ma sulle nina pihta annan... Nii et..."

Ta sihtis hoolega ja rahulikult, pilutas silmi ja laskis. Kuid kuul jooksis mööda ja ta kirus südametäiega:

„Oh sa kurat küll...! Olin omal ajal ikka üsna hää laskja, aga... Laadna... See teeb sulle ikka lõpu pääle..."

Ta laskis jälle. Kuid jälle jooksis kuul mööda ning ta kirus veel suurema südametäiega:

„S-saadan! Näed, mitte ei lähe märki... Tohoo põrguline... Vaat, mis see tähendab, aastad otsad püssist eemal olla..."

„Kuule, vaata, sihi sedasi, et need märgid kohastikku on... Näe, see siin ja see sääl toruotsal... sedasi... Ja et need mõlemad märgid otse mehe kohal seisavad... ja et... ja et... kurrat, mööda läks... ja et käsi mitte ei väriseks..." seletas Pjoss ja laskis vahet pidamata. „Oi, kui juhtub sühuke hää püss, mis

otse jookseb, küll siis on aga mõnus kõmmutada... Ma ütlen... mitte üks padrun ei lähe tühja... Kui me sääl Pihkva all andsime... sa kurrat..."

„Kellele te sääl andsite?" küsis kommunist, kes laadis parajasti püssi.

Pjoss sihtis, laskis ja seletas siis üleolevalt:

„Kellele? Punastele ikka... kellele's muule..."

„Oma seltsimeestele..." ütles kommunist irooniliselt.

„Seltsimeestele? Õige mul seltsimehed, need vankad... Milleks nad's meid tappa tahtsid, kui nad seltsimehed oleks olnud...?!"

Vitjagin ütles laisalt, klõbistades püssilukku:

„Ei sõjas ole seltsimehi... kes sulle vastu laseb, see on vaenlane... põle muud, kui kihuta kuradile..."

Kommunist vaatas neid oma kurva, intelligentsest mõistusest rääkiva pilguga ja mõtles vististi:

„Oi, mihuksed veidrad inimesed, need kaks töölist... Kõmmutavad kaitseliitlasi ja lasevad neid surnuks, aga kiruvad samal ajal punaseid..."

Nähtavasti aimas see eluvõõras teoreetik kuidagi alateadvuslikult toda traagilist vastolu, toda tööliskonnas valitsevat veidrat sihitust, mille väljendas endalegi aimamata see tuimade idioodisilmadega noormees, kes, seistes sõjajalal valitsusvägedega, jutustab koguni kiideldes, kuis kõmmutanud ta ainult mõni aasta tagasi maale tikkuvaid kommuniste.

Äkki, parajasti, kui tahtis Pjoss jälle midagi seletama hakata, taarus kolmas kommunist, lühikesekasvuline, keskealine mees, kes polnud senini lausunud sõnagi, ning ütles kuidagi vaikselt kugiseva häälega:

„Seltsimehed... ma olen vist... haavatud..."

Ta toetas püssipäraga vastu seina, tegi paar, kolm koomilist sammu, otsekui oleks ta järsku purju jäänud, ning langes nõrgalt põlvili. Ja juurderuttav seltsimees, kes püüdis teda avitada, kuulis ta viimseid sõnu, sest kohe heitis ta hinge.

Ta ütles vaevalt liikuva suuga ja püssipraginas kuidagi õudselt tasase sosinaga:

„Näe... kur-rat... Ei seisa enam... jalul... Ei... seisa... enam jalul... Oeh..."

Siis langes ta tagasi, ringutas ja suri.

Jaakson, kelle pääst hakkas viinaaur lahkuma, taipas äkki oma täbarat seisukorda. — No mis kuradi pärast oli ta õieti siia pööningule roninud... Ta vaatas ringi, hiilis kikivarvul Vitjagini juurde ja sosistas sellele kõrva:

„Kuule, Iivan, laseme jalga..."

„Lase aga pääle... kus mul see parem koht ootamas on..." vastas mees pääd pööramata.

„Aga niiviisi võib meie asi täbaraks minna..." ütles vanamees.

„Mis täbaraks ta ikka läheb..." lõi Vitjagin laisalt käega.

Jaakson astus pööningu akna juurde, asetas püssiraua aknalauale ja laskis. Kuid süda ei annud ikka rahu ja ta sosistas Pjossile:

„Kuule, Peeter, aurame ära... kus sa sellega... järsku võetakse kinni kah..."

„Mesä?" küsis poiss ja laskis kaks pauku. „Vaat nii, nii!... Üks sai jälle natuke aadrit... Näe, vaata, kui tuigub!" hüüdis ta, sattudes ikka enam ja enam võitlustuhinasse. „Hä, hä!... Küll suitsetas siiapoole oma va' piibunösu, ikka ei tabanud kuradit...

No omite kord sai särtsu tagumikku... hä, hä... Näe, näe, kui kaabib kintsu..."

Ning kui vana veel kord oma seletust kordas, rääkis ta ärevusest podiseva keelega:

„See püss... see pü-püss ei ole just hä... hää riist... Natuke kõ... kõrgelt jookseb... Kui pä... pähe sihid, siis lendab nigu vihiseb ü... üle... Kurramus... Tu... tuleb kõhtu sih... sihtida... Jääh..."

Äkki, nad ei suutnud kujutada, kuipalju aega oli lahingu algusest möödunud, kuuldus toast kisa ja müdin. Teine ellujäänud kommunist kargas trepiotsale ja sosistas kohkunult:

„Sõdurid on hoovil..."

„Kur-rat!" kirus valgetverd, kõhn noormees läbi hammaste ja näris vurre. „No aga kätte ei anna..."

Trepiotsalt lastud kogupauk paiskas sõdurid laiali. Läbi katuse hakkasid pööningule sadama kuulid. Laskmise praginasse kaduda ähvardav hääl ütles lõõtsutades:

„Vaadake... pööninguluuk... Kajume selle kaudu..."

Kommunist, kes oli esimesena märganud sõdureid, vaatas ning käsutas:

„Aga ükshaaval...!"

Tolle läbi pööninguluugi vabadusse viiva tee leidja oli Vitjagin ja sellepärast tarvitas ta seda teed ka esimesena. Käte ja jalgade abil ronis ta mööda seina alla ja kadus aeda. Talle järgnes teine kommunistidest, siis Pjoss ja siis Jaakson. Viimased paugud laskis too, kes näris ühtelugu oma vurre ja kadus siis sama teed

kaudu, lohistades enne langenud seltsimehe korstna varju.

Mässajad jooksid läbi aia, mida piiravad põõsad varjasid neid uulitsat kaudu möödaruttavate sõdurite eest, jõudsid naabrimaja hoovile ja vaatasid tagasi. Sõdurid järgnesid neile sama teed kaudu, mida olid nad äsja tarvitanud. Nad ei lasknud enam, vaid jooksid kuis jaksasid, püssid kaenlas. Allohvitser vehkles kätega ja kiirustas mehi veelgi, otsekui seisaks surm ise ta selja taga.

Jaakson, jõudes naabrihoovile, arvas, et nüüd on paras aeg lahkuda kommunistide killast. Ta viskas püssi põõsasse, vaatas veel kord selja taha, nägi võrratuks hääks meeleks, et sõdureid polnud veel näha, ning pöördus läbi jalgvärava uulitsale. Kuid ometi nähti veel ta sulguva värava vahel vilksatavat turja ning kohe järgnes talle üks tagaajajaist.

Hirmust peksva südamega hakkas vanake kodu poole hiilima. Kuid vaevalt sai ta teha mõnikümmend sammu, kui ilmus järsku ta kõrvale sõjariistus mundrimees ning hüüdis kurja häälega:

„Sina...! Ära sa tee siin vaga nägu kedagi!..."

Jaakson viskas üle õla hirmunud pilgu ja andis jalgadele tuld. Ta jooksis üle uulitsa, pöördus põikuulitsasse ja mõtles juba kaduda kuhugi hoovi, kui tundis järsku õlas tugevat tõuget. Ta langes käpuli. Kuid kohe kargas ta üles ja püüdis edasi joosta, märgates aga samal ajal mingi kohutava hirmuga südames, et õlg, mida mööda jooksis alla miski soe, vähe kleepiv, ei luba teda võtta enam kuigi pikki samme, valmistades põletavat valu. Ja ta hakkas tippivate kukehüpetega

edasi ruttama, pääs ainult üks, kohutavsuurena näiv soov:

— „Kui ometi pääseks... —"

Kuid selle soovi lõpetas uus, paremini sihitud laeng, mis läbistas ta vana rinna just säält kohalt, kus peksis süda ärevalt vastu küljekonte. — Ta langes esmalt põlvili ja siis kummuli, käed vähe ette visatud. —

Umbes viieminutilise meeletu jooksmise järel jõudsid põgenejad, Pjoss ja Vitjagin kõige ees, alevi viimsete majade juurde, kust algasid laiad, tühjad põllud. Nad vaatasid veel kord selja taha. Sõdurid olid nüüd koguni lähedal, ainult paari vakamaa kaugusel. Põldude veerel mustasid Kolgata küla majad, vähe pahemal sinas mets nagu liikumatu müür.

„Vaja sinna pääseda!" lõõtsutas Vitjagin.

„Sinna... sinna... jah..." vastas vanem kommunist kähiseva sosinaga.

Nad pöördusid mööda kraavikallast põldude vahele. Mõlemal pool neist lokkas rukis. Et mitte sõduritele märgilauaks olla, tõmbusid nad küüru. Kui nad lagedale kesale jõudsid, seadsid nad sammud otse metsa poole, mis näis nüüd ainult poole kilomeetri kauguselt.

Kuid äkki peatus Vitjagin, kes jooksis nüüdki kõige ees.

„Kurrat!... Vaadake!" ütles ta läbi hammaste ja näitas käega metsa suunas. „Kas need pole soldatid, mis....?"

Tõesti võis näha üsna metsa veerel sõjariistus salka, kelle poolt olid põgenejad juba nähtavasti märgatud, sest tagaajajad lasksid ühtsoodu.

„Varemetesse!... Ruttu varemetesse!" käsutas

kommunist. „Sääl on laskemoona... Elusalt nad juba meid..."

Joosti jälle lõõtsutades, joosti nii, et tuul kõrvus vuhises.

Varemed, kõigi nelja maise rännaku möödapääsmatu lõppsiht, seisid koguni lähedal, keset tumerohelist kartulivälja. Siin oli kunagi varemini seisnud veski, mis oli ühel tormisel ööl maha põlenud. Ainult paari, kolme jala kõrgune raudkividest alusmüür norutas lokkaval põllul.

Nii ruttu, kui vähegi suutsid, ronisid neli põgenejat üle müüri ja avasid juba minut hiljemini korratult läheneva sõdurisalga suunas tule. Need heitsid kõhuli ja vastasid samaga. Noorem, vurrudega kommunist, võttis täägi ja hakkas närviliselt värisevate kätega müüri veere alt kaevama, tuues säält varsti nähtavale kuulikasti.

Varsti moodustasid sõdurid varemete ümber raudse, tuid ja hukatust sülgava rõnga, millest läbimurdmine pidi näima hullusena kõige julgemalegi. Kuid mõelda võidule oli samasugune hullus, sest piiravaid sõdureid oli nüüd kindlasti üle paarikümne.

Algas lootusetu surmaheitlus. Neli meest lamasid kõhuli lõhnaval rohul ja lasksid vahet pidamata iga mütsimärgi pihta, mis tuli aga kuidagi nähtavale. Ei sihitud, ei oodatud, anti tuld täiesti huupi. Nad olid nagu käsipidi püssilukkude külge needitud automaatsed nukud, üles keeratud kellegi nägematu poolt. Ükski neist neljast ei mõelnud sellele, et vahest poole tunni pärast juba pole neist enam ühtki sarnast, kes võiks veel vaadata suvetaeva sinetusse, hingata õitsva rukki imalat aroomi ja näha valgeid, ükskõikselt üleujuvaid

pilvesagaraid, millede ääri kuldas juba silmapiirile kalduv päikesratas. Nende võitlusmürast tuimaks muutunud ajudes viskles ja raputas ainult üks soov: tabada igaüht, kes julgeb tõsta pää üle tuules liikuvate kartulivarte.

Möödus pool tundi. Ahelik nihkus ikka lähemale ja lähemale. Nüüd võis näha sõdureid juba koguni selgesti. Nad polnud enam vakamaa kauguselgi. Vahetevahel, kui muutsid varemetes istujad tule eriti maruliseks, tõmbusid nad vähe tagasi, jäi aga kuulirahe jälle vähem hoogsaks, roomasid nad ligemale. Mets ja põllud paiskasid paukude kaja laiali ning siis näis, nagu ei laseks mitte paarkümmend meest, vaid nagu peaksid siin lahingut mitmed kompaniid.

Teine kommunistidest, see, kes näris ühtelugu vurruotsi, langes. Kuul tungis sisse paremast silmast, purustas kuklaluu ja plaksatas vastu raudkivist müüri. Oli verd ja laialipritsuvaid ajusid. —

Õhtu saabus. Ilm muutus pikkamisi hämaraks. Metsa poolt tuli valkjashall uduvina, laotudes õrna, vähe niiske linana üle roheliste põldude. Kuskil hakkas rääk meeleheitlikult kisendama, kaugel rabas häälitsesid kured, parv vareseid lendas hääletult rutates küla suunas. Linnas oli juba täiesti vaikne, ainult kustuvate tulekahjude punakas kuma muutis õhtu pisut teissugusemaks kui harilikult.

Parajasti, kui vaatas Vitjagin laisa, ükskõikse pilguga vastu esimesi virvendavaid tähekesi ja kui oli Pjoss ametis püssilaadimisega, tõusis kuskilt hämarusest üles vastu roosakat ehakuma kuidagi kohutavsuurena näiv sõdurisiluett, tõstis mingi nuiasarnase asja pääkohale ja viskas selle täiest jõust üle paari

jala kõrguse müüri, heites ise kohe kõhuli. Kuuldus mürtsatav plahvatus, millele järgnesid lõhkevate püssipadrunite heledad kilked. Siis jäi tumerohelisel kartuliväljal täiesti vaikseks.

— See oli nelja kurbmängu ühine lõppvaatus. — Allohvitser, kes jooksis kohale esimesena, tõukas tundmatuseni purustatud pääga Pjossi jalaga kuklasse ja ütles vihaselt:

„N-närakad!... Aga viitsid nii palju aega..."

— Oleks ta aimanud, et sellele kardetavale mässumehele oli viimsel minutil veel meelde tulnud ta pooleliolev uus maja, oleks ta kindlasti naeratanud. — Milleks säärasele veel maja, keda ei arvata puusärgigi vääriliseks... —

51.

Järgmised päevad olid tervele Vaeste-Patuste alevile otse kivikoormana rindu rõhuvad. Väljakohtu halastamata tegevus, mille järeldusel rändas Kolgatale iga vähegi kahtlane, pani julgemadki värisema. Kuidagi südamesse löövalt valusatena tundusid koidueelsed kogupaugud, sest vaevalt leidus perekonda, kelle liikmetest poleks keegi istunud eeluurimise all. Ja kes siis ütleb, et too öövaikuses prahvatav püssipragin polnud määratud sellele, kes ei läinud meelest ei ööl ega päeval.

Ei mõelnud enam keegi ei streigile, ei palganõudmisele. Sõnalausumata loeti läbi vabrikuvalitsuse teadaanne, et esmaspäeval ilmugu tööle need, kes tahavad leppida uue palganormiga, sõnalausumata kehitati määratud päeval viletsad leivakotid kaenlasse, sõnalau-

sumata longiti mööda tuttavat teed vabrikuvärava poole. Lahing oli kaotatud, kaotatud verisemalt, kui oskas kujutada kõige suurem pessimistki.

Ja polnud neis madalates majades enam ei ühtki rõõmu ega ühtki lustilisemat silmapilku. Otsekui kõigi nende surmale suikunud seltsimeeste varjud tumestasid aknaid ja litsusid suudele oma külmad käed. Kui saadi aga üksteisega varjulisemas kohas kokku, kujunes jutuajamine pea iga kord samalaadiliseks.

„Kas sa oled kuulnud... Eila öösi viidud jälle..."

„Ah eila öösi jälle...?"

„Jah. Need, kes maantee ääres elavad, teavad rääkida... Nii kella kahe, kolme paiku... Autoga..."

„Ei tea kuhu?"

„Jumal seda teab... ju vist muidugi Kolgatale..."

„Ju vist muidugi sinna jah..."

Või jälle:

„Kuuled sa... Öösi otsiti jälle läbi..."

„Tõesti?"

„Jah... ja viidi mitu tükki ligi... Karjusid..."

„Ei tea, kes?"

„Ei tea... pime oli... Aga ju varsti kuuleb... Ega's see saladuseks ei jää..."

„Ega muidugi jää... Kus sa sellega...! Saladuseks...!"

— Ja nii ligi paar nädalat, pea igal hommikul. —

Lüünedegi majanduslik olukord, samuti ka hingeline seisukord oli küllalt raske. Arnu surm ja Marta kasvatusmajja sattumine andsid neile viimse hoobi. Vaikides söödi, vaikides istuti, vaikides käisid väsinud vanad teineteisest mööda. Iga pisemgi asi andis põhjust vastastikusteks süüdistusteks, iga tühisemgi tüli tundus

kuidagi eriti suurena ja tähtsana. Ning et muul ajal ei vahetatud harilikult sõnagi, kujuneski seisukord kuidagi veidralt-sarnaseks, et räägiti teineteisega ainult riieldes.

Mõni päev pääle Arnu matuseid õnnestus vanamehel saada uulitsapühkijaks kellegi rikka majaomaniku juurde. Ehkki talle makseti ses ametis koguni vähe, muutus seisukord siiski kaunis rahuloldavaks, sest oli ju sööjaidki nüüd ainult kolm. Ka andis lahke perenaine, kes sai kuidagi kuulda Lüüne kodusest elust, talle pea igal õhtul midagi kojuviimiseks, küll naela leiba, küll mõne heeringa, vahest isegi kilukannutäie suppi jne. Ja kui uskumatuna see ka näis, — tollest hirmsast päevast pääle jättis Lüüne joomise...

Ainsaks enam-vähem rõõmsamaks päevaks osutus Lilli esimese lapse joodupäev. Otsekui kale sarvekord purunes silmapilguks ning läbi selle puruneva sarvekorra pudenes nende kahe vanakese nägudele jälle hulga aja kohta naeratus. Ema ostis pidupäevaks uued saapad ja kirju päärätiku ning tõi isalegi ligi sinist-triipu särgiriide, mille õmbles valmis Vitjagini Anna, kes elas mehe surmast saadik üksi, jutustades päeval mööda küla oma suurest leinast, võttes aga öösi vastu kord üht, kord teist noormeest. — Ja kui vanamees siis, hall habe ja juuksed korralikult kammitud, peeglisse vaatas, naeratas ta tahtmata, lausudes kõrvalseisvale naisele:

„No sarnast uhkust poleks küll tarvis olnud... Kus sa sellega... Kirju särk..."

Kõige enam aga rõõmustas muredest ja õnnetustest põrmutallatud vanakesi tütre lahke vastuvõtt. See äkiline, kuid siiski hääsüdameline noor naine peaaegu nuttis, kui ema teda õnnesooviks kaelustas. Juba Arnu

matustest saadik polnud ta saanud enam koju, sest äripäeviti käis ta tööl, pühapäevad kulusid aga puhkamiseks. Päälegi olid need varemini tehtud abordikatsed, mis kutsusid esimese raskejalgsuse korral sünnituse esile juba kuuendal kuul ja millede tagajärjel tuli laps ilmale vormitu, vaevalt hingitseva lihatombuna, muutnud ta tervise niivõrt hädiseks, et pidi kartma tõsiselt sellegi pisukese eest, mida kandis ta praegu südame all.

Samuti rõõmustas vanemaid ka väimehe lahkus, kellest olid nad kuulnud vahepääl koguni uskumatuid asju, kes oskas aga jätta neisse kokkupuutumisel hoopis vastupidise mulje. Ja kui isa paar kuud hiljemini, novembrikuu esimestel päevadel, teatega koju tuli, et ta olevat näinud Lillit linnas ja et see olevat jälle „sarnases" seisukorras, lausus ema, kes pikutas parajasti voodis, varjatud häämeelega:

„Noh, sellest noorestpaarist võib veel asjagi saada..."

„Oi, kus sa sellega... Miks neist's... see on ju sihuke mees et..." itsitas vanamees naeru.

— Kuid inimene pettub paljus.

Pettusid Lüünedki oma väimehes.

Üsna ootamata avas vastik juhtumine nende lootustest pimestatud silmad.

See oli ühel tuisusel talvepäeval, ainult pisut enne pimeda saabumist. Vanamees lamas poolhaiglasena voodis ja tossutas piipu, kui tuli eit veetäitega kaevult ja ütles:

„Teab, mis sääl mõisas nüüd's juhtunud on... Lilli tuleb õige visates..."

„Ah tuleb või...? Lilli või...? Laps ehk on haige..." arvas vanamees ringutades. „See on ju

teada... Sühuksel ritsikal on see tõbi ju kerge tulema..."

Ta võttis põrandal vedeleva ajalehenumbri, põrutas tuha piibust välja ja hakkas seda uuesti laadima. Ema läks tagasi kööki, silmis uudishimu.

Mõni minut hiljemini tuligi Lilli. Ta oli üleni lumega ja värises külmast. Süles kandis ta pisukest kompsukest. Kui ta selle kompsu toolile asetas, nägi ema kohkudes, et see oli laps. Ja alles nüüd ütles noor naine:

„Tere!"

„Tere, tere," vastas isa, kes oli samuti kööki astunud. „No kust sina's nii suure kiiruga tuled?... Ja mis pagana pärast sa sihukse ilmaga seda titte ligi vead?... Kas sa seda ei karda, et ta külmetada saab ja..."

„Ju ma tõin ta teile kasvatada..."

„Ah või kasvatada! Noo! Ega's meil eidega põle selle vastu kedagi," muigas vana.

„Ega põleks jah..." kinnitas ka ema. „Oi Jumaluke... kus sa sellega... Üsna hää meelega küsiks teise siia, selle põnnrautsika... kui ta ainult vähe suurem oleks... Muudkui et imetamisega ei saa minusugune kõbi enam hakkama... He, he, he... Aga sühuke tahab kindlasti veel emarinda, enne kui võib teisele korra klaasist pakkuma hakata... Oh da piduke murumumduke küll ä'ä!... Oh da dilmaterake..." hakkas ta mõne kuu vanust last kohe hingeõhuga soojendama. „Kudad piduke Liidi elab kah, mid?..."

„Mis sa imetamise eest muretsed... ju ma ise imetan..." vastas Lilli kõveralt naeratades ja tõmbas veidra kiirusega üle silmade. „Kas võtad ikka või?"

„Jõuad sina's säält maalt imetamas käia..." usutas eit, kes aimas juba midagi paha.

„Ega ma's siis ei lähekski enam sinna..."

Vanamees kõpsutas piibukahaga vastu pliidirauda ja venitas imestanult:

„Ei — lähekski — enam — sinna?..."

„Nojah... jääks siia... Käiks jälle tööl ja... Mis meil's sedasi viga oleks..."

„No aga kuhu sa's Jüri jätad?"

Lilli ei vastanud. Äkki puhkes ta hääletult nutma. Ta keha tõmbus närviliselt, ta näis väga õnnetuna, ta kõhna, vähe väsinud nägu mööda jooksid alla suured pisarad.

Isa küsis kortsus kulmul:

„Mis sul on, kuule?"

„Ah ära küsi... ära küsi parem..." nuuksus Lilli.

„No räägi ometi!..." sundis ka ema õrnalt. „Kas ta käib's suga halvasti ümber või...?"

„Jah..."

„Kas ta... lööb sind või?"

„Ja jah..."

„No mis eest siis, kurat võtaks!" karjus isa ja põrutas jalaga vastu põrandat. „Sühuke lojus! Ma lähen veel täna sinna ja kolgin ta läbi!... Mis eest ta's sind peksab, see moonaka risu?"

„Mis eest?... Või minagi seda tean... ta on ju läbi ja läbi halb inimene..."

Ja kui Lilli jälle kuuldavalt nuuksuma hakkas, paljastades samal ajal nutvale lapsele oma suured, piimast pungil rinnad, ja kui laps siis oma õhukeste, punaste huultega ühest neist kinni haaras, surudes terve oma

roosa näolapikese vastu noore ema lumivalget ihu, hardus vanamees lõplikult ning ütles:

„Ega siis kedagi... Mis muud kui jää siia... Ega's ennast tappa kah ei maksa lasta... Aga sellele piimahabemele ma sühukest asja küll ei kingi!... Seda ärgu ta lootkugi!"

Kuid vaevalt sai ta lause lõpetada, kui paisati uks pärani lahti ning ähvardatav seisiski lävel.

„Ahah, või siin sa lehm mul nüüd oled!" karjus vihane mees ja jooksis Lilli juurde, et teda kättpidi toast välja tirida. „Et sa ruttu koju saad!"

Kuid vana Lüüne võis olla vahel vahva ka mitte üksi sõnaga, vaid isegi teoga. Julgelt, piip suus, astus ta väimehe ette ning ütles ähvardavalt:

„Lase olla! Kas sa kuuled või!"

„Mi-is?!" küsis mees ja ajas jalad õrritavalt arevile. „Mis sina's norid?"

„Küll ma sulle norin, sa tattnina!" karjus vanamees värisevate huultega ja andis Jürile tugeva, nätsatava hoobi vastu kõrva. „Tee, et sa oma kondid siit silmapilk koristad! Noh! Näed, sinna on uks tehtud!"

„Ah sa lõid mind!" ütles noormees, kelle muutis see äkiline hoop koguni araks, ning ruttas kuidagi veidra kiirusega üles võtma põrandale langenud mütsi. „Ma ütlen sulle, vana, seda saad sa kahjatsema!"

„Väl-ja!"

„Ära nüüd kisenda, kuule... Lähen, lähen juba... Aga sina, Lilli, tuled kah!... Noh, ruttu!..."

„Kas sa vist veel vähe said!" karjus vanamees ja kargas uuesti väimehe nina alla. „Lilli jääb siia!"

„Ei jää!"

„Lõuad!"

Kuid nüüd hoidis Lilli vihase isa tagasi.

„Ära tee, ära tee, kuule...” ütles ta paluvalt. „Ma pean ikka päris tõesti ta juurde minema... Oota, oota, Jüri, ma tulen kohe...”

„Sa ei lähe kuhugi! Kuuled, sa ei lähe kuhugi!” püüdis ka ema teda tagasi hoida. „Va' metsaline!... Ma ei saa aru, mis põhjus on sul oma naisega niiviisi... Häbene ometi! Ise tahab mees kah olla! Va' tige loom!”

„Ema, ole vait, kuule... Ära riidle enam... Ma tegin ju rumalasti, et ma kodust ära jooksin... Isa, ära sa kah enam pahanda... Hääd õhtut...”

Ja surudes kisendava lapse hellalt vastu rindu, lahkus ta toast kurva, vähe taaruva, paljukannatanud inimese iseloomustava kõnnakuga. —

Sellest päevast pääle ei tulnud Lilli koju mitmel kuul. Kuid ta enda asemel hakkasid vanemaid külastama ikka sagedamad ja sagedamad kuulujutud, mis rääkisid ikka ühest ja samast: tollest toorest, loomalikust ümberkäimisest, mis langevat osaks nende tütrele. Ta saavat tõesti rohkem peksa kui süüa, kinnitasid mõisainimesed. Hale olevat vaadata, kuis läheb ta, pisuke ja kõhn, — vaata-vaata, et tuul teda ümber ei lükka, — igal hommikul linna tööle, keha jälle pungil tärkavast raskejalgsusest. See endine elurõõmus, priske tüdruk sarnanevat küll ennem neljakümne-aastasele eidele kui vaevalt paarikümne-aastasele noorele naisele. Päälegi vaatavat Jüri juba ammu teist, kedagi läheduses asuvat talupidaja tütart, ning kinnitavat igaühele, et „seda vana libu” ta küll enam kevadeni oma juures ei pea. — See süüdistus aga, nagu oleks Lilli armuühenduses mõisavalitsejaga, nüüdse postiveda-

jaga, millega püüdvat tige mees oma teguviisi õigustada, olevat enam kui alatu vale, sest Lillil puuduvat selleks isegi aeg.

Sarnased kuulujutud olid visad kaduma. Unus see, tekkis asemele kohe teine, unus teine, levis juba päev hiljemini üle alevi kolmas. Keset talve, umbes veebruari keskpaigas, teati rääkida isegi seda, et Jüri olevat naise ühel udusel, külmal ööl toast välja ajanud, pekstes ta enne rusikate ja jalgadega poolsurnuks ja et õnnetu olevat järgmisel päeval jälle enneaegu sünnitanud.

Ema, kes kuulis tollest inetust loost tuttavalt mõisanaiselt, ruttas kohe vaatama, kui palju on selles kuulujutus tõtt, kui palju valet. Kui ta moonakamaja juurde jõudis, hõikas üks eit ta silmapilguks sisse. See jutustas sosinal, et alevikus levinud kuuldus olevat tõesti õige ja et Lilli vaakuvat juba teist päeva elu ja surma vahel. Praegu viibivat ämmaemand sääl. Ärgu Lüüne-ema jätku, vaid sõimaku see mõrtsukas ikka nii läbi, et... Ega see olevat ju enam kellegi inimene, vaid püsti kurat ise...

Väriseva südamega läks Kati üle hoovi, silmad pilulivеetuina naelutatud toaaknale, milles elas ta tütar. Kui ta ukse avas, võttis teda vastu terav arstirohtude lõhn. Et ta hämaraks tehtud toas pea midagi ei seletanud, arvaski ta kohe, et Lilli on juba surnud. Kuid ämmaemand, kes küsis ta soovi järgi, ütles, et haige magavat praegu rahulikult, ja manitses teda vait olla. Praegusel juhusel olevat uni täiesti tarvilik. Igatahes ei maksvat karta kõige pahemat, sest olgugi, et verekaotus olevat olnud küllalt suur, lootvat ta siiski kindlasti, et kõik veel hästi lõpeb.

„Ärge aga mu eest midagi varjake..." ütles ema, püüdes hoida tagasi silmitikkuvaid pisaraid.

„Mida ma siis ikka varjan?..." naeratas ämmaemand oma lihavate huultega.

„Kas ta's ikka tõesti elama jääb?"

„Jääb, jääb!... Kindlasti jääb," vastas küsitav. „Arst on samal arvamisel. Eks küsige ta käest. Sarnase ümberkäimise juures on see küll tõesti ime... Kuulge, noormees, mis te nüüd ulute sääl!" pöördus ta, näol ilmne viha, Jüri poole, kes istus ahju kõrval ja nuttis. „Pokri läheks teid pista mõneks ajaks!

Ning Lüüne, kes märkas väimeest alles nüüd, lisas läbi hammaste:

„Mõrtsukas sühuke!"

Lilli paranes küll, kuid mitte täiesti. Sellest enneaegsest sünnitamisest jäi tal juurde mingi sisemine, väga vastik rike, mis valmistas talle pikki, närivaid kannatussilmapilke. Suguline läbikäimine mehega sai talle enam piinaks kui lõbuks. Ta muutus närviliseks, veelgi kõhnemaks ja hädisemaks ning käis mõne nädala pärast ringi rohkem varjuna kui inimesena. Alul oli küll seegi paremus, et mees mõneks ajaks pisut lahkemaks muutus. Kuid vaevalt suutsid kuulujutud endistest metsikustest vaikida, kui algasidki juba oma ringkäiku uued. Ja mida enam läks päevi ja nädalaid, seda rõhuvamalt litsusid need kohutavad kuulujutud vanemate niigi juba põrmutallatud südametele. —

Umbes samal ajal võisid märgata need, kes panid tähele Lüünede elu enam teraselt, uut rada, millele asus esmalt eit üksi, siis aga vähehaaval järgi ka vanamees. See oli päev-päevalt tugevamaks muutuv usuline tunne... Nad hakkasid käima kirikus pea igal

pühapäeval. Pisuke, must lauluraamat kaenlas, korralikult lapitud saapad jalas ja suurrätt õlgadel, — nii nägid naabrid nüüd sagedasti eidekest linna poole sammuvat, vähe maad järel omal iseloomulikul, loiviva sammul piipu imev vanamees. Vähe hiljemini nähti neid aga koguni palvemajadeski, kus käisid koos viimset-päeva ja tuhandeaastast rahuriiki jutlustamas mitmesugustesse fanaatilistesse usulahkudesse kuuluvad palvemehed. Ja veel pisut edasi, — ning teati kinnitada esivanemate mälestuse juures, et Lüüned ei pühitsevat mitte enam pühapäeva, vaid laupäeva... Sest nad olevat adventistid.

Olgugi, et naabrid säärast meelemuutust pilkasid ja naersid, oli see siiski täiesti loomulik ja endastmõistetav. Sest inimesed, kes peavad harilikkudel aegadel igasuguseid usulisi vaateid naiivseteks, langevad sagedasti, kannatuspäevade saabumisel, teise äärmusse.

Nagu hundist hirmutatud lambad põgenesid Lüüned jälle Kristuse paljutõotava armuõpetuse tiiva alla. See nõrkade ja viletsate evangeelium muutus nende ainsaks toeks. Kui möllas väljas talvine maru, kui peksis tuhkjas lumi läbi öise pimeduse, ja kui tulid sest tuisust ja marust valusad mälestused, koputasid ähmastele ruutudele ja nõudsid sisselaskmist, kui põletas hinges valu nagu kuuma rauaga, tundsid need kaks vana inimest, et ainult jumalasõna võib anda neile tagasi tolle rahu, mida ähvardasid riisuda nende üliõnnetu mineviku hulkuvad varjud. Ja kui südametes midagi liikus ja pakitses, kui kõik viis meelt midagi nagu ootasid, millegi üle kahju tundsid, kui väsinud silmad asjata pimedusse vahtisid, — siis võttis eit kapist piibli, asetas prillid ninale ja hakkas tasase, vähe kurva hää-

lega lugema voodispikutavale vanamehele Jeesuse imetegudest ning sellest, kuis ei pööranud ega pööra ta oma armulikku palet ühestki õnnetust, olgu selle õnnetu langemine ka kuitahes suur. Või ta veeris jälle aeglase, laisa häälega Iobi katsumislugu. — Ning säärastel õhtutel näis tõesti, nagu oleks Lüünedest lõplikult välja auranud see sapp ja kibedus, mis oli voolanud varemini esile iga vähemagi nurjamineku puhul. —

Kuid sügavas hingesopis magas siiski kiusaja. Vähemalt isal. Nii see, et ta oli jätnud joomise, kui ka kaldumine usklikkusele, olid ainult juhuslikud harjumused ja andsid endistele eluviisidele ruumi juba üsna pea.

See juhtus järgmiselt:

Kord varakevadel, kui vanamees hoovi pühkis, astus ta juurde üks ta tööseltsiline, ulatas talle ajalehe ning lausus kahjurõõmsalt muiates:

„Loe, see puutub sinusse."

„Mis asi?" küsis Lüüne.

„Noh, näed... See tükk siin..."

Lüüne võttis lehe, istus reeservale ning hakkas lugema. Kõige silmatorkavamal kohal seisis tollipikkuste tähtedega:

„Tähtsam põrandaalune tabatud."

Alleksander Lüüne, üks tähtsam mässumees heinaküünis.

Kinnivõtmine, selle üksikasjad ja kinnivõetu isik. „Nagu lugejad mäletavad, oli valitsusvõimudel viimse väikese mässukatse ajal, mille järeldusel lasti väljakohtu otsust mööda maha kominterni agent Oskar Frisch ja selle armuke, üks tähtsam põrandaalune naistegelane, tegemist ka kõige kavalama vastasega, endise ohvitseri

Alleksander Ridlega, kellel õnnestus aga, hoolimata ametnikkude eeskujulikust agarusest, siiski põgeneda ja end kuni eilaseni osavalt politseivõimude eest kõrval hoida. Kuid nagu meile nüüd Tallinnast traadi teel teatatakse, olevat julm kurjategija, kellel ei puudu arvatasti osa ka meie auväärt kaastöölise ja parema näitleja Leonid Kirschfeldi tapmises, kelle korjus leiti, nagu lugejad veel selgesti mäletavad, linna-karjamaalt mustuseaugust, tabatud tunaeila öösi kuskilt tühjast heinaküünist. Kinnivõtmise üksikasjadest teatatakse meile järgmist:

Juba mõni nädal tagasi hakkasid ilmuma päälinna tänavanurkadele jõhkrasisulised üleskutsed, mis püüdsid kihutada töölisi toime panema samasuguseid rüüstamisi ja riisumisi, millised korraldati läinud suvel meie kodulinnas, kutsudes jultunult tapma meie tähtsamaid seltskonnategelasi ja riigikogu liikmeid. Olgugi, et politsei ringkondades alguses arvati, et siin on tegemist lihtsa huligaansusega, võeti siiski ette mõningaid põhjalikke uurimisi ja läbiotsimisi, kuni satuti tunaeila öösi üsna juhuslikult eeskujulikult korraldatud pesa juurde. Selleks pesaks oli tühi heinaküün, mille olid kurjategijad muutnud igapidi soodsaks elamuks. Piiramisel tekkinud tulevahetuses said kergeid haavu kaks ametnikku ja üks püütav. Kinnivõetavad vaikisid alguses kategooriliselt, kui neile aga avaldati, et neis on ära tuntud otsitavad põrandaalused, põgenesid mehed viimse trumbi juurde: — nad olevat — vargad... Kuid olgugi, et nende juurest, ei ka nende eluasemest pole leitud senini ühtki tõendavat dokumenti, on ametnikud siiski täiesti kindlad, et siin on tegemist meie vabariigi alustugede urgitsejatega, ja, mis pääasi, — kõige kar-

detavamatega veel, sest teatavates ringkondades ollakse veendunud, et üks kinnivõetuist on Alleksander Lüüne. Ta nimetab end küll Erich Hansoniks, kuid juba ta iseloomulikult suur kehakasv, mille poolest kannatab ta vaevalt võistlejat, räägib selgeid sõnu ametnikkude kasuks.

Ühenduses sellega kuuleme ka ta vanematest ühtteist.

Nagu juba varemini oletati, on siin nähtavasti tegemist isikuga, kes, hoolimata oma näilisest normaalsusest, kuulub siiski teatud liiki vaimuhaigete hulka. Lüünedele lähedalseisjate isikute jutustuste järgi avaldavat terve see perekond silmapaistvaid degeneratsiooni tunnuseid. Üks poeg sai mõni aasta tagasi kakelusel pussihaava rindu, mille kätte ta ka suri, vanem tütar, tuntud Klaara Lüüne, istub praegu riigivastase kihutustöö eest sunnitööl, noorem poeg, umbes viieteistaastane poisike, langes kaitseliitlase kuulist, alles läinud sügisel saadeti vaevalt kolmeteist-aastane tütreke alaealiste parandusmajja mitmekordse vargana... Ka isast endast, samuti ka emast, teatakse jutustada, et nad olevat ammugi ära teeninud karistuse.

— Säärastelt inimestelt eeskujulikkude riigikodanikkude kasvatamist nõuda on vist küll vähe liig. Mis ütlevad selle kohta meie tõutervenduse jutlustajad ja kas pole neil siiski õigus, kui nad nõuavad teatud elementide suguvõimetuks muutmist?..."

Värisevate kätega murdis Lüüne ajalehe kokku, rullis teda veel hulk aega sõrmede vahel ning ulatas siis seltsilisele tagasi. Vahtides tõsiselt kuhugi hoovinurka istus ta veel ligi paar minutit reeserval, kargas aga siis

järsku püsti ning hakkas kuidagi kiiresti, otsekui rutates pühkima.

Õhtul koju minnes oli ta aga jälle joobnud. Eidele, kes talle hirmunult vastu ruttas ja juba kurjustama tahtis hakata, lausus ta tigedalt:

„Kuule, ära lärma!"

„Kas sa näed nüüd!... Sina oled küll just nagu!..."

„Mis just nagu! Säh, loe parem see tükk siit läbi!"

„Mis tükk sul siin on?"

„Noh, et Alleks on tunaeila kinni võetud..."

„Alleks? Alleks kinni võetud?!"

„Nojah, Alleks."

„Aga ta pidi ju Venemaal olema?..."

„Pidi? Palju, mis pidi! Loe, ju sa siis näed!... Tagasi ronis, tähendab..."

„Oh Jumal Isa hoia küll..." hädaldas ema.

„Mis ‚Jumal Isa'? Ei hoia see Jumal Isa sind midagi!... S-saadanad!"

Ja kui õnnetu ema jälle ahastama ja Jumalat paluma hakkas, kisendas ta rusikaid raputades:

„Lõu-ad! Lõuad pea, kaltsakas! Mis sa ajad oma hambaid vastu taevast! Muud enam ei olegi, kui ikka Jumal ja Jumal! Mis sa röhid! Just nagu siga vastu kuud!... Loe parem ajalehest!... Isa varastab... ema varastab... Kõik on suured kurjategijad... Suguvõimetuks tuleks teha... Nagu isane koer ära ruunata..."

Ja jälle hakkas avalikult teotatud, häbistatud, kõigi kaaskodanikkude kuuldes vargaks tunnistatud vanamees jooma. Olgugi, et juba järgmises ajalehenumbris

teatati, et need kinnivõetud isikud pole siiski põrandaalused, vaid need, kelledeks nad end kohe tunnistasid, ja olgugi, et säärane sõnum hirmu Alleksi eest jälle nagu pühkis, andes lootusi, et ta on ehk siiski Venemaal juba, ei pööranud vanamees ometi tagasi oma talviste, uskliku inimese korralikkude eluviiside juurde. Ta tuimad ajud aimasid selgemini kui kunagi enne, et teda on kõikide ees teotatud, ta nimi porri tallatud. Terve linn loeb ajalehti ja terve linn loeb ka neid ridu temast... Nagu näha, on ta vist veel vähe kannatanud... Terve oma eluaja kestel pole ta söandanud sirutada kätt võõra varanduse järgi, kuid ometi paisatakse talle nüüd kõikide kuuldes näkku, et ta on varas!... Mis eest?... Mis põhjusel, mu härrad?... Ei, olgugi, et tema, Lüüne, on ainult lihtne, oma igapäevasest tööst ära elav hall inimene, ja olgugi, et talle on tundmatud kõik need kõlavad, ilusanimelised voorusemõisted, milledega opereerivad valgekäelised härrad ja prouakesed, kuid sarnast avalikku, teotavat näkkulöömist ei suuda taluda temagi oma viie meelega.

Ja Lüüne jõi, jõi rohkem kui kunagi enne. Ta jõi laupäeviti, jõi pühapäeviti, jõi lõpuks äripäevitigi. Pisuke nädalapalk ei löönud vastu, majariistad hakkasid jälle rändama turule, elu muutus viletsaks, näljaseks ja kerjuslikult alatuks.

Nüüd oli harilik toit meiereist toodud hapu piim, tahke leib ja tulisoolased silgud. See toit oli hommikuks, lõunaks ja õhtuks, tööpäeviti ja pühapäeviti. Niigi juba närused rõivad muutusid pika-pääle täiesti räbalateks. Polnud panna jalga ei saapaid ega pastlaid. Ema ainuke suurem vammus, mis pidi teda kaitsma kevadiste udude ja vilude eest, oli kirju, vähemalt saja

paigaga ilustatud suurrätt, isa aga uhkustas lipendavas poolpalitus, kuna Volli pidi juba leppima sügisest saadik sellega, et võis pista nina uksest õue ainult kord päevas, siis, kui muidu enam ei saanud... Ja, et küttematerjalgi polnud küllalt kättesaadav, pidi see pisuke mees lõdisema toaski. —

See kohutav langus, mille pidid läbi tegema need kolm oludest põrmutallatud inimest, jõudis oma kulminatsioonipunktile just lumelagunemise ajal. Nimelt hakkasid aprilli keskpaigas liikuma mööda Vaeste-Patuste alevit visad kuulujutud, et Lüüne Kati käivat kerjamas. Kui palju oli neis kuulujuttudes tõtt, kui palju valet, jäi muidugi teadmata, sest faktidega püüdsid oma sõnu tõendada kõik, olgugi, et nii need sõnad kui ka mainitavad faktid, mis pidid iseloomustama üht ja sama juhust, erinesid sagedasti põhjalikult üksteisest.

Nii sosistas Matvei eit Jumala nimel, ta olevat näinud oma enda lihaste silmadega, kuis läinud sel ja sel päeval kuhugi raamatukauplusse keegi köhiv ja kögisev vanamoor, kerjuskott kaenlas, ja ta tunnud selles vanamooris kohe ära oma armsa naabrimemme. Viimane olevat olnud Andrese vanas poolpalitus. — Kuid samal päeval oli näinud Katit ka Jaaksoni Miili ja nimelt — turul. Ta olevat käinud vankri juurest vankri juurde ja mangunud mõnd kartulit või porgandit, rääkides mingit muinasjuttu oma sõjas pimedaks jäänud pojast. Kui näinud aga eit teda, Miilit, lähenevat, tõmbunud ta kohe küüru ja kadunud rahvamurdu. Kuid ta võivat kas või vanduda, et Kati pole kannud mehe palitut, vaid oma enda suurrätti, sest just selle lapitud suurräti järgi ta tema ära tunnudki. —

Sarnased kuulujutud tormasid marutuulena üle pisukese Kolgata küla, käisid läbi viimsegi alevimaja ja jagunesid igasugusteks veidrateks variatsioonideks. Vitjagini Anna, kellel oli lai tutvus, kandis neid edasi. Ja — Jumal teab, miks nimelt, — kuid juba alguses tuli ilmsiks säärane imelik asjaolu, et — kõik uskusid neid kuulujutte...

See pidi nagu nii olema, see oli nagu endastmõistetav. Ja vist poleks ükski inimene Vaeste-Patuste alevis imestanud, kui oleks ilmunud ühel hääl päeval nende uste taha küürus vanamoor, sajast kohast lapitud suurrätt ümber, ja palunud neilt kannikat leiba, öeldes tutvustamiseks:

„Ma olen ju Lüüne Kati... Kas te mind siis ei tunne... ma olen ju, jah, Lüüne Kati..."

Inimene harjub ju kõigega... Vaatad, vaatad, ja imestad, et, näe, poleks tõesti seda uskunud, et tal niiviisi läheb, möödaneb aga mõni päev ja juba sa tunnedki varsti, et see, mille üle sa esmalt imestasid, on ju täiesti loomulik, et nii peabki olema... Ja veider pole sulle siis mitte enam see, et nüüd on nii, vaid see, et enne oli teisiti...

Mehe pärimistele ei vastanud eit midagi kindlat. Harilikult juhtis ta jutuaine osavasti teisale, ehk kui see ei õnnestunud, nimetas neid külas hõljuvaid kuulujutte lihtsaks narruseks. Ja alguses ei hakanudki vanamees asjaolu lähemalt uurima, sest säärast asja ei võinud ega tahtnud ta kuidagi uskuda, olgugi, et ta oli küllalt teadlik oma perekonnaelu nii ainelisest kui ka kõlblisest langusest.

Kuid ühel õhtul lõi siiski äike sisse.

„Ütle mulle, kurat, kindlasti ära, kas on see, mida

külas räägitakse, õige või vale!" karjus purjus vanamees, keda oli keegi nähtavasti ärritanud.

„Misä? Mida siis külas õieti räägitakse?" küsis eit, kes aimas juba, kuhu selle sissejuhatusega sihitakse.

„Mida?! Seda, et sa kerjamas käid!"

„Ah mina?..."

„Sina jah! Tead, eit, kui see õige on, siis... siis hoia oma nahk! Saad kohe nagu koer!"

„No mis sa kisendad!" lõi eit kausi kõpsatades vastu lauda. „Mis sellest's on!... Käin jah, noh!... Ju see sinu kasu on... saad rohkem juua..."

Pikemat seletust ei järgnenud aga selgi korral, sest vana Lüüne siiski seda seletust just nagu kartis. — Ta ronis läbi nina nohisedes voodisse ja hakkas piipu popsima. —

52.

Nii möödus talv ja saabus kevad. Jälle tärkas põldudel ja väljadel noor elu. Vulinal voolasid veed, kosutav vihm pesi kõntsast maapinda, mahe tuul mühises hoogude kaupa üle linna ja selle agulite. Puud ajasid pungi, rohelised kasvud pistsid arglikult pääd läbi valkja kulu. Öösiti karjusid aga metsas linnud ja loomad, täis iharat elujätkamistungi.

Vaeste-Patuste alev elas väliselt sama laiska, väsinud elu kui senini. Endiselt käisid noored inimesed ja mehed vabrikutes tööl, endiselt hulkusid naised ennelõunastel tundidel majast teise ja nagu vareminigi läksid ilusail õhtuil noored, elurõõmust pakatavad, puu-

derdatud tüdrukud linna hulkuma. Näis nagu ei muutuks neis madalates majades, inetult kössitõmbunud urtsikutes midagi, ei väliselt, ei sisemiselt. Nii oli, nii on ja nii jääb. — Vanad surevad, noored saavad täisealisteks, viljakad naised kannavad ilmale uusi lapsi. Keegi oli ratta veerema tõmmanud ja see ratas oli kõigis punktides nii värvitu ja ühetooniline, et oli tõesti võimatu lahutada minevikku olevikust. Ja kui juhtuski midagi erakorralist, enam harilikkudest oludest erinevat, siis muutus see erakorralinegi alevi tuimas ajus sama tähtsusetuks, kui iga muugi tühine juhtumine. Ja polnud siis ime, kui tundus läinudsuvine sündmus juba nüüd, ainult mõni kuu hiljemini, koguni kauge minevikuna.

Ka Lüünede elus ei juhtunud midagi iseäralikku. Viimase ajani teenis isa uulitsapühkijana oma vaevalist leiba, jõi sama korralikult kui enne ning, kui oli hääs tujus, tõi vahest kojugi pisut toiduraha. Kuid pääelamisvahenditeks olid nüüdki need leivakannikad ja toidujäänused, mida andis talle lahke perenaine.

Nii läks kuni varasuveni. Kuid siis, üsna ootamata, tuli ilmsiks mitmesuguste tööriistade kaotsiminek kuuri alt, mille järeldusel vabastati Lüüne teenistusest, sest ta oli ainuke, keda võis kahtlustada. Et ta aga eriti viimase aasta jooksul pea üheksa kümnendikku oma tööjõust juba kaotanud oli ja et tööstuslikud olud praegugi kuigi lahedad polnud, ei õnnestunud tal loomulikult kuhugi saada.

— Ja siis näis Lüünedele kuidagi äkki ning koleselgelt, et nüüd ei aita enam midagi, et see, mis seisab ukse ees, ei lase end enam tagasi tõrjuda, et see päev, mil tuleb tahes või tahtmata pöörduda linna hoole-

kande osakonna poole abipalvega, on ainult aja küsimus veel. — Täna või homme, — kuid tee vaestemajani pole enam kuigi pikk...

Kuid ei läinud siiski nii, läks teisiti. Ühel ilusal, päikeseküllasel suvepäeval leidis aset Lüünede perekonna kurbmängu lõpuakt. Ja olgugi, et see lõpuakt tõi jällegi ligi nii mõnegi kannatussilmapilgu, ei jäänud siiski tulemata ka rõõmud, sest järgnevad päevad hakkasid venima juba palju kõrgemas tasapinnas kui senised.

See sündmusrikas päev algas nii.

Vanamees, kes ei käinud nüüd kuskil tööl, pikutas nagu harilikult ikka voodis, Volli oli läinud otsima külalaste seltsi, ema pesi köögis ees-alevi kaupmehele pesu. Parajasti, kui ta viimse triiksärgi hooletult toobrisse viskas, avanes uks ning sisse astus Vitjagini Anna, kes viibis nüüd kodus ainult harva.

„Noh, jõudu kah," ütles tulija, peatudes pliidi ees. „Sa õige rikkaks läinud... Pesuriit kõrgem kui laud..."

Ta oli samasuguse alati naerva näoga, nagu vareminigi, ainult palju enam pleekinud ja kõhnem. Tollest päevast pääle, mil mees ta maha jättis ja mässajana Petersoni kartulipõllul visatud käsigranaadi läbi surma sai, andus ta juba lõplikult prostitutsioonile, mis kurnas aga ta mitte enam noore keha täiesti. Ta endine ümmarus ja priskus olid pea sootuks kadunud, isegi ta nägu, mille jumekuse pääle oli ta alati uhke, rääkis selget keelt tollest mustast, inetust leegist, mis kiskus teda päev-päevalt lähemale hukatusele. Alatine purjusolek ja suguline liialdus andsid ta silmadele tolle omapärase, väsinud, kuid häbemata ilme, mis iseloo-

mustab pea kõiki elatanud lõbunaisi, olgugi, et viimased ise pea kunagi ei aima selle ilme olemasolu. Paar kuud tagasi oli talle osaks langenud isegi kõige rumalam õnnetus, mida ei osanud ta varemini silmapilgukski karta: — politsei tabas ta ühest altkäe kaubitsevast kõrtsist ja õnnistas teda — kollase passiga...

„Jõudu tarvis jah..." vastas Kati ringi vaatamata. „Kus sina's need paar päeva olid?... Haige või?..."

„Õe juures olin... heegeldasin..." vastas Anna.

„Tohoo ime!... Kas sa hakkad's jälle mehele minema või?..."

„Phäh! Ena mul asja! Sai sellest esimesest kallist mehest juba küll..." naeris naine läbi nina. „Oli natuke vaja... seda pitsi... mõtlesingi siis, et võiks natuke teha..."

„Ah pitsi või?"

„Jah. Kavatsesin üht suvepluuset teha... Polegi enam korralikku... kõik juba närud teised..."

„Mis sa räägid!... Sul nüüd närud... Ammu sa's alles selle rohelise tegid..."

„Oh jessuke! See on juba ammu vormist väljas... He, he, he... Nüüd pole enam sarnane mood kah... Kelle pesu see sul siin on, mis?"

„Kaupmehe jagu... Aga ega nüüd ju jakkidele heegeldatud pitse enam ei lähe..."

„Jakile muidugi ei lähe... Alustaljele..."

„Ah soo... No see on juba ise asi... Teab, millal see Matvei plika need kirjud teha laskis?"

„Ah Hilda või?... Vist natuke enne, kui mina oma rohelise... Aga Jumaluke... peaks sa nägema, mihuksed närud need juba on... häda päris pääle vaa-

data... Lapitud... paigatud... igasuguseid plekke täis... Hi, hi, hi... Jumala eest, ma tean, et sa ei usu, kui ma sulle räägin, aga see on praegu nii tõsi kui see, et ma siin seisan ja suga juttu vestan, et kord üks poiss ta käest küsis, kas see on nüüd see kõige uuem mood või?... Hi, hi, hi... Või sellel Aliidelgi's parem on!... Sarnaste luhvardite asi on ju teada... Mõtle ometi, Kati, kui ma kord öösi õe poole läksin, tulid teised mulle kahe sõduri seltsis vastu... Noh, sa võid ju aimata, kuhu nad, need noored hoorad, läksid... Ja ega nad's kainedki polnud... lainetasid aina ühest tee äärest teise..."

„Ju teatakse rääkida jah, et nad vahest viina päälegi maiad on..." tähendas eit, solksutades särki aeglaselt veetoobris edasi-tagasi. „Ju hää elu ikka inimesed hukka ajab... Kerge töö, rahakopik alati taskus, hilbud kah ümber... Sühuksete asi on ju teada..."

„Olgu nüüd kerge töö või mis tahes," arvas Anna tähendusrikkalt. „Ega's igaüks ikka sarnaseid tükka tegema ei lähe kui nemad kahekesi... Näe, Petersoni tüdrukud käivad kah tikuvabrikus, aga kas sa oled näinud, et kerge töö nad niiviisi ringi kaaberdama ajab... Hoora veri, muud midagi... Ä'ä mitte räägigi!..."

„Mis nüüd just seda öelda, et hoora veri või..." tähendas Kati aeglaselt. „Ju igaüks on kord rumalusi teinud ja... Näe, ju mu Lilli kallal näriti küll, kui ta veel tüdruk oli... ikka, et on see ja teine... nii ja sedasi... aga põlnud tal nendest närimistest ei sooja ega külma... Elab nigu kobinal..."

„Noh, kus sa sellega!... Ja paremini veel kui mõni Matvei libu..."

„Kas nüüd just paremini aga... Eks igaühel on nii, kuidas kellelegi see õnn antud on..."

„Noja-noh... ikka!... Või kas minugi kallal vähe näriti... Sa Issand Jumal halasta küll!... Mina ja Lilli, — me olime kahekesi nende preilide silmis kindlasti kõige viimsemad... Näe, nüüdki lõksutasid ligi aasta otsa tagant järgi, et Iivan läinud mässumeeste kilda mu litsilaskmise pärast... Hi, hi, hi... No kas võib veel lollimat juttu olla, mis!... Mind põle veel keegi sarnaste kohtade pääl näinud, kus nad ise alati vedelevad... Pole teistel enam emanahka nähagi... puhta värvidega ja määretega sisse pintseldatud... Ja usu, Kati, neid ei taheta niigi... Hi, hi, hi... Mina olen küll vana, lesk naine, kuid, usu või uskumata, kui me kolmekesi valida oleks, lööks ma nad kõik üle... mitte keegi ei peataks nende ees... Kas ma's näinud pole, kuidas neid irvitatakse ja naerdakse... Hii!... Isegi see võõpamine ja määrimine ei tähenda midagi... Pilgaku nad aga päälegi mind ja Petersoni tüdrukuid niipalju kui tahavad... tõsi on aga see, et me omaga kümme korda paremini välja tuleme kui nemad... Sühuksed molud!..."

„Kus need Petersoni tüdrukud praegu käivad?" küsis Kati, kohendades tuld.

„Ju Ilse ja Elfriida käivad tikuvabrikus, Senta pulgavabrikus... No need on ikka korralikud ja tõsised tüdrukud ja ei pea endid uhkeks kah... Ma saan nendega praegu nii hästi läbi, et... Peaaegu iga õhtu, kui vähe vaba aega juhtub olema, oleme seltsis... Kenad inimesed ühe sõnaga... Aga eks vaata neid Matvei preilnasid... ära pane näppugi ligi... kohe uih! ja aih! Aga küsimine on, kas neil varesevihtlejatel

puhast pesugi ihu pääl on... puha ehk händadeni lõhki ja roostetanud... Ma ütlesin kord Hildale... et mis sa muidu keksid... et räbal sa oled ja veel suuremaks räbalaks sa iga päevaga saad veel!... See's veel mõni tüdruk, kes poissi söögilaua juures kah kukilt ära ei laseks... Häbeneda ei oska kah veel... Sühukse kohta ei mõista ju enam midagi öelda... Viisakas kohas ei taha teise pääle vaadatagi... Kord olime seltsis sünnipäeval... ma ütlen... südame ajas läikuma päris... Ptüi!..."

„Mis ta's sääl nii tegi?" küsis Kati.

„Mis ta tegi!... Sühukest silmapilku ei olnudki, kus ta poleks poisi süles vedelenud... Ma küll ei... Lihtsalt imelik vaadata kohe... ja rumal..."

„Sa käid Petersonidega rohkem läbi... Kas sa seda kah tead, kuidas see isand sääl nüüd elab ja on?..."

„Ah see tudeng või?"

„Jah."

„Mis sühuksel ikka elada on... Muudkui laiskleb ja... Sai sellest joomisest ja kaaberdamisest tiisikuse külge, nüüd pole muud kui vanamees toitku... Joob teine kah üsna kõvasti..."

„Ah joob ikka kah veel?"

„Noh, kus sa sellega!"

„Tööl ta kuskil ei käi... Aga räägitakse, et tal seda rahapuru olevat vahel üsna kõvasti käes..."

„Jah, seda on tal küll nagu liiva teinekord... Ma ise nägin paar nädalat tagasi, kui andis kummalegi tüdrukule viissada marka. Ju ma küsisin küll Ilse käest, et kust ta need summad võtab... aga kas seegi's ütleb... Muudkui naerab vastu ja... Ju mõned sosistavad, et..."

„Ah seda rahade tegemist või?"

„Jah. Ju teatakse kinnitada küll, et..."

„Ei, mina sühukest asja küll ei usu..." lõi eit käega. „Volli, mine too kuuri alt kild tõrvast puud... Näe, vana kah oma voodist välja ajanud... Kas selg juba terve on, või?... Jah, olgu nüüd muud veel, mis on, aga seda ma küll ei usu..."

„Noh, arusaadav, et see loba on," kinnitas Anna. „Ju ma olen alati sühuksetele juttudele vastu sõdinud, et... Kohe silmaga näha ju, et vale... Aga mis sa sarnaste kirjameeste asja tead... Need on ju nüüdsel ajal sarnased veidrad, et... Küll nad lähevad lolliks ja... Ma ei tea, kas te üht Kiisa Pauli tunnete...? Raba külast... Näe, käis kah ülikoolis ja... Suureks inseneriks pidi ikka õppima ja... Aga vaat', nüüd on loll..."

„Loll?"

„Nojah-noh, loll... Lihtsalt võttis kätte ja jäi lolliks... Alles mineval nädalal nägin teist... kui käis mööda uulitsaid, korjas paberilipakaid ja pakkus möödaminejatele... Kinnitas ise, et need olla tuhandemargalised rahad... Hä, hä, kas ei tule inimesele pähe hull mõte, mis...?"

„Ei tea, miks ta's rumalaks läks?" küsis eit.

„Kes seda teab... Mõned ütlevad, et armastuse pärast, mõned jälle, et sellepärast, et rahapuudus edasi õppida ei lasknud... Võta kinni, mihuke see õige jutt on..."

„Ja sääl on nüüd see koolitamise vaev ja kõik..." kinnitas vana Lüüne. Laisalt jalalt jalale tätsates astus ta pliidisuu ette ja hakkas piipu süütama. „Ega see põle ju ime kah... iga aasta tuleb neid mitu-setu tuhat

koolipingist välja... kohti aga kuskilt võtta ei ole... Muudkui hakka kas lihttööle või nälgi... Noh, siis see joomine ja lolliks jäämine tulebki... Mõni on, kes lööb käega ja asub tööle kuhugi vabrikusse, teine aga läheb enne kas või vargile..."

„Vabrikusse tööle! Ega sa, Andres, ometi rumal põle! See on ju sihuksele inimesele häbiasi... Ja kui lähevadki, siis ei kannata sääl välja kuigi kaua... Ju see Petersoni poiss näha on... Kust ta's selle haiguse külge sai?... Ikka lakkumine ja raske töö... Aastad läbi koolipingis tagumikku nühkinud, nüüd aga tulevad sooned järsku sirgu ajada... Hi, hi,... Kus sa sellega!... Aga kas te seda kõige tähtsamat uudist kah teate?"

„Mihukest kõige tähtsamat uudist?" küsis vanamees. „Eit, kuule, kas süüa kah on?"

„Eks rubista seda haput piima natuke..." vastas Kati tusaselt.

„Ah mihukest uudist või?... Eks seda ikka, et varsti on meie küla suurused puha minu ja sinu sarnased..."

„Mihuksed suurused?" tõstis Kati uudishimulikult pää. „Näh, Volli, mis sa siin lõõbid!... Kas kere jälle hele on või?... Eks võta's kah natuke piima ja leiba... vanamehe kõrvast... Missugustest suurustest sa räägid?"

„Noh, nendest maaga-meestest ikka... Matveid ja nagu nad kõik siin on..."

„Mis siis nendega on?"

„Linn võtab maa käest ära..."

„Linn — võtab — maa — käest — ära?..." venitas Lüüne.

„Ja-jah!"

„Kuidas nii?"

„Väga lihtsalt... võtab ära ja asi klaar... Eilases lehes alles seisis, et need, kelledel linna käest üle vakamaa rendimaad on, peavad ülearuse osa jakobipäevaks tagasi andma... Hi, hi, hi... Noh, siis on meie konnadel kah kõrid mõneks ajaks kinni, sest ma tahaks teada, kust need isandad veel nii palju raha välja tõmbavad, et ära elada!... Eks katsugu siis, kas on kerge küll päevatööst kõhud täis saada!... Naergu siis veel, et nii ja nii!... et sedasi ja sedasi!... Kes teab, kas see just õigus on, aga ma kuulsin juba ammu, et Matvei vanamoor käinud külast laenu otsimas... Paras kuradile!..."

„Ei usu... kes rääkis?"

„Põle enam hästi meeles, kes nimelt... Aga turul ma vist seda kuulsin... Olevat öelnud, et omal kõik suured rahad... Hii!... Küll ma juba tunnen ta suuri rahasid!... Ja ega see ole ju ime kah... mineval nädalal sai vanamees töölt lahti, läinudsügisene põllusaak põlnud kah just kõige parem... Kust's neilegi seda raha kokku voolab... Aga näe, kui maa kah veel ära võetakse, siis tuleks tõesti jälle va' Liisule õnne soovima minna... Hi, hi, hi..."

„Noh, ega neil sellegi pärast jumal teab kui raske läbi saada põle..." arvas vanamees ükskõikselt, „kaks prisket tütart nagu hobused teenimas..."

„Phäh!... Tütred...! Tead, Andres, neil tüdrukutel poleks siis kah penni koju anda, kui nad tagumisele otsale kah taksikuulutuse üles paneks... Kas sa arvad, et ma neid inimesi ei tunne või?... Hi, hi!..."

„Jah, ega's tüdrukute teenistus muidugi ette ei

löö..." kinnitas ka eit. „Ju meie oma Lilli oli näha, kui ta veel siin elas... Põlnudki teine jumal teab mihuke raiskaja küll... aga ära läks ikka viimse pennini ja puudugi tuli üsna tihti... Ei, siis läheb nende Matveide elu ikka üsna kindlasti räbalamaks kui nüüd... Aga kes teab... võib ju olla, et see on muidu loba, see maa äravõtmise jutt..."

„Kus ta's loba on... ma ju ise lugesin... Sõna sõnalt oli nii, et maa võetakse jakobipäevaks ära ja jagatakse veerand ja poole vakamaa suurustes tükkides välja... Hi, hi... Ehk saame meiegi osa..."

„Mis me taga enam tegema hakkame... vanad inimesed..."

„Ära ütle kedagi, Kati... Küll ta'ga teha oleks, selle maaga... Tõmbame ikka kartulad ja porgandid pääle ja sööme ja puristame pool aastat tagant järgi..."

„Eh, kurrat, kulub sarnastele inimestele ära kah... saagu kah vähe tühja kõhtu tunda!... litsus vanamees läbi hammaste. „Ikka irvitasid ja irvitasid..."

„Või mis see sinulegi ligi aitab... Ä'ä ole sihuke rumal... Mis sa parastad... Häbene!... Teiste õnnetust parastada on ju patt," noomis eit.

„Mis kuradi patt!... Kui mina parastan, siis on patt, kui nemad aga mind iga nurga taga närivad, siis see ei ole patt... S-saadana hinged sühuksed! Nagu see va' Matvei Mihkelgi!... Ise vana, elatanud inimene juba... lapsest saadik oleme seltsis elanud ja olnud, nüüd aga läheb tema ja padistab terve alevi rumalat juttu täis, et mina olla turunurgal sadamameeste käest poole naela viina jaoks raha norinud!... No mis sa tahad ütelda!... Võtaks kurat sarnast memme moodi meest! Kas see's mõni jutt on!... Ei tea, ehk talle

omale tulevad viimaks sühuksed ajad, et peab turunurgal kannika leivaraha kerjama... Tõbras!..."

„See on õige jah, Andres, puha õige!... Ega tea kedagi, mis need kehkenpüksid veel näha saavad!..." karjus Anna kohe ägedaks muutudes, sest talle tulid jälle meelde need „tühjad" jutud, mida laotasid Matveid, kui ta salajasemate tegude tundjad, külas laiali. „See viinaraha nurumise jutt, see on veel väike asi... Oi jessuke, peaks sa ainult teadma, mihukseid rumalusi ja häbematusi nad teie kohta suust välja ajavad!... Päris halb kuulata kohe... Kui ma just õigust rääkida tahan, siis kinnitavad nad nüüd isegi seda, et sa olevat töölt lahti saanud mitte tööpuuduse pärast, vaid sellepärast, et sa varastanud peremehe kuuri tööriistadest tühjaks... No ütle siis, kas võivad inimesed veel midagi rumalamat välja mõelda?!... Sa püha Jumal!... Varguse pärast!... Aga näed, inimestel ei ole häbi kah sühukest kõla välja lasta... Oleks veel, et midagi muud või... Oh aeg, ega keegi ei usu, aga mina tean juba ammu, mihuksed nad ise on... aga mis sellest ikka rääkida... ei taha ju nii rumal olla ja... No aga ma andsin neile kah kohe mõista, et kui nemad kah nii ausalt elaks kui teie siin, siis võiks nad uhked olla... Aga eks vaadaku igaüks, mihuksed nad on... Va' kidakeelsed, kahe sabaga rebased!... Jah, otsekohe andsin neile mõista!... Oleks mul ette, kedast karta või... Va' lõkardid!... Omal mõlemad tütred juba valmis nurgaäärsed, vaata, vaata, et veel raha ei võta!... Aga teisi räägivad!... Öh, jumala eest, ei taha neid enam nähagi..."

„Ah või rääkisid, et mina olen varguse pärast lahti

lastud?..." küsis vanamees ja tõstis piimakruusi näo ette. „Ja külas lõksutavad kah sedasi või?"

„Igal pool... kuhu aga juhtuvad, sääl ka kohe lõksutavad... Petersonil oli rääkinud ja... Jaaksonil ja...Andreesnal ja... Näe, eila-tunaeila kuulsin juba poestki..."

„Ah 's teie küll!..." siunas Lüüne. „No ma ütlen, see on neile alles laenatud, aga mitte kingitud... Kannatagu aga see Mihkel!... Küll ta mulle kord pihku jääb..."

„Oi, küll oleks neile kolkida tarvis..." nokutas Anna. „Aga pole ju sühukest, kes neid puudutada söandaks... oleks ma ise meeski... Annan küll va' Liisule suuga üht-teist teada, aga või see teadaandmine neil tükki küljest ära võtab... No aga oodaku, las nad jäävad ilma maata, küll ma neile siis ütlen! Tulgu siis veel oma rikkusega kiitlema..."

„Ei, ega see's neile liiga põleks, see maa äravõtmine... jätaks ehk natuke teised inimesed rahu..."

„Noh, arusaadav!... Mis pääle ta siis enam uhke on... Küll siis mõistus pähe tuleb..."

„... ja ju siis näevad, kas on kerge küll päevatööst kõhtu täis saada... Olgu küll, et tütred... Aga..."

Kuid ta ei saanud lauset lõpetada, sest samal silmapilgul avanes uks ning sisse astus noor, lühikesekasvuline naisterahvas, pisuke, umbes aasta-poolteise vanune laps süles. Toasolijad seisid selgadega ta poole ja ei märganud teda. Ta ütles vaikse häälega:

„Tere..."

Pöörduti ja jäädi kohmetult vahtima.

See oli Lilli. —

53.

„Jumaluke... see oled ju sina, Lilli..." hüüdis ema, „said's ometi kord ka meid, vanu inimesi vaatama... Issand halasta... ligi aasta otsa põle sind enam näinud... No võta see suurrätik ilusti maha ja... Nii sisse mässinud oma et... Mis sa ennast hautad!... Ilm ikka nii soe et..."

„Küll ma võtan kah..." ütles Lilli ja astus tahatuppa. „Laps on kah natuke väsinud... Kas ma võin ta voodisse panna?... Ilm oli palav ja..."

„Pane, pane aga pääle!... Oota, ma tulen teen koti kah pisut pehmemaks... Oh da pidukene... kad da oled nüüd vädind kah, mid?... Ja-ah... tule nüüd minu dülle kah!.... Dedadi..."

Ta võttis tüdrukukese sülle, keerutas seda paar korda hellalt ringi ja asetas siis põrandale. Ja ta ainsas, tuhmis silmas sädeles suur, läbipaistev pisar, otsekui näeks ta oma ees midagi sarnast, mis talle hinge tungib. — Oli nii kerge-kerge ja lootustäratavalt õrn...

Paari silmapilgu jooksul valitses köögis vaikus. Ema kohendas rõõmust värisevate kätega voodit, Lilli seisis vaikselt kõrval, suurrätt endiselt ümber. Kui ta nägi, et Anna ei mõtlegi köögist lahkuda, sulges ta vaheukse.

„Ema..." hüüdis ta tasakesi ja viskas suurräti toolile.

„Mäh?" tegi hüütav ja pöördus komberdades.

Kuid vaevalt tabas ta pilk tütart, kui astus ta kohmetult sammu tagasi. Ta ees seisis inetu, raskejalgne naine, varakult vananenud näoga ja kumera kõhuga. Vaevalt-vaevalt võis veel tunda neis ebamäärastes vor-

mides endist lõbusat, lustilikku tüdrukut. Juuksed korratud, põsed koltunud ja lohus, palenukid inetult väljas, nii sarnanes ta ennemini kolme-neljakümne-aastase perekonnaemaga kui vaevalt paarikümne - aastase noore naisega. Isegi ta suu ümber, mida oli varemini alalõpmata piiranud muretu naeratus, olid tekkinud nüüd sügavad valujooned, kuna ta enne nii lustilikud ja vallatud silmad rääkisid nüüd mingist närivast, enneaegu hauda viivast väsimusest või arusaamatust salamurest. Kui ta naeratas või rääkis, liikusid ainult ta huuled, muu nägu aga jäi kuidagi väga tõsiseks ja valjuks. Vasemal põsel oli suur, sinine muhk, mida püüdis ta otsekui instinktiivselt ema eest varjata.

„Kuule, kas sa haige oled olnud või?..."

„Ei ole..."

„Aga mispärast sa's nii kõhnaks oled jäänud?... Põle enam muud, kui luu ja nahk..."

„Ma põle ju parem olnudki... Ikka niisugune... Põle jah... ikka ühesugune..."

„Ära räägi!... Sa olid ju enne sarnane ümmargune tüdruk ikka, et lust kohe vaadata... Kuidas su kodune elu's nüüd läheb kah?..."

„Kodune elu?... Hästi..." vastas Lilli lühidalt ja vähe närviliselt, otsekui tõtates. „Mis sääl's ikka peab olema... Üht viisi puha... Nagu naise elu ikka... moonaka naise... Muudkui saan peksa ja... iga päev ja..."

„Mis sa räägid?... Kas ta's ikka veel...?"

„Ikka... mis tal's sääl ajaviiteks muud teha on... Teada ju..."

Ning äkki kuidagi kiunuvalt, tigedalt ja närviliselt:

„Tuleb ikka jõkke... jõkke... jõkke hüpata..."

„Lil-li!... Ära räägi sedasi, Lilli!... keelas ema.

„Muidugi ‚ära räägi' jah..." hüüdis Lilli ja punastas järsku kuidagi haiglaselt. „Arusaadav!... Ega ei maksa ju rääkida jah... Kolkigu aga... see on ju sedasi, nagu olema peab... see on ju... see on ju õige nii... He, he... Jõkke, jõkke, muud midagi... las aga peksab..."

Ta istus toolile ja hakkas närviliselt värisevate kätega avama jakinööpe, et anda lapsele rinda. Nähes ema silmis pisaraid, sai ta kohe miskipärast vihaseks ning karjus, muutudes näost veel punasemaks:

„Töina aga... töina aga... Kuule, ära karda, ega ma siia ei jää!... Juba kohe hakkan minema..."

Silmapilk hiljemini pöördus ta nutva lapse poole.

„No võta, kutsikas, ja ime!..." rääkis ta sõnu kuidagi kiiresti välja. „Ega sa muud nagu teha ei oskagi, kui ikka viriseda ja viriseda...! Eeh, elu... kus on ikka elu... No võta, kuradi koerapoeg, ja vea ennast täis!"

„Kuule, Lilli, mis sa's nüüd sedasi...! Ega's laps ometi...! Jäta järgi parem..."

„Mis jäta järgi... Inimene on nagu tola pääst!... Mehele... Just nagu üksi poleks elada osanud..."

Ta rääkis katkeliselt, poolikute lausetega ja väga kiiresti. Näis, nagu piinaks teda tugev sisemine palavik. Iga teise sõna järel vaatas ta otsekui kohkudes ringi, punastades ühtelugu korduvalt. Terves ta olekus oli veider põgusus ja ta pidi nägema vaeva, et püsida toolil. Laps, kes oli kuumast ilmast väsinud, nuttis kiunuvalt. See inisev hääl ärritas noort ema

veel enam. Ta toppis tüdrukukesele vägisi rinnapää suhu, paljastas kord ühe nisa, kord teise ning nimetas last ikka kutsikaks, põrssaks ja koerapojaks. Järsku läbistas aga ta keha mingi tugev, korduv võpatus ning ta tõmbus sügavale küüru, otsekui näriksid ta sisemust lõikavad valuhood.

„Kuule, Lilli, heida ometi voodi... sa oled ju haige... Mis sa veel selle lapsega jändad!... Küll mina ta magama uinutan..." ütles ema, kes seisis kõik see aeg tütre selja taga, jälgides selle viimsetki liigutust. „Mis sa tühjast veel imetad... sühuke suur teine juba..."

„Arvad, et lehmapiim odavam tuleb..." vastas Lilli tigedalt.

„Mis sa nüüd ikka sedasi kohe... Kui see loom su'ga sedasi ümber käis, mis sa's ta jämedusi kannatasid... Eks tulnud juba ammu ära..."

„Tulnud ära!" vastas Lilli kuidagi väga kiirelt üles karates ning hakkas pikkade sammudega mööda tuba edasi-tagasi käima. „No kas sa jääd juba kord vait, sa põrsas!... Muudkui lõuad alati pärani!... No eks karju's kurat vahest oma himu ära!..." kisendas ta vihaselt ja viskas lapse põntsatades voodile. „Tulnud ära!... Kerge öelda... Aga kuhu ma's tulema pidin?... Siia, teie kisa ja närimist kuulatama või?... Kas ma siis vähe veel sain, kui ma siin elasin?... Üks kaagutamine ja haugutamine oli iga päev... Eh, teist sühukest mõrtsukat küll enam ei ole, kui see Jüri on... Ei!... Enam ma sinna tagasi ei lähe, kas löögu või maha... Saan üksi elada küll... Lähen jälle tikuvabrikusse tööle ja teenin kindlasti nii palju, kui meil lapsega vaja läheb... No

hakka sa jälle pirisema!" kargas ta kohe voodi juurde ja haaras lapse uuesti sülle, „mis sul ometi häda on?!... Terve tee otsa ei teinud suud lahti, nüüd aga järsku nagu püsti põrguline... No ulu, ulu sa!... Vaata, ma virutan su põrandale, nagu koonla!... Säh, võta's ometi nisagi suhu... ime!..."

Ja jälle ühtelugu sajatades hakkas ta pikkade sammudega edasi-tagasi jooksma, laps nägu pidi vastu paljaid rindu surutud.

Äkki kõverdas teda jälle mingi sisemine valuhoog. Nägu tõmbus nurgeliseks, suunurgad hakkasid hüplema, silmad vajusid kinni. Ta laskus esmalt küürakile, siis peaaegu kükakile ning istus lõpuks põrandale, imelikult kössis ja kokku vajunud. Kui tõusmine enam kuidagi ei õnnestunud, ütles ta koguni hädise häälega, pilutades laugi:

„Aita... mamma!..."

Ema võttis ettevaatlikult kisendava lapse ta sülest, ulatades selle vahepääl tuppa rutanud Annale, ja püüdis teda püsti aidata. Valust kiljudes tõusis Lilli seina najal põlvili. Kui ta viimaks, pääle jõudunõudvaid pingutusi, jalule sai, oli ta nii nõrk ja küürus, et ema teda vaevalt veel oma vanadusest nõrga jõuga toetada suutis.

Isa abiga asetati ta voodisse. Ikka veel kõverdasid krambid ta keha. Ta karjus alalõpmata segaseid sõnu, ajas teisi toasolijaid endast eemale ning lubas kohe minekule asuda, kui need teda naeravad. Minut hiljemini hakkas ta aga meeleheitlikult paluma, et ema arsti kutsuks.

„Lilli... Lilli... jää nüüd rahu, kuule..." kordas eit ja pühkis käeseljaga silmitikkuvaid pisaraid.

„Ah, ema, kui sa... kui sa..." nuuksus haige.

Viimaks jäi ta siiski vaiksemaks. Näis, nagu oleks see sisemine valu, mis teda seni piinas, lakanud. Ta ajas enda jälle istuli ja tahtis tõusta, kuid vaarus äkki hääletult tagasi ning vaibus sügavasse, raskesse, peaaegu surmasarnasesse unne, mis tuli ta üle. Isegi hingamist polnud märgata.

Ema laotas teki üle tütre ja sosistas juuresseisjaile, isale ja Annale, et need magajat ei segaks.

Kuid seda oli vaevalt vaja, sest viimased olid sama ettevaatlikud ja hirmunud nagu ta isegi. Laps kätel, seisis Anna voodiotsa kõrval ja vaatas silmi pööramata magavat Lillit. Kui tüdrukuke ikka karjumist ei jätnud, hakkas ta teda aeglaselt edasi-tagasi kiigutama, näol mingi segane, alateadvuslikult-emalik ilme.

„Jumal, kui kõhnake ta on..." sosistas ta pääd raputades.

„Jah, luu ja nahk..." vastas ema ja ohkas. „Päris ära hirmutas, kui uksest sisse astus..."

„Ja kus oli enne priske ja..." nokutas vanamees ja puhastas sõrmega igemeid.

„Lähme kööki," ütles ema sosinal. „Issand Jumal halasta, kuidas peab inimene kannatama," ohkas ta ja kummardas üle magaja. „Vaat', kus pidi inimene risti kaela saama... See on ju päris elajas, see Jüri..."

„Elajas, tingimata elajas..." kinnitas Anna.

Kui nad kööki astusid, kükitas ta ukselävele, laskis põlved laiali vajuda ning lisas:

„Ma ei saa aru, kuidas võis inimene kannatada sarnast elu ligi paar aastat!... See on ju kole päris... Jumala eest, ma ei tunnud Lillit esimesel silmapilgul äragi... nii kõhnaks ja kuivaks on teine vaeneke jäänud et... Ja kus oli tüdrukust pääst lõbus laps...

Sühukse põrgulisega pidi inimene kokku saama!... Eh, öeldakse ikka, et ega vares pole laululind, ega moonakas pole ka inimene... Ja nagu näha, ongi nii... Ptüi, prohvus!... No peab ikka inimesel mõrtsuka süda sees olema... Oleks näeks mõni tõpral kaela kahekorra käänata!..."

„Põle viga, küll ta kurat leiab kah kord oma paraja..." sosistas isa vihase kähinaga ja tõusis, et vaadata ettevaatlikult tahatuppa. „Magab üsna rahulikult... Ma ütlesin küll juba ülemineval aastal, kui ta kord mõisast ära tuli, et ä'ä mine midagi enam tagasi... näh, mineval aastal ikka... et mis sa sinna ikka otsid... et küll me su koduski ära toidame... Ja üsna hää meel oleks, kui ta jälle siia jääks... Eit on vana, see hakkaks last hoidma, ise ta võiks ju jälle kuhugi tööle vaadata ja... Näe, ega põleks kedagi, hakkaksime ehk pikapääle hingitsema kah... — Aga seda ma ütlen, et va' Jüri kurat mu käest ei pääse!... Peaks ta veel kord siia juhtuma!... Ma võtaks ta kohe turjast kinni ja näitaks, kuidas Luukas kapamärga pruulib... Nihuke näru!... Oodaku aga ainult! Küll tuleb aeg, millal me rinnutsi kokku lähme, selle va' moonaka niruga!..."

Ta oli väga sõjakas tujus ja kirus täie suuga tigedat väimeest. Ühtelugu jooksvatõbist põlve nühkides ja teist külge ette ajades tippis ta mööda kööki edasi-tagasi, tegi vahete-vahel Anna süles rahulikuks jäänud lapsele sarvi ja silus ümisedes oma pikka, hõbehalli jänesenahaga sarnanevat täishabet. Kui ta enda lõpuks tühjaks rääkinud oli, käsutas ta Volli tuppa, laskis sellel ahjule ronida ning hakkas siis nohisedes poisi allatoodud tubakakasti kallal kohmitsema. Kuid kui

ema ütles, ärgu ta seadigu end midagi siin piipu kõrvetama, sest võib olla, et laps suitsu ei kannata, pani ta tubakatagavara kasti tagasi, nohisedes hääsüdameliselt:

„Ega tahakski tühja... Ma muidu niisama... Suu üsna paks alles..."

Laps hakkas jälle kisendama ja tahtis maha. Kui Anna ta põrandale asetas, jäi ta kohe vait.

Nüüd alles tuli vanadel meelde, et nad polnud oma tütretütart õieti näinudki, ning hakkasid teda hoolikamalt silmitsema.

See oli ilus tütarlaps, suurte, taevakarva silmadega, vähe madala ninaga ja kõrge otsaesisega. Tal olid ligi õlgadeni ulatuvad linavalged juuksed, pisuke suu ja prisked põsed, mis, võrreldes noore ema omadega rääkisid selget keelt sellest, et viimane teda armastab ja hellitab. Ka ei puudunud tal peaaegu kõiki Lüünesid iseloomustavad, pisut liiga tugevad palenukid, ning ta oli, arvestades ta vaevalt pooleteise-aastast vanust, nagu liigagi suur ja priske.

Kuid seda enam andsid vanemate vaesusest tunnistust lapse rõivad. Ta oli paljajalu, porine ja räpane nagu mõisalaps kunagi. Käed olid mustad ja kaetud korbaga. Seljas kandis ta vaevalt kubemeid varjavat kleidikest, mille alt paistis kohe paljas ihu, särgita ja püksikesteta, kriimustatud ning kärnas, nagu kassidest küünistatud. Kukalt ja kaela katsid tihedad kärnad, tekkinud nähtavasti mitmesuguste söödikute närimise tagajärjel. Ja kui ema ta õhukesi, paakunud juukseid sõrmitsema hakkas, juhtus ta enam kui nelja, viie täi pääle korraga. Need olid suured, sinised, vas-

tikult lihavad putukad, mis panid naised otse kohkuma ja silmi kissitama.

„Oi jessuke..." ütles Anna.

„Mis siis need on... täid või?... kogeles eit.

„Täid jah... Ja laps pidi sühuksete käes vaevlema... Oi, Lilli ise on ikka kah hooletu..."

„Mis tal sääl on... putukad pääs või?" küsis vanamees, kes paistis pliidi ees oma valutavaid ristluid, püksid rebadel.

„Putukad pääs jah... Aga kuule, mis sina sääl teed!... Õige mul isand... Kas sul häbi põle kah?..."

„Mis häbi mul's ikka on... Ega Anna mõni võõras põle... Pimme, ristluud hakkasid nii pakitsema, et... Katsu talle vanni teha, sellele ritsikale... Sabatilli äädikatki on vist veel kodus..."

„Ega põle ikka muud jah..." arvas ka eit.

Kohe võeti käsile lapse puhastamine. Vitjagini Anna abiga tehti pisukesele vanni. Pesti enam-vähem puhtaks ka ta viletsad rõivahilbud, kuna juuksed ja terve keha määriti sisse sabatilli äädikaga, mille lõhn pani Liisikese jälle karjuma.

„Ä'ä nüüd lõuga, rumal," vaigistas teda vanaema hellalt, „me tahame lapsele ikka hääd teha ju..."

„Anna paar plaksu üle tagumise, küll siis vait jääb," naeratas Andres ja tegi tüdrukule sarvi.

Sel ajal magas Lilli ikka ühteviisi rahulikult, põskedel laiguline puna. Oli läinud üle kahe tunni, kuid ikka ei ärganud ta veel. Vahete-vahel liigutas ta närviliselt pääd ning siis arvas ema, et ta kohe virgub. Kuid magaja ainult oigas korra ja suikus jälle sama rahulikult kui enne.

Nii möödus päev ja saabus õhtu. Paar korda val-

das veel Lillit haigushoog, siis uinus ta aga uuesti. Ärev meeleolu, mille oli toonud majja ta tulek, hakkas pikkamisi lahkuma. Isa köbis töösaapaid, ema asus toidu valmistamisele, Anna, kellel polnud enam ühtki uudist ja kellel tuli päälegi äkki meelde, et ta peab veel kuhugi minema, ruttas oma tuppa, et rõivastuda kiiresti. Laps magas rahulikult Lilli kõrval, kelle kähisev hingamine kostis nüüd kööki kuidagi kolekuuldavalt ja kõrvuärritavalt valjusti.

54.

Sel õhtul oli ilm eriti ilus. Tuul oli vaikinud juba lõuna paiku, üle alevi lamas sügav, vähe umbne hääletus. Taevas oli kõrge, tumesinine ja selge. Siin-sääl venisid laisalt üksikud pilverünkad, kerkides esile kuskilt metsa tagant ja kadudes linna kohale, mille tihedad vabrikukorstnad matsid nad mustjas-halli suitsuloori. Linnud siristasid järele jätmata ümber maja ning üks postilennuk sõitis mootori põrisedes Tallinna poole, sädeledes läände kalduva päikese eredates kiirtes, otsekui oleks ta terasest või hõbedast.

„Kati,Kati!...” hüüdis Anna äkki ja jooksis särgiväel kööki, lokikäärid peos.

„Nonoh, mis on?...” küsis eit kohkunult.

„Jüri tuleb!...”

„Mis?... kust?...” kohkus ka vanamees ja kargas püsti. „Ahaa! Sääl ta juba vilksataski!... Küll ma talle, kuradile, nüüd õpetan!” ütles ta ähvardavalt ning võttis tuhvli tükkis liistuga pihku. „Ära kihutan ta lihtsalt... O-odaku aga!...”

Ta asetus lahingupoosi, tuhvel peos. —

Silmapilk hiljemini avaneski uks ning vihane mees, kes polnud leidnud, tulles õhtul töölt, naist kodunt, tormas sisse.

Noh muidugi! Seda ta arvanudki!... karjus ta tigedalt ja vaatas Annale otsa, pidades seda alguses Lilliks. Kas ta naine siin on? Noh, kurrat võtku, kas keegi talle's vastata ei mõtlegi või?... Ei, nüüd lööb ta küll selle lehma vigaseks, nii, et ta enam kottu välja ei saagi!...

„Noh, kuhu te ta toppisite, saadanahinged!" kriiskas ta rusikaid vibutades ja tormas pliidi ees istuva ema ette.

Ta oli nähtavasti ka purjus, sest ta suust käis välja hapukas viinalehk. Samuti tuikusid ka ta jalad kaunis tugevasti.

„Tohoo, peletis, kas sul häbi pole!" karjus Anna talle vastu, käed puusas. „Vaata, et sa siin veel kolkida ei saa!... Või tema vanale inimesele silmi kinni jooksmas!... Ise oled sa üks hää saadanahing!... Küll ma sulle näitan veel!"

„Lõuad pea, libu!... Sinul pole siin midagi norimist!... Kui sa end kohe ei korista, võid sa üle hammaste kah veel saada!..."

„Va' andja ikka!... Kõtt, kaabi ikka puru kah pääle!... Ja selle libu eest, — säh sulle!..."

Osav ja vetruv, kargas ta mehe nina alla ja andis sellele tugeva kõrvakiilu.

Tekkis kohe hirmus segadus. Lüüasaanu tormas naisele kallale ja püüdis seda rusikahoopidega pikali paisata, viimane puuris aga silmapilkselt oma tugevad sõrmed kallaletungija juustesse. Pang kukkus prant-

satades ümber ning kooritud kartulid veeresid mööda põrandat laiali. Ema, kes seda nägi, sai kolevihaseks ja tungis väimehele selja tagant kallale, isa aga hüppas kõige viimasena nurgast välja, võttes kohe tarvitusele oma valmisvaadatud sõjariista, — töötuhvli ühes liistuga.

Purjus mees, kes esines alles äsja pääletungijana, püüdis end meeleheitlikult kaitsta. Vehkides metsikult ümber pää andis ta igasse külge hoope, sai aga vastu veel enam, ning vandus kriiskavalt, et nüüd ta alles nägevat, mihuksest röövlikoopast ta omale risti kaela võtnud. Aga oodaku nad ainult, need kõrilõikajad! Küll ta neile veel täna korra majasse teeb!... Kannatagu, kuradid!... Pihuks ja põrmuks tambib ta nad kõik, kui nad teda kohe lahti ei lase.

„Mis sa, lurjus, ähvardad veel!" kiunus Anna läbi nina tuleva häälega ja raputas meest vahet pidamata siia-sinna, hoides teda kahe käega juustest. „Eks hakka nüüd vastu, kui sa mees oled! Vaest Lillit, vaat' seda sa oskasid piinata, aga nüüd, kus sul omal häda käes on, nüüd põle sind kuskil... Vala, vala, Andres, talle nii, et liistu jälg talle eluks ajaks pähe jääb!... Sedasi, sedasi!... Tublisti, andke aga tublisti... elajale!... Hi, hi, hi!...

Kuid järsku sai ta mehelt jalahoobi kõhtu, hakkas inetult ägisema ning jooksis, käed ümber keskkeha, köögist tuppa. Silmapilk hiljemini oli ta aga jälle tagasi, seekord umbes vaksapikkune raudpulk peos, millega hakkas ta meest kohe ribide vahele peksma. — Ja ta oli tõesti kohutav oma vihas: — juuksed korratult üle silmade, särk rüselemisel reiteni tõusnud, suunurkades vaht.

Äkki kostis üle riiumüdina vali, kiljuv karjatus. Silmapilkselt vaikisid hoogu sattunud kisklejad. Anna viskas löögiriista põrandale ja tormas tahatuppa, kus magas Lilli, ema haaras kohkunult pääst kinni ja järgnes talle, kõige lõpus astusid äi ja väimees.

Nende silmade ees avanes kohutav pilt. Keset tuba, pikali põrandal, lamas Lilli. Ta oli tahtnud nähtavasti kuhugi minna, kuid just uksel oli jõud lõppenud. Ja sinna ta siis langeski, juuksed korratult ümber katkise otsaesise ja käed jõuetult kõrval. Ta vaatas valust kissitatud silmadega tulijaile vastu ja kordas mõttetult:

„Ei taha... ei taha... ei taha-a-a!..."

Kui mehed uksele ilmusid, hakkas ema neid tagasi tõrjuma, sest kohe märkas ta, et see, mida oli ta seni ainult hämaralt aimanud, on siiski tõsi.

„No mis sina, sunnik, siin vahid!... Tee et sa minema saad!..." ütles ta väimehele tigeda häälega ning pöördus kohe vanamehe poole. „Mine, kutsu Matvei Liisu siia... tal on sühukses asjas rohkem teadmisi... Anna, avita sa mind vähe... tõstame ta voodi... Ah sa vaene, vaene Lillike, mis sa kõik veel kannatama pead... Soo!... Nüüd ole veel nii hää ja pane ruttu vesi tulele... kui sul aega on..."

Ning jälle väimehe poole, kes seisis ikka alles uksel:

„Kas sa, kaabakas, käid's siit minema või ei käi!... Noh, ruttu, marss!..."

Mõne minuti pärast oligi Matvei eit kohal. Paljaste käsivartega, suu pungil toitu täis, tormas ta kohe tahatuppa, kus viibisid juba ema ja Anna.

Isa ja väimees jäid kahekesi kööki. Tülile järg-

nev juhtumine oli mehed palju kainemaks teinud. Jüri oli hirmul. Olgugi, et ta käis oma naisega toorelt ümber, ei suutnud ta siiski taluda mõtet, et äkki viimane surebki. Ka oli tal oma ülesastumise pärast häbi, sest alles nüüd kujutas ta täielikult, millisena võtavad teda teised „ristiinimesed".

„Noh, sedasi sa, vennike, mul nüüd eladki..." ütles Lüüne piipu laadides ja põrnitses väimeest jalatallast päälaeni. „Häbi võiks sul ometi olla, mees!... Mis sa nüüd ise mõtled kah?... Mäh?... Nagu röövel... tapab ja piinab inimest... Eeh, sa sunnik!... Südat pole sul küll niipalju kah, kui mul küüne all musta..."

„Mis sa enam räägid..." naeratas Jüri kuidagi abitult-kohmetult. „Näe... pea vist päris katki... No, küll kipitab teine... see kukal... Kas siis Lilliga asi tõesti nii hull on?... Näe, kuramus... ei või pääd enam pööratagi..."

„See on sulle veel vähe, seda tead!..." ütles vanamees ähvardavalt, sest ta liiga pingutatud tuju ei annud talle rahu. „Ega sa ju ometi hunt ole!... Metsloom ei lähe kah niiviisi teise omasarnase kallale... Inimesel peaks ikka inimese, aga mitte looma mõistus olema... Kui sa ta kord niiviisi päris surnuks peksad, mis sa siis ise veel mõtled, mis?"

„Kas see asi's nii hull on ikka?..." tõmbus mees häbelikult küüru. „Kodused tülid... väga lihtne..."

„Mis ‚väga lihtne'! Küll sulle siin õpetatakse veel, kus ‚väga lihtne'! Muidugi, arusaadav, et igal abielurahval tulevad ette pisuksed nääklemised, aga kes siis kohe murdjaks muutub!... Kas sa arvad, et ma oma lapse sulle piinata olen annud või?... Mõtle ikka ise kah!... Palju sellest's tagasi on, kui ta juba

kord hädaga siia jooksis... Häbene, tola, oma silmad pääst välja!... Noor, tugev mees ja peksab väetit naist... Kas sul's muud ajaviidet ei ole või?... Häbi!..."

Ja jälle hakkas vanamees raputama vihaselt oma suuri, tööst krobeliseks muutunud rusikaid, otsekui oleks tal tõesti tahtmine veel kord joosta väimehe kallale. —

„Jäta nüüd järgi, isa..." ütles ähvardatav. „Oli mis oli, — mõne asi!... Peaks ainult nii olema, et... peaks Jumal Lilli ilusti terveks tegema ja... Viimaks ongi nii, et... et ta täna koju tulla ei saa... see oleks ju halb natuke..."

„Kas sa hull oled või?!... Täna! Tead, Jüri, kui ta saabki terveks... aga terveks saab ta kindlasti... selles ma ei kahtlegi... sühuksed asjad on ju naiste käes kord aevastada... Aga seda ära loodagi, et ma tal veel sinu juurde tulla lasen... Ma ütlen sulle, molu, ma söön kas või oma vana mütsi ära, aga seda päeva ei pea sa enam näha saama... mõistad!..."

„Noh, ole ikka!..."

„Mis ‚ole ikka'! Küll ma sulle säetan su ‚ole ikka'!... Kas sina kah mõne mees oled!... Arvad, et ma ei tea või, kuidas sa elad!... Pidid ikka kõik tegema... asuniku koha võtma ja... maja ehitama ja... kõik nagu kord ja kohus sisse säetama ja... Aga ütle mulle, hää inimene, kui kaugel sa selle asumisega oled juba?... Mäh?... Maa seisab kündmata, riigi käest said palgid, — need vedasid saeveskitesse ja müüsid maha, ehituslaenu laaberdasid läbi... ise elad aga sügisest saadik sarnases osmikus, mille nurga vastu koer kah siristama ei tule!... Või arvad, et ma sedagi ei

tea, kuhu sa selle palkide müügist saadud raha panid... ja ehituslaenu?... Tean, tean, va' vennas!... Tüdrukute nahka söötsid... ponkse ja präänikuid ostsid... pudelisse puhusid... Terve oma maja ja asunikukoha puhusid pudelisse ja... eh, ei taha ropendama hakata aga... Lähed aga koju ja peksad vaest Lillit kah veel, nagu mõnda koerakutsikat!... Va' hull loom!..."

„Noh, noh, isa, ega see asi's veel nii... Küll saab ehitatud ja kõik... Anna ikka aega..."

„No mis sa nüüd keksid, kuule! Va' ehitaja!... Ponksipaberitest ehitad või?... Tema tahab kah mees olla!... Aga vaat' lapsi, — neid sa oskad muretseda ja juba kohe emaihus surnuks või vigaseks materdada... Oleks ma Lilliks olnud, ma põleks sind oma ligigi lasknud!... Kas või hammastega oleks patja kinni hakanud, kui enam himule vastu poleks jõudnud panna... aga sind poleks ikka ligi lasknud... Noh, mis sa, kaabakas, siin veel vahid ja passid... Tee, et sa kohe minema saad! Kuuled või? Mäh!..."

Vanamees hakkas väimeest ukse poole suruma. Selle alandlikkus ajas ta ikka enam ja enam marru, sest miskipärast soovis ta, et Jüri vähemalt vastugi hakkaks või midagi salata püüaks. Päälegi võimaldus tal nüüd esmakordselt tollele töntsi mõistusega, vastikunäolisele inimesele põhjalikumalt otsa vaadata, mis õhutas tas viha veelgi enam, sest kunagi oli ta kujutlenud endale väimeest koguni teissugusena, kui see tõepoolest oli.

Samal ajal hakkasid sünnitaja oiged muutuma kord-korralt valjemaks. Kriiskava, palavikust kähiseva häälega kisendas ta vahet pidamata ja kutsus ema, kes seisis tast vaevalt mõni samm eemal. Nähtavasti

kaotas ta sagedasti mõistuse, sest üsna tihti hakkas ta hüüdma Alieksit ja Arnut, kellede pärast oli ta vist väga palju kannatanud.

Vanamees, kellele lõikasid need kisendused südamesse, ei suutnud neid enam taluda, jättis väimehe väljaajamise sinna paika, haaras lapse ning käsutas ühes ka Volli, kes seisis hirmunult, sõrm suus, ahju kõrval nurgas, ja jooksis aeda.

„No kas sühukest asja praegu tarvis oli, mis?!" ütles ta tigedalt ja ruttas õunapuu alla, mille lehtedele heitis loojenev septembri päike oma kollakaspunaseid kiiri. „Kujuta ette... ligi kolm, neli versta sarnases seisukorras maha käia!..."

Möödus pool tundi ärevat ootust.

Oiged kord valjenesid, kord vaikisid.

Taevas läks pikkamisi täiesti selgeks, viimnegi pilveraas kadus, päike vajus paljana ja hergavana üsna silmapiirile. Nagu suur, veripunane ratas seisis ta tumeda metsa kohal ja hakkas siis kuidagi äkki, peaaegu silmanähtavalt kaduma, otsekui veereks ta puude latvade vahele, mustjasroheliste männioksade taha. Läks pisut vilumakski. Raba poolt puhuv tuuleahe tõi ligi niiskust. Lõhnas vaiku, põlevat turvast ning rohulatvadele heituvat kastet. Ristikheina-põllud, mis sarnanesid nüüd pruunikashallide, luitunud vaipadega, täitsid õhu mingi nukra, venivalt roomava, vähe terava lõhnaga, üle uulitsa kahisev rukkiväli oli juba ammu norgu lasknud oma kuldkollased, küpsest viljast rasked pääd.

Vanamees istus, liigutas last põlvedel edasi-tagasi ja vaatas vidusilmil vastu loojenevat päikest. Imelik, miks muutub see hergav valgusallik, millesse ei või

keskpäeval vaadatagi, õhtul sääraseks punaseks, lopergusekss ja otsekui kustunuks?... Ja miks ta siis enam ei soojenda?... Ja miks õhtuti kaste langeb?... Ja kust tulevad küll need valged, sakilised pilved, mis on nii lumekarva, aga mis ei anna tõepoolest ei lund ega vihma?... Või mis asi see pilv õieti on?... Räägitakse, et ta aur on... Aga kui ta aur on, miks ta siis laiali ei valgu, vaid niiviisi, tükikaupa paigast teise rändab?... — Kuid järsku tuli koleselge mälestus toas vaevlevast Lillist ja kõik need pisukesed, vastust otsivad, vähe kurvad küsimused jooksid jälle laiali.

Viimaks ometi, kell võis olla juba kaheksa või veel enam, avanes toauks ning Matvei eit tuli naeratava näoga aeda.

„Noh, mis te siin vahite!... Minge pisukest kah kaema..." ütles ta rõõmsalt, nagu töömees kunagi, kelle ettevõte õnnestunud. „Kartsin küll, et halvasti läheb, aga... Terve kui purikas..."

„Kuidas Lilliga on?" küsis isa.

„Nõrkes ära... Jäi just praegu magama... Ta on küll laia kondiga, aga..."

„Terve jah?"

„Noh ikka... Hä, hä!... Nagu kala vees... Tütretütar oli, nüüd said tütrepoja kah veel..."

„Ah poiss või?"

„Poiss jah."

Ning Jüri poole:

„Ma ei saa aru... inimene tuuakse sühukses olekus kottu välja... Oleks järsku sedasi juhtunud, et aeg tee pääl oleks täis saanud, mis siis?... Noh, mis sa veel norutad... eks mine vaata oma meisterdust kah... Hä, hä, hä!..."

„Mis mina tast vaatan!..." vastas mees tigedalt, sest teadmine, et naine terve on, tõi talle ta tujuka sõjakuse jälle tagasi.

„Soo! Õige mul isa!... Ei taha oma last näha!..."

„Ja mis ma tast's ikka vahin... Phäh!..." venitas mees.

„Soo! Ju ta su oma jagu on!..." ütles Matvei moor nina nuusates.

„Ei — tea... hää, hä..." kehitas Jüri õlgu ja tegi pilkava näo. „Eks küsi emase koera käest, kes ta poegade isa on..."

„Mi-is?" karjus Lüüne ja kargas rusikas kätega sammu ettepoole. „Ah seda sa kah veel!... Välja!... Välja... välja siit hoovist!... Oh sina lurjus!..."

„No mis sa nüüd sõimad?... Mis mina sääl teha saan, kui..."

Ent ta ei saanud lauset lõpetada. Silmad vihast pärani, kargas vanamees talle kallale ja tahtis teda lüüa. Ta taganes, komistas üle maast välja ulatuva puujuure ja prantsatas pikali. Kuid ta hüppas kohe jälle jalule ning tormas, käed rusikas, äiapapa kallale. Ja vanal oleks kindlasti läinud halvasti, poleks samal silmapilgul juhtunud midagi ootamatut, mis andis tervele sündmuskäigule koguni uue suuna: musta täishabemega, hallis vihmamantlis mees, kes oli parajasti ametis värava avamisega, hüüdis sügava rinnahäälega:

„Jõudu, isa!"

Vanamees võpatas, pöördus ja tõmbas silmad pilluli. Äkki kogeles ta aralt:

„Sina... sina või?..."

„Jah," vastas mees ja astus aeda. „Nagu näed..."

55.

Pärastpoole, kui sai Ridle külasviibimine teatavaks juba enam laiematele hulkadele, s. t., kui ta kurbmäng juba lõppenud oli, püüdsid paljud kinnitada, et nad olevat näinud ta tulekut. Kui nad õhtul töölt kodu poole sammunud, läinud viimane ainult mõni vakamaa nende ees. Kuid see oli üsna harilik kuulujutt, sest vähemalt need, kes niiviisi kinnitasid, polnud teda näinud.

Tõepoolest tuli Ridle külla kella üheksa ja kümne vahel enne lõunat, ning needki, kelle silmi ta puutus, ei tunnud teda.

Ta sammus mööda raudteed kuni metsani, peatus siin silmapilguks ning pöördus siis, vaadates teraselt ringi, tagasi küla poole. Kõik oli vaikne. Mets nagu magas ja metsa üle kummuv taevas magas samuti. Üksikud lumivalged pilved venisid aeglaselt lõunast põhja. Õige tasane tuuleahe liigutas pakse lepalehti. Männi okkad langesid vaevalt kuuldava rabinaga. Linnud vidistasid ümberringi, põõsastes ripnesid hõljuvad härmalõngad nagu pikad, kerged loorid, mida lehvitab nägematu käsi.

Ridle astus teelt pisut kõrvale, vahtides silmi pilutades vastu hergavat valgust. Mingi suure, arusaamatu jõuga lõid kõik need tuttavad kohad ja rajad talle näkku. Siin oli too pooleni kinnikasvanud linaleo-auk, milles oli ta sagedasti, olles veel põlvekõrgune poisike, käinud uputamas sisalikke, usse ja konni, säält algas madal mudasoon oma pika lõikrohuga ja võhumõõkadega, mis õitsid kevaditi valkjaskollakalt ja lopsakalt, ning veel pisut kaugemal, sääl, kust olid vahepääl lan-

genud läikiva kirvetera all pea kõik puud, oli talle nii hästi tuntud maasikamaa oma suhkurmagusate marjadega, mis punetasid kutsuvalt ja ootasid noppijaid vist praegugi. Aga kui ta üsna lagedale nõmmele jõudis, nägi ta endast paremal laia, ääretut, külma udu hingavat raba ning selle veerel seisvat Kolgatatki, kes igatses ta järgi vist ammu juba, oodates teda nagu noor neiu oma kallimat, — lühikestel suveöödel ning tuisustel, valgesse linna rullitud talveõhtutel, kui paugutas pakane majaseintes ja aiateivastes. Ja kes teab, ehk oligi ta ainuke ootaja, see suur ema, kelle kivine süda ei unusta iialgi, ehk kuigi unustab, siis ainult lühikeseks ajaks...

Sirgena, käed taskus, tunnistas Ridle seda ümmarat liivaküngast ja vähe kaugemal asuvat küla. Alati, kui oli ta juhtunud lugema romaanidest kauemat aega kodust eemal viibinud inimese koju tagasipööramise kirjeldusi, oli ta naernud tolle sentimentaalsuse üle, mida püüdsid pea kõik kirjanikud, kas või kõige kainemad naturalistid, ligi pookida muidu kaunis sümpaatsele tegelasele. Ei, see oli raamatulik, see polnud sugugi eluline. Ja kuigi ehk leiduks mõni sarnane kurvameelne inimesekene, siis poleks sugugi patt ta üle naerda...

Nii oli ta mõelnud, tema, tugev, külm, pikkade sammudega kõiki tundeid porritallav mõistuseinimene. Kuid nüüd, seistes siin võsas, selg vastu krobelist puutüve ja rinnus teadmine, et kohe, kui sind tabatakse, pole sul enam elu, tundis ta kuidagi äkki, et kuskil sügaval - sügaval hingepõhjas, kuskil sügaval südamesopis hakkab sündima ja arenema just samasugune nõrkus. Ei, tõesti pole tas enam kõik korras!... —

Ta pilutas silmi, süütas paberossi, mõtles, et ta peaks kohe kuhugi minema, kuid — istus ja hakkas äkki kuidagi üksikasjaliselt, peaaegu tigedalt manama oma silmade ette omi noorusaastaid, inetuid, musti, liiga varasest kirest ja häbistavatest mängudest määritud lapsepõlve päevi.

Oota, kuidas see nüüd kõik oli?... Kust oli saanud ta selle pudeli ja kust selle hõbedase, saladuslikult-sädeleva, mis vulksus ses pudelis?... Päike paistab, Kolgata liiv on kuum, vaikselt-vaikselt õõtsuvad madalate männijässakate tumerohelised oksad... Suure pääga, inetu, umbes viieteistaastane poiss istub liivakünkal, vaatab üksisilmi küla poole ja loksutab aeglaselt põlvede vahele pigistatud viinapudelit. Kui võtaks... kui rüüpaks!... Kuskil rinnus tuikab nagu teine süda veel, kuskil alateadvuses tekib vormitu aimus, et see, mille ees ta praegu seisab, on suur saladus, suur, meelitav saladus, mida oleks nii hää tundma õppida, kuid mis siiski nagu hirmutab, eemale tõukab, jämedalt näkku lööb... Aga siis polnud tal veel vähematki taipu sellest, et see mis tas tol korral niiviisi kohises ja hoovas, on ta rikutud joodikuveri, mis aimas juba läheduses uimastavat mürki...

Otsekui hirmutatud sellest kohatust, omavolilisest mälestusest, surus Ridle käed mantlitaskutesse ning pöördus kuidagi nurgeliselt. Silmapilk hiljemini sammus ta kiiresti küla poole.

Kui ta Petersonide maja kohale jõudis, peatus ta jälle. Vaadates üle lokkava rukkivälja, mille kohal sädistas parv varblasi, nägi ta hoovil kaht askeldavat inimest. Ta istus kännule ning süütas paberossi, et oodata, mil lahkuvad need inimesed õuelt. Siis aga

läheks ta mööda kraavikallast tagakambri akna juurde ja püüaks Oskariga kuidagi kokku saada. — Miks tas just säärane mõte tärkas, seda ei aimanud vist ta isegi. —

Möödus mõni minut.

Äkki kargas Ridle püsti ja jäi üksisilmi paksu pajupõõsa poole vahtima. .Talle näis, nagu oleks just praegu keegi selle taha joosnud. Külm higi otsaesisel, katsus ta krobelist revolvri pära, märkas aga siis kuidagi järsku, et ta oli eksinud, ning istus uuesti.

Parajasti, kui ta paberossi süütas, nägi ta, et inimesed, kes olid senini Petersonide hoovil askeldanud, mööda põllupeenart kuhugi sammusid. Need olid peremees, selle naine ja veel keegi kolmas. Ridle tõusis ja seiras neid tähelepaneliku pilguga. Kui minejad ta silmist kadusid, kalpsas ta üle kraavi, et läheneda majale. Ta sammus mööda kitsast rada kuurini, vaatas veel kord küla poole tõttajatele järgi ning läks siis kambri akna taha.

Maja oli vaikne, kardinad rippusid liikumata. Ta kuulas tähelepanelikult, kas pole ehk toas keegi võõras. Kuid ta ei kuulnud ainustki häälitsust ja astus varjust välja.

Ta koputas.

Kambris jäi endiselt vaikseks.

Ta mõtles juba ukse poole pöörduda, kuid märkas järsku, et aken oli ainult vastamisi tõmmatud. Kui ta sõrmed pilu vahele surus, avanesid mõlemad pooled.

Esimesel silmapilgul ei näinud valgusega harjunud silmad poolpimedas toas pea midagi. Kuid vaevalt minut hiljemini hakkas ta juba üksikuid esemeid üks-

teisest eraldama, seletas juba kappi, voodit, lauda, toole, ning seda inimestki, kes pikutas ristseliti voodis.

„Oskar!" hüüdis ta tasakesi, toetudes küünarnukkidega aknalauale ja ulatas ülemise kehapoole ligi rindadeni tuppa. „Oskar, kuule!"

Magaja ei liigutanudki.

„Oskar, kuule, tõuse üles," kordas Ridle juba pisut valjemini ja põrutas sõrmeotsadega vastu ruutu.

Poiss norises endise hooga edasi.

Ridle mõõtis silmadega aknalaua kõrgust, toetas käed tugevamini vastu küljepakke ning kargas peaaegu seinu puudutamata tuppa.

Tollest päevast saadik, kui oli ta käinud viimset korda ses toas, polnud siin midagi muutunud. Laud raamatutega seisis samal kohal, oli sama korratu, raamaturiitade kõrval vedelesid, nagu tolgi korral, igasugused riidenärud, leivaviilukad ja ajalehed. Ainuke asi, mis oli siin uus, oli valge, korratult kokkukägerdatud üliõpilasemüts, lagipääs sinakastume tindiplekk. — Nietzsche „Vastkristlase" tagumisele kaanele oli joonistatud osava käega inetu, härjakaelaga juut, kelle iga pisemgi näojoon rääkis hoolimatusest, ahnusest ja totrast uhkusest, ning pildi all seisis kõverate stiliseeritud tähtedega trükitud sõna: „Üliinimene". Vastkristlase kõrval vedeles neli, viis Tolstoi tööde köidet ja peaaegu sama palju Artsõbaševi omi, kõige pääl kuldköites „Sanin", mille valkjalt kalingurkaanelt vahtis vastu teine umbes samasugune hirmutis. Iga väiksemgi asi rääkis igavusest, rohkest vabast ajast ning mingist painavast, rahutust mõttest. —

Ridle naeratas vaevalt-märgatavalt, tõmbas paar mõttetut kriipsu tolmusele raamatukaanele ja tahtis

jälle hakata Petersoni äratama, kuid jättis siiski tegemata, sest ta pilk langes magaja näole. See polnud ju sugugi ta endine sõber. Kõhetu, sisselangenud põskedega, laia, kollase otsaesisega ja kuidagi sügavalt mustendavate silmakoobastega sarnanes ta rohkem surnu kui elusa inimesega. Pikad, tumedad juuksed korratult üle pää lükatud, põsel sügav haavaarm, nina all pisukesed mustjaspruunid tutsud, — nii võis teda vaevalt veel tunda. Alumise lõua oli ta magades kaugele ette lükanud, mis andis ta näole otsekui imestava ilme.

Ridle tõmbas tooli ettevaatlikult voodipäitsisse ja istus.

Aeg läks. Minut kadus minuti järgi. Peterson magas ikka sama rahulikult kui enne. Päike oli tüki maad edasi jõudnud ja paistis eredasti aknast tuppa, joonistades põrandale aias kasvava sirelipõõsa liikuva varju. Kui ta soojad kiired magaja näole sattusid, muutus selle uni põgusaks ning varsti avaski ta silmad, väsinud ilme ümber suu.

Äkki märkas ta oma voodi ees istuvat meest. Hõõrudes kahe rusikaga ähmaseid silmi kargas ta kuidagi kähku istuli ja jäi pärani pilguga Ridlet vahtima. Ta näol peegeldus arusaamatus ja uskmatus ning kui ta rääkima hakkas, kuuldus ta häälest võltsimatu imestus.

„Alleks, see oled ju sina!...” ütles ta.

„Mina jah,” vastas Ridle apaatselt, jäädes samasse liikumatusse poosi nagu senini.

„Kas ma's tõesti ärkvel olen?... Kust sa's siia said?...” hõõrus Peterson silmi.

„Tulin,” vastas Ridle endises toonis.

„Aga ma pidin ju ukse haaki panema?...”

„Võib olla... ma ei katsunud...”

„No kust sa's... kuule, ma küll ei usu... Jälle..." pomises Peterson.

„Mis sääl's uskuda on... ha, ha..." naeris Ridle järsku katkeliselt. „Ma tulin... näe... sääitkaudu..."

Ta viipas käega selja taha.

„Aknast? Sa oleks võinud ju koputada!... Ma oleks sulle ukse lahti teinud..." ütles Peterson, kohmetu kõverdus ümber suu.

Ridle naeris aga jälle, ulatas sõbrale käe ja sõnas veidralt rõõmsa häälega:

„Имею честь!..."

„Tere jah..." raputas Peterson tugevasti ja südamlikult pakutud kätt. „Kas sa ammu juba tulid?"

„Ei, mitte just ammu... umbes pool tundi tagasi..."

„No Jumal hoiaks, miks sa's mind ei äratanud!... Istud mu voodi ees ja ei või mind raputada... Ei uskunud, jumala eest, ei uskunud..." kogeles noormees rõõmu pärast väriseva häälega. „Ja mihuke habe veel... He, he... Jumala eest, nagu...!"

Ta tõusis veel kikimale, võttis laualt paberossi ning ütles:

„Aga räägi ometi, kuradi pärast, kus ja kuidas sa senini elasid?"

„Mis sääl ikka rääkida on... põranda all..." vastas Ridle.

Lühike vaikus. —

„Sa oled vist haige olnud?" küsis Ridle ja vaatas äkki selja taha.

„Ah mina?... Olin jah..." nokutas Peterson.

„Mis haiguses?"

„Mis muud kui tiisikuses..."

„Ma vaatasin jah, et nii kõhnaks oled jäänud..."

ütles Ridle, naeratades jälle kuidagi katkeliselt ja veidralt. „Nii kõhnaks, et... He, he, he..."

„Oh, mis nüüd enam..." lõi Peterson käega. „Oleks sa mind paar, kolm kuud varemini näinud... luu ja nahk kohe... Külaski oodati juba surma ikka... Aga näe, võtsin kätte ja hakkasin paranema, ja nüüd pole enam suuremat vigagi..."

„Kuidas sa's sarnase haiguse külge said?" küsis Ridle ikka ühtelugu naeratades, otsekui räägiksid nad mingist väga lõbusast ja igapäevasest asjast.

„Jumal seda teab... külmetamine, mis muud... Tulin kord õhtul töölt ja heitsin voodi raamatut lugema, kui järsku just nagu viskas verd suust välja... Kahju, et mul haiguseaegset ülesvõtet pole..."

Jälle miskipärast kuidagi piinlikuna tunduv vaikus.

„Noh, puurid ikka õigusteadust?" küsis Ridle, heites jälle uuriva pilgu selja taha.

„Ju ikka puurin..."

„Kuidas siis edeneb kah?"

„Mis sääl edeneda või... Pooled eksamid on juba antud..."

„Muudkui elad praegu siin ja?..."

„Jah... Ega's linnaski parem ole... Siin on ometi hää vaikne ja omaette... Võid teha mis tahad... Harva, kui keegi segab... Aga linnakära, — oi, seda ma ei kannata! Mis seegi's teeb, et külainimesed räägivad ja kõlistavad!... Ha, ha... Ega see ju tükki küljest ei võta... Või oleks siis õige mõni suurem linngi... nagu Tallinna või Tartu... Aga siin, see pisuke kärbsepesa... Ei, tänan väga!... Parem olen juba sellest n. n. seltskonnast täiesti eemal, kui et astuda läbikäi-

misse mõne ennasttäis idealistikesega või jumal teab mihukse suurusega... Heh, parem löön nende pääle käega ja elan siin nagu kuningas... Ja kui õigust öelda, lähebki mulle praegusel ajal rahu vaja..."

„Milleks siis see rahu?" küsis Ridle silmi pilutades. „Mis sa siin's sarnast teed?"

„Mis ma siin teen või?..." naeratas Peterson poolhäbelikult. „Niisama tühja-tähja... Tahan nimelt üht... üht raamatut kirjutada..." ütles ta siis kuidagi kugistades ja punastas kohmetult. „He, he, he... Kas pole loll mõte, mis?"

„Ei tea... miks mitte... kui sul andi on..." pomises Ridle flegmaatiliselt ja tõstis jalad toolipulgale. „Millest sa nimelt kirjutaks?"

„Eesti töölisklassi praegusest seisukorrast..."

„Ah nii... Ja missugusest vaatepunktist välja minnes?..."

„Sinu vaatepunktist ikka..."

„Mi-nu?!" tõmbas Ridle järsku kulmud kortsu. „Minu vaatepunktist? Soo!"

„Või ei taha sa seda?..." küsis Peterson kohmetult.

„He, he, he!... Mis mul sääl tahta on... Aga kust sa's mu seisukohta tunned? He, he, he, he..."

„Sa kord nimetasid... Mäletad, kord meil... Ütlesid ju siis, et Eesti tööliskonna traagika seisab just selles, et ta on liiga killustatud... Haiguse ajal mõtlesin ma üksikasjalisemalt järele ja... Sul on täiesti õigus... „Klassidesse jagunemine Eesti tööliskonnas" — nii oleks mu kavatsusel oleva raamatu päälkiri," muutus Peterson äkki kuidagi palavikuliselt elavaks ja hakkas närviliste sammudega mööda tuba edasi-tagasi käima. „Mis sa arvad, sõber, sarnastest mõtetest?"

„Mis siis!... Kena..." kehitas Ridle õlgu. „Aga kui suureulatuslik su töö saaks?... Brošüür?"

„Ei, uurimus... nii 100—150-leheküljeline... Näed, mul on juba paar, kolm päätükki kirjutatudki..." ulatas ta Ridlele kaks tiheda käekirjaga täiskritseldatud kaustikut. „Ainult see haigus segab... Ei või ju kuigi kaua järgimööda istuda... Rinnad on veel nõrgavõitu... Arst keelab küll kirjutamise sootuks ära ja jammib ühtepuhku, et ma kaevavat omale niiviisi ise haua... He, he, he... Aga noh, see on loomulik... nad on kavalad ja tahavad sellega ainult seda kätte saada, et ma end kauem kosutaks... Aga kust seda aega nii pillata on... Ja ega's tervisel polegi enam midagi viga... mõtle, ligi poolteist kuud on sellest tagasi, kui viimast korda verd tuli... kopsudest tähendab... köhides... Saagu mis saab, aga see töö tuleb lõpule viia..."

Ta köhis kähinal ja surus taskurätiku suule. Kuid juba silmapilk hiljemini jätkas ta:

„Oi, kui sa teaks, kuidas mind haiguse ajal töötuhin piinas!... He, he, he... Mõtled ja mõtled, kuidas teeks ja kirjutaks... iga üksik sõnagi seisab selgesti silmade ees... kõik on nii lihtne ja arusaadav, et pole vaja muud, kui istu laua taha ja lase sulel käia... Aga — ei saa!... Palavik, nõrkus... Muudkui kõbi aga varsti voodisse tagasi... He, he, läksin siis viimaks niikaugele, et ei suutnud kuidagi muidu olla, kui võtsin lauatüki kõhule ja katsusin nii, lamades, midagi valmis sepitseda... He, he!... No arusaadav, et niiviisi midagi ei saa... Aga nüüd... nüüd peab asi siiski nihkuma hakkama..."

Ta köhis jälle kaua ja tugevasti, tõmbudes valu pärast peaaegu küüru.

„Ei, sul oli sel korral tõesti õigus..." jätkas ta vähe hiljemini. „Jumala eest, täiesti õigus... Siis ma ei saanud veel hästi aru, aga pärast, kui ma su sõnade üle põhjalikumalt järele mõtlema hakkasin ja neile ka elust tõendusi otsisin ja leidsin, langes mu silmadelt otsekui kae. Jah, vähemalt meie, Eesti, tööliskond jaguneb enam kui kümnesse erisugusesse rühmitusse!. . Ja missugustesse rühmitustesse veel!... Oi, seda kõrilõikajalikku tigedust, mis valitseb nende rühmituste vahel!... Päris valus vaadata kohe... Just läinud suvel aset leidnud sündmuste tõttu torkasid mulle need arusaamatud, koledad vastolud silmi, mis valitsevad meie proletariaadi ridades... Üks parastas üht, teine teist!... Ja see meie küla mässajate lugugi... Kas ei räägi ka see sellest juhuslikust, amorfsest elemendist meie töötava massi iseloomus?... Need, kelledel oli põhjust välja astuda, puuvillavabriku omad, need jäid rahulikkudeks päältvaatajateks, kuna aga mässukeerisesse kukkusid koguni sarnased, kelledest oleks võinud seda oodata kõige vähem... Nagu Pjoss ja vana Jaakson... või jälle Vitjagini Ivan... Ei, sul on täiesti õigus, kui sa nõuad kõige päält, et töölisi veel kasvatataks!... Aga luba küsida, kuidas sinu ettevõte edeneb?"

„Minu ettevõte?... Missugune minu ettevõte?"

„Noh, see ‚elav kommunism' ikka, nagu ajalehed teda pilkavalt nimetavad."

„Oh jumaluke, mida suudan mina üksi teha..." naeratas Ridle suunurkadega ja vaatas jälle kuidagi

äkki üle õla. „Ei jõua!... Ma olen ju niivõrt kätest ja jalgadest seotud, et... ja vä-äsi-nud..."

Ta kummardas järsku pää ette, puuris silmad ühte punkti ja näis midagi mõtlevat. Alles minut hiljemini küsis ta:

„Mis ajaks sa oma tööga arvad valmis saavat?"

„Ju näeb... kui tervis lubab, siis ehk juba paari, kolme kuu pärast... Ja tead, mul on veel üks kavatsus..."

„Ja nimelt?"

„Romaani kirjutada..."

„Noo!... Ja missugune see siis tuleks? Armastusest muidugi?... He, he, he..." naeris Ridle tasase häälega.

„Ei, niisamuti meie tööliskonnast..."

„Ah nii... Aga mina, näed, mõtlesin, et armastusest... He, he..."

„Meie tööliskonnast sarnasena, nagu ta tõelikult on..." jätkas Peterson ja ei pannud Ridle märkust nagu tähelegi. „Ta pahedest ja voorustest, ta alatustest ja madalusest... ta kannatustest ja rõõmudest... Lihtsalt fotograafiline pilt, midagi salgamata, midagi ka lisamata... Ühe sõnaga, nagu ta tegelikult on... See mõte tuli mulle kah just haiguse ajal pähe... Mul oli sel ajal nimelt palju vaba aega ja ma tuhnisin, et vaigistada toda tuska, mida tekitas see, et mul polnud võimalik asuda oma kavatsetava uurimuse kallale, terve eesti ilukirjanduse veel kord läbi... Ja tead, ainult paar sarnast teost juhtus mulle pihku, millede sündmustik areneb linna miljöös. Ikka — kas maaelu või mage armastuseromantika, kas mage armastuseromantika või maaelu.

Alga kõige vanema ajajärgu meestega ja lõpeta kõige vastsematega, — kõik nad on püüdnud ja püüavad anda võimalikult täpsat kujutlust meie talupoja ajaloost ja arenemisest. Kohaomanik Jaan ja saunik Jaak, — need on kaks valitsevat tüüpi meie kirjanduses... Muidugi, teatud küljest on see ka täiesti põhjendatud nähtus, sest oleme ju meie, eestlased, peaasjalikult talutarest välja võrsunud... Kuid ometi oleks mõttetu tõendada, nagu oleks meie elu tõesti alles nii ühekülgne, nii majanduslikult arenemata, et meil, kui me tahame rääkida oma rahva elu-olu iseloomustavamatest nähtustest ja teguritest, võib juttu olla ainult talupojaseisusest ja selle toimingutest. Ei!... Meil on pääle maad tuhnivate peremeeste ja popside veel töölised, kaupmehed, töösturid, alevielanikud, käsitöölised, advokaadid, arstid, üliõpilased, sõdurid, ohvitserid jne., jne. Ja kui tahab olla kirjandus rahva majandusliku ja vaimlise elu kajastus, kui peab oleviku kirjandus manama meie silmade ette ka rahva arenemisastme käesoleval silmapilgul või vähemalt selle järkjärgulise tõusu, mille kaudu on jõutud praeguse seisukorrani, siis peame tahes või tahtmata tunnistama, et eesti kirjandus on ses suhtes täiesti poolik. Meil pole ju küla üksi, meil on ju juba ka linnad, kuid ometi võime väga hästi kas või sõrmedel üles lugeda need vähesed teosed, mis käsitavad meie linnaelu ja linnainimesi. Need on nagu unustatud, neid nagu polegi. Kes laulab ülistuslaulu külale, see laulab ülistuslaulu külale, kes kõõrutab aga kõrge kurguhäälega suurlinnadest, milledest nähakse vist öösiti undki, see kõõrutab kõrge kurguhäälega ka suurlinnadest lõpuni. Meie aga, lihtsad, viletsad surelikud, meie, alevite ja provintsilinnade elani-

kud, hallid, madalad mehikesed, oleme just nagu kõigist kõrvale jäetud... unustusele pühendatud... Noh, ja mis siis ime, kui mul tekkis mõte, ise oma jõudu proovida... He, he, he..."

„Ja just proletariaadi kulul?" küsis Ridle, tõmmates vasema suunurga alla.

„Jah, sest ma ei või kauemini kannatada seda valet, seda salgamist, millega tehakse naeruväärseks iga pisemgi ülesastumine, vaese, halli proletariaadi poolt ette võetud... Kas või läinudsuvine asi... Kurat, see oli ju jäme laim, kui tembeldati see rahutu meeleolu, mis tekkis tol korral kohalikus tööliskonnas, põrandaaluse propaganda tagajärjeks!... Iga pimedamgi oleks pidanud taipama, kust need segadused ja arusaamatused välja kasvasid... Noh, sa tunned muidugi seda asja lähemalt... Mina arvan, et politilise propaganda raskuspunkt nihkus siia alles pärastpoole, siis, kui sai tööliste ärev meeleolu rohkem tuttavaks... Algus oli aga ikkagi just majanduslik..."

„Noh loomulik... see on ju ikka nii... ilm toetub ju just leivapätsidele..." naeris Ridle jälle kuidagi valju häälega. „Kõige suuremadki sündmused, mis on kunagi maakera pinda vapustanud, on ikka ja alati olnud tingitud eeskätt kõhuküsimusest... Täis kõht ei nurise... He, he, he... Ja ajudki jäävad siis liiga laisaks, kui magu alati pingul on..."

„Arusaadav! Ja just sarnane teos puudub meil, mis näitaks elavalt ja loomulikkudes värvides seda tagapõhja, millel sünnivad ja tekivad eesti töölisegi arad nõudmised. Nüüd on aga asi nii, et vaevalt saab laiematele hulkadele teatavaks mõnesugune ülesastumine tööliste poolt, ükskõik, kas puudutab see üles-

astumine palgaküsimust või jälle tööpäeva pikkust, kui karjutakse kohe üle terve riigi imestustäratava ühemeelsusega: appi, mäss, appi, appi, töölised kavatsevad röövimisi, riisumisi ja põhiseadusliku valitsuse kukutamist!... Ning silmapilk hiljemini pasundavad kõik ajalehed Venemaa agentidest, kominterni kaastegevusest, põrandaaluste rahasummadest jne., jne. Kuid kellelgi ei tule pähe mõte, et, võib olla, see ,kuriteoline' ülesastumine on ehk siiski tingitud koguni lihtsamatest põhjustest... Ja kui siis härra vabrikuomanik kah veel ajakirjanikkudele ,ühe lahke vastuvõtmise korraldab' ning neile must valgel tõendab, et tema ettevõttes töötavate inimeste elu-olu on kõigiti eeskujulik ja koguni hää, noh, siis on ju loomulik, et pahameelt nende häbematute vastu ei tunne üksipäinis need, kelledele pole kallis meie verega kättevõideldud vabadus ja meie kõige demokraatlikumale põhiseadusele toetuv valitsus..."

Peterson käis närviliste sammudega mööda tuba edasi-tagasi. Ta põsed punetasid, tas kees nähtavasti palavik, aeg-ajalt valdas teda tugev köhahoog. Silmades põles isesugune sügav läige, otsekui oleksid ta enda sõnad äratanud tas elule kõik magavad jõud.

„Ja ka oma eest tahan ma kätte tasuda," ütles ta palavalt ning jätkas kohe endise vaimustusega. „Oma nurjaläinud elu eest... oma varajase surma eest, mis mind juba pikkamisi õgib... Ainult kasvatus ja ümbrus, need on viinud mu sinna, kus ma praegu olen... On ju fakt, et ma sain tiisikuse külge just joomisest... Aga miks ma jõin?... Miks? Noh, sellepärast, et mul ühel hääl päeval jalgealune ära libises ja et ma siis enam õiget suunda ei leidnud... Eks

kujuta ette... Inimene kuuleb iga päev üht ja sama juttu igasugu üliideaalsetest asjadest... Aastad läbi räägitakse talle, mihuke peaks olema elu, kuidas peaks elama inimene, mida peaks ta tegema, mihuke peaks olema ükskõik milline elunähtus... armastus, sõprus, ligimesearmastus, humaansus, ausus jne., jne.... Aga see, kuidas inimesed elavad, mida nad teevad, missugune elu tõelikult on, missugused on need ilusad vahekorrad, näituseks sõprus ja armastus, või kas neid vahekordi tegelikult sarnastena ongi, sellest ei iitsa keegi!... Aga kui me lõpuks ise, raske aadete ja ideaalide ballast turjal, igapäevase reaaleluga kokku põrkame, siis oleme nagu kalad kuival... Ei oska, ei tea, ei suuda kuidagi edasi saada... Lähed, vaatad üht nähtust ja mõtled, et noh, et selles olen minagi kompetentne, et sellest räägiti mulle ju küll ja küll, vaatad aga vähe terasemalt ja märkad kohe, et vaadeldav nähtus on sulle koguni võõras... et sul pole tast haisugi... et sulle on teda kujutatud koguni teissugusena... See on esimene pettumus... Lähed vähe edasi, komistad üsna varsti üle teise pettumuse, siis üle kolmanda, siis üle neljanda ja ikka niiviisi, kuni märkad järsku, et — sa ei tea veel kõige lihtsamaid asjugi, et sulle on tervete aastate kestel valetatud ette kõige rumalamal viisil... Ja siis tuleb see pettumuste pettumus, millega käivad ligi igasugu pahad kaaslased, — joomine, kõlbline langus, mõttetu enesemürgistamine igasugu poristes mülgastes, väsimus, ükskõiksus, elutüdimus, tahtejõuetus jne., jne... Või kui on isik siiski niivõrt tugev, et ta nendest pettumustest enam-vähem terve nahaga läbi ujub, peab ta asuma püsivale, jõudu ja pingutusi nõudvale tööle, et

ehitada end põhjalikult ümber... Kes aga seda viimast ei suuda, need lendavad mööda libedat kaldpinda ikka sügavamale ja sügavamale ja lõpetavad koguni tihti kas enesetapmise, hullumaja või enneaegse surmaga!... Ja see on ka täiesti loomulik... Teisiti ei või see ju ollagi... Kui inimesel puudub teatud loomupärane vaimline tugevus, kui seda inimest kasvatatakse veel ligi üheksa, kümme aastat kõige rumalamate, eluvõõraste sõnakõlksude järgi, mis toovad pärastpoole ligi igasugu kohutavaid pettumusi, siis oleks ju otse ime, kui see inimene lõpuks pikali ei prantsata. Nagu Kiisa Paulgi... Kas sa arvad, et temagi haigeksjäämine mingil muul põhjusel tuli..."

„Kiisa Paul?... Raba külast?... Mis tal viga on?..." küsis Ridle.

„Ju ta rumalaks jäi..." vastas Peterson ning jätkas kohe:

„Jah... Ja temagi elu läks nende suurte ideaalide nahka... Kas poleks ta võinud's elada ja end elatada lihtlukusepana!... Muidugi oleks võinud!... Aga kuhu oleks jäänud siis need kõrged ideaalid, mis juba käinud läbi ta liha ja luu. Ja seni ta end niiviisi piinas ja vaevas, kuni tuligi reaktsioon..."

Niiviisi rääkis Peterson kaua veel. Käed seljal, palavikupuna põskedel, kirglik läige silmis, käis ta raskel sammul mööda tuba edasi-tagasi ja arendas Ridle ette oma pika, painavaid öid nõudnud mõtte. Viimaks peatus ta akna all, vaatas hajameelselt õue, kus säras ja sädeles suvine päike, ning küsis tasase, väsinud häälega:

„Mis sa sellest arvad?"

„Millest?... Ah su kavatsusest või?"

„Jah."

„Kena..." naeratas Ridle ja vaatas jälle kuidagi kartlikult üle õla, „miks mitte... nojah, miks mitte... pääasi, kui sa..."

Kuid ta ei lõpetanud lauset, silitas paar korda käega üle habeme ja köhatas. Tuppa sigis raskevõitu vaikus.

„Kas sa kauaks jääd?" küsis Peterson viimaks haigutades.

„Kuhu?"

„Siia... koju..."

„Ei tea... õhtuni vist... Aga ju näeb... võib olla, et ehk homme hommikuni..."

„Ja siis?"

„Mis?" küsis Ridle ja tõusis miskipärast.

„Kuhu sa siis lähed?"

„Venemaale."

Vaikus. —

„Milleks sa õieti siiatulekuga riskeerisid?"

„Ei tea... niisama... Midagi nagu kiskus..."

Ja pääle vähest vaikimist pilkava kõlaga hääles:

„Kojuigatsus... mis muud... He, he, he..."

Ta istus uuesti, tõstis jalad toolipulgale ja sulges silmad. Tuppa sigis pingutatud vaikus. Kui Peterson vähe aja pärast uuesti rääkima hakkas ja midagi küsis, ei vastanud ta. Ning äkki märkas küsija, et — Ridle magas... rahulikult ja vaikselt nagu laps. Ainult hingamine oli pisut sagedam harilikust.— ..

Nii magas Ridle kaua. Järsku avas ta silmad ja kargas hirmunult püsti. Kuid kohe mäletas ta, kus ta viibib, ning küsis haigutades:

„Kas sul ehk habemenuga juhtub olema?"

„On küll... Mis sa sellega teed?... Tahad habet maha ajada või?..."

Jah."

„Ära rumal ole!... Kes või mis sind siis veel kaitseb!..." keelas sõber.

„Või mis see habegi... Ära tunnevad ikka, kui nägema juhtuvad..."

Ning nagu oleks poiss oma kavatsustest rääkinud alles praegu:

„Ja kõiki neid küsimusi tahad sa käsitada?"

„Jah... kui ainult tervis lubab... Eks ole?... Võiks ju vist katsuda kord? He, he, he..."

„Miks mitte... Aga kuule, kas ma tohiks pooleks tunniks su voodi heita?... Vä-ä-si-nud... Koju võiks minna alles õhtu eel ja öö sääl ära pidada..."

„Ole aga lahke ja vinna ennast pikali... Ma ise istun ja katsun pisut kirjutada... Ja sa arvad siis tõesti, et maksab pääle selle uurimuse, mis mul praegu käsil on, ka romaani kallale asuda?... Ei, jumala eest, päris õnn, et sa tulid!... Vähemalt julgustada suudad sa ikka mind... Aga vaat', selles see konks seisabki, et mul tarvilik julgus ja eneseusk puudub... Muudkui kahtle ja kahtle... No aga nüüd ma loodan ikka..."

Kuid ta ei lõpetanud, sest Ridle oli jälle uinunud, sama rahulikult ja vaikselt, nagu äsja toolil. Ainult aeg-ajalt lehvis üle ta habemesse kasvanud näo kerge, ebamäärane naeratus. —

Ridle magas kuni õhtuni.

Kui ta ärkas, oli kell juba seitse. Ta kargas kohe

voodist välja, ringutas, vaatas loomusunnil akna poole ja süütas paberossi. Toas oli vaikne, samuti ka õues. Päike oli jõudnud tiiruga ümber maja, akna ees lamas nüüd suur, nurgeline vari. Linnud siristasid nagu hommikulgi, taevas oli täiesti selge, kuskil kaugel, põldude taga, laulis karjatüdruk heleda häälega.

„Kirjutad või?" küsis Ridle Petersonilt, kes istus laua veeres, selg toa poole, ja vedas kuidagi kiirelt ning tihedalt, rida rea kõrval, üle valge paberipoogna.

„Jah... No küll võisid sa ikka rahulikult magada... He, he, he... Just nagu surnu kohe..."

„Ega keegi siin ei käinud?"

„Ei."

Ridle istus, vaatas hajameelse pilguga akna poole ja ütles viimaks:

„Nüüd peaks koju minema... Sa tuled ehk kah hulkuma..."

Ning jälle vaikse, tüdinud häälega:

„Vä-ä-sind..."

„Nonoh, ligi viis, kuus tundi magasid ikka..." naeratas Peterson.

„Ei, mitte uneta oleku tõttu, aga... Üldse... Kõik teised juba puhkavad, mina aga pean ikka veel kohalt teise põgenema... Just nagu tagaaetud metsloom..."

„Kus need teised puhkavad?" küsis Peterson.

„Ah kus nad puhkavad või?... Need teised?... Eks Kolgatal ikka..." vastas Ridle mingi seletamatu, raske tooniga hääles. „Kõik nad kukkusid üksteise järgi... üks paar ööd enne, teine paar ööd pärast... Ja mina olen nüüd päris üksi... Kõik teised magavad, kõik need, kelledega sai omal ajal plaanitsetud... ka-

vatsetud... Eeh, väsinud... oi, küll ma olen aga väsinud..."

Ta tõusis, vaatas raskemeelse pilguga toas ringi ja pöördus ukse poole. Peterson järgnes talle. —

56.

„Näh, pimme, mul pidi ju piip kah olema..." kogeles vanamees ja hakkas värisevate kätega mööda maad otsima. „No ma ei saa aru, kus kohta ta nüüd jäi... nii kui kukkus, nii kohe..."

„Mis sa nüüd, Andres!... Kudas sa's sedasi?... Näe, piip omal ikka suus..." naeratas Matvei eit ja mõõtis uuriva pilguga lähemale astuvat Ridlet. „Oi-jäh... pean ikka korraks koju minema..."

„Pimme... ongi teine suus... .Kuule, kas see's tõesti sina oled, Alleks?..."

„Ikka mina, ikka mina..." naeratas Ridle.

Jüri urises midagi ja lahkus aiast.

„Aga kuidas?... Kas sind's enam... Kas sind's enam ei otsita või?"

„Otsitakse küll."

Vanamees koputas piibu vastu õunapuu tüve tühjaks, hakkas ikka ühtelugu värisevate kätega tubakakotti otsima ja ütles viimaks:

„No lähme's tuppa... Järsku mõni näeb või..."

Kuid tuppa nad siiski ei läinud. Vana, oma surnuks arvatud kasupoja äkilisest ilmumisest ikka veel kohmetu, toetus seljaga vastu õunapuud ja vidutas korduvalt ja mõttetult oma ilmetuid silmi. Näis, nagu ei tahaks ta kuidagi uskuda, et see kõik, mida näeb ta

praegu oma ees, sünnib ärkvel olles. Ta tõstis kord üht jalga, siis ka teist, hõõrus turja vastu krobelist puukoort ja sülgas juba vähemalt kümnendat korda. Kuid kui Ridlegi samuti vaikis, venitas ta lõpuks poolkartlikult:

„No on küll see tänane päev... Oi, oi... see tänane päev... Et ei taha uskudagi... No kudas see's sedasi..."

Kuid Ridle nagu ei kuulnudki teda, sest ta küsis:

„No kudas te's siin elate kah?"

Vanamees vaikis, toppis piibu täis ja ütles siis:

„Mis me siin ikka elame... Arnut pole kah enam..."

„Arnut? Surnud või?" küsis Ridle kuidagi haavavalt ükskõikselt. „Ah õigus, ma kuulsin juba siis..."

„Jah, sel korral jah... selle mässu puhul... Või õigemini paar päeva enne seda mässu... Ära tapsid teise, kuradid, jah... Küljest sisse ja selja tagant välja... Meie juures läheb see ju kergesti... Just nagu ära tehtud... Käid mööda parki, saad järsku kuuli külge ja ei tõuse enam... Või oleks ta's kohe kätte leitud... võib olla, et ehk oleks asja kah veel saanud... Aga pidi teine veel oma sinna võsasse vedama... Ja nii igas asjas... Ju me elasime kord üsna kabedasti oma ette... polnud millestki puudu... aga pea's kõik muutuda võib... Näe, kavatsen juba rahapuuduse pärast poolt ehitusplatsi ära müüa... Aga kust sa selle ostjagi leiad... Vanad oleme kah juba... Puhkustki tahaks... Sina panid kah oma elu selle polidika nahka, muudkui pead nüüd kohalt teise lendama... Oli sul ju küll hea koht, see kompaniiülema koht, said mõni kümme tuhat marka kuus ja...

Aga tulid ära... Või oleks sa's vähemalt oma sellest segasest põrandaalusest asjastki eemale hoidnud... Noh, nüüd ei maksa sellest küll enam rääkida aga... Jumal tänatud, et see Lilligi säält mõisast ära tuli... Eks lasku ennast sellest põrgulisest lahutada ja vaadaku, kuidas siin ära elada saab... Kui omal maja ja näpuotsatäis maadki on, ega siis nii viga põlegi... tuleb ehk viimaks mõni korralik meeski, kes veel naiseks võtab ja... Näe, hää nüüd seegi, et ta jälle meile asub... Poleks tedagi mitte olnud, kellele sa siis selle majakongi ja platsi kingid... Muudkui katsu veel enne surma kinni süüa ja... He, he, he! No küll sai teisi ilma muretsetud, enam kui pool tosinat ikka... Aga nüüd ei ole enam seda, kellele varandusegi annaks..."

„Ja jah... ju on..." ütles Ridle ükskõikselt, „ega see vist just vale ole..."

„Kus ta vale on... Naera või nuta, kui kõiki meelde tuletama hakkad... Näe, oli Martagi... sai ikka mõeldud, et olgu mis on, aga et sellele lapsele tuleb kindlasti kooli anda... Sa ju tead, kus tüdrukul pää oli!... Oi, lennust püüdis kõik kinni!... Küsid: — et noh, et oled juba suur tolakas plika, et ütle mulle siis nüüd, kui me võtame nii ja nii suure arvu ja kasvatame vot see- ja seesugusega... et palju siis välja tuleb?... Ja ära arva, et ta poleks teadnud!... Teadis!... Mõtleb, mõtleb ja ütleb, et ,isa, ma arvan, et nii- ja niipalju peaks ikka tulema...' Ja õigust ütles, vibalik!... — Või kuuleb jälle, kuskil keegi laulab... Ajab kõrvad kikki ja — mis sa ütled! — järgi laulab... He, he, he... Ja jah, oli ikka lapsele mõistus antud, peab ütlema... Kindlasti oleks kooli pannud!... Aga

mis sa teed... varastama hakkas... Ja kuhu siis varas enam mujale kõlbab kui vangimajasse... Ja nii kui need särlakid siis tulid, nii kohe — maas... Teada juba... Kes sihukse eest enam hoolib... Elab, — hää, sureb, — veel parem... Kellel sind, alatukest, vaja on... Või kes sust kahju tunneb... Ega's vist Jumalgi taevas..."

„Ja tema on kah siis surnud juba?" küsis Ridle ja vaatas kasuisale kõõrdi otsa.

„Jah, kes siis tedagi pidi jätma, kui neid sel korral ühe kuuga üle kümne mulda varises... Ju ma ütlesin kohe, — vangi asi... Sind's veel keegi tohterdab... Vaata, et viiakse juba poolelavalt surnukuuri..."

„Aga Volli?... Ju see ikka elab?"

„Noh tema!... Sandikesel on ju visa hing... Aga kellel's temasugusest kasu on... ei teistel, ei tal endal... Ainult ristiks ja vaevaks... Jooksis teine, rautsikas, nüüd alles siin põõsaste vahel... Volli! Volli!... Kuule, Volli!... Jah, püüa sa tuult metsast... Vallatu teine ju kah nagu põrguline... Muudkui näed, et rahutu hing kontide vahel ja... Aga see siin... vaat', seesama tüdrukukene, kes siin põõsa varjus magab, on Lilli jagu... Poolteise-aastane juba... Kah praegu sühuke kena laps, et... Aga või sa ütelda tead, kuidas temagi elu läheb kord... Teadagi, — tütarlapse asi... Aga meie, Lüüned, oleme ju kõik selles armastuse küsimuses nõrgad.... Võta keda sa tahad... Vaevalt, et keegi meist piiri peab... Näe, minu ema oli lapsega tüdruk, mu poolõed läksid uulitsale, ju sa mu oma eide nõrkuse vili oled... Klaara, Lilli ise, kas või meie, meesterahvad, — kõigil meil on juures mõni pahe... Närtsud,

muud midagi... Aga ega käbi kännust kaugele ei kuku... Niisamuti see väike Liisigi... Kasvab kord suureks, ilusaks tüdrukuks, näeb poissi ja — kohe nagu vaha!... Sühuke on ju juba meie saatus, ükskõik, kas kanname me pükse või seelikut... pääasi, kui meie nimi aga Lüüne on... Mis sa teed... veri!... Öeldakse ikka, et Jumal kah vahest pummelungisi pidavat... Ega tea, ehk oli ta siis, kui ta meid lõi, kah tugeva auru all... He, he, he... See ajab ju päris naerma... Näe, mõtlesin ju kord sedagi, et võtan kätte ja kaeban selle Arnu pärast kohtusse... et maksku vähemalt rahagi ta hinge eest... Võtsin ikka advokaadi ette ja... Aga kus sa saad... Võta veel huntide käest!... Mis hundi suus juba, seda sa enam nõudma ära hakka... Viska teise pojaga veel järgi!... Naerdi... muiati... Mässaja eest tullakse kahjutasu nõudma... No helde Jumal, mis mässaja ta's oli, see vaevalt kuueteist-aastane poisinolk!... See ei tea veel kõige lihtsamatest ilma asjadestki musta ega valget, veel vähem polidikast... Mängis teine alles tikupüssidega ja puumõõkadega, aga — mässaja... Üks härra küsis koguni, et kas ma ehk oma sunnitöölisest-tütre istumise aja eest kah palka nõudma mõtlen hakata... et see teeks kah üsna kena summa... No siis said inimesed alles naerda... Üsna hirnuti kohe... Minul oli aga, vaata-vaata, et vesi silmis... Pilgatakse veel...

— Ja-ah... on ikka saanud siin meie pool muret näha küll... See vaese inimese elu on ju nagu kaardimäng... Täna tead sa, et sa tööl oled ja iva kõhtu saad, homse ette ei või sa aga kunagi kindel olla... Saad lahti, — kohe nälg majas... Küll on saanud ligi nelikümmend aastat orjata, ikka päev-päeva kõrval,

aga tagavaraks on olnud alati suur, lopergune null... Ehk siis saab natuke kergemini, kui Lilli välja paraneb ja siia jääb... Eks me otsime siis jälle tööd... Eitki läheb ehk siis jälle vähe rõõmsamaks... Muidu ikka norutab ja norutab... Ei söö ega joo... Aga kelle süü see on, see ühtelugu alamale veeremine!... Inimene on ju nagu kivi... kui kord hoosse satub, siis ära enam ligi minegi... Ei sa jõua enam teda peatada... Kristjaniga algas ja Martaga lõppes... Kõik, mida me ette ka ei võtnud, kõik läks mokka!... Lõpuks pole enam ei kopikat raha, ei teenistust, ei lapsi... He, he, he... No on vahest ikka päris raske mõelda... Istume eidega kahekesi toas, nagu vana kullipaar, kelle pojad kõik juba pesast välja lennanud ja küti halastamata paukude all hukkunud, ja heietame oma raskeid elumälestusi... Jumaluke, kas on siis veel sarnast õnnetust, mis poleks meid kuidagi puudutanud... Vahest on küll tuju sühuke halb, et küsi omalt südametäiega, et kas poleks tõesti parem pööningule minna ja lühike lõpp teha?... Oleks sinagi oma sellest polidikast kõrvale hoidnud... Aga inimene tahab ju ikka midagi teha... Näe, Klaaragagi pidi sühuke õnnetus juhtuma... Ise veel tüdruk ja... Ju ma ütlesin talle mitmel korral, et kuule, et mis sa tühja mängid ja kaltserdad!... et sina kah mõni mäsutegija!... Võetakse kinni ja pistetakse türmi, vaat' siis, kus su tööliste riik on!... Kas ma's viiendal aastal ei näinud!... Kas siis küll ei karjutud ja räägitud, et näe, et teeme nii ja nii, et kukutame keisri ja kõik!... Olid teised ju siis samasugused noorukesed nagu nüüdki... ja veel palju ägedamad... Poetab oma teinekord vabriku hoovile, kisab, vehib kätega... ‚Seltsimehed ja seltsi-

mehed!' No mis seltsimees mina sulle, koorehabemele, olen! Tee ikka enne mõni päev tööd ja tule siis rääkima! Oleks õige sedagi, et kõik sühuksed aastates, tõsised mehed, nagu sina, kes teab, mis ta teeb ja tahab... kes ilmas nii mõnegi kuuma ja külma koha läbi on käinud... Siis veel ehk kah kuulataks ja paneks neid tähele... Aga nemad!... Iga päe kulutab alles koolipingis pükse, emapiim hapneb alles hammaste vahel, aga teeb juba mässu!... He, he, he!... See on ju puha lapsikust meelest, kui sühuksed noorukesed endid tappa lasevad!... Kasva enne täismeheks ja kui siis näed, et mõtted selle aja sees muutunud põle, siis tule ja räägi nagu mees mehega... Aga sühukest, ilma habemeta noorukest naerdakse ju veel!... Ja mis meiegi, elatanud, vanad töölised sarnaseid nolkisid usume!... Tõotab ja lubab igasugu häid asju... Aga eks ütle mulle enne, koorelõug, kust sa need hääd asjad's nii ruttu võtad?... Ega's sinulgi kuskil tuubil täis aitu pole!... Tulgu meie omasugune, habetanud, tõsine mees ja rääkigu meiega!... Aga nemad saadavad mingisuguse mähkmetes poisikese, kes oskab rääkida ainult seda, mida talle pähe õpetatakse... Näita talle aga nurga tagant rusikat või püssiotsa, kohe pistab karjuma: appi, appi, vargad, mõrtsukad! Mis sa nolk kah hässitad! Pole ju nali teisi üles kihutada... Nagu see meie Klaaragi oli... Hässitab, hässitab, teeb oma lollusi ja krahh! istubki türmis!... Süüdi oleme aga siis juba meie, töölised, et me neid ei toeta... Ohoo, ärgu aga kartku!... Tuleb tõsine, omasugune lihtne mees, kes tunneb asja, ja räägib, et vaat' nii ja nii... et kui teeme sedasi ja sedasi... et siis sünnivad sühuksed ja sühuksed asjad... Küll me toetame!... Kuhu

sa's sellega jõuad, kui sa iga kollanoka lapsiku unistuse järgi tulle tormama hakkad!... Tema vaatab nurga tagant, suu ammuli, meie aga joosku kuulile rinnu vastu!... Ei, nii ei saa!... Nii see ei lähe!... Muidugi, ega see vale põle, et meie elu vilets on... On vilets, oi, on vilets!... Nagu minagi praegu... mis töömees ma veel olen!... Ammu oleks aeg puhkusele minna... Vaatasin kord peeglisse... tudi mis tudi... Ja ega põle ime, ligi poolsada aastat ühtjärgi suitsu ja söetolmu kopsudesse imenud... Aga orjama pead... Meiesuguse elu on ju sühuke, et mida rohkem me tööd teeme, seda vaesemaks me jääme... Aga kuhu sa pääsed... Elu... Igale poole tuleb ta sulle järgi... Rikas, näe, ajab viie-, kuuekümne aastani raha kokku ja jääb siis puhkusele. Ta võib seda... talle on eluajal niipalju varandust kogunud, et ta muretult elada võib, olgu küll, et ta ööd ja päevad läbi on ainult ilutsenud... Tema on nagu maamesilane-ema, meie aga nagu virgad töölised-lesed... kogume, kogume ja sureme lõpuks, kui kitsad ajad kätte jõuavad, nälga, et laisal emal võimaldada ületalve elada... Ma olen mitu korda su üle järgi mõelnud ja emaga vaielnud, kui tema vahel, elu kibedustest sapiseks muutunud, sind kergemeelsuses süüdistama hakkab... See on ju kindel, et sa ei läinud kommunistiks oma isikliku lõbu pärast... Tähendab, nägid meie aleviku elanikkude viletsat kodust elujärge ja tahtsid aidata... Mõistan, mõistan, miks siis ei mõista's!... Sina oled ju juba koguni teine, kui need pikkade juustega rumalad poisikesed, kes isegi alles teistest taga vedada ja torkida on... — Ega sa vist Lilligi elust põle midagi lähemat kuulnud?" muutis vanamees järsku kõneainet. „Oi, temal läks kah

täbarasti... Oli teine alles üsna laps, kui juba poistega ümber aelema hakkas... Noh, mis siis ime, kui ähvardas lõpuks selle moonaka näruga sohki jääda... laskis ju ikka nagu lupakas ringi... Võttis teine, see moonakas, lõpuks ta naiseks küll, kuid vist oleks Lillil palju parem ja kergem olnud, põleks ta seda mitte teinud... Teadagi, — oleks häbi pärast mõni nädal norutanud ja ulunud, siis oleks aga vait jäänud ja oma uue seisukorraga ära harjunud... Kus sa's sellega!... Kaua's see inimene ikka kurvastab!... Aga kujuta ette, mis elu see's õige on, vaevalt see kaks ja pool aastat paaris ja juba kolmas sünnitamine!... See on ju niisamuti, nagu emasel koeral, kahed pojad aastas... Esimene laps oli juba abielu esimesel kuul ja päälegi hulk aega enne kui õigus... oli juba sündides surnud... siis sai maha selle Liisiga, ja nüüd, nagu kuulda, andis mõni minut tagasi riigile pisukse piripill-poisslapse... Ja kes teab, et see tänanegi enne õiget aega valgust ei näinud... Jüri käes on ju kõik võimalik... Niikaua, kui naisel raskejalgsust veel märgata pole, see tähendab, — niikaua, kuni öösiti veel lõbutseda ja mõnutseda võib, käib ta'ga üsna korralikult ümber, vaevalt aga tuleb selle tõsine seisukord nähtavale, kui saabki juba lollakalt mehelt peksa... Ja ega's see lojus kergesti ei löö!... Virutab ikka nii, et kohe sünnitamine algab... Ma ütlen, ajas teine, kurat, tänagi mu meele nii vihaseks, et... Peksin teist, päris!... He, he, he... mis sa's sühukse vasikaga teha oskadki... Päris mõrtsukas kohe!"

„Kas tal oli täna alles esimene laps või, sellel Lillil?" küsis Ridle hajameelselt.

„Näh, ju ma sulle alles praegu seletasin... Kas

sa's ei kuulnud või?... Näe, ju seegi on tema tütar, see pisuke siin põõsa taga... Ma ütlesin Jürile, et kuule, mees, et ega sa ju enam kellegi inimene põle... Sa oled niisama nagu uss põõsas, kes ise oma ihusoo ära sööb... Noh, kas lähme siis sisse või?... Sa tahad ehk süüa kah... Istume köögis ja... Aga näe, säält ta tulebki, see eit... Tule, tule rutemini!... Mul on sulle külalist näidata..."

„Mis külalist sul ikka näidata on..." naeratas vanake kohmetult, mõõtes poega oma töntside silmadega, kuid ei tunnud teda nähtavasti. „Kas Jüri läks minema või?"

„No vaata, vaata paremini!... Eit, kas sa's tõesti seda meest enam ei tunne?!..."

Ema silmitses, silmitses, ning hüüdis järsku imelikult piiksuva häälega:

„Alleks!..."

Ta jooksis poja juurde.

„Sina, sina, lapsuke!..."

Ta surus oma vanad, rõõmust värisevad liikmed vastu Ridle tugevat keha ja nuuksus kuuldavalt. See oli suur, sõnatu emarõõm. Jumaluke, kas polnud see's taeva saadetud!... Kaks last tulevad koju ühel ja samal päeval!... Ei, ta oli juba ammu kindel, et Issand teda ei jäta... Nüüd unub mure, nüüd unub vaev... nüüd unuvad kannatusedki... Nüüd algab uus, ilus, soojendav elu, omaette, lahke perekonnaelu...

„Ega sa enam kuhugi ei lähe?... Ega lähe, jah?..."

Isa pilgutas Ridlele silma.

„Ei lähe, ei lähe," vastas see ja naeratas vaevalt märgatavalt.

„Jumal tänatud... Tema aitab meid ju nüüd jälle... Sa ei tea, kuidas ma su eest palusin, lapsuke... Ikka olid mul meeles, nagu kivi südamel... Tule, ma keedan sulle sooja teed ja... Mis sa siin väljas norutad?... Tule, istu parem tuppa... Näed oma õepoega ja... Nii pisuke, kena poisu teine, et... Lust kohe vaadata, misuke kena, pisuke poisuke... Lilligi ärkab ehk ja... Küsis ikka veel tänagi, palavikus sonides, su järgi... Rõõmustab kah... Näe, sa oled vahepääl pikemakski kasvanud vist... Ei, minule paistab küll, et sa oled vist vahepääl pikemaks kasvanud... ja täiemaks ja... habe rinnuni ees ja... et ei tunne kohe äragi... Oh Jumal, Jumal, poeg, ütle, kas mõtlesid kah vahest meie, vanade tudikeste pääle, kas me tulime sulle kah vahest meelde?..."

„Miks ma's ei pidanud mõtlema... Ikka mõtlesin!..." vastas Ridle ja naeratas jälle suunurkadega.

„Kui nad veel lehes kirjutasid, et nad on su kinni võtnud, — oi, küll oli meil aga siis hirm... minul ja vanamehel... Öö läbi ei saanud und... Ikka palusin Jumalat, et ta su elu päästaks ja et nad sind maha ei laseks... On ju nüüd sühuke tige aeg, et ei tea sugugi julge olla... Neil oli kerge sääl ajalehes parastada, aga kas neist keegi seda kah küsis, mis ema süda sees ütleb... Kuid näe... Jumal aitas ja... ja oledki jälle kodus... Lähme, lähme tuppa... Anna jäi just tuld tegema...panen's sulle kah teevee keema... Täna pole küll Jumal teab mihukest toitu võtta aga..."

Ning ühtelugu silmistvoolavaid pisaraid varjata püüdes tõmbas ta poja toa poole. Kui nad kööki jõudsid, võttis Anna neid vastu, laps kätel. Ta oli kuulnud Ridle häält ja püüdis teda nüüd üllatada vastsündinud

õepojaga. Nähes mehe karvast nägu ütles ta naerdes:

„Oi sa Jumal küll, mihukse habeme omale kasvatanud!... Hi, hi, hi!... Nagu suur mereröövlite päälik kohe... Tere jah! No tulnud's ometi pool tundi varem, oleks kah võinud sellele põrgulisele paar mügerikku virutada... Oi, oleks sa näinud, kuidas isa teda tuhvliga kloppis!... Nii et tald aina välkus!... Hi, hi, hi!... Säh, vaata oma väikest õepoega kah!... Kas pole just vanaisa nägu, mis?... Jumala eest, ma pole sühukest ilust prisket last näinudki... Oi, tibupojuke, äla n'd jälle kaljuma hakka..." häälitses ta lapse poole. „Ega's küla poisule kedagi ei tee... küla on ju poisu onku... Kuulake, kus praegu juba hääl! No kui see kord suureks kasvab, karjub ta vist viimsel kui kõrtsil lubja laest maha... Hi, hi, hi!... Kuhu see tüdruk's jäänud on?... Paneks talle veel vähe sabatilli pääle..."

„Magab," vastas vana.

„Magab? Kus?"

„Eks aias ikka..."

„Aias?!"

„Aias jah..."

„No mis sa kostad! No olete teie, mehed, kah ogarad!... Sühukse viluga unustavad lapse aeda magama!... Näed nüüd, Kati, karjusid ikka, et igav ja see ja teine... Nüüd aga, hi, hi... maja korraga inimesi täis..."

„Ju ma rääkisin juba..." silitas vanake õrnalt lapsukese otsaesist, naeratas ja nuuksatas. „Ei Jumal meid nii kergesti jäta... Mis meil's nüüd veel viga on... Kas pole pisuke, ilus poisu, mis?... Vaata ikka, Alleks..."

„Ilus jah," naeratas Ridle ühtelugu oma poolvarjatud, ainult vähe-vähe suunurki kõverdavat naeratust. „Kuule, anna ta minu sülle kah..."

„Ah mis sina nüüd!... Sina oskad kah last süles hoida või!..." naeris Anna lõbusalt. „Sul va' suured ja kondised käed ja... Laps on ikka naiste asi... No aga eks võta's pääle... Vaat' sedasi... Ja hoia, et sa teda maha ei pillu... Nii, nii!... Jumaluke, kui väike ja õrn ta alles on... Aga kord kasvab tast suur, tugev mees!... Kati, kas pole imelik, mis?... Ei, mina tahaks omale kah küll last..."

„Eks räägi Iivanile," ütles Ridle äkki kuidagi liiga valju häälega ja vaatas kohe kohkunult akna poole.

„Iivanile!... Kust mina seda Iivanit enam võtan..." naeris naine ja tammus edvistades jalalt jalale.

„Kah surnud või?..." küsis Ridle ja vaatas jälle endises suunas, hoides last ikka ühteviisi väljasirutatud kätel, otsekui kartes teda endale lähendada.

„Surnud jah... Kas sa's ei teagi veel?... Ta läks juba mineval suvel... Mässama hakkas teine..."

„Ah soo... Maha lasti's või?"

„Ei, ta sai ilma mahalaskmata oma paraja... Sääl Petersoni põllul... Ju nad lõid sääl soldatitega lahingut ligi pool päeva... Kuulatasime ikka siin ja arutasime, et teab, kes need sühuksed peaks olema... Järsku tuleb aga välja, et va' Pjoss ja Iivan... Kaks teist noormeest olid kah... Need olid muidugi kommunistid... Aga minu juurest läks ta küll varem juba minema... Sel õhtul, kui me selle Arnu säält pargist leidsime... Ma jäin öösi oma õe juurde, tema aga tegi sellest kohe nii suure numbri, et hoia aga alt... Või

mis minulgi's... lõin käega! Kui ta nii kange ja arusaamata oskas olla, — las läheb!...

„Või sedasi..." ütles Ridle, vaatas talle üle lapse näkku ja pilutas järsku silmi. „Noh... eks vaata's omale mõni teine... Mõni uus... He, he, he..."

„Oh Jumal, kes mind, vana kõbi, enam tahab... Nooremaid küll... Ja näe, ei tohi õieti päisi-päeva ajal jalgu kottu välja tõstagi... kohe küla kisa täis, et ma minevat jälle litsi laskma... Mis nad veel siis teeks, kui ma päris tõesti poistega käia katsuks... Kuule, anna see laps parem siia, näed ju küll, et ta su karust nägu kardab... Vot nii... Ma peaks kord Lilli käest küsima, et andku poiss minule... Tal ju niikuinii üks on... Mis ta kahega ikka teeb..."

Ta riivas Ridlet kõõrdi pilguga, punastas äkki ja hakkas last aeglaselt siia-sinna kiigutama...

Näis, nagu rõõmustaks see pisuke olevus teda tõesti. Ta prostituudi madalas, himudest läbipõlenud hinges liigutas otsekui mingi ürgjõuline, loomusunniline ja alateadvuslikult õrn tunne. Ta põsed, millede jumestamiseks oli ta tarvitanud enam kui kaks aastat ainult puudreid ja värve, hakkasid õhetama koguni tõetruult. — Vist tärkas tas silmapilguks ema, see kõige elava algallikas, see suure, ennastsalgava, tasunõudmatu armastuse tõeline kehastus...

Ridle istus kolmejalgsele pingikesele ja mõõtis naise tüsedaid vorme vähe veidra, otsekui rasvase pilguga. Ema ja Anna läksid tahatuppa. Varsti järgnes neile ka vanamees, kes tundis Lilli tervise eest tõsist muret. Kuid silmapilk hiljemini astus ta, ärevus näol, tagasi kööki ning seletas sosinal, et Lillil olevat ikka veel tugev palavik. Ema otsustanud teda vähe val-

vata, tema ise minevat aga ees-alevisse, et tuua tuttavalt ämmaemandalt mõnesuguseid rohte.

Ka Anna tuli kööki. Ta istus pliidi suu ette ja hakkas horgiga süsi segama. Parajasti, kui ta alles mõtles, millest mehega vestlema hakata, tõusis see, astus ta juurde ning ütles kähinal:

„Anna!..."

„Mh?... Mis on?..." küsis noorik punastades ja vaatas altkulmu Ridle moonutatud nägu.

„Lähme sinu tuppa... Silmapilguks..."

„Minu tuppa?... Mis sinna?"

„Ma... ma tahan sulle... midagi... rääkida..."

Naine tõusis, vaatas arglikult Lüünede elutuppa viivale uksele ja astus kikivarvul oma toa poole. Ridle järgnes talle. Eesmineja tundis üsna kukla läheduses ta poollämbunud, lõõtsutamisele sarnanevat hingamist. Kui ta uksele riivi ette lükkas, haaras mees ta oma raudsete, tangitaoliste kätega ümbert kinni ja hakkas teda kuidagi tugevasti muljuma, ümisedes sääljuures pikalt ja otsekui kaeblikult.

„Alleks!... kuule... lase lahti... ära pigista..." lõõtsutas Anna. „Jäta järgi... Kuu-le-e!..."

Ta surus käed vastu Ridle rindu ja püüdis end selle hullumeelsest kaisutusest vabastada. Kui see tal õnnestus, ütles ta punastades:

„Ega sa ometi karu pole!... Uuh... kuidas süda praegu veel klopib..."

„Lähme sinna... sinna..." näitas Ridle pääga voodi poole, puurides naist ühtelugu oma suurte, mustade silmateradega. „Anna... lähme..."

„Kas sa hull oled või?... Teised seina taga... Kuulevad järsku... Jumal teab, mis viimaks mõtle-

vad... Lähme, istume parem sinna," ütles Anna, tähendades diivanile. „No oled aga sina ikka mees küll!... Vaevalt saab riided toas soojaks, kui juba... Noh!..."

Ta kergitas pisut rõivaid ja istus. Ridle sirutas käe ta piha ümber ja surus huuled vastu ta õhetavat õlga. Üleni värisedes, pää vähe ette ulatatud, silmad peaaegu kinni, istus ta naise kõrvale. Ja parajasti, kui see midagi sosistada tahtis, surus ta uuesti oma õhetavad huuled tema käsivarrele ning — hammustas järsku oma tugevate, pikkade hammastega naise sooja ihhu. —

Tasase valukarjatusega kargas Anna püsti ja rebis enda Ridle käte vahelt lahti. Kui ta, ebausklik hirm südames, ukse juurde ruttas ja riivi kiiresti eest ära lükkas, nägi ta üle õla sohval küürutavat meest: — liikumatu, koleda pilguga vaatas see talle järele, suu vähe avatud, huuled verega.

Köök oli endiselt tühi. Anna kavatses alguses välja joosta, kuid muutus siis järsku julgeks ja istus. Kui uks ta selja taga tasakesi avanes ja Ridle kikivarvul kööki astus, tõusis ta ettevaatlikult.

Kuid nüüd kohkus ta rohkem imestuse kui hirmu tõttu: — peaaegu täiesti rahulikult ütles Ridle, naeratades jälle oma tasast, varjatud, ainult habetanud suunurki piiravat naeratust...

„St!... Ära jookse kuhugi... He, he... Mine parem ja seo kinni... Kaua sa teda ikka peo all hoiad... Järsku tilgud kuivaks veel..."

Ja naine arvas kuulvat ta hääles rõõmsat, ainult vähese irooniaga segatud nooti. —

„Mis sul oli... kuule?..." sosistas Anna kohmetult naeratades, „Issand halasta... Kuidas ma...

kohkusin... Hi, hi, hi... Mis tühja sääl ikka siduda on..."

Ta ruitas taskurätiku haavale ja tahtis veel midagi lisada, milles segas teda aga Kati, kes astus kööki.

„Noh, Alleks... tule vaata nüüd Lillit kah... Just praegu ärkas..." ütles vanake.

Anna ja Ridle järgnesid talle. Lilli oli vist jälle uinunud, kuid ärkas kohe, kui uks käis. Ta oli alles väga nõrk. Kui vend teda teretas, naeratas ta ainult huultega. Õrn puna kattis ta sisselangenud põski, ta juuksed olid padjal laiali ja kui ta käed välja sirutas, et võtta last vastu, tulid kõrvalelibiseva teki alt nähtavale ta lumivalged, piimast pinguli rinnad. Ta püüdis end kohe häbelikult katta ja naeratas jälle venna poole, silmis väsinud, kuid siiski vähese rõõmuga segatud läige.

„Tulid's kah kord koju..." ütles ta ja ulatas lapse emale tagasi. „Hoia teda päälegi... raske..."

„Ju tulin jah..." vastas Ridle, rääkides jälle kuidagi liiga valju häälega. „No aga sina?... Kuidas sina's kah elad?"

„Mis siin ikka elada on... Näe, kaks last juba..." naeratas Lilli. „Tüdruk on küll sühukse hädise tervisega ja... Aga ju ma loodan ikka, et ehk hakkab kosuma... Ju mõni hirmutab küll, et sureb ära... Ega sa põle teda vist näindki?..."

„Olen, olen!..."

„Oled? Kus sa teda nägid?"

„Aias ikka... He, he... .Magab sääl nii, et... He, he!..."

„Ah soo... Kuule, ema... too päälegi see poiss siia, ma annan talle natuke rinda..."

„Oh, mis sa talle praegu!... Ega tal's nii pea veel häda põle... Väsitad ennast muidu... Matvei ema lubas pool toopi kitsepiima saata... soojendan talle seda... Teab, kas rääkimine sulle liiga kah teeb või?... Siis me läheme parem minema..."

„Ei väsita... mis ta ikka väsitab... olge pääle... Ega uni ikka enam ei tule... Kuidas sa, Alleks, siis viimaks koju jõudsid kah?... Ja just sellelsamal päeval kui minagi... Ma tahan kah nüüd üsna päriseks siia jääda..."

„Ah üsna päriseks?..."

„Jah... Ju ma esimese nädala olen muidugi siin tülinaks... ei või veel tööle minna ega... Aga ju ma katsun pärast tasa teha... Ema, vaata, kus mu jakk on... ma võtsin Marta käest tuhat marka... Kui teil ehk omal praegu ei ole... Ju pärast võib jälle ära tasuda... Ega seda enam siin põle?..."

„Keda?"

„Jürit ikka... Ma ei taha küll seda inimest enam nähagi..."

„Põle teda enam... läks juba ammu... Ah näe, vanameeski juba koju jõudnud... Kuule, nüüd sa küll sääl ei käinudki, kuhu sa minema pidid!..."

„Ei käinud jah."

„Soo!"

„Mis ‚soo' sääl's on!... Matvei Liisu andis ise..."

„Ah Matvei Liisu või... No näh, ma unustasin sulle suure rutuga ütlemata, et sa kõige päält tema juurde vaataks... Kuidas sa teadsid tema juurde minna?"

„Ta ise kutsus sisse..."

„Ah sedasi... No ära sa jälle tobitama hakka!...

Et sa kah seda piibunosu silmapilgukski jätta ei või!... Just nagu nisavalus laps!... Kuule, mine kööki ja popsi sääl!"

„Ema, mis sa n'd keelad teda..." naeratas Lilli vaikselt. „Jessuke, kuidas ‚see' kodus tobitas... Lämbu kas või ära, kui tahad... Jooma hakkas ja... Varem oli sihuke libe ja mahe, et... Ei ta suitsetanud, ei ta võtnud viina... Aga kui siis järsku hakkas, siis oli päris kole kohe... Ei, ema, ma küll ei lähe sinna tagasi!..."

„Rumal!... Mis sa räägid!... Kes sind's sinna's ajab!... Kui sa ehk tahakski, ega me laseks sind siis kah... Taeva Taadike!... Mis minulgi's viga su lapsi kantseldada on!... Üsna tahaks sühukse pisema perega tegemist teha... Mis sa vaatad... juua tahad või?..."

„Anna jah üks tilgake... Kuhu sa, Alleks, nüüd's elama tahad jääda?"

„Eks ikka Venemaale..." vastas Ridle ja vaatas üle ema õla Annale näkku.

„Venemaale?..." venitas Lilli. „Kas sa's koju ei jää?"

„Ei."

„Ja mina mõtlesin, et..."

„Mis?" küsis Ridle ja vaatas jälle Annat.

„Nojah, seda mõtlesin, et sa koju jääd... Aga miks sa's lähed sinna... Venemaale?..."

„Aga kuhu ma siis minema pean, kui mitte sinna?... He, he, he..." naeris küsitav äkki liiga valju häälega. „Kolgatale või?..."

Ta tõmbas silmad piluli, vaatas järsku selja taha ja ütles sosinal, kummardudes Anna õla kohale:

„Vaata, mihuke su käsi on!..."

Naine heitis kiire pilgu käsivarrele ja märkas, et läbi rätiku oli imbunud vähe verd. Kuid, et haav ka valutama hakkas ja et mõlemad vanadki teda kuidagi uurivalt silmitsesid, lahkus ta toast. Ridle saatis teda silmadega kuni ukseni, ikka ühtelugu suunurkadega naeratades, pöördus siis aga kohe õe poole.

„Kuule, istu kah!..." ütles see ja näitas pääga toolile.

„Mis ma siin ikka istun... Sa tahad ehk puhata... Ma lähen parem kööki ja olen sääl..."

Ja ta pöörduski, et lahkuda toast.

„Ei, ära praegu mine... Ma tahan suga natuke rääkida..." ütles Lilli. „Ema, kuhu sina's lähed?"

„Nopin hommikuks mõne hernekauna... On teised küll juba vanad, aga ju teevad supile siiski hää maigu... Kui sul midagi tarvis on, eks hüüa siis... ju vanamees ikka köögis on... Eks sa, Alleks, istu päälegi mõni minut siin voodi ees... Lillil on siis ehk natuke lõbusam kah..."

„Küll ma istun... Ma tulen kohe tagasi... Ainult üheks minutiks..."

Ta läks ruttu läbi köögi ja avas Anna tuppa viiva ukse. Naine seisis parajasti kummuti ees ja määris haava mingi salviga. Ta ei märganud Ridlet enne, kui see juba üsna ta selja taha jõudis.

„Noh, mis sul siin otsimist on?..." küsis ta vihaselt ja pöördus Ridle poole. „Katsu, et sa siit minema saad!... Kuuled!... Või ma karjun!... Elajas!... Tuleb veel teiste ees irvitama..."

„Ma pole irvitanud," ütles Ridle kuidagi õige tõsiselt ja tõmbas suunurgad alla. „Kuidas ma sääl's irvi-

tasin?... Teised oleks ju näinud, poleks ma mitte öelnud... Hoiatasin lihtsalt... lihtsalt..."

„Kuule, ma ütlesin juba, et mine minema!" kähistas naine tigedalt. „Ronib veel ligi!..."

„Ma tulin vabandama..." sosistas Ridle.

Ta vaatas naisele näkku suurte, läikivate silmadega, pöördus ning lahkus toast, sama vaikselt nagu oli ilmunudki. Ja Anna oli esimene, kes aimas, et ta'ga pole kõik korras, et ta on vähe — imelik...

Kui Ridle Lilli juurde tagasi läks, oli see juba üksi. Ta tõmbas tooli voodi ette, istus, tõstis jala põlvele ning vaatas õde vaevalt märgatava muigega huultel. Lilli naeratas talle rõõmsalt vastu ja küsis:

„Kuidas sa's siiaajani elasid kah?"

„Ei kedagi... kenasti..." muigas vend ühtelugu. „Aga sa oled koledasti kõhnaks jäänud..."

„Jah, ega ma muidugi enam nii priske põle kui enne... No aga siis oli kah sühuke elu, et oleks päris ime olnud, põleks ma siis kah priskeks läinud... He, he, he... Kas ma's sühukest elu pärast enam nägin... Kuule, kas sa... Kas sa... kannatasid ka palju selle ajaga?"

Ta sulges silmad, avas need aga kohe jälle ja vaatas vennale näkku mingi väga sõbraliku, niiske pilguga. Pikkamisi kattus ta kahvatu nägu kerge punaga. Ta ulatas käe teki alt välja, võttis Ridle varrukast kinni ja hakkas siis paitades üle selle peopesa silitama. Ta küsis:

„Kas kannatasid, mis?"

„Tühja sääl ikka kannatada oli... He, he, he..." naeris vend.

„Noh muidugi... Kellele sa seda ikka räägid... See on ju meie viis juba, kõik ainult oma teada pidada ja teiste ees puha maha salata... Näe, need vaesed vanadki... Küll kõdunesid ja kõngesid, aga mitte suud lahti ei teinud... Muudkui isa hakkas koledasti jooma... Vaeneke... Peaks ta ainult sellest viinast veel lahti saama... rikub veel sellegi tervisenatukese ära, mis tal järel on... Noh, kui ma nüüd ise koju jään, ehk suudan talle rohkem korda teha kui ema... Ega ma teda enam niikuinii tööle ei lase... Annan talle ainult niipalju, et pea vähe soojaks saab ja... Kes teab, kui õige see just on, aga jutud liiguvad üsna visalt ringi, et ema olevat juba kerjamas käinud... Kuuled, Alleks... kerjamas päris!..."

„Noo!"

„Jah... Ma ei tahtnud kah alguses uskuda, aga inimesed kinnitasid Jumala nimel... Ja ega sühuke asi just võimatu polegi... Mõtle... isa sai ainult paar tuhat marka kuus!... Kolm inimest toita, ise purjutas kah kõvasti... Aga katsu sellega ära elada... Jah, häda ajab ju härjagi kaevu... Ulata, kuule, mulle joogitoop... säält laualt, näe... keel kuivab..."

Ta püüdis pöörduda, toetades käega vastu seina. Kui Ridle toobi ta suu juurde ulatas, jõi ta ainult paar lonksu ja sulges kohe silmad. Kuid varsti avas ta need jälle ja ütles:

„Ma ikka usun, et nende elu nüüd paranema hakkab... Kauaks ma's ikka voodi jään... Kosun välja, lähen otsin koha ja asun teenima... Ju ma kolm tuhat ikka kuus saan... Kui korralikult elada, tuleb ehk kuidagi läbi... Mis sa arvad, Alleks?"

„Ju ikka tuleb..." vastas küsitav.

„Muidugi... Mina arvan kah... Peaks ikka saama..."

Ta sulges jälle silmad ja tähendas:

„Täna on vist ilus õhtu..."

„Ega just viga ole..."

„Ega vist ole jah... Näe, läbi aknagi paistab teine olevat üsna kena... Vaikne vist päris... Tänavu on kõik korra järgi... sadu, soojus... pilvitus... põud... Näe, ma ei teadnud vanasti põllutööst ja viljasaagist musta ega valget, selle kahe aastaga harjusin aga nii ära, et..."

Ta tegi veel kord katset pöörduda ja lisas sosinal:

„Oi, kui väsinud ma nüüd olen... Uni vist tuleb..."

Ridle tõusis ja lahkus kikivarvul toast. —

57.

Ridle lamas poolistukil kitsas, kuid võrratu pehmes voodis. Anna kandiline tuba, mille oli annud viimane ema palvel tolleks ööks ta tarvitada, oli juba täiesti pime. Tuul kahises ümber maja. Kuu tõusis metsa tagant, paistis läbi akna ning joonistas põrandale kandilise raamistiku. Oli kuidagi raske ja painavalt vaikne. —

Tolle aja jooksul, mil oli Ridle viibinud kodust eemal, see tähendab, — tolle aja jooksul, mil elas Anna üksi, oli ta hakanud end sisse seadma enam-vähem viisakamalt. Tal oli juba paar pehmet tooli, suur, pikergune laud keset tuba, tagumise seina veeres isegi kaunis uuevõitu sohva. Ta oli selle mööbli ostnud kelleltki vanakraami kaupmehelt, ise hoolega korda sead-

nud ja oli ta pääle koguni uhke, sest ühelgi teisel siin külas polnud midagi sarnast. Ka oli ta muretsenud esimeses järjekorras sulgkoti ja hulga samasuguseid patju, mis andsid oma lumivalgetes katetes toale tõesti kaunis koduse ilme, eriti veel siis, kui kattis seda tuba hämarus. Aga ega siin päeva ajal võõraid ei käinudki...

Ridle puhus aeglaselt suitsu läbi sõõrmete ja vaatas liikumatul pilgul, kuis moodustusid tollest sinakast vinast pikkamisi igasugused veidrad vigurid, mis venisid laisalt läbi toas valitseva hämaruse. Nüüd kujundasid need ilusaid, virvendavaid rõngaid, nüüd nurgelisi pilvi, nüüd vesihalle vööte, nüüd koguni midagi inimpää taolist. Sügissuvisest ööst ulatusid vaikselt esile pikad, massiivsed katsesarved, mis otsekui lähenesid, tulid kuskilt väljastpoolt ja ähvardasid tummalt. Kord olid nad tüsedad ja rasked, siis aga jälle peenedpeened ja kerged nagu niidid. Vahete-vahel hääbus aga suits sootuks ning siis täitis tuba ühesugune sinakashall, nõrgalt lõhnav, kõikjale tungiv udu, mis kippus uimastama.

Oli vaikne öö. Ridle tõusis, avas akna ning toetus rinnuli kahe lillepoti vahele, milledes õitsid pikad, roosade õitega pelargooniumid. Taevas oli sama selge kui päeval, täis kahvatult sädelevaid tähti ja pisukesi, roosakaid pilvetutte. Kuu oli jõudnud juba metsa kohale. Ta oli suur, lopergune ja verekarva punane. Kuidagi imeselgesti valgustas ta mõisa heinamaad ja selle serval asuvat Kolgatat. Võis aimata isegi peene liiva tuhkjat valendavust. Madalad männivõsad näisid palju pikemaina kui päeval. Mäekingu ees kasvav mets oli täiesti must ja sarnanes tumeda varjulaiguga. Mööda

uulitsat läks keegi logiseva vankriga, raudteel tõmmati tikku, kuskilt kaugelt-kaugelt, otsekui taeva alt, kuuldus nõrk lõõtsamäng. Sügissuvised põllud lõhnasid teravalt toda iseäralist, vähe nukrat, spetsiifiliselt-omapärast lõhna, mida võib tunda ainult teatud öödel, kui pole tuult, kui taevas on selge ja kui toimub juba kõikjal paratamatu lagunemisprotsess. Kuskil väljade taga ähkisid ja puhkisid töötavad vabrikud ning nendest üle huikas linnale läheneva rongi läbilõikav, öövaikust killustav vile.

Ridle viskas paberossiotsa eemale rohusse ja vaatas, kuis hakkas süsi pikkamisi kustuma. Kaste tungis särisedes tule ligi, punakaskahvatu säde vilksatas ainult korraks veel ning kadus siis kuidagi äkki, hääletult ja nagu vähe ootamatagi, otsekui oleks pimedus imenud ta endasse. Ainult valge paber valendas veel nõrgalt läbi hämara öö.

Ridle vaatas, vaatas, tõusis ning — süütas uue paberossi. Ühtelugu isukalt suitsu ahmides hakkas ta kikivarvul mööda tuba edasi-tagasi sammuma. Vahetevahel peatus ta, vaatas kaua oma ette põrandale, naksutas korduvalt keelega ja jätkas siis jälle sammumist. Kui mingi öölind läheduses valjusti häälitsema hakkas, kuulas ta mõni silmapilk vaikselt, suu vähe avatud, astus aga siis akna juurde ning sulges selle tugeva, hoolimatu tõmbega. Ja äkki, — vaevalt jõudis ta toolile istuda ning jalad harjunud viisi järgi kõveraks tõmmata, — jäi ta tukkuma.

Kohe nägi ta koleda, raske unenäo. Ta istus nagu samas toas ja luges midagi. Oli õhtu. Äkki avanes uks ja keegi astus sisse. Ta arvas alguses, et see on Anna, kuulis aga siis köhatamist ja tundis hääle järgi

ära Ivani. Kohe valdas teda pöörane hirm, ta tahtis kuhugi joosta, oli aga otsekui tinutatud toolile.

„Tere õhtut," ütles surnu.

„Tere," vastas Ridle värisedes, võttis aga siis kõik julguse kokku ja vaatas selja taha. Ja ta ütles imestanult:

„Ah näe... see oled ju sina, Helene... Ja mina mõtlesin, et Ivan... Kuule, kus sa's nüüd elad?"

„Kolgatal ikka..." vastas tüdruk ja muutus äkki kuidagi kahvatuks ja läbipaistvaks. „Aga millal sina's sinna tuled... Me kõik ootame sind... Laud on kah juba kaetud... Tule, kuule!..."

„Küll ma tulen kah," vastas Ridle ja avas kohe silmad.

Järsku kargas ta püsti. Kohutavraske mälestus Helenest täitis tervet ta olemist. Teda valdas määratu kurbus. Pikkade sammudega hakkas ta mööda tuba sammuma, suu tugevasti kokku pigistatud. Ta istus sohvale, kargas aga kohe jälle üles, pikutas voodis, käis, astus siis akna alla ja vaatas välja. Ja jälle oli esimene, millel peatus ta pilk, Kolgata, kohutavselge, kõrge ja tõsine. Aga nende madalate puujändrikkude vahelt tuli uus, sõnatu kutse:

„Me ootame... tule... me ootame..."

„E-ei!..." pigistas Ridle läbi hammaste ja pöördus kiiresti, sest järsku valdas teda tunne, nagu seisaks keegi ta selja taga.

Kuid tuba oli täiesti tühi ja ta rahunes uuesti.

Järsku, — ta ei märganudki, et ta oli vahepääl uuesti istunud, — hakkas teda jälle piinama uni. Ta püüdis seda suurte jõupingutustega eemale tõrjuda,

mõtles siis, et oleks vaja voodi minna, ei teinud seda aga mitte ning jäi uuesti magama.

See oli kerge, põgusavõitu unekirmats, mis teda valdas. Kohe hakkas ta nägema pikka, koleselget nägemust. Jälle oli ta samas toas. Nüüd aga valmistas ta kuhugi minekuks. Ta nägi, et tal olid saapad jalas, kuub seljas ning kaelasidegi ees, kuid puudusid püksid. Esmalt tal nagu polnudki pükse ja ta nagu tahtis minna neid ostma, siis tal püksid aga küll nagu olid, kuid ta ei leidnud neid kätte. Ta otsis neid igalt poolt, kuid ikka asjata. Isegi aluspükse polnud kuskilt võtta. Et ta aga tingimata pidi välja minema, tõmbas ta mantli selga ja läks lihtsalt samuti, paljaste kintsudega.

Kui ta hoovile astus, võttis teda vastu hall, sajune ilm. Oli nagu õhtu ja tal oli rutt. Taevast varjasid rasked pilved, maad aga kattis nii tihe udu, et isegi hingamine muutus raskeks. Kui ta õuest välja astus, hakkas sadama tihedat, hääletut ja kuidagi külmakülma vihma.

Äkki polnud ta aga enam sugugi Kolgata külas, vaid kuskil väga lagedas, võõras ja õudselt-üksikus kohas. Kõik siin oli veider ja teissugune kui harilikult. Tee kõrval kasvas esmalt harv mets, siis laiutusid tühjad, lagedad põllud, lõpuks aga viibis ta koguni suures, tundmatus linnas. Kitsad uulitsad looklesid läbi valge udu ja majad olid nii kõrged, et ülemisi kordi polnud võimalik nähagi. Kui ta mööda põiktänavat alla pöördus, tundis ta, et ta ümber jäi järsku nii kitsaks, et seinad ta külgi riivasid. — Ja ikka sadas tihedat, külma, hääletut vihma... ja ikka hoovas talle vastu paks, teravalt lõhnav udu...

Korraga jäi nii kitsaks, et ta pidi hingeldama.

Uulits oli vaevalt veel jala laiune. Ülevalt rõhus aga mingi painav raskus. Tulid madalad uksed, kitsad käigud, ta pidi roomama läbi poristlõhnavate truupide. Kui ta tõusta tahtis, oli kõik ta ümber nii pisuke ja kokkulitsutud, et ta pidi otse oigama.

Äkki hakkas ta ees, kuskil kaugel-kaugel, vilkuma ja virvendama punakas tuluke. Ridle pingutas, püüdis ühtelugu selle tulukese poole, roomas kahekordse jõuga ning — oligi järsku väljas tolle kitsa käigu suus. Nüüd ümbritses teda avar, ääretu väli, mida mööda ruttasid lugematud inimhulgad. Kõik läksid ühes suunas, kõik ühteviisi kiiresti. Ja kohe, mäletades kuidagi väga selgesti oma alastiolu, hakkas Ridle tundma koledat häbi... —

Hiilides mööda varjulisemaid kohti jõudis ta lõpuks välja suure pimeda maja ette, mille tervet esiseina ilustas tuttav nimi: „Restaurant". Ta mõtles alguses kõrtsist mööda minna, kuid pöördus siis sisse. Kui ta mööda laia, avarat treppi üles läks, üllatas teda äkki kõrvulukustav laste kisa. Ta astus veel mõne sammu, hakkas hirmu tundma ning kavatses juba kõrtsist lahkuda, kui sööstis järsku kuskilt pimedast nurgast esile lugematu hulk räpaseid poisse ja tüdrukuid. Ja Ridle nagu teadiski äkki, kes need lapsed on: — need olid kodutud vaeslapsed, keda oli ta nimetanud kord oma põrandaaluses üleskutses. —

Haaratud värisemapanevast hirmust, puges Ridle pimedasse nurka, lootes, et see kari teda ei näe. Ent otsekui ainult tema pärast need lapsed ilmusidki. Kohe kargasid nad ta kallale, hakkasid teda rebima ning karjusid kriiskavate häältega:

„Näe... Ridle... poisid, vaadake, kus Ridle... Ridle, Ridle!..."

Nad hoidsid teda kuuesiilust, rebisid teda kätest ja karjusid vahet pidamata ta nime. Kui nad teda mööda koridori edasi lohistasid, võttis üks poistest hõlma alt laiateralise habemenoa, mis läikis aknast sädelevas kuuvalguses kuidagi õudselt, asetas selle Ridle kõrile ja karjus vene keeli:

„Хлеба!... Хлеба!... Хлеба!..."

Hirmust lõdisedes hakkas Ridle poissi paluma. See valmistas aga lastele nalja ja nad kisasid läbisegi:

„Näe, kui palub... palub!... Vaadake, sõbrad, kuidas Ridle palub... palub!..."

Ja suur maja kajas vastu:

„Palub... palub...!"

Äkki viskus Ridle pikali põrandale ja hakkas end seda mööda edasi veeretama. Lapsed sattusid segadusse ja kaotasid ta silmist. Ta roomas koridori nurga taha, kargas püsti ning jooksis pikil sammel ülemisele korrale. Kui ta jälle oma selja taga pimeduses väikeste jalgade jooksumüdinat kuulis, tõmmati ta äkki kättpidi kuhugi suurde, sooja, punakalt valgustatud tuppa.

Ridle vaatas ringi. See ruum oli sisse seatud just sama viisi, nagu Vitjagini Anna oma. Põrand oli vana ja auklik, kuid puhas, keset tuba seisis pikergune laud, selle ümber pehmed toolid, ühes nurgas punase plüüšiga löödud sohva ning seina veeres kitsas raudvoodi, mida täitsid pehmed sulgpadjad ja lumivalged linad. Akna all istus Paul Kiisk, üldmüts pääs, ja vaatas talle vastu liikumatu, raske pilguga.

„Tere," ütles Ridle ja ulatas üliõpilasele käe.

„Tere," vastas see järsult.

Ta oli habemesse kasvanud näoga, sügavate silmaaukudega ja kõrge, kollase otsaesisega. Üle ta põskede voolasid tihedad pisarad, sest ta nuttis. Kui Ridle talle lähemale astus ja osavõtlikult küsis, mis tal viga on, vastas ta nuuksudes:

„Ah, ära küsi, ära küsi parem..."

„Mis sul's on?"

„Ah, ära küsi parem... ära küsi parem..."

Ridle vaatas teda miskipärast tigeda pilguga ja lausus:

„No ütle's!..."

„Ma olen ju nüüd nõrgameelne..." vastas Paul.

„Nõrgameelne..." kordas Ridle.

„Jah... See tuleb sellest, et Ilse täna maha lastakse... Maha lastakse..."

„Ilse?... Kas siis Ilse maha lastakse?"

„Jah..."

„Mis eest?"

„Ta on ju kommunist... Näe, vaata, sääl ta lähebki... Kolgatale viiakse..."

Ja Kiisk avas akna ning osutas laiade väljade poole, mis lamasid hääletult ümber maja, ääretud ja tühjad nagu liivane kõrb.

Ridle vaatas. Kolgata seisis kuidagi kole lähedal. Kuu paistis ja valgustas teda. Linna poolt looklevat halli maanteed mööda lähenes pisuke inimsalk. Need olid sõdurid. Nad astusid rahulikult ja korrapäraselt nagu automaadid. Kuu heitis püssidele kollakat valgust. Salga keskel sammus tumehallis mantlis naisterahvas, käed raudus.

Äkki lähenes vaadeldav pilt. Ridlele näis, nagu oleksid sõdurid ja see naisterahvas tast ainult paari-

kümne sammu kaugusel. Viidav pöördus näoga ta poole, nokutas ja naeratas. Ja Ridle nägi, et see polnud sugugi Ilse, vaid Helene...

„He-le-ne!..." hüüdis ta unes ja ärkas.

Kuid ta ei avanud silmi. Kuidagi selgesti näis talle, nagu oleksid kinnivõtjad juba tulnud. Ta tõusis ettevaatlikult, katsus revolvrit ning läks kikivarvul läbi köögi eeskotta. Jälle rahunes ta, sest uks oli korralikult riivis. Minnes tagasi tuppa otsis ta läbi ka köögi, hoides kätt ühtelugu revolvril, vaatas siis kardina varjust piiludes aeda, ei näinud aga säälgi midagi ning istus uuesti akna alla, käed süles.

Vist oli ta maganud ainult lühikest aega, sest kuu seisis ikka veel Kolgata kohal. Kuid taevas oli läinud nüüd rohkem pilve. Õrn, pisut rohekas loor kattis nõrgalt vilkuvaid tähti. Ka tuul oli vähe valjenenud. Kuid õhk, mis hoovas talle läbi poikvile vajunud akna näkku, oli endist viisi soe ja meeldiv. Ainult too hilissuvise öö iseloomustav lõhn oli jäänud palju nõrgemaks.

Ridle istus ainult paar minutit, tõusis siis ja hakkas jälle kikivarvul mööda kuuvalgusest kahvatut tuba edasi-tagasi sammuma. Kuidagi kohutav-raskelt hakkas teda piinama mõte Helenest. Ta nägi teda äkki enda eest mööda vilksatavat, sulges silmad ja tahtis viirastusest vabaneda, kuid ütles äkki kuuldavalt: „Helene... Helene..." ning vaatas hirmunult nurga poole, olles kindel, et see valge kuju ikka veel toas viibib. Kuid samal silmapilgul kuulis ta selgesti, kuis sosistasid seina taga kaks häält, ja rahunes kohe, sest ta tundis neis ära ema ja Lilli.

Järsku märkas ta, et ta pahem käsi hakkab väri-

sema. Alguses ei pannud ta seda nagu tähelegi, siis aga muutus värin kord-korralt tugevamaks ja tegi isegi valu.

Ridle katsus kätt vagusaks sundida, — asjata. Ta tõmbas sõrmed rusikaks, surus rusika tasku, litsus hambad meeleheitlikult kokku, — asjata. Ta sai ärevaks, tõstis käe näo ette, vaatas seda tükk aega pimeduses, surus käeselja vastu suud ning hammustas valusasti ihhu, — asjata, ikka asjata. Ja äkki valdas teda mingi jõuetu, kole tung kisendada, karjuda, rusikatega vastu seina peksta või kellelegi kallale tormata, ükskõik, kes see keegi ka oleks... —

Samal silmapilgul märkas ta värinat ka paremas käes. „Noh, miks kurat ta's lõdiseb, noh..." ütles ta kuuldavalt ja lisas kohe kategoorilise käsu: „Ei tohi, kuule, ei tohi!" Ta mõtles, et oleks vaja minna välja ja end pisut lahutada. Kuid selle asemel, et seda teha, heitis ta voodisse. Et aga siingi värin ühtelugu kestis, tõusis ta kohe, läks kikivarvul akna alla ja nõjatas rinnuli lillepottide vahele.

Tasane, paitav tuul jooksis üle ta näo, põllud lõhnasid veel õige nõrgalt, kuu, mis seisis ikka kuidagi tardunult Kolgata kohal, oli täiesti lage, läikiv ja veripunane. Õrn pilveloor, mida oli ta äsja, enne uinumist, märganud, oli kadunud, ning jälle sädelesid ja sirasid üle küla lugematud tähed, virvendavad, imepisukesed ja kahvatud.

Ridle istus toolile, märkas, et käed enam ei värise, ja süütas paberossi, kuid tundis samal ajal une tulekut. Ning jälle, — vaevalt langesid laud kinni, — hakkas ta nägema kohutavselget, reaalsusega sarnanevat unenägu. —

Ta nagu tõusis ja astus toast välja. Soe öö võttis teda vastu. Ta läks põiki üle õue, avas hoovivärava ja pöördus uulitsale. Küla oli vaikne, ainult kuskil kaugel haukus koer. Majad magasid ning Ridle mõtles, et neis magavates majades magavad ka inimesed. Üks täht kukkus, kuu tõusis silmanähtavalt kõrgemale, raekoja kell lõi linnas kaksteist. Pisuke, must koer jooksis talle vastu, pidi juba haukuma hakkama, kuid nuusutas siis hajameelselt ta sääri ning sörkis edasi.

Ridle sammus tüki maad mööda uulitsat üles, linna poole, pöördus siis pahemale ja suundus metsa sihis. Kui tal juba ligi tunniajaline kiire käik selja taga oli, sattus ta äkki vastamisi kahe inimesega, kes tulid Raba küla poolt. Need olid pikavõitu, punase täishabemega vanamees ja kõhetu eideke. Mees kandis kaenlas kirvest ja saagi, eit aga tiris, köhides ise hädiselt, suurt, rautatud ratastega vankrit, mis oleks kõlvanud ennem hobusele kui inimesele. Nähes Ridlet peatusid vanad kohkunult, sest nähtavasti pidasid nad teda metsavahiks.

Kuid nad tundsid ta kohe.

„Tere, Alleks," ütles punahabe, ning Ridle nägi nüüd selgesti ta nägu. — See oli vana Võsa. — „Tere jah, Alleks," kordas mees. „Näe, kurat, kuidas sa meid praegu kohutasid... Mõtlesime, et va' metsavahi risu... Hö, hö, hö..." naeris ta inetult. „Näed, me lähme vargile..."

„Või vargile..." ütles Ridle ja kahjatses juba, et ta polnud neist inimestest kõrvale hoidunud.

„Ahah... vargile jah... Mõtlesin, jah, natuke kütust tuua..." jätkas Võsa ja astus üsna ta kõrvale. Ridle nägi läbi hämara sügissuvise öö ta laia lõuga, punast täishabet ja pikka kaela. Kui ta naeris, pilkusid

ta silmad veidralt, otsekui seal, kellele lastakse eredat valgust. — „Nii otsa lõppesid kodust, et... need puud... Pole enam niipalju kah, et toitu keeta... Hö, hö, hö... No eit, vea aga, vea!"

Viimaste sõnade juures tõukas ta vanakesele vastu õlga ning lisas naerdes:

„Sa vana risu küll!... No oled sa aga laisaks läinud!... Ilma piitsata pole suga tõesti enam midagi pääle hakata..."

Ning Ridle poole:

„Kuidas sina's siin ringi kaaberdada julged?... Hö, hö, hö!... Ise ammu juba surma mõistetud..."

Ridle ei vastanud. Tumm, külm viha vanamehe vastu hakkas teda närima. Ta vaatas mööda kastest teed vaevaliselt edasi lonkivat eidekest, nägi, et selle pahem jalg oli halvatud, ning kohtas ta pilgu. See oli paluv, halastust ja armu manguv veolooma pilk, kelle keha on üleni haavades ja kärnas, kelle liikmedki on ammu juba vigased, keda aga sunnib ikka veel halastamatu peremehe sõim ja piits. Kõhetu oli ta, see eideke, kõhetu ja vana, kuna rõivad ja jalanõud, mis seisid vaevalt veel ta keha ümber, ei suutnud anda talle tarvilikku soojust, sest Ridle nägi selgesti, kuis värises ta tuule käes.

Äkki lõi läbi Ridle külma südame kurb kaastunne, Ta astus eide juurde ja ütles õrnalt:

„Luba, ma aitan sind..."

Eit tegi talle vaikides ruumi. Ridle pilk langes jälle ta pääluusse vajunud silmadele. Need olid niisked ja tänulikud ning läikisid pimeduses kuidagi vaevalt märgatavalt, kuid õrnalt. Näis isegi, nagu mängleks ümber ta väsinud suu tasane naeratus. Siis aga pöö-

ras ta pää jälle kõrvale, tõmbus veel enam ettepoole küüru ning jätkas sõnalausumata oma vaevalist rada, ähkides ja kuuldavalt hädaldades.

„Õige mul asja, keda veel aitama minnakse!...” ütles punahabe ja naeris jälle möginal. „Sass, ega sa ometi loll põle!... Kui sa ainult teaks, kui palju mul ta'ga kulu on!... Hö, hö, hö!... Muudkui sööda ja kata aga teist... Küll rääkisin juba ammu, et kuule, vanamoor, et võta vankritiisel pihku ja mine too üks koorem kaski!... Aga sina saad nüüd sühuksele vorstile jalad alla!... Kohe on tal midagi viga... Küll valutab jalg, küll selg, küll ristluud... Ei aidand viimaks muu asi, kui pidin ise ligi tulema... No vea, vea, logard! Jumala eest, just nagu vana, karva ajav mära... siit on õrn ja säält on õrn... Hö, hö, hö!... Et ta sul midagi teha viitsiks... Kuule, astu nüüd ometi rutem... rutem, noh!...”

Ja äkki oli Ridlel tunne, nagu vihiseks ta kõrvast mööda mingi peen, kiunuv, piitsakeele taoline löögiriist ja nagu langeks see vihisev löögiriist korduvate plaksatustega ta kõrval sammuva eidekese turjale.

Nii jõuti metsa. Taevas läks järsku paksu pilve, tuul tõusis, muutus kohe tormiks, sügav, jõurikas kohin käis tumedalt läbi latvade. Polnud näha enam ei kuud, ei tähti, ainult mühisev ja liikuv pimedus lainetas ümberringi.

Siis lõppes mets ja algas raba. Kitsas, porine rada viis puude vahelt läbi, nagu tahmane nöör. Tühja lagendikku kattis müürisarnane udu, jäme vihm piitsutas maad, tuul aga tundus siin kuidagi väga külmana ja torkavana. Kui nad mõnikümmend sammu teed pidi edasi läksid, kerkis udust nende ette tihe kasetukk, mil-

lest jooksis läbi kõver veenire, kaldal sama kõvera jalgrajaga. Öölinnud häälitsesid kuskil pimeduses, moonutades korduvalt oma lähedasi, kriiskavaid ja otsekui hirmutavaid hääli.

„Noh, eks tõmbame's mõne viitsaka maha..." ütles punahabe tigedalt ja viskas sae ning kirve kolinal vankrile. „Hakka aga pääle, vanamoor!"

„Kuule, see on liig... see on liig!..." karjus Ridle, litsudes hambad tugevasti kokku. „Näed, ta on väsinud... iga silmapilk... praegu kukub maha..."

Ja tõesti langes eideke otseti kase alla ning hakkas kuuldavalt ümisema, vaht suunurkades.

„Ahah, või sedasi!..." ütles vanamees ja lõi lamajale jalaga vastu külge. „Noh, ära karda, laiskvorst... see vigur juba enam ei aita!"

„Näed, ta on ju haige... langetõbi!" karjus Ridle meeletus vihas ja tahtis piinaja kallale tormata, kuid jättis selle nõu siiski miskipärast katki.

„Või haige... või langetõbi!..." osatas vanamees. „Ära minule räägi, Sass! See on vigur, muud midagi... Iga kord, kui ta midagi teha ei taha, arvab ta välja midagi sellesarnast... Aga kannata natuke... ma näitan sulle kohe, kuidas ta jalule saab... Noh, kas tõused juba või!"

Ta lõikas sitke kasevõsu, laasis selle oksadest puhtaks ja hakkas eite peksma. Ta peksis teda kaua ja rahulikult, ähkides ise kuuldavalt. Viimaks, kui ta enam ei jõudnud, ulatas ta löögiriista Ridlele ning lausus lõõtsutades:

„Säh, anna sina kah mõni obadus!... Ei jõua enam... näed... käsi väsis päris ära..."

„Mina?" küsis Ridle ja tundis miskipärast hirmu.

„Nojah, sina!... Mis sa siin's muidu vahid!" vastas punahabe.

„Ei ta-ha..."

„Ei — taha? Ahah, küll sa tahtma hakkad!... Noh, ruttu!... ja tugevasti, tugevasti ikka!..."

Ridlet valdas mingi raske kurbus. Ta ei tahtnud peksa, kuid ta tundis kuidagi selgesti, et ta peab seda tegema. Ja otsekui mingist nägematust jõust sunnitud, võttiski ta vanamehelt kaika, tõstis selle pääkohale ja lõi lamajale tugevasti-tugevasti üle piha. Endal oli aga südames ääretu, nukker kaastunne ja sama suur meeleheide, nagu siis, kui ta nägi oma peiduurkast Helene arreteerimist.

„Tugevamini, tugevamini!" karjus vanamees irvitades. „Anna aga, Sass, tugevamini... Nii ikka, et saab kohe... Tal on ju paks nahk, sellel neetud laiskvorstil... Kannatab, kurat, kas või hambad risti... Sedasi, sedasi!... Näe, liigutabki juba!... Noh, kas mõtlesid's järgi ja tahad ikka tööle hakata... Mäh?"

Eit tõusis põlvili, naeratas kuidagi kohmetultsüüdlaselt, võttis siis sae ja hakkas tööle. Pisuke nagu rott küürutas ta puujuurele. Kaua nühkis ta seda väsinult, enne kui kukkus kask ümber. Ühesuguste aeglaste liigutustega raius vanake oksad, sidus need kimpu, saagis puu lühikesteks jupikesteks ja tõstis need jupid vankrile. Kuid kui ta juba koorma ette asus, karjus punahabe, kes istus kuskil pimeduses nägematul kännul:

„Ahah, või sühukse natukesega tahab minekut teha!... Tõmba talle, Alleks, paar obadust!... Ruttu veel teine puu kah maha!... Kas sa kuuled või!..."

Jälle laskus eit kase alla küüru, jälle kuuldus läbi

latvu painutava tuulemühina sae ühetasane-igav, flegmaatiliselt-korrapärane käik: siuh-siuh, siuh-siuh! siuhsiuh, siuh-siuh! ja jälle läks tükk aega, enne kui langes puu matsatades ümber.

Eit tõstis kaks juppi juba vankril olevatele lisaks ja vaatas küsivalt mehe poole.

„Pane aga veel, pane aga veel! Hä, hä, hä! Näed nüüd, Alleks, kuidas ta venitada oskab..."

Eit lisas veel paar juppi.

„No veel, veel ikka! Anna parem siia, ma laon ise koorma pääle!... Vot sedasi, sedasi!... Need kah veel!... Hö, hö!... Ega's oksigi maha jätta ei maksa!... Nii!... Vaat' nüüd võta tiisel pihku ja hakka venitama!... Sina muudkui iga tombikese juures mõtled aina... Näed, kuidas koorem pääle kerkib!..."

Eit aga vedas, vedas ja vedas. Samm-sammult liikus ta mööda kitsast rada, mille oli vihm vahepääl pehmeks muutnud, vaatas aeg-ajalt tagasi, nagu lõppema hakkav hobune, ohkas ning sikutas ühtsoodu edasi, käed selja taga siruli ja keha nii loogas, otsekui tahaks ta otsaesisega maad puudutada. Kui ta ette järsku mustendav porilomp kerkis, peatus ta lõõtsutades, riivates paluva pilguga kaht järel sammuvat meest.

„Noh, tõmba, tõmba!..." ütles punahabe ja seisatas, käed taskus. „Venita, laiskvorst, mis sa vahid! No-noh, kas sa logelemise eest süüa saad või?!... Käed tugevamini külge ja edasi!... N-nõõ! Ah sa ei mõtlegi liigutada! No oota aga, küll seegi tuju varsti mööda läheb!"

Ja ta andis eidele jälle tugeva, nätsuva hoobi üle pihtade.

Järsku valdas Ridlet terav külmaverelisus. Kaas-

tunne ja kurbus kadusid hingest. Nüüd tundis ta ainult võrratut uudishimu. Ta mõõtis silmadega lombi laiust, arvas vihmapiiskade sulinast ta sügavust ning oli kindel, et vanake ei suuda koormat sellest läbi vedada. Ja ainuke mõte, mis tas nüüd liikus, oli soov näha ja kuulda, mis nüüd tuleb... — — — — — —

Äkki katkes nägemus ja Ridle avas silmad. Jälle oli ta maganud ainult vähe aega. Aken oli avatud, tuba külmaks läinud, kuu, mis seisis nüüd just küla kohal, paistis talle terava, külmkollase valgusega otse näkku. Taevas oli endiselt pilvitu, tähed särasid, metsa ees oli hõre, kuid selle eest kõrge udusein. Kõrvaltoas sosistati jälle kuuldavalt ning aeg-ajalt kostis läbi vaikuse tasane oigamine, sama korrapäraselt-korduv ja igav nagu unenäost meelde jäänud saagimiskahin.

„Mihuke veider... mihuke veider unenägu..." mõtles Ridle aeglaselt, sulges akna ning puges teki alla, tundes samal ajal jälle kohutavat vajadust kisendada. Siis aga jäi ta üksisilmi põrandale vahtima, vasem käsi põse all.

Öö oli ikka ühteviisi vaikne ja ilus. Kuu joonistatud aknaraamide vari, mis ulatas enne laugpinna sarnaselt kaugemasse nurka, jagas nüüd keskpõranda ühesuurusteks ruutudeks. Kollane valgus värises ja näis kuidagi kohutav-veidrana, kahvatuna ja otsekui kõigist esemetest läbitungivalt tervena. Vaevalt-märgatav tuuleahe sahistas sirelipõõsas, üks oks riivas akent, kerge loom, nähtavasti kass, jooksis krabinal üle katuse. Kell lõi kõrvaltoas üks. —

„Al-les üks..." mõtles Ridle kuuldavalt, tõusis, läks ukse juurde, leidis, et see riivis on, laskis kardinad akna ette ning puges uuesti teki alla. Kuid ta ei

saanud veel silmigi sulgeda, kui ilmus järsku ta voodi ette pikk, valge naisterahvas ja hakkas talle tegema igasuguseid kutsuvaid viipeid.

Ridle ütles väriseva häälega:

„Jah, ma tulen varsti... ma tulen varsti..."

Ja siis tuli see kohutav, painajalik, sonimisesarnane seisukord, mil näis talle alalõpmata, et kohe siin läheduses, kuskil pimeduses, vaevalt mõni samm tast eemal istuvad politseinikud, kes tahavad teda kinni võtta ja maha lasta veel täna öösi, ja et see pikaldane, terves kehas korduvaid tõmbusi sünnitav elektrivool, mida saadavad endist välja kuhugi tapeedi vahele peidetud miniatüürsed aparaadid, on samuti nende neetud kaitsepolitseinikkude väljamõeldis, mida tarvitavad nad ta piinamiseks. Kui ometi veel õnnestuks põgeneda... põgeneda!... Ja miks see Helenegi teda enam silmapilgukski ei jäta, talle minutitki rahu ei anna?...—

Alles vastu hommikut uinus Ridle rahulikult. —

58.

Järgmisel hommikul ärkas Ridle tugeva päävaluga.

Kohe, kui ta silmad avas, nägi ta oma voodiveerel istuvat inimest. Alguses pidas ta seda meesterahvaks ja mõtles kohe kinnivõtjate pääle, kui ta aga vähe terasemalt vaatas, tundis ta istujas ära Vitjagini Anna. Lõbunaine oli jakiväel ja naeratas rõõmsalt terve oma kõhetu, hommikuhalluses kuidagi vanana näiva näoga.

„Noh, mis saks unes nägi kah?" küsis ta Ridlelt lahke häälega, otsekui ei mäletakski ta enam eilast juhtumust.

„Ei midagi..." vastas Ridle, pilutades raskemeelselt silmi.

„Tohoo!... Mina arvasin ikka, et ega sa saagi täna öösi magada... Hi, hi, hi!... Noore lese voodi ja... Nagu näha, oled sa ikka üsna külmaks juba läinud... Mina küll juba vana eit valmis, aga võttis kah veel vere mängima, olgu küll, et ma magasin ainult su isa koikul... Mis sa nendest toolidest kah arvad?... Ega neil vist väga viga polegi, mis?... Ja odavalt sain veel kätte... Hi, hi, hi!... Mõtle ometi... kõigest viissada marka tükk... Sohva on kah üsna hää asi veel... Natuke suur teine küll on aga... Sa ju käisid vanasti kah mu toas... Siis, kui Iivan veel elas ja kui me ta'ga ühes elasime... Ütle, kas põle tõsi mis?... Siis oli küll nagu kong... Polnud siin ei õiget tooli, ei õiget lauda... Nii kui kopiku raha teenis, nii lakkus kohe maha... Nüüd aga, kus ma juba teist aastat ise teenin, saan ikka süüa ja kõik... näe, niipalju jääb ülegi veel, et mööbelt muretseda... Hi, hi, hi... Tüdrukust-pääst muud mõtet ei olnudki kui ikka mehele-minek... Aga Jumala eest, usu, Alleks, praegu ei läheks ma enam kuningapojale kah... Mis mul's nii viga on?... Kui tahan, lähen välja, mil tahan, tulen koju... Keegi ei hakka küsima ega uurima, kus ma olin või kelle juures ma käisin.... Aga Iivani ajal!!... Hii!... Ju ma ütlen, kas võib inimene oma pää veel lollimaks juua kui see lakekauss sel hommikul!... Mina juhtun oma õe juurde öömajale jääma, tema jookseb aga kohe igasugu rumalate kahtlustustega silmi kinni!... No kus ma's pidin olema, tule Jumal appi!... Litsi laskma või?! Ja sellesama lihtsa asja pärast kohe kottu ära jooksma!... Jah, ju need me-

hed on ikka hullud küll... Ühesugused puha... Enne pulmi, — siis kas või sula nende käte vahele ära, oled aga teisega juba paar, kolm kuud ühes elanud, — kohe sarved püsti!... Arvad, et minu Iivangi noores põlves parem põlnud kui oma elu lõpupoolel?... Oh, ära karda! Kõik sühuksed samad kahekeelsed vigurid olid sees nagu igal teiselgi... Või võta see Jürigi... Oi, kus pidi olema ikka nii ja nii, ikka sedasi ja sedasi... Ei ta suitseta, ei ta joo, ei ta aja Lillit tööle... Pidi ikka suure asunikukoha võtma ja... maja ehitama ja... Aga vaata, mis nüüd on!... Hii!... Loom korraga valmis... Temal olgu kõik lubatud, ta võib isegi varanduse tüdrukute saba alla toppida, aga kui juhtub naine pisukse väärsammu tegema, — kohe peksmine ja karistamine lahti... Kas see siis õigus on?... Kuidas tema igas tükis oma enda peremees võib olla, mina aga viimses kui asjakeses tema sulane?!... Nagu Jürigi praegu teeb... Tolad ajud võtavad mõtte omaks, et ega esimene laps, see väike Liisi, ikka tema töö pole, et ega Lilli vist praegugi temaga üksi ei lepi, ja mis siis muud, kui — nagaikat!... Ja jah, ma tean puha, kuidas nende praegused tülid tekkisid... Näe, alles hiljuti arvanud teine veel kord järgi, kui kaua Lilli väikese Liisiga tema ‚armastuse' järeldusel oleks võinud raske olla, leidnud, et kõigest seitse kuud ja... noh, ju tagajärjed nüüd silmanähtavad on... No ütle juhmi!... Aga seda, et need peksmised ja rasked tööpäevad titsiplatsil kah mõjuda võivad, — seda ta närukael arvesse ei võta! Iga lollimgi peaks aru saama... Aga mine temale rääkima... Just как-раз nagu minu Iivan... Kohe, nii kui mõne käest sõnakese kuuleb, kohe jooksma ja soldatitega kaklema nagu pöörane...

Hi, hi, hi... Ju inimesed räägivad, et ta olla mässama hakanud ainult sellepärast, et tasuda kätte ,naise narrijatele...' No mis sa ütled narrale!... Ptüi, risu!... Õige mul asja, keda veel taga leinata!... Vähe vist sain veel ta käest kolkida... Paras kuradile!...

Ta tõmbas õlad kössi, manas näole põlgliku ilme ja naeris täie suuga. Muidugi olevat tal elada üksi palju kergem kui mehega... Vaadaku Alleks ainult ringi ja tuletagu meelde, kas on ta omanud midagi sarnast enne lesepõlve!...

„Aga tead, ma tahaks pööraselt kuhugi mujale minna... Sa oled kõik kuumad ja külmad kohad läbi ajanud... Kas pole siin igav elu, mis?... Ma olen juba ammu kavatsenud, et peaks siit vehkat tegema... Ei märganud, rumal, va' Iivani käest vene keelt selgeks õppida... oleks võind nüüd su'ga ühes tulla... Hi, hi, hi!... Tallinna on vist kah palju suurem kui meie linn?..."

„Ikka on..." vastas Ridle ja uuris tähelepanelikult seina.

„Kas sa Narvas kah oled käinud?"

„Jah olen."

„Aga Tartus?"

„Mis?"

„Aga Tartus," kordas naine, „kas sa Tartus kah oled käinud?"

„Olen küll."

„Noh, sul on ju siis terve vabariik tuttav... Räägitakse, et Narva ja Tartu olevat kah üsna kenad linnad... Mina ise küll mujal käinud ei ole kui Viljandis... Aga sääl mulle küll ei meeldi... Sääl on veel pisem ja unisem elu kui siin... Just nagu pisuke

alev... Ainult kolm, neli enam-vähem korralikumat uulitsat... Need mäed ja järv just nagu läheks kah vähe... Mõned kiidavad küll neid lossivaremeid, aga mina neis küll midagi iseäralikku ei leia... Korratu lasu vanu kiva ja muud midagi... Hi, hi, hi!... Ja kuidas need inimesed sääl räägivad veel!... Oi!... Et naerma ajab päris, kui sa neid kuulatad... Kas sa üles hakkad tõusma või?"

Kuidagi tõsiselt, mõtliku näoga ronis Ridle voodist välja, vaatas ikka ühtelugu seinale ja hakkas end kiiresti rõivastama. Näis, nagu kaaluks ta püsivalt järgi mingi väga tähtsa asja üle. Kui ta juba enam-vähem korras oli, pöördus ta ukse poole ning lahkus toast, käed taskus.

Naine saatis teda pettunud pilguga. —

59.

Ilm oli läinud uduseks. Sadas tihedat vihma. Hall, rõivastest läbitungiv aur rippus põldude kohal. Tuul lõõtsus mere poolt, taevas oli tinaraskeis pilvis, mets kohises udu taga vaikselt ja ühetooniliselt. Õhk oli vilu ja pani keha korduvalt värisema.

Väraval sattus Ridle vastamisi kasuisaga. See tuli nähtavasti Matveilt. Ta jutustas väriseva häälega, et Lilli seisukord olevat samasugune nagu õhtul, kuid et öösi olevat tal olnud raske palavik. Ta toonud Matvei Liisu käest lapse tarvis toobi kitsepiima, sest ega Lilli ise muidugi poissi imetada ei suuda.

„Peaks Jumal ikka aitama, et ta ilusti välja paraneb..." ütles vanamees. „Ju Matvei eit kinnitab küll, et... Ilm on kah nii tuuline ja vilu, kütta aga ei

taha, sest need pagana ahjulõõrid on puha umme läinud... ajavad suitsu tuppa... Kuhu sina's minema pidid?... Kell alles seitse..."

„Ah mina?... Ei kuhugi..." ütles Ridle ning pöördus kohe toa poole tagasi, „Petersonile mõtlesin kord..."

Ta ütles seda juhuslikult, endalegi teadmata, miks, kuid see mõte valdas ta kohe säärase jõuga, et talle näiski, nagu oleks ta just seda kavatsenud.

„Petersonile?... Mis tühja sa sinna!... Vara kah alles... Ja see vanamehe-näru on kah sühuke kange, et... muudkui parastas aga, kui kokku sai... Ega sa ometi... ometi... Venemaale minema ei hakka?..."

„Ei."

„Ega sa's ometi täna veel?..."

„Ei."

„Noh, ära's na' vara minegi kottu välja... Viimati mõni näeb või... Ära mine jah!..."

„Mis ma's siingi vahin?" ütles Ridle ja vaatas kasuisale järsku mingi pika, ähvardavalt tigeda pilguga näkku.

„Nojah muidugi... ega's minagi kedagi... Ma niisama..." kogeles vana, tõmbudes tolle pilgu all arglikult küüru. „Eks sa mine aga päälegi, kui tahad.... Aga pane mantel selga... saad muidu läbi märjaks... Ta ju tuleb täna nii hullupööra, et..."

Ta läks liibates väravast õue ja pöördus toa poole, kollane vasktoop, milles loksus rammus kitsepiim, käes. Ridle järgnes talle sõnalausumata.

Kui Ridle minut hiljemini uulitsale astus, lakkas vihmasadu. Nüüd oli ümbruses ainult hall udu, lirt-

suv pori ja igav, tinane ähmasus. Tuul rebis edasiruttavaid pilvi, lõhestas need kildudeks, paiskas siis uuesti kobaraks kokku ja viis üle kumera taevalaotuse, silmapiiri taha. Udust ilmus järsku kaks tööleminevat meest ja umbes viieteist-aastane plikake, kes peatusid imestanult, nähes endi ees inimest, kellest oli räägitud kahe viimase aasta jooksul igasuguseid õudseid asju.

„Ena, ena!..." ütles üks meestest ja müksas seltsilist küünarnukiga. „Kas sa näed?..."

„Näen!... Miks siis ei näe!..." vastas teine tasakesi.

Kuid juba järgmisel silmapilgul kadusid kõik kolm uttu ja Ridle kuulis ainult nende eemalduvaid samme.

Peterson magas alles. Öö läbi töötas ta oma käsikirja kallal ja uinus alles hommiku eel. Õed olid juba vabrikusse läinud, isa põllule, ema turule mune müüma. Ainuke elus olevus pääle riiete alla pugenud tiisikushaige oli vana, ühe silmaga kass, kes kükitas laisalt raamatuvirnal, saba siruli. Kui uks käis, hüppas ta matsatades põrandale ja kadus nurka.

Ridle vaatas toas ringi, näis midagi meelde tuletavat ning istus siis samale kohale voodi ette, kus oli ta istunud eilagi. Ja nagu eila, nii ei äratanud ta sõpra tänagi, vaid jäi rahulikult ootama, kuni see ise virgub.

Kaua istus ta samas poosis, õlad ees. Udu jooksis aknast mööda, vihma hakkas jälle sadama, tinahall taevas vaatas tuppa. Oli igav, kuidagi nukker ja väga raske. Tuul murdis katuse kallal, otsekui püüdes seda õhku paisata. Mõni üksik rebenenud leht keerutas üle õue. Kuskil kaugel hakkas koer uluma, kuskil hirnus hobune, tume, udust lämmatatud vabrikuvile kuulutas töö algust.

Äkki avas Peterson silmad ja naeratas uniselt. Ta lükkas riidevirna kõrvale, tõstis üle voodiveere esmalt ühe jala, siis kohe ka teise, ütles puristades: „külm!" ning kargas virgalt püsti, pikk ja kõhetu, nagu aluspesusse pugenud luukere. Alles siis, kui ta juba enamvähem soojemais rõivais oli, ütles ta:

„Vot see on tore, see on tore!... .Tere jah!..."

Ridle naeratas mõttetult ja nihutus toolil veidi edasi. Ta jäi endiselt küüru, liigutas ainult pisut õlgadega ja näis ikka midagi mõtlevat. Peterson, kellest uni pikkamisi lahkus, pani seda veidrat endassesüvenemist kohe tähele, kuid arvas, et see tuleb ainult halvast tujust, ning ütles haigutades:

„Noh, kuidas kodune elu su meelest on kah?"

„Mis?" küsis Ridle ja vaatas järsku kartlikult seina poole.

„Nojah, see meie küla-elu... Sa oled nüüd muidugi teistviisi harjunud..."

„Ei midagi... ainult see, et... see, et..." kogeles Ridle ja püüdis suunurki, milledest käisid läbi korduvad tõmbused, rahulikuks sundida.

„Mis asi?" küsis Peterson, teda teravalt silmitsedes.

„Nojah... et... et... Lilli on haige..."

Ning äkki kuidagi hirmunult püsti hüpates:

„Hääd tervist siis!... Ma pean kohe minema hakkama... Jah, hääd tervist siis!..."

„Kuhu sa's nii ruttu, Alleks?..." jooksis Peterson talle järele ja püüdis teda peatada. „Alles tulid ikka... Kuule, istu n'd veel mõni minut!... Ma kartsin ikka juba, et ega sind enam näha saagi... Uni ei tulnud kah pääle... ei saanud silmagi kinni... Aga näe, tu-

lid siiski... No istu n'd ometi, kuule!... Ja kuhu sul's nii kiire on?..."

„Ei kuhugi aga... Vaata, kuidas vihma sajab... Kui jämedasti... Just nagu kallab..." rääkis Ridle katkeliselt ja püüdis end ikka ukse poole nihutada.

„Tuleb jah õige kõvasti... No istu nüüd ometi, Alleks! Räägime vähe ja... Jumal teab, millal me jälle teineteist näha saame... Või kas saamegi enam... Istu, istu, kuule!"

„Pole aega, pole aega... linna mõtlesin minna kord..."

„Linna?! Kuule, ära parem mine!... Mis sa sinna ikka lähed!... Ise oled tagaotsitav!... Parem kaju siit mööda kõrvalisemaid teid... Ega sa ei lähe, kuule?"

„Noh, hää's küll... ma istun veel natuke..."

Ning kohe kuidagi hirmunult ringi piiludes:

„Aga ma nägin täna öösi koledaid unenägusid..."

„Noo?"

„Jah... Ma pole nii koledaid unenägusid veel kunagi näinud... Ma nagu vaatasin päält, kui Helenet maha lasti... Ma olin nagu kuskil suures kõrtsis... teisel korral... Ja Kiisa Paul näitas läbi akna... Sõdurid läksid mööda maanteed Kolgata poole... Helene oli nende keskel... ja Kolgata oli nii lähedal, et... päris nagu siinsamas... Mind ajasid taga näljased lapsed... Ja nii selgesti nägin veel, kui Helene mu poole vaatas ja naeratas... naeratas... Kas pole kole unenägu, mis?..."

„Kes see Helene on?" küsis Peterson.

„Ah Helene või?... Kas sa's ei tea!... Seesama, kes mineval suvel maha lasti... Kas pole, jah, kole

unenägu?... Ja kõik see aeg seisis keset tuba ja kutsus mind... Ütles, et nad kõik mind ootavad... kõik seltsimehed... Kas pole kole, mis?..."

„Kole jah..." ütles Peterson ja vaatas teda jälle tähelepanelikult.

„Jah... Jumala eest, esimest korda näen... nägin sühukest unenägu... Ja teine oli veel hullem... Vana Võsa käis nagu oma eidega metsas puid varastamas... He, he, he!... Ja kujuta ette, vanamoor oli hobuse eest... He, he!... No küll ladus kurat teisele ikka koorma pääle... Ja mina nagu peksin... peksin... peksin eite..."

Äkki muutis ta hääle sosinaks ja kutsus Petersoni, kes seisis laua kõrval, sõrmega.

„Tule siia... natuke..."

Peterson läks.

„Noh, mis on?"

„Pane käsi siia!"

„Kuhu siia?"

„Siia, siia, kus minu käsi on..."

„N-noh?"

„Kas tunned midagi?" küsis Ridle ja vaatas Petersonile teravalt silmi.

„Ei tunne... mis asja ma's tundma pean?"

„Ei — tun-ne?... Mitte midagi ei tunne?" venitas Ridle.

„Mitte midagi," kehitas Peterson õlgu. „Tuult nagu tuleks vähe... Aga nii on alati... Krohv laseb läbi..."

„Tuul? Kas see's tuul on?... He, he, he!..." sosistas Ridle itsitades. „Rumal!... Kas sa's ei tea... See on elekter!..."

„E-lek-ter?...”

„Nojah... siin peab kuskil dünamo olema... Tarvis oleks otsida... otsida... Öö läbi piinati mind sedasi... Mõtlesin, et tulen siia... Aga siingi ei anta... anta rahu...

Ning vaadates jälle kuidagi hirmunult seina poole, pöördus ta pikkade sammudega uksest välja.

Peterson jälgis teda pilguga. Ta läks esmalt küla poole, käänas aga siis mööda kitsast jalgrada üles ning kadus uduste põldude vahele. Näis, nagu oleks ta äkki laiali valgunud sajuilma ähmasesse tühjusse. —

Kui Peterson pool tundi hiljemini Lüünedele teatas, kuhu poole oli Ridle läinud ja kui ta ka viimase vaimlise seisukorra kohta oma arvamise avaldas, valdas vanakesi ärevus. Värisevate kätega rõivastusid nad ja jooksid teda otsima. — Ja nende õnnetust aimavad südamed ei petnud neid: kui nad kuuekesi, mõlemad vanakesed, Anna, Matvei Liisu oma mehega ja Peterson, talle jälgi mööda järele läksid, leidsidki nad ta üsna pea... Tühjal, liivasel nõmmel, sääl, kus lõppesid männikiderikud ja algas raba, rippus ta, müts vähe kuklas ja pää vajunud paremale õlale. Oks, mille külge oli ta enda poonud, seisis nii madalal, et ta põlved maad puudutasid.

... Aga neil, kes teda kutsusid, polnud siiski põhjust rõõmustada, sest ta maeti siit koguni kaugele, pühitsetud kalmistule, ja isegi rist ei puudunud ta hauakünkalt. Ta pidi puhkama kaugel sellest, kelle juurde ta nii igatses...

Lõpp.

K. o/Ü. „LOODUSE“

1927. a. võistlusromaanide lugejate vahel korraldatava ankeedi tingimused:

1. Käesolev ankeetleht tuleb saata tagasi K. o/Ü. „Loodusele“, Tartu, Vana tän. 1, hiljemalt 1. veebruariks 1928. a.

2. Ankeedi vastamise virgutamiseks jagab K. o/Ü. „Loodus“ loosimise teel lugejate vahel 10 (kümme) raamatukogu (1 — 25 000 mk., 1 — 15 000 mk., 3 — à 10 000 mk., 5 — à 6 000 mk. väärt), mille koguväärtus 100 000 mk.

3. Loosimisest saavad osa võtta ainult need lugejad, kes hiljemalt 1. veebruariks 1928. a. kõigi nelja võistlusromaani (s. o. A. Jakobsoni „Vaeste-Patuste alev“, B. Alveri „Tuulearmuke“, Reed Morni „Andekas parasiit“ ja M. Raua „Videvikust varavalgeni“) lõppu lisatud ankeetlehed, kõik neli koos, kas osaliselt või täielikult vastatutena K. o/Ü. „Loodusele“ on esitanud.

Märkus: Kõik üksikult ja peale märgitud tähtpäeva esitatud ankeetlehed jäetakse loosimiselt kõrvale.

4. Iga mainitud raamatukogu koostatakse viimase kolme aasta jooksul eesti raamatuturul ilmunud ja veel praegu müügil olevaist raamatuist vastavalt raamatukogu omaniku valikule.

5. Raamatukogu asemel võib raamatukogu omanik soovikorral saada rahas 80% raamatukogu väärtusest.

6. Ankeetlehe punkt 8. järele huvitavamaks tunnistatud töö autorile maksab K. o/Ü. „Loodus" lugejaskonna preemiana 20 000 marka.

7. Raamatukogude väljaloosimine ja autori premeerimine ankeedi alusel sünnib Tartus, 10. veebruaril 1928. a.

Märkus: Loosimine toimub ainult siis, kui on esitatud vähemalt 300 tingimustele vastavat osavõtjat.

20. oktoobril 1927. a.

K. o/Ü. „LOODUS"
TARTUS.

ÄRAREBITAV!

Tagasi saata hiljemalt 1. veebr. 1928. a.

Ankeet nr.............

1. Missisuliste romaanide lugemist Teie eelistate?

2. Missugune eesti romaan meeldib Teile kõige enam?

3. Kuidas meeldivad Teile käesoleva romaani välimus ja kaust? Missuguseid soove oleks Teil nende suhtes esitada?

4. Kuidas tunduvad Teile selle romaani keel ja stiil?

5. Missugune tegelane meeldib Teile kõige enam käesolevas romaanis?

A. Jakobson „VAESTE-PATUSTE ALEV“

6. Millised ideed meeldivad Teile ses romaanis eriti?

7. Kas leiate sel romaanil mõnesuguseid puudusi, ja kui, siis missuguseid?

8. Millist 1927. a. „Looduse“ neljast ilmunud võistlusromaanist peate Teie huvitavamaks ja loetavamaks?

9. Mispärast peate huvitavamaks just eelmises punktis nimetatud romaani?

Ankeedi vastaja:

....
(Allkiri)

Elukoht: ....